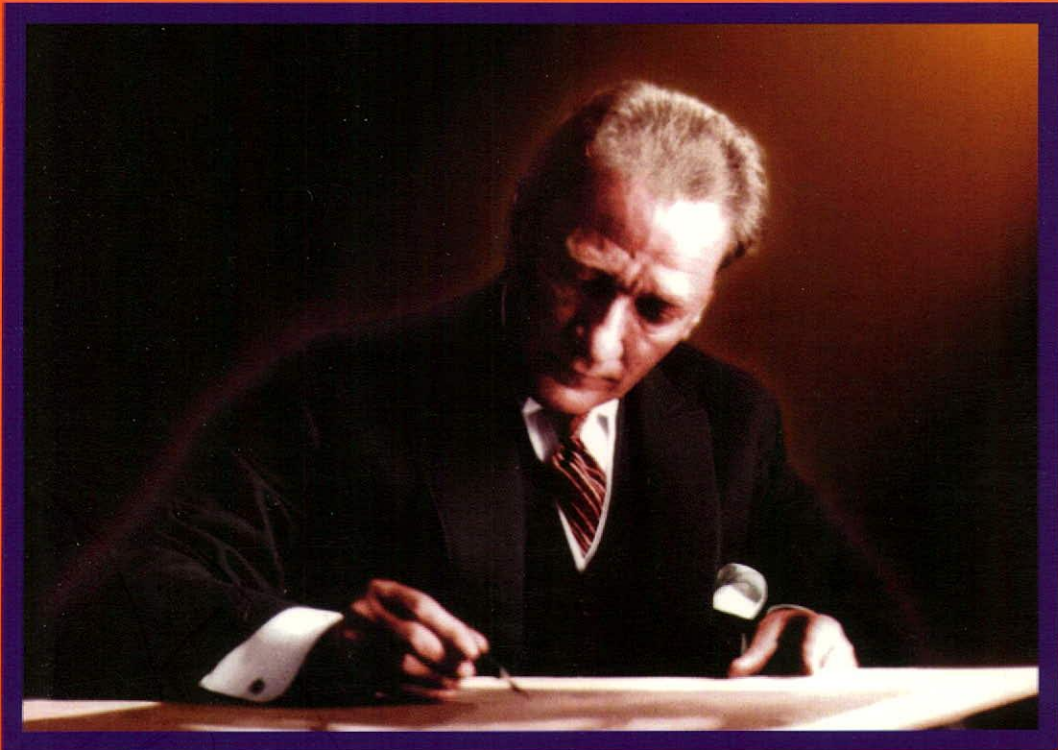

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

ULUSLARARASI ATATÜRK'Ü ÇAĞDAŞ YORUMLAMA VE
ANMA PROGRAMI - 1

XXI. YÜZYILDA ATATÜRK'Ü DÜŞÜNMEK

Ankara
9 - 14 Kasım 2009
Türkiye Barolar Birliği Kültür Merkezi

ULUSLARARASI
ATATÜRK'Ü ÇAĞDAŞ YORUMLAMA VE
ANMA PROGRAMI -1

XXI. YÜZYILDA
ATATÜRK'Ü DÜŞÜNMEK

Ankara
9 - 14 Kasım 2009

TÜRKİYE BAROLAR BİRLİĞİ

Türkiye Barolar Birliği Yayınları: 174
Kültür Serisi: 3
Atatürk Serisi: 2

XXI. Yüzyılda Atatürk'ü Düşünmek
Yayına Hazırlayan: Turan Tanyer

ISBN: 978-605-5614-27-0
© Türkiye Barolar Birliği
Birinci Baskı: Mart 2010, Ankara

Türkiye Barolar Birliği
Ođuzlar Mahallesi
Barış Manço Caddesi, 1366. Sokak No: 3
06520 Balgat - ANKARA
Tel: (0.312) 292 59 00 (pbx)
Faks: (0.312) 286 55 65
web: www.barobirlik.org.tr
e-posta: yayin@barobilik.org.tr

Sayfa Tasarımı ve Ofset Hazırlık
Düş Atelyesi (0.312) 215 70 37
www.dusatelyesi.com

Baskı
Şen Matbaa
Özveren Sokađı 25/B
Demirtepe-Ankara
(0.312) 229 64 54 - 230 54 50

ULUSLARARASI
ATATÜRK'Ü ÇAĞDAŞ YORUMLAMA VE
ANMA PROGRAMI -1

XXI. YÜZYILDA
ATATÜRK'Ü DÜŞÜNMEK

Ankara
9 - 14 Kasım 2009
Türkiye Barolar Birliği Kültür Merkezi

İÇİNDEKİLER

BİRİNCİ GÜN

Birinci Oturum

“Yabancı Bilim Adamlarının Gözüyle Atatürk”

Oturum Başkanı: Av. Talay ŞENOL

Av. Talay ŞENOL.....	4
Dr. Andrew MANGO	
“Dünün ve Bugünün Gözüyle Atatürk”	8
Prof. Dr. George W. GAWRYCH	
“XXI. Yüzyılda Atatürk’ü İnceleme ve	
İrdelemenin Zorluğu, Bir Amerikan Bakış Açısı”	14
Dr. Fabio L. GRASSİ	
“Atatürk’ün Eserinin Yorumlanmasına	
Yabancı Bilim Adamlarının Katkısı”	24
Doç. Dr. Kemal Arı	31
Dr. Fabio L. GRASSİ	37
Dr. Andrew MANGO	38
Dr. Fabio L. GRASSİ	43

İkinci Oturum

“Türk Bilim Adamlarının Gözüyle Atatürk”

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN.....	47
Prof. Dr. Seçil KARAL AKGÜN	
“Atatürk ve Türk Devrimi’nin Anlaşılmasında	
Gözardı Edilemeyecek Kaynaklar”	48
Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ	
“Atatürk Devrimi’nde	
Azınlıkların Siyasal Temsil Hakları”	83

Doç. Dr. Kemal ARI	
“Atatürk Portresinin İki Yönü: Yazarlığı ve Gazeteciliği”	93
Tartışma.....	112

İKİNCİ GÜN

Av. Berra BESLER	
“Atatürk’ü Anma Programı Konuşması”	133
Öğr. Gör. Elif KÜZECİ	
“Atatürk Devrimi ve Türk Kadınının Siyasal-Sosyal Yaşama Katılımı”	137

ÜÇÜNCÜ GÜN

Birinci Oturum

Dr. Andrew MANGO Söyleşisi	149
----------------------------------	-----

İkinci Oturum

Yrd. Doç. Dr. Şaduman HALICI	
“Türk Hukuk Devrimi”	165

DÖRDÜNCÜ GÜN

Birinci Oturum

Prof. Dr. Ahmet MUMCU	
“Atatürk Döneminde Ekonominin Yapılanması”	187

İkinci Oturum

Cahide SINMAZ SÖNMEZ

*“Atatürk Dönemi Af Yasaları ve
Topluma Yansımaları”* 208

BEŞİNCİ GÜN Birinci Oturum

Prof. Talat HALMAN

“Kendi Sözleriyle Yaşayan Atatürk” 231

İkinci Oturum

Prof. Dr. Şerafettin TURAN

“Atatürk ve Ankara”255

ALTINCI GÜN Birinci Oturum

Dr. Hakan KAYNAR

“Ankaralı Atatürk”277

İkinci Oturum

Av. Turan TANYER

“Türkiyenin Kalbi Ankara’dır” 299

**Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri**

**XXI. YÜZYILDA
ATATÜRK'Ü DÜŞÜNMEK**

Birinci Gün

9 Kasım 2009

Birinci Oturum

**“Yabancı Bilim Adamlarının
Gözüyle Atatürk”**

Oturum Başkanı: Av. Talay ŞENOL
(Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı)

Dr. Andrew MANGO

“Dünün ve Bugünün Gözüyle Atatürk”

Prof. Dr. George W. GAWRYCH

**“XXI. Yüzyılda Atatürk'ü İnceleme ve
İrdelemenin Zorluğu, Bir Amerikan Bakış Açısı”**

Dr. Fabio L. GRASSİ

**“Atatürk'ün Eserinin Yorumlanmasına
Yabancı Bilim Adamlarının Katkısı”**

Ahmet Buğra ÇELİK: Değerli konuklar, kıymetli meslek üstatlarım, büyüklerim ve değerli katılımcılar; hepiniz hoş geldiniz.

Bugün Türkiye Barolar Birliği'nin "Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı" genel başlığı altında düzenleyeceğimiz etkinliklerin ilki olan ölümünün 71. yıldönümünde Atatürk'ü Anma Haftası'nın, uluslararası etkinliklerinin ilk toplantısına tekrar hoş geldiniz. Sizleri şahsım ve Türkiye Barolar Birliği adına saygılarımla selamlıyorum.

Atatürk'ün ölümünün 71. yıldönümünde bu defa başka bir Atatürk yorumu için birlikteyiz. Gözümüzden döktüğümüz yaşların yanında, zihnimizden döktüğümüz fikirlerimizi de ekleyeceğimiz bir anma programı düzenlemeyi uygun gördük, Türkiye Barolar Birliği olarak.

XXI. yüzyılda Atatürk'ü anlamak adına konuşulması gereken ilk ifadeyi şöyle uygun bulduk: XX. yüzyılın bütün önderleri tarafından kabul edildiği üzere, yetiştirdiği en büyük dehası –ki, ne büyük talihtir bu– Türk Milleti'ne kısmet olmuştur. Lord George'un dediğine göre –ki, onlara göre talihsizlikti– "Bu, Türk Milleti'ne kısmet olmuştur." XXI. yüzyıl da çok yeni, çok taze bir yüzyıl. Çok taze bir yüzyıla baktığımız vakit de demek ki, son yüzyılın yetiştirdiği en büyük dahiden bahsediyoruz ve bu dehayı anlamak için buraya toplandık.

Başkanımız, değerli üstadımız Av. Özdemir Özok'un Amerika'da bulunması nedeniyle, Başkan Yardımcımız sayın Av. Talay Şenol'un yöneteceği ilk toplantıda değerli yabancı bilim adamları da bu sempozyuma katılmış olacaklar. Bizleri yal-

nız bırakmadıkları için Türkiye Barolar Birliği adına kendilerine teşekkür ediyoruz.

Şimdi ilk oturumu açmak ve yönetmek üzere Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı sayın Av. Talay Şenol'u kürsüye davet ediyorum.

TALAY
ŞENOL 'UN
KONUŞMASI

Av. Talay ŞENOL (Oturum Başkanı, Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı): Değerli konuklar, sevgili meslektaşlarım; Türkiye Barolar Birliği ve şahsım adına hepinize hoş geldiniz diyor, sizleri saygıyla selamlıyorum ve konuşmacılarımızı yerlerine davet ediyorum. Buyurun efendim.

Sunucumuzun da belirttiği gibi aslında Oturum Başkanlığı'nı Türkiye Barolar Birliği Başkanı sayın Özdemir Özok yapacak idi. Başkanımız sağlık mazeretleriyle yurtdışında bulunduğundan toplantıya katılamayacağı için, bu oturumu yönetme görevini onun adına ben yerine getiriyorum. Bu vesileyle kendisine şahsım ve –izinizle– sizlerin adına acil şifalar diliyorum. Bir an önce sağlıklı bir şekilde yurda dönüp aramıza katılması en büyük dileğimizdir.

Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu, 25 Haziran 2009 tarihli toplantısında, "XXI. Yüzyılda Atatürk'ü Düşünmek" ana başlığı altında, Atatürk'ü Anma ve Yaşatma Programı düzenlemeye karar vermiştir. Programın amacı, dogmatik bir Atatürk düşüncesi üzerine yoğunlaşmak değildir. Onun vurguladığı, "Benim manevi mirasım bilim ve akıldır" sözünden hareket edilerek, düşüncelerinin günümüze yansıyan bir projeksiyonun yapılması amaçlanmıştır.

Çeşitli etkinliklerin programları bazında Atatürk'ü hazırlayan ve oluşturan sosyal, ekonomik, siyasi ve hukuki nedenler irdelenecek, Atatürk'ün ortaya çıkan tablo karşısındaki tutumu, politikaları ve bunların yüzyılımıza yansımaları koşulları tartışılacaktır. Bu bağlamda, ilk olarak bugün başlayıp 14 Kasım 2009 Cumartesi gününe kadar devam edecek olan, "Ölümünün 71. Yılında Atatürk'ü Anma Haftası Uluslararası Etkinlikleri" düzenlenmiştir. Bu etkinliklerin ilk gününde, yani bugün öğle-

den önce ve öğleden sonra olmak üzere iki oturum düzenlenmiş bulunmaktadır.

“Yabancı Yazar ve Bilim Adamlarının Gözüyle Atatürk” başlıklı ilk oturumu, çok değerli, konunun uzmanı, bu konuda eserleri olan üç yabancı konuğumuzla saat 10.00 ile 12.30 arasında gerçekleştireceğiz. 14.30 ile 16.30 arası ülkemizin değerli bilim adamlarının katılımıyla gerçekleştirilecek ikinci oturumuzun başlığı ise, *Türk Bilim Adamlarının Gözüyle Atatürk*'tür.

XXI. yüzyılda Atatürk'ü düşünmek, 21. yüzyılda Atatürk. Bu konuda ilginizi çekeceğini umduğum iki anekdot sunmak istiyorum. Bildiğiniz gibi Sovyetler Birliği dağıldıktan sonra Rusya'da yapılan ilk başkanlık seçimlerine iki aday katılmıştı. Yeltsin ve General Lebed. Seçim öncesi bir Alman dergisinde 1977-81 yılları arası ABD Başkanı Jimmy Carter'ın güvenlik danışmanı olan Prof. Zbigniew Brzezinski'yle seçimlerin sonuçları üzerine yapılan bir mülakat sırasında, kendisine seçimi kimin kazanacağı ve kazananın nasıl bir şansa sahip olduğu sorulduğunda Brzezinski; “General Lebed'in kazanmasının, büyük bir sürpriz olmazsa, kesin olduğu ve kazandıktan sonra önünde iki alternatifin bulunduğunu” söyleyerek, “Lebed ya Napolyon olmayı tercih edecek Rusya'yı batıracak ya da Rusya'nın Atatürk'ü olmayı tercih edecek ve Rusya'yı XXI. yüzyıla taşıyacak” cevabını vermiştir. Bildiğiniz gibi sürpriz gerçekleşmiş ve Yeltsin Rusya'nın ilk başkanı olmuştur.

İkinci anekdotumuz Tacikistan ile ilgili. Yine bildiğiniz gibi Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Tacikistan, İran'a komşu olması nedeniyle Batı ülkeleri nezdinde önem kazanmıştı ve gelecekteki sahip olacağı siyasal yapı tartışılıyordu. Bu bağlamda Batılı bir gazeteci Tacik bir aileyle röportaj yaparken, “Tacikistan'ın geleceği konusunda ne düşündükleri” sorulduğunda, ailenin doktor olan kızının verdiği cevap aynen şöyle olmuştu: “Ya İran'ı örnek alacağız, XIV. yüzyıla döneceğiz ya da Atatürk'ün Türkiye'sini örnek alacağız. Tacikistan'ı XXI. yüzyıla taşıyacağız.”

XXI. yüzyılda Atatürk'ü düşünmek, XXI. yüzyılda Atatürk... Evet, şimdi XXI. yüzyılda Atatürk'ü düşünmenin, XXI. yüzyılda

TALAY
ŞENOL 'UN
KONUŞMASI

TALAY
ŞENOL 'UN
KONUŞMASI

Atatürk'ün ne anlama geldiğini, konuşmacılarımız kendi görüş açlarına göre değerlendireceklerdir. Şimdi sizlere konuşma sıralarına göre konuklarımızı takdim etmek istiyorum; Dr. Andrew Mango'yu sanırım hepiniz yakından tanıyorsunuz, seviyorsunuz.

Dr. Andrew Mango, 1926 yılında İstanbul'da doğdu. İstanbul'da High School'dan sonra Londra Üniversitesi Doğu Bilimleri Fakültesi'nde okudu. "*İslam Edebiyatında Büyük İskender Efsanesi*" konusunda teziyle doktorasını 1955'te elde etti. 1947 yılında BBC'den emekli olduktan sonra, çağdaş Türkiye konularında araştırmacı yazar ve danışman olarak çalıştı. Başlıca eserleri; *Turkey* (1968), *Atatürk* (1999), *Turkey and the War and Teror* (2005) sayılabilir. Ayrıca 2008'de yayımlanan *Cambridge History of Turkey* adlı eserin 4. cildinin Atatürk bölümünü de yazmıştır. Dr. Mango Londra'da Kraliyet Uluslar İlişkiler Enstitüsü, Londra Üniversitesi Ortadoğu Enstitüsü ve Londra, Paris, Ankara ve İsrail'de akademik dergilerin yazı kurulu üyesidir. Türkiye Dış İşleri Bakanlığı Üstün Hizmet Madalyası, Orta Doğu Teknik Üniversitesi ve Isparta'da Süleyman Demirel Üniversitesi tarafından "*Fahri Doktora*" unvanıyla onurlandırılmıştır.

Diğer konuşmacımız, solumda oturan Prof. Dr. George W. Gawrych... 1980 yılında Michigan Üniversitesi'nden *Osmanlı İdaresi ve Arnavutlar 1908-1903* başlıklı bir doktora teziyle mezun olmuştur. Amerika Birleşik Devletleri'nin Teksas Eyaleti'nde bulunan Baylor Üniversitesi Tarih Bölümü'nde ve 2003 yılından bu yana Ortadoğu Tarihi öğretim üyesi olan profesör, bu görevinden önce, 2002-2003 yılları arasında Amerika Birleşik Devletleri Kara Harp Akademisi Muharabe Etütleri Enstitüsü'nde ve 1982-84 yılları arasında Kuzey Carolina'da Ford Brak Üssü'nde bulunan Uluslararası Etütler Okulu'nda öğretim üyeliği görevlerinde de bulunmuştur. Gawrych'in, Amerika Birleşik Devletleri Kara Harp Akademisi Muharebe Etütleri Enstitüsü yayınları kapsamında hazırladığı *1973 Arap-İsrail Savaşı*, *Kesin Zaferin Albatrosu* başlıklı kitap Türkçeye çevrilerek Genelkurmay Başkanlığı tarafından yayımlanmıştır.

Üçüncü konuşmacımız da Dr. Fabio Grassi... 1963 yılında Roma'da doğdu. Roma Üniversitesi Çağdaş İtalyan Tarihi Bölümü'nde Türk-İtalyan ilişkileri üzerinde doktora yaptı. İtalya'daki devlet liselerinde ve İstanbul'daki İtalyan Lisesi'nde İtalyanca ve Latince dersleri verdi. 2005 yılından bu yana Yıldız Teknik Üniversitesi Batı Dilleri ve Edebiyatları Bölümü'nde öğretim görevlisi olarak çalışmaktadır ve aynı üniversitede Atatürk İlkeleri ve İnkılapları Uygulama ve Araştırma Merkezi Yönetim Kurulu üyesidir. İtalya Parlamentosu Türk-İtalyan Dostluk Derneği faaliyetlerine katılmaktadır. *Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı Stratejik Araştırma Merkezi, İtalya Unicredite Groop, Limes at Is* dergileriyle birlikte düzenlenmekte olan altıncı Türk-İtalyan forumunun ekspert grup üyesidir. İtalyanca ve Türkçe yazdığı çok sayıda akademik makalesi, *İtalya ve Türk Sorunu 1919-1923, Kamuoyu ve Dış Politika 2003* adlı kitabı bulunmaktadır. Son olarak, son derece taze, Ekim 2009'da Atatürk isimli biyografi kitabı yayımlanmıştır.

TALAY
ŞENOL'UN
KONUŞMASI

Konuşmacılarımızın kişilik, nitelik ve birikimleri dikkate alındığında inanıyorum ki, oturum sonrası konuyla ilgili olarak birçok yeni bilgi ve değerlendirmelerle yüklü olarak toplantıdan ayrılacağız.

İlk sözü, *Dünün ve Bugünün Gözüyle Atatürk* başlıklı konuşmasını yapmak üzere Dr. Andrew Mango'ya veriyorum. Buyurun sayın Mango.

ANDREW
MANGO'NUN
KONUŞMASI

Dr. Andrew MANGO (Tarihçi, Yazar): Çok teşekkür ederim. Sayın Oturum Başkanım, sayın dinleyiciler. İngiltere’de Avam Kamarası’nda daha ziyade eski nazik zamanlarda bir âdet vardı; bir askere hitap ettiğiniz zaman, “*Kahraman dostum, my gallant friend*” denirdi. Bir hukukçuya hitap ettiğiniz zaman, “*Bilgin, âlim dostum, “My learned friend*” denirdi.

Bu geleneğe uyarak, sözüme; sayın bilgin dostlarım, bayanlar, baylar, diyerek başlıyorum.

Konum Atatürk’ün dışarıda, özellikle Batı’da nasıl anlaşıldığı, nasıl ele alındığıdır. Tabii, birkaç ayrı yaklaşım var. Evvela politikacı, bürokratlarla başlayalım. İki örnek vereyim: Türkiye, eski adıyla Avrupa Ortak Pazarı’yla Ankara Antlaşması’nı 40 küsur yıl önce imzaladığı zaman; Ortak Pazar’ın Genel Sekreteri, yani örgütün başında bulunan Alman Prof. Hallstein şöyle demişti: “*Memleketinizde her yerde, her şeyi Avrupa’ya göre; Avrupa örneğine göre yeniden kuran, yeniden düzenleyen Atatürk’ün izleri, eserleriyle karşılaşılıyor.*” Ama yıllardan sonra 2003’te Avrupa Parlamentosu’nun Türkiye hakkındaki raporunun yazarı Hollandalı Arie Oostlander demişti ki, “*Kemalist açıdan yazılan, Kemalist ilkelere göre yazılan Türk Anayasası değiştirilmedikçe, Türkiye Kemalist ilkelere göre idare edildikçe, Avrupa’yla uyumu güç olacaktır.*” Oostlander, Atatürk’ü hiç anlamamış, Hallstein anlamış, ama onun da bence bir hatası var; onu burada birazdan söyleyeceğim.

Atatürkçülüğün özü nedir? Tabii, kimisi altı oktan bahsedebilir. Veya bağımsızlık üzerinde vurgu yapabilir. Çünkü Atatürk, “*Bağımsızlık karakterimdir*” demişti. Ya da milliyetçiliği belirtebilir. Ancak unutmayalım, Atatürk bir mülakatta şöyle

demişti: “Biz milliyetperverler gözü açık insanlarız, bütün dünyayı takip ediyoruz.” Ama asıl bence özü, yöntem olarak akılcılık, amaç olarak medeniyetçiliktir. Atatürk'ün özü medeniyetçiliktir. Diplomasiye hiç yakışmayan bir söz söyleyeceğim. Bu sabah tesadüfen sayın Başbakanınızın Sudan Cumhurbaşkanı Elbeşir olayıyla ilgili sözlerini televizyonda dinledim. demiş ki: “Soykırım bizim mensubu olduğumuz medeniyette de, İslam medeniyetinde de bir suçtur, kabul edilemez.” Harfi harfine değil mealini söylüyorum. Oysa Atatürkçülükte mensup olduğunuz medeniyet, “insan medeniyeti”dir. Ne Batı medeniyetidir ne İslam medeniyetidir... Mutlak manada, eski tabirle alelittlak insan, tek evrensel insan medeniyetidir. Atatürkçülük budur. Bu da tabii Avrupa’da Aydınlanmanın esas düşüncesiydi, esas fikriydi. Medeniyet nedir? Medeniyet bütün insanlığın ilerlemesinin ortak ürünüdür.

ANDREW
MANGO’NUN
KONUŞMASI

Atatürk meşhur “10. Yıl” mesajında, “Muasır medeniyet seviyesine ulaşacağız, üstüne çıkacağız” dediği zaman, üstüne çıkacağız ne demek? Anlamı, “Biz hem o medeniyetin bir parçası olacağız hem de katkıda bulunacağız. Yalnız alacağız değil, alıp vereceğiz.” Bu bakımdan Türkiye’nin Cumhuriyet kurulumunu incelediğimiz zaman; Atatürk’ün ne kadar isabetli düşündüğünü görüyoruz. Unutmayalım, Atatürk bir işe başladığı zaman Türkiye’nin, Türkiye nüfusunun yüzde 90’ının, –hatta fazlasının– okuması yazması yoktu. Kadınların da yüzde 100’e yakını cahildi. Memlekette, yüzde 10’un altında küçücük bir aydın sınıfı vardı –idareci, asker-sivil idareci sınıfı– ve o sınıf Avrupa’daki mukabillerine göre hiç de geri değildi. Bir imparatorluk idare ediyordu. Ama halk tamamen bilgiden yoksundu, okuması yazması olmadığı gibi, Osmanlı cemiyetinin iş bölümü prensiplerine göre esnafı da yoktu, uzmanı da yoktu. Bırakın bilim adamını, marangozu yoktu, nalbantı yoktu. Türk süvari, nalbant Ermeni’ydi. Hani yeni dostunuz Ermenistan Dışişleri Bakanı Edward Nalbantyan var... Veya Arjantin’in meşhur tenisçisi Nalbantyan var... Nalbantlık klasik Ermeni mesleği idi. Türkler arasında yoktu.

Oysa şimdi Türkiye uzman ihraç ediyor. Geçenlerde bir söyleşide belirtmiştim: Atatürk İş Bankası’nı Celâl Bayar’a kur-

ANDREW
MANGO'NUN
KONUŞMASI

durduğu zaman, Celâl Bayar, bankacılığı şöyle böyle bilen tek Türk'tü. Celâl Bayar'ın bankacılıkta deneyi neydi? Deutsche Bank'ın Bursa Şubesi'nde kasa memuru olarak bankacılığı öğrenmişti, tecrübesi bundan ibaretti. Şimdi Türkiye, bankacıları dünyaya ihraç ediyor. Londra'da bunu özellikle görmek kolaydır. Çünkü Londra'da, 200'e yakın üyesiyle bir Türk bankacıları derneği vardır. Bunlar yalnız Türk bankalarının Londra şubelerinde değil, uluslararası bankalarda da çalışıyorlar. Orada benim yakın bir dostum var, bir Türk hanımı. Standard Bank'ın baş stratejisti. Londra'dan, bütün dünyadaki pazarları takip ediyor. Dediğim gibi, Türkiye uzman ihraç ediyor.

Memleketin sathına bir bakalım. Ben Türkiye'yi çok gezdim. Türkiye'den 20 yaşında ayrıldım. İstanbul'da okulu bitirdikten sonra, harp yıllarıydı, İngiliz Büyük Elçiliği'nde mahalli memur oldum. Ankara'da 1944'le 1947'nin başı arasında iki yıl kaldım. Ankara şirin, küçük bir yerd. Ankara dışında yol yoktu. İstanbul'a arabayla gitmek istediğiniz zaman Kızılcahamam'a kadar asfalt vardı. Kızılcahamam'dan sonra toprak yoldu. Biz Ankara civarını gezdiğimiz zaman, ciple geziyorduk, başka türlü gezmeye imkan yoktu. Cumhuriyet evvela demiryolları şebekesini genişletmişti. Asfalt yollar II. Dünya Savaşı'ndan sonra yapılmaya başlandı. Anadolu şehirleri perişandı. Azınlıklar ayrıldıktan sonrası, Kayseri'yi hatırlıyorum; perişandı. Batıdaki şehirlerden, Isparta'dan şöyle bir geçmişliğim vardı, perişandı. Antalya küçücük bir yerd. Geçen yıl, Isparta'ya gittim. Isparta Üniversitesi lütfedip bana fahri doktora verdi. Isparta Üniversitesi'nin 40.000 öğrencisi olduğunu gördüm. Geçenlerde basında bir söyleşi gördüm, -üniversitenin Rektörüyle, 50.000 bin diyor- herhalde 10.000 daha artmıştır bir yıl içinde.

Giresun Üniversitesi yine beni onurlandırdı. İlk derisi bana okuttular. Giresun artık modern bir kenttir. Harran Üniversitesi'nde konferans verdim. Tabii bir Oxford gibi veya bir Harvard değil, ama yine doğru dürüst bir üniversitedir. Türkiye'nin sathında, her yerde akla kolay kolay sığmayan, hayale sığmayan gelişmeler oldu, Atatürk medeniyetçiliğinin sayesinde oldu. Türkiye ayrı yoldan yürümedi, kendi ayrı medeniyetini keşfetmeye kalkışmadı. Ortak medeniyeti memleket

sathına yaydı ve bu medeniyete katkıda bulunmaya başladı. Türkiye'de olan bence budur.

Paradoksal bir şey söyleyeyim: Güneydoğu'da problemleriniz var. Ben buna "Kürt sorunu" demiyorum, "Kürt milliyetçiliği" sorunu demek daha doğrudur. Bir milliyetçilik sorunu, Atatürkçülüğün kimisine göre iflası demektir. Yani yanılığısı demektir. Hayır efendim, paradoksal bir şekilde Atatürkçülüğün başarısıdır. Nasıl başarısıdır? PKK hangi çevrede başlıyor; Cumhuriyetin okuttuğu gençler arasında doğuyor. PKK niçin yayılıyor? Aşiret düzeni Cumhuriyetin reformları sayesinde yavaş yavaş dağıldığı için.

Radikal dostların müsaadesini almadan ismini zikre diyim, dostum Prof. Baskın Oran diyalektikten bahsetmekten çok hoşlanıyor. Sözünü ettiğim paradoksa diyalektik diyecetti. Nasıl Abdülhamit'in kurdurduğu rüştiyelerden ve idadilerden İttihat ve Terakki çıkmışsa, Cumhuriyetin kurdurduğu lise llerden ezcümle PKK çıkmıştır. Ama Güneydoğu sanıldığı kadar geri kalmış değil efendim. Yıllar önce de gezmiştim, işte Haran Üniversitesi'ni gördüm, Dicle Üniversitesi'ni gördüm, yolları gördüm, elektrikli köyleri gördüm. Devlet Güneydoğu'dan almadı, devlet Güneydoğu'ya verdi. Tabii vermekle denebilir ki, kendi başına dert açtı. Her şeyin bir bedeli vardır bu dünyada, medeniyetin de bir bedeli vardır.

Hatırlıyorum, 1970'lerde, hukukçu olarak siz benden iyi hatırlarsınız, kusura bakmayın, Türkiye biraz acayip iddianamelerin ülkesidir. İşte, 1970'li yıllarda bir iddianamede eski politikacılarından birisi suçlanırken denmişti ki, "Batı bütün sorunlarını çözmüşken biz hâlâ –ne bileyim o zaman modaydı– *toprak reformu gerçekleştirmiş değiliz.*" Hayır efendim, Batı bütün sorunlarını çözmemiştir. Bütün sorunlarını çözmüş olan hiçbir memleket yoktur. Eski sorunlar çözüldüğünde yeni sorunlar ortaya çıkıyor. Dediğim gibi, her şeyin bir bedeli vardır. İlerlemenin, medeniyetin de bir bedeli vardır. Atatürkçülük Türkiye'de umulmayacak, hayallere sığmayacak bir derecede başarılı olmuştur ve sayın Oturum Başkanı'nın dediği gibi yalnız Türkiye için değil, dünya için de özellikle gelişen dünya için de bir örnektir. Atatürk'ün meşhur sözlerinden biridir –Şapka

ANDREW
MANGO'NUN
KONUŞMASI

ANDREW
MANGO'NUN
KONUŞMASI

Kanunu zamanında söylemiştir– “Bizim eski Turan kıyafetlerini şimdi ihyaya lüzumumuz yoktur. Medeni insanın kıyafeti bize pekala ziyadesiyle münasiptir.” Aslında, yalnız kıyafette değil; düşüncede, sosyal yapıda, hukukta, insan münasebetlerinde Batı demeyeceğim, medeni dünyanın standardı Türkiye’ye tamamen uygundur.

Hukukçusunuz, benden iyi biliyorsunuz, Lozan’da kapitülasyonların lağvı konuşulduğu zaman, Batı, o zaman müttefiklerin delegeleri buna bütün güçleriyle karşı koymuşlardır. Yalnız mali imtiyazların, avantajların kaldırılması yüzünden değil, aynı zamanda konsolosluk mahkemelerinin kaldırılması yüzünden diyorlardı ki, “Biz vatandaşlarımızı nasıl Türk mahkemelerine emanet edebiliriz, nasıl biz onlara itimat gösterebiliriz?” Lozan’da bulunmuş bir İngiliz delegesinin hatıratını okuduğumuz zaman, Lozan nihayetlendiği zaman o delege hatıratında demiş ki, “Bunu biz İstanbul’daki İngilizlere nasıl izah edeceğiz? Çünkü bundan böyle bunların sorunları Türk mahkemelerinde görülecek, çözülecektir.” Atatürk’ün ilk reformlarından biri tabii Ankara’da Hukuk Fakültesi’ni kurmak olmuştur ki, Ankara Üniversitesi’nin nüvesi oydu.

Bugünlerde, özellikle dünyayı anlamayan bazılarımız, Batı’da, İngiltere’de, daha çok Amerika’da, birçok dostumuz, demokrasiyi hop diye bütün dünyaya uygulamak istiyorlar. Birden bire, 24 saat içinde... Afganistan’da, Irak’ta demokrasi böyle kurulacaktı. Oysa şimdi anlaşılmaya başlamıştır ki ilk adım hukuk devleti kurmaktır. Demokrasi ancak bundan sonra mümkün olur. Atatürk’ün de ilk adımı Türkiye’de hukuk devleti kurmak olmuştur. Hükmi keyfilikten uzaklaşarak, şer-i mahkemelerden, fetvalardan uzaklaşarak, hukuk devleti kurmak-tı ilk adım...

Son kitabım –Eylül ayında tanıtımı yapılmıştı– “Padişah-tan Atatürk’e” adını taşıyor. Kitap İngiltere’de yayınlanıp, I. Dünya Savaşı ardından imzalanan antlaşmalar serisinde çıkıyor. Türkiye bakımından iki antlaşma var: Biri Kadük kalan Sevr Antlaşması, biri de Lozan... Sevr padişahın, Lozan Atatürk’ün eseridir. Kitapta kimisinin belki biraz tatsız bulacağı bir şakaya yer verdim, fetvalarda bahsettiğim zaman. Hani meş-

hur iki fetva vardı, İstiklal Savaşı başladığı zaman, İstanbul'da Şeyhülislam'ın fetvasında, "Kuvayı Milliyeciler asidir, katli vaciptir" deniyordu. Bir de Anadolu müftülerinin karşı fetvası, "Halifemizi düşman esaretinden kurtarmak, bütün müminlerin vazifesidir" diye. Bu iki fetvadan bahsederken dedim ki, "Osmanlı, tarihi boyunca fetvalar biraz satış makinesine benziyordu, paranızı atar fetvanızı alırdınız." Çünkü her iktidar sahibi istediği fetvayı çıkarıyordu. Abdülhamit'i tahttan indirmek için İttihat ve Terakki'nin zorla yazdırdığı fetva vardı. Şeyhülislam istemiyordu aslında, "Ben hastayım," diye mazur görülmesini istedi. Fark etmedi, "Git imzala" denilmişti, imzaladı, fetvayı çıkardı. Fetvalar böyleydi, şeri mahkemeler böyleydi. Hukuk devleti Türkiye'de tabii mecelleyle yavaş yavaş kurulmaya başlamıştır. Şeri mahkemelerin dışında Tanzimat'tan başlayarak mahkemeler kuruluyor. İşte bu reformları Atatürk nihayet ikmal ediyor, tamamlıyor, hukuk devletinin esaslarını Türkiye'de atıyor. Türkiye'de şimdi doğru dürüst mahkeme varsa, Atatürk'ün reformları, devrimleri sayesinde.

ANDREW
MANGO'NUN
KONUŞMASI

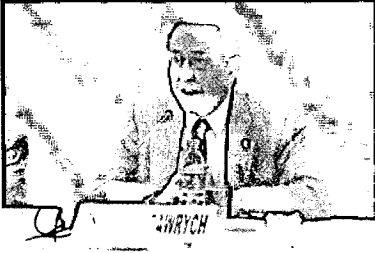
Efendim, uzun konuştum. Son lafım budur... Atatürkçülük umulmadık derecede başarılı olmuştur. Revizyonist yorumculara, tarihçilere katılmayın. Onlara bakmayın, az önce dediğim gibi, mensup olduğunuz medeniyet İslam Medeniyeti değil, insan medeniyetidir. Atatürk sayesinde bu medeniyete mensubiyetiniz garantidir.

Teşekkür ederim.

Av. Talay ŞENOL (Oturum Başkanı): Sayın Mango'ya renkli ve aydınlatıcı konuşması nedeniyle teşekkür ediyorum.

Şimdi söz Prof. Dr. Gawrych'de. Kendisinin konu başlığı, "XXI. Yüzyılda Atatürk'ü İnceleme ve İrdelemenin Zorluğu, Bir Amerikan Bakış Açısı". Aslında bize sorarsanız Türkçesi yeterli, ama kendisi yetersiz gördüğü için konuşmasını İngilizce yapacak.

Buyurun sayın Profesör.

GEORGE W.
GAWRYCH'İN
KONUŞMASI

Prof. Dr. George W. GAWRYCH (Teksas Baylor Üniversitesi): Teşekkür ederim. Kusura bakmayın, Türkçem zayıftır. Konuşmak zor geliyor. Bu sebepten, İngilizce konuşacağım. Buraya gelip sizlerle Atatürk hakkında konuşma fırsatını bana verdiğiniz için çok teşekkür ederim.

Atatürk büyük bir liderdi, ama aynı zamanda karmaşık bir kişilikti. Hem bir kumandan hem de bir devlet adamı olarak ulaştığı başarılar çok büyüktü. Atatürk'ü anlamak ve takdir etmek için, yaşamının ordu ve sivil olmak üzere her iki yönünü anlamak gerekir.

Bugün, Amerika Birleşik Devletleri'nde özellikle Atatürk'e ilişkin çalışmalarda karşılaştığımız iki genel sorunu ele almak ve ardından, Atatürk'ün askerî kumandanlık ve devlet adamlığı rollerini bütünleştirdiği, İstiklal Savaşı'ndaki liderliğini değerlendirmek isterim. Sunumumun geri kalanında, İstiklal Savaşı öncesinde ve sırasında sıkça kullandığı ve Cumhuriyet Dönemi'ne kadar da ifade etmeye devam ettiği, iki kavram üzerinde yoğunlaşacağım. Bu kavramlar dimağ ve vicdandır.

Öncelikle, bir askerî ve siyasi lider olarak Atatürk'ü ele almak isterim. Atatürk, bu alanların her ikisinde de en yüksek seviyeye ulaşmıştır. Dolayısıyla, yaşamının her iki yönünü anlamamız gerekir. Ancak, Batı'da ve özellikle de Amerika Birleşik Devletleri'nde, biz savaşa yüz yüze gelmekten veya savaşı incelemekten pek hoşlanmayız. Bu olumsuz tutum XXI. yüzyılda da devam etmektedir. Akademisyenler, askerî tarihi amatörler bırakma eğilimindedir. Oysaki Atatürk, sadece bir siyaset adamı değil, aynı zamanda savaş alanındaki başarıları takdire şayan bir savaş generalidir. Askerî çalışmalara profesyonel

GEORGE W.
GAWRYCH'İN
KONUŞMASI

bir yaklaşım getirmiştir ki, bu yaklaşımı anlamak çok önemlidir. Kişisel bir deneyimi paylaşmak isterim; on beş yıl boyunca, Amerika Birleşik Devletleri Ordu Komuta ve Genelkurmay Yüksek Okulu'nda öğretmenlik yaptım. Öğrencilerimin büyük kısmı binbaşılar, yarbaylar ve subaylardan oluşuyordu. Bu dönemde, bize sürekli eşlik eden Türk subaylar vardı. "Atatürk ve İstiklal Savaşı" konulu derslerime katılan her Amerikan subayının, Atatürk'ün başarılarından çok etkilendiğini söyleyebilirim. Buna karşın, bu derste okumak için elimizde İngilizce dilinde iyi bir kaynak yoktu.

Burada özellikle bir örnek vermek isterim; Atatürk'ün Sofya'da teğmen iken kaleme aldığı çok önemli bir eser olan *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal'*ini ele alan, İngilizce herhangi bir kaynak yoktur. Bu eserde, Atatürk'ün yaşamın doğasına getirdiği betimleme ve analiz, onun düşüncesini anlamamız için, bize bir iç görüş sağlar. Aynı şekilde, Batı'da Atatürk'ün askerî emirlerini ve raporlarını ele alan herhangi bir çalışma da yapılmış değildir. Kanımca, bu belgelerin bazıları düşüncesini anlamamıza yardımcı olabilecek düşünsel belgelerdir. Durum Türkiye'de biraz daha farklı olabilir, ama Türk kaynaklarından okuduğum kadarıyla, Atatürk'ün askerî bir kumandan olarak derinlikle ele alındığı çalışmalar askeri yazarlara, Türk kuvvetlerine ve doğal olarak Cumhuriyet Dönemi'ndeki çalışmalarını ele alan sivil akademisyenlere bırakılmıştır. Oysaki Atatürk'ün kariyerine bakıldığında, yaşamının sonuna doğru, 1934 yılında ancak savaş deneyimi bulunan bir kumandanın kaleme alabileceği, Anzak konuşmasını hazırlayan ve savaşta ölen Anzak askerlerinin annelerine, artık Türk toprağının, Türk halkının birer parçası olduklarını söyleyen bir kişilik karşımıza çıkmaktadır.

Atatürk çalışmalarımızda karşılaştığımız ikinci genel sorun da Osmanlı ve Türk dilleri arasındaki ayrılıktır. Amerika Birleşik Devletleri'nde Atatürk'ü ele alan çalışmalarda genellikle Osmanlı kaynaklarından yararlanılmamaktadır. Bunun yerine, Batılı akademisyenler transliterasyonla kullanılan arşiv materyalleri ile birlikte modern Türk kaynaklarını tercih etmektedir. Bu tercih, beraberinde bir dizi sorunu getirmekte ve Atatürk'ü bir siyasi lider veya bir askerî lider olarak anlamak arasındaki

GEORGE W.
GAWRYCH'İN
KONUŞMASI

boşluğun doldurulmasını belirli ölçüde güçleştirmektedir. Çeviride ve transliterasyonda sorunlarla karşılaşmaktadır. Örneğin ben, *Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal*'in Türkçede dört farklı versiyonuyla karşılaştım ve birkaçında çok ciddi hataların bulunduğunu söyleyebilirim. Oysaki bu Atatürk'ün çok önemli bir eseridir.

Birkaç örnek daha vermek istiyorum. Atatürk'ün konuşmalarında kullandığı “*Türkiye halkı*” ifadesi, Latin alfabesinin kullanıldığı modern Türkçe versiyonunda “*Türk halkı*” olarak kullanılmış ve farklı bir anlam ortaya çıkmıştır. Atatürk bir belgede İslam'dan bahsetmiş, bu belgenin Türkçe versiyonunda bu referans hiç kullanılmamıştır. Bazı durumlarda, anlamların değiştiği ve bir Osmanlı teriminin, bir Arapça-Farsça terimin modern Türkçede kullanıldığı görülmektedir. Bu konuyu daha sonra ele alacak olsam da *dimağ* kelimesinin de bu kategoriye girdiğini belirtmek isterim. Sonuç olarak, Osmanlı kaynaklarını Arapça alfabesinde okumayan Türklerin bile bugün karşılaştığı dil sorunları vardır.

Öyleyse, siyaset ile askerî ve Osmanlı ile Türk ayrımları arasındaki boşluk nasıl doldurulabilir? Araştırmalarımda, Atatürk'ün “*dimağ*” ve “*vicdan*” sözcüklerini yazılarında ne kadar sıklıkla kullandığını şaşkınlıkla gözlemledim. Atatürk, *dimağ* ve *vicdan* kelimelerini hem genç subaylığında hem üst düzey kumandanlığında hem İstiklal Savaşı sırasındaki devlet adamlığına dönüşümünde hem de Cumhuriyet döneminde sürekli olarak kullanmıştır. O, bu kelimeleri bu kadar sık kullanmışsa, bu kelimelerin anlaşılması ve kavranması gerekmektedir. “*Dimağ*” bugünün Türkçesinde yaygın olarak kullanılmayan bir sözcüktür. Burada kaldığım süre boyunca, çeşitli denemeler yaparak, birçok Türk'e bu kelimelerden ne anladıklarını sordum. Gençlerin büyük kısmı bu terimi hiç duymamıştı bile, terim anlamını kaybetmişti.

Bana göre, *dimağ*'ın en iyi tercümesi, bir kişinin kendisini ve çevresini anlamak için kullandığı düşün veya yüksek düşünsel faaliyetler olarak sunulabilir. Atatürk akıl ve fikir terimlerini de çok sık kullansa da bu terimler zaten *dimağ* ifadesinin kapsamına girmektedir. “*Dimağ*” derin ve geniş bir terimdir. Aklı

GEORGE W.
GAWRYCH'İN
KONUŞMASI

ve düşünceyi kapsar; ama bunlardan daha derin bir düzeydedir. Ne yazık ki, dimağın transliterasyonlarının veya tercümelelerinin büyük kısmı, modern Türkçede “beyin” olarak karşımıza çıkmaktadır; beyin, dimağın anlamını aktarmaya yeterli değildir. Bu nedenle, kanımca, Atatürk'ün yazdığı eserleri okurken, “dimağ” kelimesinin gerektiği şekliyle değerlendirilmesi, onun aklının anlayış derinliğini anlamak için yeterli olmayacaktır.

Atatürk için, düşün onu bir kişi olarak tanımlayan önemli unsurlardan biridir. Atatürk mütevazı bir geçmişe sahiptir ve kariyerinde ilerlerken, başarılarını başka kişilerle olan bağlantıları veya ailesi sayesinde kazanmamıştır. Sahip olduğu başarıya, askerî okulda erişmiştir. Yaşamı boyunca, aklını, düşününü geliştirmiş ve toplumu ve başkalarını da aynı şeyi yapmaları için zorlamıştır. Okuma yelpazesi çok geniştir; askerî, bilimsel, edebi, felsefi her türlü okumada bulunmuştur. Görünüşe göre, ne kadar çok sorumluluk aldıysa, aklının sınırları o kadar genişlemiş, çalışmaları o kadar sistematik hâle gelmiştir.

Öyleyse, “vicdan” nedir? Şemseddin Sami'nin 1899-1900 yıllarında yayınlanan “Kamus-i Türkî” adlı sözlüğünde, “vicdan” veya “vicdani” kelimesinin şu şekilde tanımlandığını gördüm: “Kalpte, iyilik yapmaktan zevk, kötülük yapmaktan ise, acı duyan algılanamayan his”. Şemseddin Sami, vicdan kelimesinin bu anlamının Türk dilinde nispeten yeni olduğu notunu düşmüştür. Atatürk'ün yazılarına bakıldığında, Atatürk Libya'da savaşırken, Mayıs 1912'de arkadaşı Salih Bozok'a, ünlü mektuplarından birini yazmıştır. Bu mektubun çok önemli olduğunu düşünüyorum, çünkü bu kısa mektupta, Atatürk iyi bir subay olmayı istediğinden ve diğer subaylardan, fedakârlıklarından ve vatan için hayatlarını riske atmalarından ne kadar ilham aldığından bahsetmektedir. Bu mektupta, Atatürk “vicdan” veya “vicdani” kelimesini altı kez kullanmıştır. Açıkça görüldüğü gibi, Atatürk kendi benliğine baktığında, vicdan önem taşımaktadır. Ancak, “dimağ” ve “vicdan” kelimesinin bize getirdiği zorluk, bu terimlerin somut olmaları sebebiyle, bireyler tarafından anlaşılmasının zorluğudur. Buna karşın, bu terimler insan olarak kim olduğumuzu tanımlamaktadır. Dolayısıyla,

GEORGE W.
GAWRYCH'İN
KONUŞMASI

Atatürk'ü anlamak için, “*dimağ*” ve “*vicdan*” anlayışının analiz edilmesi gerekmektedir.

Şimdi, Atatürk'ü ve İstiklal Savaşı'nı incelerken keşfettiğim bazı bulguları ele almak isterim. Öncelikle, “*Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal*” eserinden başlamak istiyorum. 1914'de yazılan; ama 1918'de yayınlanan bu küçük kitapçıkta, Atatürk *dimağ* ve *vicdan*ın savaş mesleğindeki önemini analiz etmiştir. Bir ordunun makineye benzediğini, ama hem büyük hem de küçük birimlerine yönlendirme sağlayanın, bu ordunun canlı üyelerinin *dimağ* kuvveti olduğunu yazmıştır. Bu nedenle, savaş öncelikle ve en önemli düzeyde zihinsel, düşünsel bir çaba olarak ele almıştır. Cesaretin, güçlü ve eleştirel düşüncenin yerini asla alamayacağını söylemiştir. Aslında, düşünmeden cesaret gösteren ve hem kendisinin hem de biriminin başını belaya sokan bir ordu mensubunu örnek olarak göstermiştir.

Zabit ve Kumandan ile Hasbıhal'de Mustafa Kemal, savaşı beklenmeyen ve eşsiz olaylardan oluşan bir büyük olarak görmüş ve kanunların ve usullerin her duruma hükmetmesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. Ordu mensuplarının inisiyatif göstermesi gerekmektedir; ancak, astlarını inisiyatifi ne zaman ve nasıl alacaklarını bilecek şekilde eğitmek yine bu kişilerin görevidir. Derslikler yeterli değildir; birimlerin içindeki eğitim çok daha önemlidir ve akli *dimağa* ulaşacak şekilde eğitime sorumluluğu yüzünden, Atatürk subaylardan bölük babası olarak bahsetmiştir. Bölük babası kavramının ardında yatan, eğitimcilik, öğreticilik fikridir. Daha sonra ise, Atatürk'ün millet babası olduğu –Türklerin atası– olduğu söylenebilir. Onun eğitimci rolü de burada ortaya çıkmaktadır. Cumhurbaşkanı'nın bir karatahta önünde, özellikle bir harfe işaret ettiği o ayrıntı çok önemlidir. *Hasbıhal*'de, Atatürk seda-i *vicdandan* –*vicdanın* sesinden– ve *vicdani* kelimesinden –*vicdanın* görevinden– de bahsetmektedir.

Vicdan, bir ordudaki bireyleri yüksek ideale doğru hareket etmeye iten bir güçtür. Özelinde, subay Atatürk için, *Hasbıhal*'deki *vicdan* profesyonel mükemmellik, onur, görev bilinci, cesaret, fedakârlık ve yurtseverlik gibi değerlerden oluşmaktadır. Yaşam, bireylerin hep daha yüksek düzey-

GEORGE W.
GAWRYCH'IN
KONUŞMASI

lere ulaşmasını gerektirir; bir ordu, hayvan sürüsü olarak değil, onurlu bireylerden, ulusun oğullarından oluşan bir grup olarak yönetilmeli ve yönlendirilmelidir. Bölük babasının ardındaki düşünce budur. Bölük babası, onurlu bireyler yetiştirir. Atatürk, kumandanın bölüklerinin ruhunu, isteklerini ve ahlaki niteliklerini kendinde sunarak ve bunlara ilham vererek motive etmesi gerektiğini belirtmiştir. Cumhurbaşkanlığı'nda, o da ayısını yapacaktır.

Burada ilginç olan, vicdan kavramı düşüncesinin, hakları akla getirmesidir. İstedığımız gibi düşünme, kendi inançlarımızı za sahip olma hakkı gibi. Ancak, vicdanı doğru ve yanlış arasında ayırım yapmak olarak tanımladığımızda, bu bizi nereye götürür? Bu anlamıyla, vicdan bizi eyleme götürür; görev ve sorumluluk, doğru şeyi yapmak, doğru şeyi desteklemek büyük önem kazanır. Atatürk'ün vazife, mesuliyet kelimelerini sık sık kullanmasının nedeni budur. Burada da bir fedakârlık yatmaktadır. Dolayısıyla, vicdan beraberinde hem kişinin kendisine hem de topluluğa karşı duyduğu sorumluluklar getirmektedir. Atatürk'ün yarbay iken bahsettiği dimağ ve vicdan budur.

Şimdi, İstiklal Savaşı'na geçmek ve bu terimlerin o dönemde, Atatürk'ün askerî kumandanlıktan devlet adamlığına dönüşümü sırasında nasıl kullanıldığını değerlendirmek isterim. İnsanlar genellikle Amasya Tamimi'ni sık sık vurgulamaktadır. Buna karşın, ben başka bir belgenin daha önemli olduğunu düşünmekteyim. Amasya Tamimi'nden önce, 9 Haziran 1919'da, Mustafa Kemal kendi sorumluluk sahasındaki herkese bir genelge göndermiştir. Bu genelgede, tüm varlığıyla ulusal bağımsızlık için çalışacağını taahhüt etmektedir. Kendisini görev ve sorumluluğa adamaktadır. Bunun ardından, ülkenin dört yanında ortaya çıkan ve "vicdan-i milliyeden" doğduğuna inandığı gösterilere yanıt verdiğini düşündüğünü belirtmektedir. Bu gösterilerin amacı, ulusun haklarını ve bağımsızlığını savunmaktır. Burada, ulusun vicdanını ve dimağını kritik bir noktada kendinde bütünleştirecek olan bir devlet adamına dönüşümü görülmektedir.

Şimdi, araştırmalarım sırasında karşılaştığım ve bana gerçekten ilham veren, Atatürk ile vicdan ve dimağ kavramları ko-

GEORGE W.
GAWRYCH'İN
KONUŞMASI

nularındaki anlayışımı büyük ölçüde değiştiren bir belgeyi sizlerle paylaşmak isterim. Temmuz 1921'de, savaş alanında bir kriz patlak vermiştir. Ordu savaşı kaybetmiştir ve Yunan ordusu Ankara'ya doğru yoluna devam edecektir. Yurdun dört bir yanından gelen bölükler, son savaş için Sakarya'ya yola çıkmıştır. Bu noktada, Atatürk'e alanın sorumluluğunu alması için Başkomutan hakları verilmiştir. Devlet başkanı şimdi savaşa gitmek için, askerî üniformasını giymektedir. Birçok bölüğüyle ileri hücum eden ordu, ilk kez batı cephesinde savaşla karşılaşmıştır. Alana bir karmaşa, bir tedirginlik hakimdir. Atatürk bu durumu nasıl ele alır? 20 Ağustos 1921'de, yani Sakarya Savaşı'ndan üç gün önce, Atatürk batı cephesindeki küçük birim komutalarına çok önemli bir emir yayınlar. Komutalar bu emri aldıklarında, bu emrin "her ferde" kadar ulaşması gerektiğini ve emrin Sakarya Savaşı'nda cepheye gitmeye gönüllü bütün kuvvetleri kapsadığını görür. Bu kısa emir veya talimatında, Atatürk şunları söylemektedir: "*Genel savaş hattındaki ileri-geri dalgalanmalar beklenmedik olaylar değildir. Bu olay her bir birim tarafından doğal karşılanmalı ve her birim buna olgun bir azametle karşılık vermelidir.*" Atatürk'ün burada ordusuna savaşın zor olacağını, olayların değişeceğini ve birimlerin geri çekilmeye zorlanacağını söylemekte, ama aynı zamanda, bunun normal olduğunu ve paniğe mahal verilmemesi gerektiğini belirtmektedir. Bu kapsamda, Atatürk savaşın özüne inmekte ve ordusuna olgun ve aklını kullanmaya hazır bir yapı olarak seslenmektedir. Burada, "*Size bu emri veriyorum, o kadar!*" ile özetlenebilecek bir tavır değil, inisiyatif tanıyan ve savaşın nasıl ilerleyeceğini anlatan ve bu sayede, çaresizlik anlarında, birimlerin kendilerini yalnız hissettiği anlarda, insanların bunu normal karşılamasını sağlayan bir tavır söz konusudur. Son olarak, savaşma ve konumu olabildiği kadar koruma talimatı verilmiştir.

Bunun ardından, Atatürk emrinde çok ilginç bir şey söylemektedir: "*Yoğun savaş anlarında, kumandanların görevlerini ve yetkilerini olgun bir duruş ve sükûnetle yerine getirmesinin önemini sizlere hatırlatmak isterim.*" Burada, kumandanların kişisel meselelere ve duygulara dayanarak genel duruma

GEORGE W.
GAWRYCH'İN
KONUŞMASI

zarar verebilecek kararlar almaktan kaçınması gerektiğini belirtmektedir. Burada, kumandanlarına, “*Acele karar vermeyin; karar vermeden önce emin olun.*” demektedir. Bu, ordu bağlamındaki dimağ ve vicdan anlayışını ortaya koymaktadır. Genç bir subayken yazdıklarını, şimdi üniformalı bir kumandan olarak gerçeğe dönüştürmektedir. İşin ilginç yanı, o ünlü emrini 1 Eylülde Yunan ordusunun düşmesinin ardından vermiştir; “*Ordular, ilk hedefiniz Akdeniz'dir! İleri!*” Bu, Atatürk'ün üniforma içerisinde, başkomutan olarak verdiği son büyük emirdir. Bu son cümleden önceki cümlede ne demektedir? “*Akıl gücünü kullanarak, herkesin birbiriyle, ordunun ise kendisiyle rekabet etmesini ve aynı zamanda, kalpleri, vicdanları içinde cesaretle ri ve yurtseverlikleri için kendi içlerine bakmasını bekliyorum*”. Burada, ordunun motivasyonu için dimağ ve vicdan kavramlarını kullanmaktadır.

Sonuç olarak, askerî yönüyle Atatürk'ün askerî yazıları ve emirleri, dimağ ve vicdan kavramlarının önemini kavramış, düşünsel derinliğe sahip bir aklı ortaya çıkaran düşünsel belgelerdir. Bunun felsefesi düşünüldüğünde, akıl kendi başına bir insanı çaba değildir. Akıl, ancak vicdanın getirdiği değerlerle birlikte harekete geçebilir. Dolayısıyla, insanların aklını kullanmalarını istiyorsanız, aynı zamanda aklı iyiliğe veya kötülüğe kullanmak arasındaki ayırımın önemini de kavramanız gerekmektedir.

Şimdi, devlet adamı olarak Atatürk'ü ele almak isterim. Atatürk açısından aşırı derecede önemli ve açıklayıcı bulduğum hususlardan biri de, Sakarya Savaşı'ndan önce düzenlediği Maarif Kongresi'dir. O dönemde eğitim ve okur-yazarlık sorunlarını çözemeyeceğinden, geleceğe yönelik bir kongre düzenlemiştir. Bu kapsamda, kongre katılımcılarına seslenir ve iki cepheden bahseder: Biri savaş cephesi, diğeri ise toplum cephesidir. Toplum cephesi için, Atatürk eğitimin, erdemliliğin ve iyiliğin amacı olarak ulusal bir dehanın geliştirilmesinden bahseder. Kongrenin hem bilimi hem de kültürü –ilim ve irfan– kapsadığını belirtir. Cehaletin karşısında kullanılacak olan silah ise dimağdır. Dimağ, gelecekte kullanılacak bir silah olarak tanımlar. Bunun ardından, Türkiye savaşı kazanmak ile asayiş

GEORGE W.
GAWRYCH'İN
KONUŞMASI

sağlamak arasında bir yerde bulunduğundan, Atatürk ülkede bir tura çıkarak, konuşmalar yapmaya başlar. Bir camideki konuşmasında, şöyle der: “*Minberler halkın dimağları, vicdanları için bir feyiz kaynağı ve nur kaynağı olmuştur*”. Dimağ ve vicdan kavramları, eğitim çerçevesinde, insanlar için birer ruhsal güç kaynağı, birer ışık kaynağı olacaktır. Atatürk bir camiye gitmiş ve kalplerinizdeki duygu ve düşüncelerden –vicdan ve düşün– bahsetmiştir.

Bana göre, sizlerle paylaştığım belgeyle karşılaştırılabilecek bir konuşma daha vardır. Atatürk doğuya, Tarsus’a gider ve çiftçilere seslenir. Şöyle der: “*Cahil dediğimizde, okulda hiç eğitim almamış olanları kastetmiyoruz. Bizim bahsettiğimiz bilgi, gerçeği bilmektir. En cahil insanlar da eğitilebilir; ama gerçek âlimler, okuma bilmeseler bile, gerçeği bilenlerdir. Siz köylüler de bunu biliyorsunuz*”. Diğer bir deyişle, Atatürk dimağı sadece okullarda öğretilen bir şey olarak değil, sağduyu sahibi, gerçekle yüzleşen ve fedakârlık yapmaya hazır olan ve demagojiyle kandırılmayan insanların sahip olabileceği bir kavram olarak değerlendirmektedir.

Sonuç olarak, Atatürk'ü bir devlet adamı olarak anlamak için, onu asker olarak da anlamak gerekir. Dimağ ve vicdan, askerî ve siyasi lideri anlamak için kullanılabilecek bir bağlantı sağlamaktadır. Atatürk, insan aklının bir değer ve duygu sistemiyle birlikte hareket ettiğini fark etmiştir; aklını bilinçli bir şekilde geliştirmiş ve kullanmış, bilinçli bir şekilde vicdanının her zaman farkında olmuştur. Bu, her insanın yaşamında izleyeceği önemli bir örnektir. Keskin ve analitik bir akla sahip bir birey olarak, Atatürk vicdan ve dimağı kendisi, ordusu ve toplumu için birer itici güç olarak değerlendirmiştir. İnsanları, kendilerindeki bu nitelikleri kullanmaları için zorlamıştır. Aslında, Cumhuriyet'in hem öncesinde hem de sonrasında, devrimin düşünle olduğu kadar kültürle de bağlantılı olduğu söylenebilir. Atatürk, yüksek bir amaç duygusu ve görev bilinci sergilemiştir. Hepimizin sahip olduğu ego ve kişisel hırslar, Atatürk'ün büyük bir lider olmasına yardımcı olmuştur. O, dimağın ilim, fen ve bilime, vicdanınsa kültüre ve fedakârlığa işaret ettiği anlamıştır. Devrimiyle, geleceğin temelini atmış,

kılavuz ilkeler oluşturmuştur. Yine de, dimağ ve vicdan durağan kavramlar değildir. Atatürk'ün başlattığı iş tamamlanmamış, bunu tamamlama görevi Türklere, Türkiye vatandaşlarına, Türkiye'nin insanlarına bırakılmıştır.

GEORGE W.
GAWRYCH'İN
KONUŞMASI

Av. Talay ŞENOL (Oturum Başkanı): Biz de sayın Gawrych'e bu kapsamlı, değişik bakış açılı ve aydınlatıcı konuşması nedeniyle teşekkür ediyoruz.

Şimdi telgraf göndererek etkinliğimize mazeretleri nedeniyle katılamayacaklarını ve başarı dileklerini, selam ve saygılarını iletenlerin isimlerini sunmak istiyorum: Devlet Bakanı Selma Aliye Kavas, İzmir Milletvekili Canan Arıtman, Batman Milletvekili Ayla Akat Ata, Kahramanmaraş Milletvekili Nevzat Pakdil, Muğla Milletvekili ve Cumhuriyet Halk Partisi Parti Meclis üyesi Prof. Gürol Ergin, Hatay Milletvekili Abdülaziz Yazar, Dr. Cafer Tatlıbal, Samsun Milletvekili Suat Kılıç, Prof. Dr. Ali Akmaz ve Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı Kürşat Tüzmen.

Konuşmaların sonunda kalan süremizde konuşmacılarımıza yönelteceğiniz soruları alacağız ve cevaplar için üç konuşmacıya da eşit süre taniyacağız. Bunu da bilgilerinize sunarım.

“Atatürk'ün Eserinin Yorumlanmasına Yabancı Bilim Adamlarının Katkısı” konulu konuşmasını yapmak üzere sözü Dr. Fabio Grassi'ye bırakıyorum

FABIO L.
GRASSI'NİN
KONUŞMASI

Dr. Fabio L. GRASSI (Yıldız Teknik Üniversitesi): Sayın Başkan, sayın dinleyiciler...

Türkiye Barolar Birliği'ne, beni böylesine önemli bir etkinliğe davet ettikleri için onur duyduğumu bildirmek isterim. Çok saygı duyduğum bilim adamlarını şahsen tanıma fırsatını verdikleri için en derin ve içten saygılarımı sunarım.

Küçük bir anekdot, size sunmak istediğim düşüncelerimi anlatmada iyi bir başlangıç noktası olabilir. Birkaç ay önce kendi üniversitemde Atatürk kitabımla ilgili olarak konuşma yapmak üzere bir davet aldım. Bu davette tanımadığım bir öğretim üyesi bana Atatürk'ün en çok değer verdiği yönünün hangisi olduğunu sordu. Şöyle cevap verdim: *"Atatürk'ün en değer verdiği özelliği her şeye rağmen açık toplum, politik çoğulculuk ve demokratik özgürlükler ideallerine bağlı kalmasıdır."* Hanımefendi cevabım karşısında biraz şaşkınlıkla, hatta tam olarak söylemek gerekirse cevabımdan çok da memnun kalmayarak, *"Benim için Atatürk'ün en önemli yönü ülkemi kurtarmış olmasıdır."* dedi. Ben de ona, *"Türk olduğunuz için böyle düşünmeniz doğal. Fakat ben yabancıyım ve o nedenle de başka bir görüş açımın olması doğal ve bunu anlamanızı rica ediyorum."* dedim.

Bu küçük olayın üzerinde düşünülmesi faydalı olabilecek birçok sorunu içerdiğini düşünüyorum. Bugün hepimiz Türkiye'nin geleceği üzerine kafa yoruyoruz. Hepimiz kendi kendimize tam demokrasi yolunda Türkiye'nin başarıya mı ulaşacağını yoksa başarısızlığına mı şahit olacağımızı, Avrupa Birliği ile ilişkilerinin iyi mi yoksa kötü yönde mi gelişeceğini soruyoruz. Hepimiz kendi kendimize Türkiye'nin tam bir Batı ülkesi

FABIO L.
GRASSI'NİN
KONUŞMASI

standardına ulaşip ulaşmayacağını veya yeni ve özel toplum ve devlet formları mı üreteceğini soruyoruz. Ve hepimiz de –sarıyorum– ülkenin geleceğinin Cumhuriyet tarihinin, Kemalist ideolojinin ve Büyük Komutan'ın hayatı ve eserinin ne şekilde anlatılıp yorumlandığına çok bağlı olduğuna inanıyoruz. Çünkü Atatürk'ün hayatı ve eseri, Kemalist ideoloji ve Cumhuriyet tarihi birbirinden ayrılmaz bir bütün oluşturuyorlar.

Pek çok Türk Atatürk'e hayran ve dünyanın onu ve eserini daha iyi tanıması gerektiğini düşünüyor. Kesinlikle haklılar. Fakat şunu da kavramalılar ki bir yabancıнын Atatürk'ü büyük ihtimalle “onların” Atatürk'ü olmayacaktır. Demek istediğim, büyüklüğü daha düşük derecede olan veya önemi daha az olan bir Atatürk olacağı değil. Tam tersine, daha büyük ve daha önemli bir Atatürk olabilir. Fakat farklı bir Atatürk olacaktır. Bir yabancı Atatürk'ü daha kolay Batı kültürü ve tarihinin temel bir figürü olarak düşünebilir. Dolayısıyla da Türkiye ve Batı'nın ortak oldukları tarih ve kültürünü de bu şekilde düşünebilir. Bunun sonucunda bir yabancı daha kolay Atatürk'ün humanist bir bakış açısından Türkiye'nin Batı ile uyumunu takip edenlerin manevi bir babası olarak görülmesi gerektiğini, buna mukabil Türk demokrasisinin mükemmeliyetine ve Batı ile uyumuna karşı çıkanların bir aracı olarak olmaması söyleyebilir.

Sorun şurada ki Atatürk pek çok Türk tarafından dünyanın geri kalanı ile bir iletişim aracı olarak değil de dokunulmaz bir “millî hazine” olarak görülüyor. Özellikle de “devlet ideolojisi”ni benimseyen sosyal ve kültürel blok, Atatürk'ün imajı ile ilgili her hangi bir değişimi veya basitçe yüceltmenin dışındaki her hangi bir temsili korku ve düşmanlıkla karşılıyor. Yeni nesil nezdinde bu imajın ne kadar başarılı olabileceğinden emin değilim. Hepimiz Can Dündar'ın filminin neden olduğu polemikleri hatırlıyoruz. Filmde sayın Andrew Mango'nun da anlattığı şeylerin anlatılması sebebiyle birçok Türk alınmıştır. Örneğin, Atatürk'ün Cumhuriyet yıllarında bazen veyahut sıklıkla kendini yalnız ve üzgün hissettiğini biliyoruz. Bir yabancı için Atatürk'ün pek çok kez kendini yalnız ve üzgün hissettiğini söylemenin niçin alınacak bir şey olarak yorumlandığını anla-

FABIO L.
GRASSI'NİN
KONUŞMASI

ması zor bir şey. Genellikle daima neşeli olan insan türü aptalardır. Belki de bir yabancı, Türk dostlarına, Atatürk'ün yalnız onların olduğunu ve onun zaman zaman kendini mutsuz hissettiğini söylemenin ona hakaret etmek anlamına gelmediğini, tersine onun görünümünü daha derin ve ciddi kıldığını anlatabilir. Şu gerçek ki, bir yabancı için, Atatürk hakkında üst düzey bir insan olarak da olsa, bir insan olarak düşünmek daha kolay.

O hâlde Türkiye'yi seven bir yabancı “yaşayan bir sözlük”, iletişimi, karşılıklı saygıyı, tabuların ve korkuların kaldırılmasını kolaylaştıran bir kişi olarak yararlı olabilir.

Çok önemli bir örnek “diktatör” ve “diktatörlük” sözcüklerinden geliyor. Türkler, (Eğer Kemalist karşıtı değillerse.) bu sözcüklerin Atatürk ile bağlantılı olarak kullanılmasından alınıyorlar, muhtemelen pek çoğunun Atatürk'ün diktatör olarak tasvir edilmesinden nefret ettiğini ve diktatör olarak hatırlanmaktan endişe ettiğini bilmelerinden. Ve şüphesiz Türkiye içinde bu kelimeleri bilimsel amaçla değil polemik amaçla kullananlar var. Bu da büyük karmaşıklığa neden olmaktadır.

Atatürk'ün diktatör olarak tanımlanmasından alınan kişilerin bazılarının aynı zamanda Türkiye'deki demokrasinin gelişimine engel olanlar olduklarını veya Türk halkına zarar vermek için Atatürk'ü bir araç olarak kullandıkları yönünde bir gözlemde de bulunabilirim. Fakat beni esas ilgilendiren iyi niyetli ve “diktatör” ve “diktatörlük” sözcüklerini duyduklarında samimiyetle üzüntü duyan kişiler. Özellikle bu sorunu bildiğimden kitabımda bununla ilgili uzunca bir dipnota yer verdim. Altını çizmek istediğim, gerek Atatürk'ü gerekse demokrasiyi seven pek çok yabancı bilim insanının bu kelimeleri rahatlıkla kullandıkları veya Kemalist rejimin otoriter, karizmatik ve bireysel yönlerinin ifade edilmesindeki tarihsel ihtiyacı kabul ettikleridir.

Neredeyse yirmi sene önce ben, Atatürk rejiminin otoriter-pedagojik olarak tanımlanmasını önermiştim. “Diktatör” ve “diktatörlük” tanımları kesinlikle yüzeyseldir ve Kemalist rejimin derin ruhuna ve hedeflerine dair neredeyse hiç bir açıklama getirmeyen tanımlamalardır. Fakat teknik olarak hatalı ol-

FABIO L.
GRASSI'NİN
KONUŞMASI

dukalarını iddia etmek mümkün değildir. Sonuç olarak, hayatlarının bir döneminde diktatör unvanını alanların ve tarihçilerin ve halklarının nezdinde olumlu olarak değerlendirilen kişilerin oluşturduğu liste kısa bir liste değildir. Bizim demokrasi kahramanımız Garibaldi de iki Sicilya krallığını ele geçirdiğinde onu Sardinya Kralı'na teslim etmeden önce bir süre diktatör olarak yönetmiştir.

Garibaldi örneği bir başka anlamda da faydalı. Büyük bir general ve karizmatik bir kişilik olan Garibaldi, diktatör olarak kısa bir süre yönetimde bulundu. Bunun bir sebebi ne büyük diplomat ne de büyük devlet adamı olmamasıdır. Oysa ki Atatürk hem büyük bir diplomat hem de büyük bir devlet adamı olmuştur. Fakat Garibaldi'nin diktatörlüğünün çok kısa sürmesinin esaslı sebebi de İtalyan devletlerinden birinde, yani Sardinya Krallığı'nda, Anayasa'ya saygı duyan bir kralın olması ve bu kralın da İtalya'nın birleşmesi için ılımlı liberal bir hareketin lideri olmasıdır. Bununla demek istediğim, etiketler üzerinde tartışmak yerine Atatürk'ün eserini karşılaştırmalı olarak incelemenin çok daha yararlı ve ciddi olduğudur. Kitabımdan iki alıntı yapmak isterim. Birincisi şöyledir:

“Bilindiği üzere, Japonya’da imparator figürünün ilahlaştırılması XIX. yüzyılın son on yılında tepeden inen devrimle eşzamanlıdır. Kemalist Cumhuriyeti incelediğimizde; başkan olan kişinin kutsallaştırılmasının, bu tür tepeden inme kökten modernleşme sürecinin sık rastlanan ve belki de gerekli bir yönünün olduğunu söyleyebiliriz.”

İkincisi:

“Daha önce değilse bile, Vahdettin ile Almanya’ya yaptığı yolculuktan sonra cumhuriyet seçeneğinin [Atatürk’ün] ruhunda derin kökler saldığını varsayabiliriz; ama çok etnik kökenli bir cumhuriyet, çok etnik kökenli bir imparatorluktan daha zor yönetilebilir değil miydi? Bu soruyu aklına getirmemiş miydi? Böylesine radikal bir tasarı karizmatik bir kişiliğin önderliği olmadan hayata geçirilebilir miydi? Belki daha o aylardan itibaren çözümlerin değilse bile sorunların belirlenmesi konusundaki domino taşları zihninde zaman kaybetmeden yerlerine yerleşiyordu.”

FABIO L.
GRASSI'NİN
KONUŞMASI

Sözün özü, yüzlerce yıldan beri iktidarda olan bir hanedan evladı olmayan Atatürk, hedeflediğini gerçekleştirmek için yaptıklarından çok farklı şeyler yapamazdı. Tabii ki eğer Vahdeddin Anadolu'ya kaçıp halkını direnişe çağırıyorsa Türkiye'nin tarihi çok farklı olacaktı, birkaç saniyelik hayal edecek olursak bugün Osmanlı Hanedanı Avrupa'daki hanedanlar kadar kendi ülkelerinin demokrasi ve refahın sevilen simgesi olacaktı...

Sonuçta Atatürk adına, bazıları kendi içlerinde tamamen zıt olan pek çok şey yapılabilir ve söylenebilir. Türkiye'nin Batı ve değerleri arasındaki bağları güçlendiren yönlerin yanı sıra Atatürk'ün yönetimde bulunduğu döneme ait olan yönleri de mevcuttur. Bu unutulmamalıdır ki, adı düzensizlik sinonimi hâline gelen Makedonya doğumlu Atatürk çok cemaatli Devlet-i Aliye'nin çöküşüne tanık olmuştu. Biz ondan şanslıyız. Bizim için farklılık zenginliktir. Atatürk için en çetin birlik hayatı bir mesele idi. Andrew Mango'nun, pek çok kez ve yakın tarihte de ileri sürdüğü gibi, tek ciddi yaklaşım Atatürk'ün figürünün ve cumhuriyet deneyiminin problematik tarihselleştirilmesidir. Atatürk'ün Türkiye'yi modernleştirme metotları ile ilgili eleştirileri sıklıkla gerçek dışı ve tarihe aykırıdır. 1920'li ve 1930'lu yılların kültürü ve zihniyetine körlemesine bağlı kalmak da bir o kadar yanıltıcıdır. Bilimsel ve eleştirel yaklaşım Türk aydınların çok saygın ve anlamlı taraflarınca yaygın bir şekilde kabul görmüştür. Fakat Türkiye'de henüz tam ifade olanakları yok ve henüz "yaygın bir kültür" değildir.

İşte, bu yaklaşım çizgisinde ilk İtalyanca bilimsel ve kapsayıcı Atatürk konulu kitabımı yazdım. Tabii ki esas olarak İtalyan kamuoyuna bu büyük devrimci ve devlet adamının yaşamını ve eserinin ciddi ve tarafsız bir portresini sunmayı amaçladım. Fakat daha genel bir gelişmeye katkıda bulunmayı da hedefledim. Yardımcı olmak istediğim nokta, bilimsel açıdan ve ikinci vatanım olan Türkiye'nin gelişimine katkıda bulunmak, Atatürk'ün eserine yaklaşımın tarihselleştirilmesi ve uluslararası bir nitelik kazandırılması olarak değerlendirilebilir. Şüphesiz Atatürk'ü anlamadan bugünkü Türkiye'yi anlamak mümkün

değildir, ama Atatürk'ü anlamadan bugünkü dünyayı anlamamızın da mümkün olmadığı kanısındayım.

Daha çok şeyler yapabilir, daha iyi yapabiliyordum. Elimden geleni yaptım. Şüphesiz önümüzde yapılacak daha çok şey var. Sizin destek ve önerilerinize dayanarak önümüzdeki yıllarda da İtalyan kamuoyunun Türkiye üzerine iyi bir şekilde bilgilendirilmesine, bilinçlendirilmesine, aynı zamanda Türkiye'nin kendi onurlu tarihine rahat ve düşünceli bakmasına küçük de olsa katkıda bulunacağımı ümit ediyorum. Hepinize tekrar içten teşekkürler.

FABIO L.
GRASSI'NİN
KONUŞMASI

Av. Talay ŞENOL (Oturum Başkanı):Teşekkürler, sayın Grassi.

Sayın konuşmacıların izniyle ben de Atatürk ve demokrasi konusunda birkaç söz söylemek istiyorum.

Feroz Ahmad'ın "*Modern Türkiye'nin İnşası*" adlı çalışmasında da vurguladığı gibi, Türkiye Cumhuriyeti ulus devlet kurma yoluyla modern ulus inşa etme projesi olarak, Cumhuriyet modernitesinin Atatürk'ün vizyonerliğinde yaşama geçirilmesi ilanıdır. Bu moderniteyi insanlığın yaklaşık 2500 yıllık özlemi olan, bugünkü anlamıyla temelleri XX. yüzyılın başlarında atılan demokrasiyle eklemlenmek gerekliliği ise tartışmasızdır.

Eylül 1923 tarihli *Anadolu'da Yeni Gün* gazetesinde yayımlanan bir haberde, Mustafa Kemal Paşa kendisiyle mülakat yapan Viyana'nın *Neue Freie Presse* gazetesi muhabirine, "*Türkiye hâlihazırda olduğu kadar istikbalde de daha fazla bir demokratik Cumhuriyet olacaktır.*" diyerek, o daha Cumhuriyet resmen ilan edilmeden bu eklemlenmeyi yapmıştır. Yine Avrupa'da Faşizmin yükselen bir değer olduğu ve pek çok siyaset, bilim ve düşün adamının etkilendiği 1930'lu yıllarda Atatürk, Amerikan Büyük Elçisini Çiftlik'e davet etmiş ve bu davet sırasında elçile birlikte kameraların karşısına geçip bir konuşma yapmıştır. Atatürk konuşmasında aynen, "*Demokrasiye gönül veren Türk ve Amerikan halkı el ele verip, faşizmi yıkacaklar ve demokrasiyi egemen kılacaklardır.*" diyerek, demokrasinin cum-

TALAY
ŞENOL 'UN
KONUŞMASI

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TALAY
ŞENOL'UN
KONUŞMASI

huriyetin ayrılmaz bir parçası olduğuna inancını vurgulamıştır. Bundan yıllar sonra Willy Brandt, 1969 yılında Bundeskanzler olarak, Federal Hükümet Başkanı olarak, Meclis'te hükümet programını okurken, "*Daha fazla demokrasiye cesaret etmeliyiz.*" demişti. Bugün de her zamankinden daha çok Atatürk'ün de ideali olan demokrasi yolunda erişilen noktayla yetinmeyip, daha fazla demokrasiyi talep etmek zorundayız.

Konuşmaya anekdotlarla başladık, bir anekdotla da kapatalım. Yakınlarda Mısır'da seçimler yapılacak. Bu seçimlerle ilgili olarak yabancı basında Mısır'ın liberal politikacılarından biriyle seçimler üzerine bir söyleşi yayımlandı. Söyleşide Mısırlı siyasetçinin, "*Yapılan seçimlerin bir farstan, komediden öteye geçmeyeceğini, çünkü ülkedeki tek örgütlü gücün demokrasi düşmanı Müslüman Kardeşler'in olduğunu ve seçimleri de açık ara kazanacağını belirterek, Mısır'ın bir Atatürk'e ihtiyacı olduğunu*" söylemesi üzerine, söyleyişi yapan basın mensubu "*Atatürk'ün baskıcı otoriter bir lider olduğunu*" belirterek, "*benzer bir liderin Mısır'da demokrasiyi nasıl gerçekleştirebilir?*" yollu itirazına aynen, "*Atatürk, ülkesinde demokrasinin yolunu açan adamdır.*" diye cevap vermiştir.

Oturumu açış konuşmamda, oturum sonrası pek çok yeni ve değerli bilgilere sahip olacağımız inancını dile getirmiştım. Bu beklentimin fazlasıyla gerçekleşmiş olduğunu söylersem, sanırım sizler de bana katılırsınız. Bizleri aydınlatan sayın konuşmacılarımıza kendim ve izin verirsiniz sizlerin adına, bizleri sabır ve dikkatle izleyen siz değerli izleyicilere de kendim ve yine izinleriyle konuşmacılar adına teşekkür ediyor; hepinize esenlik, mutluluk ve başarılar dileyerek oturumu kapatıyorum.

Sizlere küçük bir yemek ikramımız var. Yemeğimizi Atatürk'ün çok sevdiği etli kuru fasulye, pilav ve irmik helvasından oluşturduk, afiyet olsun.

Çok özür dilerim, ben bu heyecan içerisinde aldım götürdüm. 45 dakika zamanımız var 15'er dakika her bir konuşmacıya soru sorabilirsiniz. Buyurun efendim.

Doç. Dr. Kemal ARI (9 Eylül Üniversitesi Atatürk İlkele-ri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü): Ben sayın konuşmacılara çok teşekkür ediyorum. Gerçekten çok yararlandım. Sayın Grassi'yle en son İzmir'deydik; buradan da onu bir kez daha selamlamak istiyorum. Yeniden burada olmak çok güzel; hele o güzel kitabı üzerine konuşurken...

Dr. Fabio L. GRASSI: Evet, İzmir'de.

Doç. Dr. Kemal ARI: Öncelikle küçük bir katkıda bulunmak istiyorum. Sayın Gawrych'in sunuşu için. Ardından da sevgili Grassi'ye bir soru soracağım, beni bağışlamalarını şimdiden rica ederek. Gawrych'in bildirisinden büyük haz aldım; bunu belirtmek isterim. Kendisi Atatürk'ün askerliğe ilişkin yazdığı kitapların Batı dünyasında ve Amerika Birleşik Devletleri'nde yeterince bilinmediğinden söz etti. Bu tespit, çok doğru ve ilginç bir tespit; öncelikle bunu belirtmek isterim. Ancak bunu daha da genelleştirmenin olanaklı olduğunu düşünüyorum. Atatürk'ün yalnız askerliğe ilişkin yapıtlarının değil, diğer yapıtlarının da Batı dünyasında ve bu arada Amerika Birleşik Devletleri'nde bilinmediğini söylemek gerekiyor. Yalnız bu, konunun yine de anlaşılabilir ve daha az sorgulanabilecek yönü. Ancak garip olan, Gawrych'in dediklerinden de öte, bu yapıtların, yani Atatürk'ün hem askerliğe hem de başka konulara ve gözlemlere ilişkin kitapları, bırakalım Batı dünyasını, Türkiye'de de yeterince bilinmiyor. Türkiye açısından baktığımızda, özgürlüklerimizi, bağımsızlığımızı, onurlu bir ulus ve kişilikli bir birey oluşumuzu borçlu olduğumuz Atatürk'ün düşüncelerini, görüşlerini, saptamalarını ve öngörülerini bize aktaracak yapıtlarının bilinmeyişi; Türkiye'de hem bu ülkeyi yönetenler adına hem de bilim adamları, entelektüeller ve daha genel olarak da toplum adına büyük bir eksiklik. Bu eksiklik ve doğal olarak elbette hastalık, o kadar yaygın bir durumdur ki; Atatürk üzerine yazılar yazmış, kitaplar çıkarmış insanların pek çoğunun bile, Atatürk'ün şimdilik 14 olduğunu bildiğimiz kitaplarının büyük kısmını görmeden, incelemeyen onunla il-

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

gili görüşlerini ve düşüncelerini belirtmeleri nasıl açıklanabilir? Kimisinin de elbette, bu yapıtları bilmeden ve doğal olarak incelemeden sözüm ona entelektüel duruş, aydın kimlik ve demokratik söylem adına hem de Atatürk'ün düşüncelerine eleştiriler getirme gayretkeşliği anlaşılabilir gibi değildir. Ancak Amerika'dan gelip, Türkiye'de Atatürk'ün kitapları üzerine bildiri sunan Gawrych gibi değerli bir araştırmacının, bir bilim adamı sesinin bu eksikliğin ayırtında olması da insanın yüreğine su serpiyor; kendisine teşekkür ederim.

Bu değersiz katkımdan sonra; sevgili Grassi'ye bir sorum olacak. Sorum şudur: Mustafa Kemal Atatürk'e diktatörlük yakıştırmaları ve onun kişilik yapısı ve dünya görüşleri içinde bu kavramın yeri çok tartışıldı. Bu yeni de değil, yıllardan beri yapılıyor. Grassi'nin sözlerinde de bu kavramın dillendirildiğini gördük; biraz daha bu kavramı masumlaştırarak. Kuşkusuz bu kavram yalnız Türkiye'de değil, dünyada da çok tartışılıyor, Atatürk'ün kişiliği, dünya görüşü ve yaptıkları ele alınarak bu kavramın Mustafa Kemal Atatürk'le ilişkisinin olup olamayacağı konusunda pek çok görüş var. Çok açıkça sormak gerekir; Mustafa Kemal Atatürk bir diktatör müdür? Bunu açıkça ortaya koyalım. Kişisel olarak ben, Atatürk'le ilgili olarak burada Grassi'nin, diktatörlük sözcüğünü kullanmasını duyunca oldukça rahatsız oldum. Sanırım, yanlış anımsamıyorsam; yeni çıkan Atatürk adlı kitabında da bu saptaması var. Bu rahatsızlığımı açıkça belirtmek isterim ve elbette sormak da gerekir: Atatürk yaptıklarına, gerçekleştirdiklerine, düşüncelerine, eylemlerine ve uygulamalarına bakıldığı zaman bir diktatör müdür? Bu kavramı Atatürk için kullanabilir miyiz? Atatürk bir Hitler, Mussolini ya da Stalin midir ki ona diktatör denilebilsin? Denilemeyecekse diktatörlük nedir; kimleri kapsar ve bunların arasında Atatürk'ün işi ne?

Bu soruların yanıtı olduğunu sanmıyorum. Olsa bile, bu sorularla Atatürk'ün bir ilgisinin olmadığını her vicdan sahibi kabul eder. Ancak yine de kimi konuları, bu soruların yanıtını vermeden önce anımsamak gerekir: Atatürk'ün yaşadığı dönemde, dünyanın geldiği tarihsel süreci, Batı'nın ve Doğu'nun tarihsel dönüşüm evrelerini; kültür coğrafyalarını, deneyimlerini

göz önüne alarak, önce bu süreçler ve olgular açısından Türkiye için bir saptama yapmak gerekiyor. Atatürk'ün yaşadığı dönemde, örneğin Türkiye'de demokrasinin uygulanma olanakları neydi? Ya da Batı dünyasında bile onca deneyimlerine karşın, sistemler hızla diktatörlüklere doğru kayarken; Türkiye'nin katı bir monarşiden kurtularak, Atatürk'ün öngörüsü doğrultusunda demokrasiye giden yolu açmaya çalışmasının anlamı yok.mu? Evet, Atatürk daha Kurtuluş Savaşı yıllarında, demokrasiye giden yolu açmıştır; örneğin TBMM'yi açarak ve egemenlik erkini, kişiden ve onun dinsel kimliğinden alıp ulusa vererek... Dolayısıyla Batı dünyasında, örneğin Aydınlanma Dönemi'ni yaşamış, Sanayi Devrimi'ni gerçekleştirmiş; sınıflarını ve onların mücadelesini yaratmış, bunlara tanık olmuş ülkelerde o yıllarda ne kadar demokrasi vardı ki? Türkiye gibi o zamana dek pek demokrasi deneyimi olmamış, kültüründen bu kavramı uzak tutmuş bir coğrafyada; Atatürk'ün demokrasiye yönelme çabalarını görmeyecek miyiz?

Andrew Mango, çok güzel sayısal dökümler verdi. Yoksul, bitkin bir ülke... Trahom, frengi, sıtma gibi salgın hastalıkların pençesinde kıvranan, bataklıklarını kurutamayan, su baskınlarını denetim altına alamayan, beslenemeyen, hemen hemen sanayi ürünü olarak hiç bir şey üretemeyen bir insan kitle... Genç nüfusunu savaşlarda yitirmiş, eğitimsiz, okuma yazma oranı yüzde onlara çıkamamış bir halk... Bağımsızlığına kavuştuğu zaman elinde tek bulunan şey gururu ve onuru olan bir ülke... Atatürk'ün başardıklarını bu aşamada düşünmek gerekiyor. Bir devrim gerçekleştirerek, batının yüzyıllar boyunca geldiği düzeyi bir kırılma ve sıçrama ile gerçekleştirmeye çalışıyor. Onun bu devrimci kişiliği bile eleştiri konusu olmuştur; ancak düşünmek gerekir, bu süreci hızla aşabilmek, aradaki farkı en aza indirmek için bu kırılmayı ve sıçrayışı gerçekleştirmeseydi; Osmanlı Devleti'nden artakalan Türkler, kendi tarihinden ve kültüründen gelen reflekslerle demokrasi sürecine yönelebilirler miydi? Kendisini kul olarak gören, bunu kanıksamış, Aydınlanma kültürünü edinememiş insanların bulunduğu bir kültür ortamında kuşkusuz demokrasiye yönelmenin, bu olumsuz koşullara karşın bunu başarabilmenin zorlukları vardı.

KEMAL ARI'NİN
KONUŞMASI

Yöneten en büyük erk sahibi, yani Sultan / Halife, tebaasına, “Kullarım” diye sesleniyordu; kulları olarak gördüğü insanlar da bunu kanıksamış, kul olmayı içselleştirmiş, hatta o kişinin kulu olmayı bir şans ve ayrıcalık olarak görüyorlardı. Kaldı ki, Sultan Vahdeddin'in şu sözünü dönemin kaynakları, örneğin Ali Fuat Türkgeldi anlatır; o toplum için şu yorumu yapmıştı: “Bu millet bir koyun sürüsü, onu yönetecek bir çobana gerek var; o da benim”...

Şimdi düşününüz lütfen; toplumu yöneten kişi toplumu sürü, kendisini de o sürünün çobanı olarak görüyor; bunu doğal bir tavır ve düşünce olarak aktarıyor, kimse de buna “Ne bu? Biz koyun sürüsü müyüz?” diye karşı çıkmıyor; hatta büyük bir olgunlukla, tevekkül ruhu içinde bunu kanıksıyor; içselleştiriyor, sindiriyor ve hatta bundan mutlu da oluyor. Bu yapıdan doğal sürecin sonunda demokrasi çıkması olanaksızdı.

Türklerin ata yurdu sömürgeciler tarafından işgal edildiğinde, bağımsızlık düşüncesi öncelikliydi. Bu da doğaldı. Ancak Mustafa Kemal Paşa, adım adım bağımsızlık için ulusunu seferber ederken, demokrasinin en büyük aşamalarından birisi olan Cumhuriyet'e uzanan yolun basamaklarını da oluşturarak, ulusal egemenlik kavramını, ulusal istenci, bu yöndeki kavramsal ve kurumsal süreçleri ele alıp işledi ve geliştirdi. Örneğin, daha Kurtuluş Savaşı içinde henüz ordu yokken ve Anadolu dört bir taraftan sarılmışken, o ulusun iradesine dayanan bir Meclis'i olağanüstü yetkilerle açmak için çaba harcıyordu. Bunu nereye koyabiliriz? Eleştiriler bile almıştı Meclis'i açıyor diye. Onlardan birine, örneğin gazeteci Yunus Nadi'ye “Önce Meclis, sonra ordu” diyerek yanıt vermişti. Atatürk bir diktatör olsaydı, niçin egemenliği bütünüyle kendi eline almak için uğraşmak varken, bunu ulusa vermek için çaba harcadı? Sakarya Savaşı'nın en zor günlerinde, daha hızlı karar almak ve yasaları daha hızlı çıkarabilmek için Meclis kendi yasama yetkilerini sınırsız olarak Atatürk'e vermek istediğinde, o, bunu reddetti ve üç ay süreyle sınırlandırılmasını koşul olarak ortaya koydu. Sayın konuşmacılar buna değindiler; sayın Gawrych, özellikle bunun önemine ilgileri çekti. Şimdi öyle ya da böyle, Atatürk bir diktatörse, bu tavır ne? Bir diktatör olarak o bunu yaparken,

yani kendisine üstelik kendi isteği dışında verilen yetkiler verilirken, buna karşı çıkmasının anlamı ne?

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

Bu yapı üzerinde bir önder çıkıyor; önce ulusunu sömürgecilere karşı bağımsızlığa ve özgürlüğe götürüyor; sonra Cumhuriyet'i ilan ediyor; tebaayı ulus, kulu birey yapıyor; ona yeni bir kişilik ve ruh veriyor; aydınlanma sürecine yöneltiyor ve üstelik demokrasiyi de bir ülkü olarak o toplumun önüne koyuyor. O ülküye giden yolu açmak için ömrünü hatta ulusun varlığını ortaya koyuyor. Sayın Başkan da az önce söylediler; dünya hızla Faşizme, Nazizme kayarken; Komünizm de hâlâ katı bir diktatörlük olarak yaşarken ve uygulanırken; Atatürk Rönesans'ı, Aydınlanma Dönemi'ni yaşayamamış bir toplumun önüne demokrasi ülküsünü koyuyordu. O engelleri kaldırıyor; tıpkı Gordion'un kör düğümü gibi tarihten gelen açmazları, aşılmazları ve içinden çıkılmaz zorlukları, bir kılıç darbesiyle sanki yok ediveriyordu. Topluma bir öz güven, heyecan, kimlik ve ülkü veriyor; toplum ilk kez başarabileceğine inanarak, bir hedefe yöneliyor ve artık o ulus büyük bir coşkuyla, uygarlık yolunda ilerliyor. Kaldı ki Atatürk iki kez, çok partili demokratik düzene geçme deneyiminde bulundu. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın 1924'te, Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın da 1930'da kurulması, onun bu yöndeki arzusunun sonucuydu. Niçin bir diktatör çok partili demokrasi denemesi yapsın ki? Ancak koşullar uygun olmadığı için bu başarılamamıştır. Zaten yoksulluk içinde kıvranan toplum, bir de dünya ekonomik bunalımının getirdiği ezici yük altında, demokrasiyi yaşama refleksini gösterememiştir. Atatürk bunun üzerine ne yaptı? Tuttu, 1931 yılında, bu demokrasi denemeleri başarısız olduğu için oturdu "Medeni Bilgiler" adında bir kitap yazdı. Demokrasiyi ayrıntılı biçimde bu kitabında anlattı. Demokrasi'nin olmazsa olmaz koşullarını sıraladı; üstelik bu düşünceye aykırı düşünceleri de ele alarak, onların olumsuz yanlarını anlattı. Kimileri bu ülkede çıkmış, Atatürk'ün yaşamında tek bir kere bile demokrasi sözcüğünü ağzına almadığını bile söylemiştir; üstelik bunu örneğin Taha Parla gibi bir siyaset bilimci söyleyebilmiştir. Ancak şu sözlere dikkat edelim: "Demokrasi bir fazilet rejimidir,

KEMAL ARI'NIN
KONUŞMASI

her hâlde bir mide rejimi değildir. Demokrasi daima yükselen bir denizi andırıyor”.

Bu sözler Atatürk'e aittir ve belirttiğim kitaptan alınmış aklımda kalan bir iki cümlesidir. Demokrasiye inanmamış, onu yüceltmemiş, içselleştirmemiş bir diktatörün bunları söylemesi olanaklı mı?

Demokrasiyi istemek ayrı; istenen şeylerin olmasını sağlayacak koşulların bulunmaması ayrı. Koşullar yetersizse, istediğiniz bir şeyi gerçekleştiremeyebilirsiniz. Bunun sayısız örnekleri hepimizin yaşamında vardır. Ben isterim ki, dünya tam bir barış cenneti olsun; ancak bunu başaracak olanaklarım yoksa benim barışsever olmadığım anlamına gelir mi bu? Bu örnekler ortadayken; Atatürk kendisi de diktatörlük kavramını ve yakıştırmasını reddetmişken; onun düşünce dünyasını diktatörlük, kendisini de diktatör olarak nitelemek ne derece doğrudur? Grassi bunu yanıtlarsa mutlu olacağım.

Bir önemli konu daha var söylemek istediğim. Sevgili Gawrych, Türk bağımsızlık savaşındaki heyecanı ve ritmi ele alarak, “*Sanki Kurtuluş Savaşı'nda bir müsabaka var.*” dedi. Çok doğru, gerçekten de bir müsabaka varmış havası içinde süreç yaşandığı görülüyor. Bunun da en belirgin özelliği İzmir'e ilk girecek olan subaya verilmek için Buhara'dan gönderilmiş olan kılıçtır. Son derece değerli olan bu kılıç, doğrudan doğruya Atatürk tarafından İzmir'e ilk girecek subaya verilmek üzere vaat edilmiştir. Bu kılıcın yalnız İzmir ve Türkiye için anlamı yoktur. Sömürgecilerin pençesinde inim inim inleyen tüm ezilen ulusların bağımsızlık özlemini dile getiren bir simgedir. Ne yazık ki bu gerçek olay da Türklerin tarihinde yeterince bilinmez. “*Üçüncü Kılıç*” adıyla yazmış olduğum kitapta, bunu ayrıntılı olarak anlattım ben. Bu kılıç, İzmir'e ilk kez olarak atının ayağına atılan bombalar nedeniyle kan revan içinde giren ve İzmir Hükümet Konağı'nda göndere bayrak çeken Yüzbaşı Şerafettin Bey'in olmuştur. Ama bu toplum, hem o kılıcı yağmalamış hem de bu tarihsel kişiliği unutmuştur. Tarih anımsandıkça vefalıdır; anımsanmazsa, toplumsal bellek bir tutukluk yaşarsa, vefa bir yana, öcünü toplumsal kimliğin ve belleğin oluşumuna darbeler vurarak alacaktır. Ne yazık ki Türkiye'nin yaşadığı pek

çok sorunun temelinde bu anımsamama hastalığı, bellek tutulması ve tarihsel değerlerine vefasızlık hoyratlığı vardır.

Sabrınızı zorladım; bağışlamanız dileğiyle en derin saygılarımı sunuyorum.

Av. Talay ŞENOL (Oturum Başkanı): Sayın hocamıza katkıları için teşekkür ederiz. Şimdi sırayla katkı yapmak isteyen arkadaşlara söz vereceğiz. Sayın Grassi, buyurun.

Dr. Fabio L. GRASSİ: Evet, ben kendimi potansiyel bir canlı sözlük olarak tanıttım. Bunu olmaya çalışıyorum. Bu gibi konular tartışmaya açıktır ve tartışma önemli, verimli olacaktır. Önemli olan evet, ortak ve sağlam bir zemin olmasıdır. Ben Atatürk'ün rejiminin pedagojik yönünün altını çizdim. Ben bizat "*diktatör, diktatörlük*" kelimelerini kullanmadım. Anlatmaya çalıştığım budur ki, birçok yabancı yazar, gözlemciler, tarihçiler bu kelimeleri kötü niyetle değil, teknik değerlendirme olarak kullanıyor. Yanlış olabilirler; ancak, evet, bu hakaret değil. Bunu anlatmaya çalışıyorum ve bunu da kanıtladım. Yani Morris du Berger, evet, Cumhuriyet Dönemi'ni çok övüyor. Horgé Blanc'ın yahut Caffu Louis, yani Atatürk'ün idealleri ve orta, uzun vade amaçları söz konusu değil. Hepimiz biliyoruz, yani söylediklerinizi yüzde yüz paylaşıyorum.

Onun rejimini, fotoğraf çekmek istersek, belki bu kelime kullanılabilir, ama kötü niyetle kullanıldığını otomatik olarak yorumlamalıyız. Bunu, bu açıdan yorumluyorum, anlaşmazlık olmasın. Biz Atatürk'ü paylaşmak istiyoruz, amacımız budur. Paylaşarak konuşmak, anlaşmak, evet ve ortak bir zeminde karşılaştırmalı bir perspektif içinde değerlendirmek, yorumlamak lazım. Bu kastettiğim, şüphesiz Atatürk'ün rejiminin, hükümetinin uygulamalarını, ideallerini, kültür köklerini hiç aydınlatmayan bir sözcük değil, kesinlikle bunu söyledim bildirimde. Ancak Türkiye dışında herkesin kötü niyetle kullandığını söylemek yanlış. Atatürk düşmanı mıydı? Türkiye düşmanı mıydı? Sanmıyorum, tam aksine, evet, Atatürk'ün eserini yücelten

FABİO L.
GRASSİ'NİN
KONUŞMASI

FABIO L.
GRASSI'NİN
KONUŞMASI

kitap yazdı. Tamam, bu açıdan evet, bu arabulucuk faydalı olabilir ve böyle evet... Bu karşılıklı hassasiyetler yatıştır ve önemli olan Atatürk'ün rejiminin, eserinin ideallerini, evet, doğru tarih perspektifle oturabiliriz kanımca. Ama tabii ki uzun zaman tartışabiliriz.

Teşekkür ederim.

Av. Talay ŞENOL (Oturum Başkanı): Teşekkür ederiz sayın Grassi. Bu konuda sayın Mango'nun da bir-iki şey söyleme isteği var.

Buyurun.

ANDREW
MANGO'NUN
KONUŞMASI

Dr. Andrew MANGO: Efendim, Atatürk bir mülakatında, “Ben tarihe diktatör olarak geçmek istemiyorum” demiş. Revizyonist tarihçilerin Atatürk'ü diktatörlükle suçladıkları zaman düştükleri hata, o zamanın şartlarını bilmemektir; yani çağdışı yorumlardır bunlar.

İlk önce ümmetten bir millet, bir ulus yaratmak lazım. Ulus yaratılmadan demokrasi taklit etmeye kalkışacak olursanız memleket, vatandaşlar çil yavrusu gibi dağılır. Irak'a bakın, Afganistan'a bakın; herkes mezhebine göre, dile göre, yerine göre, aşiretine göre rey verir. Bir toplumun ferdi olarak oy ve oylar verilmiyor, tamamen bizim primorial, yani ilkel dediğimiz mensubiyetler sebebiyle oy veriyorlar. Şeyhin istediği, onun istediği, bunun istediği, cemaat liderinin isteğine göre oy verir. Türkiye'de de aynı şey olacaktı, Atatürk bunu tabii istemedi. Ama fiiliyata bakalım, Atatürk'ün yalnız söylediklerine değil yaptıklarına bakalım. Tabii ki tarihsel ikinci parti denemeleri vardı. Bunlar bir yana, en önemli unsur bence; dünya, II. Dünya Savaşı'na doğru ilerlerken, iki cephe halinde bölünürken, Atatürk ağırlığını demokrasi cephesinde koydu, ondan yana oldu. Nazilerin, Faşistlerin yanında değildi; İngiltere'nin, Fransa'nın yanındaydı.

Sayın Oturum Başkanı, Atatürk'ün Roosevelt'e çektiği telgraftan önemli bir-iki cümle aktardı, Türk milletinin, Ameri-

ANDREW
MANGO'NUN
KONUŞMASI

kan milleti gibi demokrasi inançlarından bahsettiği Atatürk'ün sözlerinden. O sözler bir yana harp eşiğine gelindiğinde Atatürk kiminle anlaşıyor? Fransa ve İngiltere'yle anlaşıyor. Almanya'yla, İtalya'yla, Japonya'yla anlaşmıyor. Hem bence Atatürk'ü anlamak için bunu bilmek lazımdır; Türkiye'de Nazilerle, Faşistlerle anlaşmak isteyen yok muydu? Vardı.

Dün buraya gelirken, *Taraf* gazetesinde bir yazı gördüm. Yazar diyor ki, "Atatürk'ün İttihat ve Terakki ile ayrı düştüğü noktalar azdı, şahsi iktidar kavgaları vardı. Yoksa tamamen İttihat ve Terakki'nin çizgisindeydi." Tamamen yanlış, İttihat ve Terakki, Atatürk için, kaçınılması lazım gelen örnekti, tamamen kaçınılması lazım gereken örnekti. Niçin? Çünkü bunlar maceraperest insanlardı. Atatürk pragmatik düşünen bir insandı. Onlar intikam hissiyle, Makedonya'da Balkan teröristlerine karşı terörist bir akım olarak ortaya çıkıyor açıkçası. Atatürk, bunun çok ilerisinde, terörün çok ilerisinde bir devlet adamıydı. Tabii ki arkadaşımızın dediği gibi komutandı, askerdi. Komutan-asker ne yapar? İlk önce ana amacını belirler, hedefi daraltır. Neydi amaç? Milleti, memleketi kurtarmaktır. Ondan sonra devleti kurmaktır. Tabii ki PKK meselesinde dediği gibi, her ilerlemenin bir bedeli var; ama Atatürkçüler bu yeni sorunlara pragmatik bir şekilde, Atatürkçü bir yaklaşımla çare bulmaya çalışırlar. Amaç nedir? Milleti, ahalinin birlikteliği değil mi? Birliktelik korunmalı. Nasıl korunur? Bugün bir şekilde, yarın başka bir şekilde, amacı kaçırmamak lazım. Atatürk'ün istediği medeni, demokratik, ileri bir Türkiye'yi görmek ve Türkiye'nin medeni, ileri, demokratik dünya içinde yerini almasıdır. Bu amaca ulaşmak için yollar bugünden yarına değişir; çözümler, önlemler değişir. Ama amacı gözden kaçırmamak lazım; tıpkı Atatürk'ün gözden kaçırmamış olduğu gibi. Teşekkür ederim.

Talay ŞENOL (Oturum Başkanı): Biz teşekkür ederiz. Evet, buyurun...

Av. Mustafa Kemal ÇİÇEK: Ankara Barosu mensubuyum. Öncelikle böyle güzel bir etkinlik yapıldığı için Türkiye Barolar Birliği'ne teşekkür ediyorum.

Her ne kadar, panelin sonlarına doğru dahil olduysam da, sayın Mango'ya bir soru sormak istiyorum. Türkiye Cumhuriyeti laik yapısıyla İslam ülkeleri içerisinde yegâne örnektir. Hâl böyleyken hangi gerekçelerle Batı'nın aydınlanmasını kendisine temel alan Türkiye Cumhuriyeti'nde özellikle dış etkenlerle ılımlı İslam projesi hayata geçirilmek istenmektedir? Sizce bu amacı yürürlüğe koyanlar, bu şekilde davranmakla orta ve uzun vadede bir sıkıntı yaşayacak mıdır? Bu konuda görüşlerini öğrenmek istiyorum. Teşekkür ediyorum.

Av. Talay ŞENOL (Oturum Başkanı): Buyurun, sayın Mango.

ANDREW
MANGO'NUN
KONUŞMASI

Dr. Andrew MANGO: Bakın, doğrusu katılmıyorum. Batıda da Türkiye'nin İslam devleti olmasını isteyene ben şahsen rastlamadım. Batıda, özellikle Amerika'da, şöyle bir istek var: Türkiye İslam devletlerine örnek olsun. Bu bambaşka bir fikirdir, ama şunu da eklemem lazım. Atatürk'ün esinlendiği aydınlanma fikrinin ürünü olan tek medeniyet anlayışı Batı'da da zayıflamıştır. Zayıflaması şöyle başlıyor: I. Dünya Savaşı'yla başlıyor. "Medeniyet bu mudur?" diye insanlar düşünmeye başlıyorlar ve meşhur tarihçi bir zamanlar da Türkiye aleyhinde, sonra Türkiye dostu olan meşhur tarihçi, Toynbee *Medeniyetler Tarihi* adlı eserinde yazıyor. Medeniyetler sorunlara, buhranlara cevap olarak doğuyor, ölüyor, başka medeniyetlere yer veriyor fikrini ortaya atıyor, medeniyet mefhumu, ideali yavaş yavaş parçalanıyor. Antropologlar, aynen işte, yamyamların da medeniyeti var, onlarınki de varittir diye itirazda bulunuyorlar. Her türlü medeniyet var. Bu, medeniyeti yaşam tarzı, kültürle karıştırmaktır. Gerçi "kültür" dediğin zaman antropolojik anlamda kültür, yani yaşam tarzı. Tabii ki yaşam tarzları memleketten memlekete, dinden dine değişiyor, ama medeniyet tektir.

ANDREW
MANGO'NUN
KONUŞMASI

Batı'da bu inanç, bu iman zayıflamıştır ve bu inancı kaybedenler arasında madem ki medeniyet tek değil, parçalanır, madem ki İslam medeniyeti vardır. O zaman İslam medeniyeti içinde bizim de dostlara ihtiyacımız var. Hele, Türkiye İslam medeniyeti içinde böyle bir dostumuz olabilir fikri doğmuş olabilir. Bence tamamen yanlış bir fikirdir. Çünkü İslam memleketlerinde, işte arkadaşımızın bahsettiği Mısır'da demokrasi geliyecekse, İslam demokrasisi olarak gelişmeyecek, Batı demokrasisi gelişecek. Mısır'da parlamış olan zekâlar evrensel uygarlıktan esinlenmiş zekâlardır.

İslam memleketlerinin sorunu nedir? Orada da, Irak'ta, Mısır'da –Afganistan'ı bilmiyorum, herhâlde orda da– çok parlak insanlar çıkıyor. Ama onlar, kendi muhitlerinde eser veremiyorlar. İngiltere'de en meşhur kalp cerrahı Yakup Mecidi isminde bir Mısırlıdır. En meşhur modern mimar Hadid isminde Iraklı bir kadındır. Ama Irak'ta soluyamıyor, eser veremiyor. Çünkü insanları eğitmek nispeten kolaydır; okula gönderirsiniz, derse gönderirsiniz, eğitirsiniz... Toplumunu değiştirmek, fevkalade güçtür ve zaman ister; o zamanı, tabii tanımak lazım.

Türk toplumu da 1923'te demokrasiye kesinlikle uygun değildi. Ama Atatürk'ün şimdiye kadar bahsetmediğim, bahsedilmeyen bir meziyeti vardı. İslam medeniyetine değil, medeniyete inanıyordu, ama ırkçı kesinlikle değildi. Her insana imkan verdiğiniz takdirde medeniyetli olabileceğini düşünüyor-du. Meşhur bir söyleşi vardır: “Garplılık ve Şarklılık Üzerine” de diyor ki, “İki insanı düşünün. Birisi zengin, elinde araçlar gereçler var, eser verebiliyor. İkincisi fakirdir, hiç aracı gereci, arsası yoktur, eser veremiyor. Ama ikisinin de yeteneği var. İkincisine imkan tanırsanız, araç gereç verirsiniz, o da eser verebilir ve verecektir.” İrkçılığa tamamen aykırı bir görüş. Bunu bugün bütün dünyada görüyoruz. Her memlekette her millette eser verebilecek insan çıkıyor.

Bir son söz daha, Batı'da Atatürk'e birçok kişi Batıcı, Batılaştırıcı ve Avrupacı olarak bakıyor. Konuşmamın başında Einstein'dan bahsederken, Avrupa örneğinde dedim. Evet ve hayır, Atatürk genellikle, ancak Batılı insanlarla görüştüğünde Batıdan bahsediyor. Aksi halde Batı'dan değil, medeniyet-

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

ANDREW
MANGO'NUN
KONUŞMASI

ten bahsediyor. Zamanında medeniyetin merkezi, İngiliz tabiriyle, medeniyetin, bilimin sınırı Batı'daydı. Şimdi Batı'dan bahsederken Japonya'yı da katıyoruz. Batı edebiyatından bahsederken Latin Amerika'yı katıyoruz. Bilişimden bahsederken Hindistan'ı katıyoruz. Endüstriden bahsederken Çin'i katıyoruz. Şimdi böyle Batı olur mu, Batının dışında kim kalıyor? Kusura bakmayın benzetmemi belki beğenmezsiniz, nasıl ki stratejik sebeplerle Türkiye NATO'ya girdiğinde, "Türkiye nire, Kuzey Atlantik nire?" diye sorulmuşsa... Allah aşkına Türkiye Kuzey Atlantik'te midir? Akdeniz'de bir memleketdir. Ama konjunktürde kendini o kampta buldu, hissetti... O kampa hizmeti dokundu. Bir huyu da aynen Kuzey Atlantik terimi gibidir; Atatürk, medeniyetçidir, Batıcılık onu biraz fazla sınırlandırmak olur.

Teşekkür ederim.

Av. Talay ŞENOL (Oturum Başkanı): Biz teşekkür ederiz.

Sayın Gawrych de aynı konuda birkaç kelime söylemek istiyor; buyurun.

Prof. Dr. George W. GAWRYCH: Başka bir zamanda söz alacağım sayın Başkan.

Av. Talay ŞENOL (Oturum Başkanı): Başka sorusu olan var mı? Evet, buyurun.

Özel AYDIN (Emekli Öğretmen): Ben önce Türkiye Barolar Birliği'ne teşekkür etmek istiyorum... Böyle bir hafta düzenlediği için. Sonra da sayın konuşmacılara teşekkür etmek istiyorum, çok yararlandım. Benim sorum sayın Gawrych ve sayın Grassi'ye olacak. Son yıllarda Türkiye'deki gelişmeleri Atatürk

devrim ve ilkeleri açısından yabancı gözüyle nasıl değerlendiriliyorlar, belirtmek isterler mi acaba?

Teşekkür ederim.

Av. Talay ŞENOL (Oturum Başkanı): Evet sayın Grassi, buyurun.

Dr. Fabio L. GRASSI: Sadece Türkiye'de değil, bütün dünyada Umberto Eco'nun yazdığı gibi, "Saat geriye gidiyor." Yani önce herkesçe kabul edildiği savunulan idealler, prensipler, şimdi oldukça krizde. Örneğin, fen biliminin üstünlüğü ve bu üzücü bir gidişattır. Sadece Türkiye'de değil, dünyanın birçok ülkelerinde evet, laik, fen, bilim prensipleri sınırlı. Genellikle zengin gelişmiş çevrelerin ortak hazinesidir, ama kitlelerin az benimsediği ideallerdir. Yani bütün dünyada çok endişe verici, endişe yaratan bu olgudur. Şimdi, evet, özgürlük, rasyonel düşünce, bilime sıkı bağın Atatürk'ün benimsediği ve uygulamaya çalıştığı idealler. Evet, dünyada genellikle daralan bir çevre hazinesidir, servetidir. Kitlelerde fanatikle bağlı olan din gidişati üstünlük kazanıyor. İtalya'da belki bilmiyorsunuz, Padre Pio adında bir eren, bir sır var. Evet, efsanelere göre mucize yaptığı falan filan söyleniliyor. Şimdi bu kişi, bazı küçük çevrelerce değil, milyonlarca İtalyan tarafından putsallaştırılıyor; gerçek budur.

Sayın Andrew Mango, Atatürk'ün başarılarından söz etti. Ben bu kadar iyimser değilim. Belki uzun vadede iyimser olabilirim, ama şimdiki tablo pek sevindirici değil. En kötü, en üzücü yön genellikle ezilen kitlelerin gelişmiş ideallerinden kopuk olmasıdır. Yani en fazla muhtaç olan kesimlerin bu ideallerden kopuk olmasıdır. O zaman bir problem var, ben de her gün acı çekiyorum. Tabii, ciddi bir problem var. Ben, inanın, gelmeden önce bir küçük konser verildi. Genç Türklerin klasik müzikle ilgilendiğini görerek gerçekten ufak ufak duyulanıyorum; ben, onları seviyorum.

FABIO L.
GRASSI'NİN
KONUŞMASI

Bunun dışında, İtalya'da bir varoşta, evet, galiba klasik müziği sevenlerin sayısı az, ama onlar ilgilenmiyor, onların umurunda değil. Düşünüyorum, buranın dışında kaç kişi bu müziğe düşmanca bakıyor? Fazıl Say "Yalnızlığın Kederi" adında bir kitap yazdı ve sanatkarlara, onların duyarlılığına çok çok dikkatli olalım. Çok defa tarihte sanatçılar, artistler, evet daha sonra uzmanların, bilim adamlarının kavradığı gerçekleri, evet, kendi içlerinde hissettiler, haykırdılar falan. Bu çok ciddi bir problem. Fazıl Say da iki yıl önce, "Ben bu ülkeden giderim." dedi. Umberto Eco da aynısını söyledi bazen, yapmadı, ama enteresan bir benzerlik. Bazı politik gelişmelere göre, gelişmeler nedeniyle Umberto Eco da zaman zaman, "Ben İtalya'dan giderim." dedi.

Gene bence neredeyse bütün dünyada aydınlar ile kitleler arasında, daha iyisi olabilir. Şimdi dramatik bir kopukluk var. Tepkimiz ne olacak; cahilleri cahillikle suçlamak mı? Yeni bir şekilde harekete geçmek lazım galiba, yaratıcı olmak lazım. Aramızda, haklıyız dedikten sonra, başka bir şey yapmamız gerekiyor. Belki kimse cevap, reçete ya da tarih veremiyor. Ancak dönemin koşullarını ve şimdiki durumun sebeplerini incelememiz lazım. Bu sebep sonucu, tabii ki çok faydalı bir cevap olmayabilir. Bu zaten destekli bir cevapla incelenecek bir konu değil.

Teşekkürler.

Av. Talay ŞENOL (Oturum Başkanı): Teşekkürler sayın Grassi.

Başka sorunuz yok ise, bir cümleyle ekleme yapayım. Prensipler olarak umut etmek durumundayız. İnşallah umutlarımız boşa çıkmaz. Bilinçli de olmasa, sizlerin soru sormak hakkını gasp etmek teşebbüsünde bulundum. Ama sayenizde, gayretlerinizle bu teşebbüsüm akim kaldı. İyi ki kaldı, çünkü bu konuşmalardan mahrum kalacaktık.

Sizlere ve konuşmacılara tekrar teşekkür eder, saygılar sunarım.

**Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri**

**XXI. YÜZYILDA
ATATÜRK'Ü DÜŞÜNMEK**

**Birinci Gün
9 Kasım 2009**

**İkinci Oturum
"Türk Bilim Adamlarının
Gözüyle Atatürk"**

Oturum Başkanı: Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN

Prof. Dr. Seçil KARAL AKGÜN
**"Atatürk ve Türk Devrimi'nin Anlaşılmasında
Gözardı Edilemeyecek Kaynaklar"**

Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ
"Atatürk Devrimi'nde Azınlıkların Siyasal Temsil Hakları"

Doç. Dr. Kemal ARI
**"Atatürk Portresinin İki Yönü:
Yazarlığı ve Gazeteciliği"**

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı; Ankara Üniversitesi Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü): Efendim, iyi günler, merhabalar.

Öncelikle, *Ölümün 71. Yıldönümünde Atatürk'ü Anma Haftası Uluslararası Etkinlikleri*'ni düzenlemelerinden dolayı, Türkiye Barolar Birliği'ni kutluyorum, hepinize saygılarımı sunuyorum. Böylesine anlamlı bir kurumun, anlamlı bir kişiyi, anlamlı bir tarihsel varlığı anmak için bu tür etkinlik düzenlemesi, umarım diğer kurumlara da, diğer sivil toplum kuruluşlarına da örnek olur.

Fazla zaman kaybetmeden ben bu oturumdaki konuşmacıları, saygıdeğer hocalarımızı buraya davet etmek istiyorum.

Orta Doğu Teknik Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. Sayın Seçil Karal Akgün, Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyesi Prof. Dr. İhsan Güneş ve Dokuz Eylül Üniversitesi Öğretim Üyesi Doç. Dr. Kemal Arı. Buyurun efendim...

Bu oturumda iki enstitü müdürü var. Türkiye'deki altı Atatürk İlkeleri İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün ikisinin müdürünün burada olması, üçte bir oranında Türkiye İnkılap Tarihi Enstitüleri temsil ediliyor demektir. Ama daha önemlisi, bu iki enstitü müdürünü yetiştiren iki de çok saygıdeğer hocam da buradalar. Gerçekten bizlerin yetişmesine çok ciddi katkı sağladılar.

İlk konuşmayı Prof. Dr. Seçil Karal Akgün hocamız yapacaklar. *"Atatürk ve Türk Devrimi'nin Anlaşılmasında Gözardı Edilemeyecek Kaynaklar"* konulu bir bildiri sunacaklar. Buyurun hocam, süreniz 30 dakikadır.

TEMUÇİN
FAİK ERTAN'IN
KONUŞMASI

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

Prof. Dr. Seçil KARAL AKGÜN (ODTÜ Tarih Bölümü Başkanı):

Tarihimizin önemli olaylarını anmak, ulusal bütünlüğü güçlendirme yönünde kuşkusuz hoş bir alışkanlık. Bu güzel alışkanlıkla her yıl olduğu gibi, Atatürk'ü ölümünün 71. yılında anmak için de kurumlarda, okullarda hafta boyunca sürecektir. Etkinlikler düzenlendi. Ne var ki, bu etkinlikleri gitgide yoğunlaşan Atatürk'ü karalama kampanyalarıyla Atatürkçü olan ve olmayanlar şeklinde ikiye ayrılmış bir Türkiye olmanın burukluğuyla sürdürmekteyiz. Atatürk'ün yaşadığı günlerden uzaklaştıkça onun getirdiği aydınlanmadan uzaklaşmayı, Cumhuriyetin laik, ulusal çağdaş değerlerinden sapmalar çoğaldıkça, yakın geçmişimizin kıvanç dolu sayfalarını göz ardı etmeyi, o sayfaları yazanların anılarını sarsmayı üst üste yaşayarak kabullendik. Bunun kaygısı Türkiye'nin düşünen ve duyarlı kimselerin bağına bir karabasan gibi oturdu. Bu ara anma toplantılarının sanıldığı kadar işlevsel olmadığı kavrandı. Bu toplantılar gitgide aydınlar için dertleşmek ve çözüm aramak toplantılarına dönüştü. Artık herkes bu toplantılarda onun açtığı aydınlık yolda yürüyerek ilerlerken içine düşüverdiğimiz yanılgılara çözüm üretilmesini bekliyor. Bu yanılgıların sürmesine olanak vermeyecek çözümü bulabilmek için, iyi bir gözlemci ve iyi bir eleştirmen olan tarihe sarılarak yakın geçmişimizi öğrenmemiz, Atatürk'ü ve Türk Devrimi'ni anlamamız gerekiyor. Her neyi olursa olsun tanımak, öğrenmek anlamaksa Atatürk'ün de yönlendirdiği gibi ilimin yol göstericiliğini benimsemek, akılla, bilimsel düşünebilmekle ilgili bir sorundur.

SEÇİL KARAL
ARGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

Akıl ve onun yönlendirmesiyle düşünce gücünü geliştirebilme yeteneği, insanoğluna doğanın en değerli armağanıdır. Bu armağan onu yeryüzünün öbür canlılarından farklı yapmış, ilkel insanı çağdaş, uygar insana dönüştürmüştü; toplumsal yaşama, aydınlığa, onuru ile çağdaşan yönetime kavuşturmuştur. Akıl ve düşünme yeteneğinden yararlanabilen toplumlar bilime ulaşmış, onun yol göstericiliğinde ileri, bağımsız toplumlar olmuş, düşünsel tutsaklıktan kurtulamayanlarsa geri kalmışlardır. Bu tarihsel gerçeğin bilinciyle Atatürk, Kurtuluş Savaşı ile bağımsızlığını kazanan Türk ulusunun onurlu bir yönetimle ileri ülkeler yanında yer almasını hedeflemişti. Bu hedefe varmak için akıldan ve bilimden yararlanarak gerçekleştirdiği Türk Devrimi'yle Türkiye'yi eskiden yeniye, Doğu'dan Batı'ya taşıdı. Bunu gerçekleştirirken, ilk kez bir Doğu toplumunun inancını önde tutma alışkanlığını Türkiye'de bilimi öne alarak değiştirdi, düşüncesini ışıklandırdı, yönetimini çağdaşlaştırdı. Devlet yapısı içine Batı'nın yüzyılların çabalarıyla kazanabildiği insan haklarına dayalı, ulusun kendi kaderinde tek söz sahibi olduğu demokratik yönetimi sürdürecekti, bunun olmazsa olmazı ekonomik güçlenmeyi sağlayacak kurumları yerleştirdi. Dünyanın ilgiyle izlediği bu değişim, büyük devletlerin sömürgesi olan Doğu toplumlarına esin kaynağı olurken Batı ülkelerinde şaşkınlık ve hayranlıkla karşılandı. Ünlü tarihçi Arnold Toynbee, Atatürk'ün Türk Devrimi'ne temel oluşturan yaptırımlarını şu sözlerle anlatır:

*“Öyle bir an düşünün ki Batı dünyamızda Rönesans, Reform, XII. yüzyıl sonrasının bilimsel ve kültürel ihtilali, Fransız devrim ve endüstriyel ihtilallerin hepsi bir insan hayatının içine yığılmış olsun... İşte Atatürk 1920 ile 1930 arasında, bu kadar kısa bir süre içinde ve hiçbir ülkede uygulanmamış en ihtilalci bir programı gerçekleştirdi”.*¹

Gerçekten de Türk Devrimi'nin belki de en çarpıcı yanı, sadece yeni Türkiye'nin çağdaş kurumlarla donanmasını hedefleyen ulusal bir hareket olmayıp bütün ezilen uluslar için aydınlanma modeli olmasıdır. Özenle altı çizilmesi gereken nokta, bu devrimin mimarı Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı ile bütün 'mazlum milletlerin' bağımsızlığını savunduğudur. O, bunu “Yal-

¹ Atatürk (UNESCO), 1963, s. 281.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

nız kendi nam ve hesabına olsaydı belki daha kısa, daha az kanlı olur, daha çabuk bitebilirdi” sözleriyle hatırlatmış, “Bugün günün ağardığını nasıl görüyorsam, uzaktan bütün şark milletlerinin de uyanışını öyle görüyorum... Bu milletler bütün güçlüklerle, bütün manilere rağmen muzaffer olacaklar ve kendilerini bekleyen istikbale ulaşacaklardır. Müstemlekecilik ve emperyalizm yer yüzünden yok olacak ve yerlerine milletler arasında hiçbir renk din ve ırk farkı gözetmeyen yeni bir ahenk ve işbirliği çağı hakim olacaktır.”² diyerek de birçok tutsak ulusun geleceğe yönelik özlemini dile getirmişti. Nitekim uluslararası eğitim ve kültür kurumu UNESCO'nun insanlığa hizmetlerini gözetecek aldığı karar doğrultusunda Atatürk, ölümünün 25., doğumunun 100. yılında dünya çapında anılmıştır. Nitekim pek çok yabancı devlet adamı da çeşitli vesilelerle onun yapıcılığını dile getirmişlerdir:

Amerikalı General Douglas Mac Arthur'un Atatürk'ün ölümü üzerine söylediği gibi, o, “Gerici kuvvetlere önderlik etmenin çok daha kolay olduğu bir zamanda hiç kararsızlık göstermeksizin insanlığın yüceliğine ve daha da yüceleceğine inanmış akıllı ve cesur bir önder olduğunu kanıtlamıştı”.³

Yılmadan tekrarladığı özgün ve özgür düşünceleri, Doğu toplumlarının ilerlemesi yolunda çaba gösterenlere esin kaynağı oldu, nice Doğulu tarafından baş tacı edildi. İşte Cumhuriyetin duyurulmasını izleyen yıllarda bu beğeniye yansıtan birkaç örnek:

Kahireli din bilgini Abdürrazzak Efendi, bir yazısında kimi toplumlarda Türk Devrimi'nin öğrenilmesini ve anlaşılmasını engelleyen gerici öğeleri güçlü kasırgalardan veya gök gürültülerinden ürkererek gözlerini kapayanlara, kulaklarını tıkayanlara benzetmekte. Yeniliğin eskiyle savaşından sadece batılın korktuğunu, boş inançların sonunda ezilmeye mahkum olduğunu belirtip, din konusunda söz söylemeye yetkili bir kimse olduğunu hatırlatarak, “Türkler, bağnazların, gerici din adamlarının düzenlerinden, oyunlarından kurtulmak istemekte çok haklılardır. Türklerin bunda başarılı olmaları çok önemli sonuçlar verecek ve bütün dünya Müslümanlarına büyük umutlar aşılayacaktır.”⁴ demektedir.

² Karal, Enver Ziya, *Atatürk'ten Düşünceler*, Ankara, 1957, s. 17.

³ *Varlık*, 341, 1 Aralık 1948.

⁴ *Türk Kültürü*, 121, Kasım 1972.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

Türkiye'de 1930'lu yıllarda Çin Elçisi olan General Ho-Yao-Su da, "Kemalizm" adlı kitaptaki makalesinde, "Türk Devrimi'nin bütün doğu dünyasının ilerleme ve gelişmesindeki rolü, batı dünyasını kültür ve uygarlık yoluna yönelten Fransız Devrimi kadar önemli ve etkilidir. Kuvılcımlarından çıkacak olan ateş, doğu uluslarını aydınlatacak ve gerçek nuru yaratacaktır."⁵ satırlarıyla düşüncesini yansıtıyor. Aynı sıralar Türkiye'ye bir inceleme gezisi yapan Çinli Doktor Pau da, 2 Eylül'de *Tan* gazetesinde yer alan bir söyleşisinde, "Çinin gelişmesi için bizim en kati programımız Türkiye'nin açtığı muvaffakiyetli iz üzerinde yürümektir." sözleriyle Büyükelçisini doğruluyor. Atatürk'ü 1934 yılında soyadı yasası çıkarken ziyaret eden Mısırlı bir kadın gazetecinin görüşme sırasında; "Türkler size **Atatürk** demek istiyor, oysa biz bu adın **Atadoğu** olması gerektiğini düşünüyoruz, çünkü siz düşünce ve eylemlerinizi bütün doğuya örnek oldunuz, yeni ufuklar açtınız." demesi de ona duyulan beğenin hoş bir göstergesi.

Atatürk'ün düşünceleri ve onları eyleme döken yaptırımları, Batı'nın demokrasi ve insan haklarını savunan asker, politikacı, eğitimci veya bürokrat aydınları tarafından da beğeniyile karşılandı. Atatürk, görüşleriyle, nice devlet adamına örnek oldu. Araştırmacılara yeni ufuklar açtı. Yazarları yeni yapıtlara yönlendirdi. Daha 1922 yılında Fransız yazar Jean Schlicklin'in, Çankaya'da onunla görüştüğünden sonra, ülkesine geri dönüşünde kaleme aldığı "*Ekselans Gazi Mustafa Kemal Paşa*" ithafli 345 sayfalık *Angora* kitabı, onun Kurtuluş Savaşı sırasında bile, düşün dünyasına yeni sayfalar açığının bir göstergesidir.

Emil Langley'in "Mustafa Kemal modern Türkiye'yi yaratıktan başka, evrensel bir hareketin de esin kaynağı oldu. Geri kalmış ülkelere gelecek için büyük umutlar verdi, modern uygarlığın araçlarını tanıtarak, yaşam düzeylerini geliştirerek, uluslar topluluğunda önemli roller oynamaya çağırarak onları uyuşukluktan kurtarmakta öncü oldu." sözlerine yer verdiği *They Called Him Atatürk* (New York, 1962) başlıklı kitabı, Gerard Tongaz'ın, Türkiye örneğiyle disiplinli bir çalışmayla, yalnız bir kuşakta büyük bir uygarlığın yaratılabileceğini; yüzyıllara sığabilecek işlerin on yılda tamamlanabileceğini kanıtlayan

⁵ *Kemalizm*, 1936, s. 335.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

Kemalizm'in, denenmiş bir felsefe olarak insanlığa sunulabileceğini vurguladığı Atatürk et Le Vrai Visage de la Turquie (Paris, 1937) kitabı; Georges Duhamel'in Atatürk'ü "Ne Cromwel, ne Roberspierre, ne Lenin, ne de ondan sonra gelenler, çekip çevirdikleri ulusların bilim felsefesini, düşünme metotlarını, kısaca, bütün bir alın yazısını değiştirme yükünü omuzlarına alamamıştır." satırlarıyla anlattığı Yeni Türkiye, Bir Garp Devleti (1958, s. 13) kitabına kolaylıkla yüzlercesini ekleyebiliriz.

Ezilen uluslara, ancak ve ancak bilimin ışığında yürüyerek aydınlık bir geleceğe ulaşabileceklerini öğreten Atatürk, yol göstericiliğini XXI. yüzyılda da sürdürmekte: Bugün nüfusu milyarlarla ifade edilen ve 12 yıllık zorunlu eğitim uygulayan Çin'de 33.000 lisede okuyan 300.000.000 gencin tarih kitaplarında büyük yer verilen Atatürk'ü Beijngli Prof. Haji Mohammed Hu Zhenhua'dan öğreniyoruz.

Burada, ancak birkaç örnekle yetinmek zorunda kaldığımız Atatürk'ü, Türk Devrimi'ni, böylece Doğu'ya açılan çağdaş uygarlık yolunu anlatıp değerlendiren, dünyanın çeşitli yerlerinde yayınlanmış, on binlerce kitap ve makaleye durmadan yenileri eklenmektedir. Evrensel önem taşıyan bu büyük getirinin derinliğini ve değerini Türk vatandaşları olarak kavrayıp sahip çıkmak için, onun hem tasarımcısı hem uygulayıcısı olan Atatürk'ü ve düşüncesinin ürünü olan "Türk Devrimi"ni iyi anlamamız, özellikle yeni kuşaklara iyi anlatmamız ve öğretmemiz gerekir. Bunları en doğru olarak yakın tarihimizi yansıtan tarih kitaplarından öğrenebiliriz. Ancak, Atatürk üzerine yazılmış sayısı abartmasız on binlerle söylenen ve yeni araştırmacıların katkılarıyla durmaksızın çoğalan Türk ve yabancı yapıtların çokluğunu gözeterek bu çalışmada her biri tarih kitabı niteliği taşıyan, ancak hem yazarı hem içeriğinin uygulayıcısı bizzat Atatürk olduğu için özel önem taşıyan, bu nedenle de "Atatürk ve Türk Devrimi'nin anlaşılmasında vaz geçilmez kaynakları" olarak gördüğümüz Nutuk'u, onun söylev ve demeçlerini içeren beş ciltlik derleme yayını ve kavramlarıyla kurumlarıyla yeni Türk Devleti'ni yeni Cumhuriyetin vatandaşlarına anlatmak üzere yazdığı Medeni Bilgiler kitabını ele alıp irdeleyeceğim.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

Tamamen Atatürk'ün sözlerinden oluşan bu yapıtların her birinde, türlü yönleriyle onun kişiliği ve Doğu toplumları için çağdaş uygarlığa ulaşma modeli olan "Türk Devrimi"ni gerçekleştiren düşün dünyası yansımaktadır. Gerek Nutuk'un gerek derlenen "Söylev ve Demeçler" in incelenmesiyle, bugünün devlet adamlarında ve siyasilerindeki eksiklikler de gözler önüne serilmektedir. Bu yapıtlar incelenirken görülen, kanımca çok çarpıcı bir nokta, içlerindeki her tümcenin Atatürk tarafından söylenmiş olmasına karşın, çok azı dışında hiç birinin kendine odaklı, yani "ben" merkezli olmayıp her birinde Türk toplumunun yaşatılmış olmasıdır. Atatürk sözlerinin hepsinde, yaşanan her evreyi Türk toplumuna mal etmiş, çağdaşlaşmaya toplumun sahip çıkmasını sağlamak için aydınlığa doğru her adımın toplumla birlikte toplum için atıldığını anlatmıştır. Böylece değinilen yapıtlar bireysellikten oldukça sıyrılmış olarak toplumsal değer taşımaktadırlar.

Nutuk: Ele aldığım kitaplar arasında Nutuk, üzerinde çok konuşulmuş ve yazılmış olanıdır. Atatürk'ün 1927 yılında CHP Kurultayı'nda 6 gün boyunca okuduğu bu başyapıt, Atatürk'ün kendi sözleriyle, *ulusal yaşamı son bulmuş sayılan büyük bir milletin bağımsızlığını nasıl kazandığını ve ilim ve fennin en son esaslarına dayanan ulusal ve çağdaş bir devletin nasıl kurulduğunu* anlatır.

İlk baskısı eski harflerle 1927 yılında yayımlanan ve sonraki tarihlerde yabancı dillere çevirileri ve kısaltılmış veya Türkçeleştirilmiş şekilleriyle birçok kez yayınlanan bu yapıtın pek çok özelliği vardır. Atatürk, tarihin toplumsal bilinçlenmeye yol gösterecek en doğru ayna olduğunu düşünmüştür. Bu nedenle, Nutuk'tan söz ederken altını çizmek istediğim bir varsayımım, Atatürk'ün bu önemli söyleviyle yakın tarih hakkında merak uyandırmayı, anlattıklarını belgeleyerek de tarihe ışık tutacak bir yapıt oluşturmak isteyip Türk tarihinin araştırılması ve öğrenilmesine katkıda bulunmayı da amaçladığıdır. Nitekim onun daha sonraki yıllarda Tarih Kurumu'nun kurulmasıyla sonuçlanan tarih çalışmaları, bu varsayımı güçlendirmektedir.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

Bu önemli yapıtın 303 belge ile desteklenmiş olması, bu yapıtı bilimsel bir kaynak yapmaktadır. Bununla birlikte, sadece Atatürk tarafından anlatıldığı için, *Nutuk*'un yansızlığı da tartışma götürür.

Gerek belgeli bir tarih kaynağı gerekse kişisel değerlendirme olarak bakıldığında görülen, *Nutuk*'un onda çok gelişmiş olan sorumluluk duygusunun ürünü olduğudur. Atatürk, *Nutuk*'ta değindiğim dönem içinde tarihsel gelişmeleri sadece genel gidiş içinde, yani yorum yapmadan iletmekte olduğunu, amacını, “*inkılabımızın tetkikatında tarihe medarı suhulet olmak*”,⁶ yani tarihe yardımcı olmak şeklinde açıklayarak anlatmaktadır. İşte, bu saptama, yapıtın büyük bir sorumluluk ürünü olduğunun göstergesidir. Çünkü, *Nutuk*, Kurtuluş Savaşı başarıyla tamamlandıktan, Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldıktan, Cumhuriyet duyurulup Halifelik kaldırıldıktan, devrimlerin büyük adımları atıldıktan sonra Atatürk'ün ulusa hesap vermesidir. Bu da Atatürk'ün kişiliğiyle ilgidir. Demokrasiye inanan bir kimse olan Atatürk, yakın tarihte yaşananları ulusla paylaşmak istemiştir. Bu paylaşmaya ortam olarak resmi bir kimliği olan Meclis'i değil de Halk Partisi Kurultayı'nı seçmiş olması da bunun bir göstergesidir. *Nutuk*'ta olayları tarihsel bir akış içinde anlatan, kumandan, ihtilal lideri, meclis başkanı, devlet başkanı ve insan Atatürk'tür. Bu anlatımı katı bir nakil olarak bırakmayıp canlandıran, Atatürk'ün zaman zaman duygularının etkisi altında kalıp bunu yansıttığıdır. Böylece okurlar insan Atatürk'le karşılaşır. Bunun önemi şudur ki, böylece *Nutuk*'u okuyan herkes, bu önemli yapıtın içeriğinde bir mucize adam aramaktan uzaklaşabilmekte, her okur kendi içinde bir Atatürk bulabilmektedir. *Nutuk*, duyarlı okura kendi içinde Atatürk'ün ülküsünü, özgüvenini ve ilkelerini ortaya çıkarma ve sergileme isteğini doğurmaktadır. Durmadan yeni bir Atatürk'ün gelmesini dilediğimiz ve bunun olamayacağını bildiğimiz yaşadığımız sıkıntılı günlerde Cumhuriyet ışığının karartılmasını engellemek için her aydının içindeki Atatürk'ü bulup çıkarması kaçınılmaz olmuştur. Bu nedenle *Nutuk*'ta insan Atatürk'ü görmek, özellikle önemlidir.

⁶ *Nutuk*, Cilt II, s. 433 (Bu araştırmada Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü yayını olan 1967 baskısını esas almaktayız).

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

Örnek olarak, Samsun'a gitmek üzere yola çıktığında Türk ulusunun geleceği için mandalara veya bölgesel kurtuluş yollarına dayanan kurtuluş çözümleri içinde kendi kararının ulusal egemenliğe dayalı, kayıtsız koşulsuz bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak olduğunu, ancak, bunu bir "milli sır olarak" kendine sakladığını söylemesi, karşımıza, sırrını dinleyenlerle, okurlarla paylaşan Atatürk çıkarmaktadır. Yine aynı cümlede her aşamayı adım adım vakti geldiğinde uyguladığından söz etmesi, tek adım adamı olduğunu anlatmaktadır. Gerçekten de Atatürk, Türk Devrimi'nin hiç bir aşamasında ortam oluşmadan hareket etmemiştir. Bu, hem *Nutuk*'ta hem de *Söylev ve Demeçler* dizisindeki konuşmalarında izlenebilir.

Nutuk'ta uzun sürece yayılan anlatımlar içinde yukarıda da söz edildiği gibi, kimi zaman Atatürk'ün duygusallığının ağır bastığını görmekteyiz. Örneğin, bir bakıma Kurtuluş Savaşı'nın manifestosu sayılabilen Amasya Genelgesi hazırlanırken, bu belgeyi kişiselleştirmek istemeyen Mustafa Kemal, yanında bulunan ve genelgeyi birlikte hazırladığı yakın çevresinin de metni imzalamalarını istediğini yazmaktadır. İmza anının *Nutuk*'taki yansıması ise, çevresindekilerin kendinin sahip olduğu, "Ya İstiklal Ya Ölüm" duygusunu paylaşmadıklarını görerek, belki de ilk kırıklığını yaşadığını anlatmasıdır. Atatürk, Rauf Bey'in misafir olduğunu öne sürerek genelgeyi ilk sunuşta imzalamaktan kaçındığını hafif sitemle anlattıktan sonra, Refet Bey'in bu ihtilal belgesini imzalamamayı yeğlemesinden duyduğu üzüntüyü sözlere dökmüştür. Ancak genelgeyi hiç düşünmeden imzalayan Ali Fuat Paşa'nın açıklamalarından sonra zoraki imzalamasını da "Refet Bey müsveddeyi eline alarak kendine mahsus bir işaret vaz'etti. Öyle bir işaret ki, bunu, bu müsveddede bulmak biraz müşküldür." diyerek, kırılganlıkla karışık kızgınlık duygularını yansıtmaktadır.⁸

Atatürk, benzeri duygularını İstanbul'da 1920 yılının Ocak ayında toplanan Meclis-i Mebusan'a, Misak-ı Milli'yi duyurmak üzere Anadolu'dan katılan mebuslardan söz ederken de yansıtır. Bu kimseler, Sivas'ta kendilerini Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Grubu olarak tanımlamaları kararlaştırılmışsa da İstanbul'da bunun yerine Felah-ı Vatan Grubu adını kullanmışlardır. Ata-

⁷ *Nutuk*, Cilt I, s. 16.

⁸ A. g. e., s. 34.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

türk Nutuk'ta bundan söz ederken o denli kızgındır ki, hâlâ bu adı sorgulamakta, "Niçin? Evet niçin?! Buna bugün cevap isterim." Felah-ı Vatan Grubu imiş derken, sadece felah-ı sözünü şeddeli olarak söylemekle yetinmeyip, "... bu grubu teşkil etmeyi vicdan borcu, millet borcu bilmek vaziyet ve kabiliyetinde bulunan efendiler imansız idiler ... cebin idiler ... cahil idiler." diyerek aldatılmışlık duygularını bütün öfkesiyle açığa vurmaktadır.⁹

Nutuk'tan Atatürk'ün bir zamanlama ustası olduğu da anlaşılmaktadır. Örneğin, saltanatın kaldırılmasından aylar önce Refet Paşa'nın evinde bu konuyu görüşmek üzere Ali Fuat Paşa ve Rauf Bey ile bir araya geldiklerinde, Rauf Bey'in, "Benim babam padişahın nanü nimetiyle yetişmiş. Osmanlı devletinin ricali sırasına geçmiştir. Benim kanımda o nimetin zerratı vardır."¹⁰ demesi üzerine, ortamın bu işleme hazır olmadığını anlayarak, saltanatın kaldırılmasını Meclis gündemine getirmeyi ertelemesi, bu özelliğine önemli bir örnektir. Aynı zamanlama ustalığını 1921 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nun içeriğine, devletin dine ilişkin bir madde konulmamasına karşın, laik yönetimden Cumhuriyet duyurulana kadar söz etmemekle de göstermiştir. Nitekim Cumhuriyet ve Halifelik konularında nabız yoklamak ve basının desteğini sağlamak üzere, 1923 yılı başında çıktığı Batı Anadolu gezisi sırasında, İzmit'te görüştüğü gazetecilerin kendisine, "Yeni hükümetin dini olacak mı?" sorusu yönelttiklerini Nutuk'ta, "İtiraf edeyim ki bu suale muhatap olmayı hiç de arzu etmiyordum. Sebebi, pek kısa olması lazım gelen cevabın o günkü şeraite göre ağızdan çıkmasını henüz istemiyordum." diyerek anlatmıştır. Ardından, Halifeliğin kaldırılması gibi önemli bir adımın, halk arasında dinsiz bir sisteme gidildiği kanısı uyandırarak engellenmesini önlemek için, zorunlu olarak, "Vardır Efendim. İslam dinidir."¹¹ dediğini açıklamaktadır. Nitekim, Cumhuriyet duyurulduktan ve Halifelik kaldırıldıktan sonra 1924 Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'na bu madde eklenmiştir. Atatürk, Nutuk okunduğu zaman henüz kaldırılmamış olan bu maddeyi (1928'de kaldırılır.) hiç de içine sindiremediğini Nutuk'ta "Millet Teşkilat-ı Esasiye Kanunumuzdan bu zevahidi (fazlalıkları) ilk münasip zamanda kaldırmalıdır!" (s. 717) söz-

⁹ A. g. e., s. 363-64.

¹⁰ Nutuk, Cilt II, s. 684.

¹¹ A. g. e., s. 716-717.

leriyle yine duygularını dile getirerek açık etmektedir.

Bu aşamalarda, Kurtuluş Savaşı'nın bazı asları bile, deyim yerindeyse, karşı tarafta boy göstermişlerdir. Karşı taraf, yani Atatürk'e karşı olanlar, gerçekte "Laik Türkiye Cumhuriyeti"ne ve Türk Devrimi'ne karşı olanlardı. Saltanat Halifelik ve teokratik yönetim yanlılarıydı. Çoğu, Kurtuluş Savaşı'na bu kurumları kurtarmak için katılanlardı. Oysa çağdaş yönetimlerin artık ulus devlet sistemine, ulusun egemenliğine dayandırıldığı, demokrasinin öne çıkarıldığı o günlerde, tanrısal egemenlik ve hukuk sistemine dayalı ve ulusallıktan çok uzak bu kurumlar, artık geçerli olamazdı. Nutuk'ta bu geçitler çok veciz ve her okuyanın anlayabileceği bir şekilde, neden demokrasi, neden laiklik, hep açıklanarak anlatılmıştır. Bu kurumlara arka çıkan iç ve dış odakların çıkarıcı hesapları bir bir sıralanmıştır

Demokratik anlayış yerleştirmek isteğine ve gayretine karşın, gerektiğinde bir ihtilal lideri olduğunu, yani iplerin elinde olduğunu hatırlatıvermesi de Atatürk'ün Nutuk'ta karşılaştığımız bir özelliğidir. Sakarya Meydan Muharebesi'nden önce kendine Başkumandan, hatta yasama, yürütme yetkileri de veren yasanın 1922 Mayısı başında uzatılması, Meclis'te bu unvanın sadece padişaha ait olduğunu öne süren tutucular tarafından ulusal egemenliği sarstığı gerekçesi ile engellenmek istendiğinde, yetkilerinin sürdürülmesi gerektiği açıklamasını yaptıktan sonra, "Düşman karşısında bulunan ordumuz başsız bırakılamazdı. Binaenaleyh, bırakmadım, bırakmam ve bırakmayacağım."¹² diyerek bu yetkileri bırakmamanın da elinde olduğunu hatırlatıvermesi bu özelliğine bir örnektir. Bir başka çarpıcı örnek de saltanatın kaldırılması önerisi Meclis'e sunulmak üzere üçlü komisyonda görüşülürken hocalar grubunun olumsuz tavrına karşılık, "Mevzubahis olan; millete saltanatını, hakimiyetini bırakacak mıyız bırakmayacak mıyız? Meselesi değildir. Mesele, zaten emrivaki olmuş bir hakikati ifadeden ibarettir. Bu, behemehal olacaktır. Burada içtima edenler, Meclis ve herkes meseleyi tabii görürse, fikrimce muvafık olur. Aksi takdirde, yine hakikat usulü dairesinde ifade olunacaktır. Fakat ihtimal bazı kafalar kesilecektir."¹³ demesi, böylece, bir ihtilal lideri olduğunu, yani gerçek gücünü hatırlatmasıdır.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

¹² A. g. e., s. 662.

¹³ Nutuk, Cilt II, s. 690-691.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

Lozan görüşmeleri sırasında Mondros'u imzalayan heyette bulunmayı bir türlü içine sindiremeyen Rauf Bey ile Dışişleri Bakanı olarak konferansa katılan İsmet Paşa arasındaki gerginliği ve Halifeliğin kaldırılmasını haklı bir durumda Meclis gündemine getirmek için uzun sayılan bekleyişini *Nutuk*'ta anlattığı sayfalarda onun sabırlı, dostlarını önemseyen, ama gerektiğinde silebilen ve haklı çıkmaktan sevinç duyan kişiliği yansıtmaktadır.

1927 yılına kadar bir zaman dilimini kapsadığından, Türk Devrimi'nin tüm halkalarını içermeyen, dolayısıyla, Atatürk'ün de bu konuda tüm düşüncelerini yansıtmadığı söylenebilir. *Nutuk*'un büyük bir özelliği, onun eskiyi anlatması kadar ileri görüşünü de yansıtmasıdır. Bunun büyük bir göstergesi bu yapıtta Türkiye Cumhuriyeti'nin dayanağı olan Atatürk İlkeleri'nin kronolojik bir süreç içinde belirmesidir.

Nutuk'un söylendiğinde bu ilkelerin hepsi açığa çıkmış olmakla birlikte planlı programlı bir kişiliğe sahip olduğunu bilerek Atatürk'ün uzak görüşüyle bu temel değerlerin tanıtımını kendi içinde bir sıralamaya koyduğunu öne sürebiliriz. Şöyle ki, *Nutuk*'ta önce misak-ı millî topraklarında yaşayan Türk halkında ulusal bilincin oluşturulması, yani MİLLİYETÇİLİK; sonra, ulusal egemenlik çerçevesinde ulusun kendi kaderinde söz sahibi olması demek olan, HALKÇILIK; bu değerler için verilen savaştan sonra bu yönetim biçiminin CUMHURİYET olarak duyurulması anlatılmıştır. Yönetimde, yaşamada ve yargıda LAİKLİK'le dördüncü ilkeye açıklık getirilmiştir. Sınırsal, ekonomik ve kültürel bağımsızlıktan güç alan bu temel kurumların bireylerin, hanedanların, partilerin değil, devlet güvencesinde gelişmelerinin sağlanması anlatılarak DEVLETÇİLİK ilkesinin temeli atılmıştır. *Nutuk*, Cumhuriyetin dinamik, sürekli yenilenen değeri sembolize eden ve belki de en dramatik yanı olan Gençliğe Hitabe ile bitmektedir. Bu da DEVRİMCİLİK ilkesinin ta kendisidir.

Nutuk'un partisine, silah arkadaşlarına, hatta Meclis'e emanet etmekten sakındığı Cumhuriyeti emanet ettiği gençliğe seslenişiyse bitmesi, Atatürk'ün geleceğe verdiği önemi, yeniliğe, dinamizme beslediği güveni yansıtmaktadır. Günümüz-

de yaşanan birçok tekrarlar derinliği çok daha iyi anlaşılabilir bu seslenişteki sözleri, Atatürk'ün uzak görüşlülüğünü yansıtmaması bakımından çok anlamlıdır.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri: Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü (TİTE) yayını olan ve 1945-1971 yılları arasında yayımlanan, beş ciltten oluşan bu temel kaynak, büyük ölçüde Ankara Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü'nün arşivinde toplanan belgelerden, bazı özel arşivlerden ve dönemin gazetelerindeki haberlerin derlenmesinden oluşmaktadır. 1946 yılında Enstitü'nün kurucusu ve müdürü Prof. Dr. Enver Ziya Karal'ın Atatürk'ün çeşitli vesilelerle çeşitli yerlerde yaptığı konuşmaların, tamim, telgraf ve beyannamelerinin ve onunla ilgili erişilebilen tüm belgelerin mekânsal sınıflandırma ve kronolojik sıralamayla derlenip yayınlanması önerisi üzerine TİTE Danışma Kurulu'nun aldığı kararla, derleme çalışması başlatılmış ve her biri özel gruplandırma çalışması tamamlanınca yayımlanan 5 cilt, farklı tarihlerde, ama bir dizi olarak okurlara sunulmuştur. Birinci el kaynakların oluşturduğu bu yayın grubunun ilk üç ve beşinci cildi, *Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri* adıyla, dördüncü cildi de *Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri* başlığıyla yayımlanmıştır. Atatürk'ün 1-3. ciltlerde yer alan söylevlerinin toplanabilmesi için yapılan özenli araştırma ve Osmanlı harfleri ile yazılmış olan büyük çoğunluğunun dikkatli bir çalışmayla Türkçeye çevrilmesi, Türk İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdür Yardımcısı Nimet Unan tarafından gerçekleştirilmiştir. 1972 yılında yayımlanan serinin beşinci cildi, Dr. Utkan Kocatürk ve Sadi Borak tarafından derlenmiştir.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt I: Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Halk Partisi kurultaylarında yaptığı konuşmaları içeren, ilk baskısı 1945 yılında yayımlanan 418 sayfalık bu yapıt, iki belge dışında, TBMM zabıt ceridelerinden derlenmiştir. Atatürk'ün 1919 yılı Erzurum Kongresi'ndeki konuşmasıyla başlayıp, 1 Kasım 1938'de TBMM Beşinci Dönem Dör-

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

düncü Toplantı Yılı'nın açılışında ağır hasta olduğundan, onun adına Başbakan Celâl Bayar'ın okuduğu söyleviyle son bulur.

Yapıt, Atatürk'ün kendi yaşamı ile özdeşleşmiş olan Türk siyasal yaşamının Kurtuluş Savaşı'nın örgütlenmesi yönünde ilk adımlardan olan Erzurum Kongresi'nden başlayıp Kasım 1938'e kadar ki kesitinin panoramasıdır. Kitabın "İçindekiler" kısmında sıralanmış söylevlerin sadece başlıkları bile okuyucu bu akış hakkında bilgilendirmek için yeterlidir. Söylevlerin içeriğinde Erzurum ve Sivas kongrelerine, sonra TBMM'nin açılış gününde Meclis yapısı hakkındakilerden başlayarak geçirilen bütün aşamalar için Atatürk'ün söylevlerle yaptığı açıklamalar vardır.

Bilindiği gibi Atatürk, Kurtuluş Savaşı'nı aynı zamanda bağımsızlık savaşı şeklinde geliştirirken yönetimine ulusun egemen olduğu yeni bir Türk devleti kurmayı hedeflemişti. Bu devletin bir ulus devlet olacağı ve halkın söz sahibi olduğu Meclis'in kurulmasının öncelikli zorunluluk olduğu Atatürk'ün birinci kitabın başında yer alan kongreleri, Misak-ı Millî ve ulusal egemenliğin siyasal yapı içinde yerini tanımladığı TBMM öncesi konuşmalarında belirgindir. Ulusun sesini yansıttığı için Meclis'e verdiği önemse, Kurtuluş Savaşı'nın silahlı gücü olan Kuvayı Millîye'nin düzenli ordu şekline dönüştürülmesi için bile Meclis kararının gerektiğini, "Önce Meclis, sonra ordu" diyerek vurguladığı konuşmalarında görülmektedir.

Meclisli yaşamın yapıya yansımaları, Mondros'tan Meclis'in açılışına kadar geçen zamanda cereyan eden siyasi olayları açıkladığı 24 Nisan 1920 günkü Meclis konuşmasıyla başlar. 1921 Martından başlayarak da Atatürk'ün Meclis Başkanı olarak yaptığı yıllık Meclis açılış söylevleri kesintisiz olarak kitapta yer alır.

TBMM'nin açılışında bu Meclis'in görevi, yurdun işgalden kurtarılması olarak saptandığından 1922 yılının Eylül ayında İzmir'in geri alınmasıyla bu görevini yerine getirmiş olan Meclis, 1923 yılı Mart ayında dördüncü toplanma yılına kuruluştaki görevini tamamlamış olarak girmişti. Meclis'te yer alacak siyasal bir parti kurulması ve Lozan Antlaşması'yla siyasal ve askerî

gereker de tamamlanmış olduğundan, Meclis'te yeni bir dönemin başlamakta olduğunu Atatürk, 13 Ağustosta son kez Meclis Başkanı olarak yaptığı ikinci dönem açılış konuşmasında anlatmaktadır. Yapıtın bu tarihten sonrasını içeren kısmında Cumhurbaşkanlığı olarak Atatürk'ün Meclis'te her yıl mart ayının ilk günü ilgili dönemin birinci, kasım ayının ilk günü İkinci toplanma yılını açış konuşmaları yer almaktadır.

Meclis kanalıyla kamuoyunu siyasal gelişmeler hakkında bilgilendirmek ve Meclis yapısı içinde tartışmaya açmak, böylece, demokrasi geleneği olmayan bir toplumu bu uygulamaya alıştırmak, Atatürk'ün bu yapıdaki söylevlerinde çok dikkat çekici bir yöndür. Aslında Osmanlı İmparatorluğu'nun 1876 yılında parlamenter sistemle tanıştığı, 1908-1920 arasında da bu sistemin uygulandığı, dolayısıyla, bu geleneğin zaten oluşmuş olduğu söylenebilir. Ancak, otokratik bir yönetimde uygulanması bu sistemi gerçek anlamda ulusun egemenliğindeki Meclis'ten kuşkusuz çok farklı yapmıştı. Türk ulusu, gerçek anlamda söz sahibi olduğu sistemle ilk kez 23 Nisan 1920'de tanışmış, Meclis söylevlerinin her birinde görüldüğü gibi, ilk kez hesap veren, açıklama yapan, bilgilendiren bir meclis başkanı ile karşılaşmıştı. Gerçekten de Mustafa Kemal Paşa sıradan bir meclis başkanı değildir. İlk olmakla örnek olmak gibi bir misyon yüklediğinin bilinciyle, konuşmalarını ve açıklamalarını hitap şekline kadar son derece özenli seçilmiş sözlerle yaparak düzgün ve açık konuşmacılığa öncülük de yapmıştır.

Tarihsel olayların söylenti şeklinde nakledilmemesi gerektiğini anlatabilmek için Meclis'in açıldığı günlerde savaş gelişmelerini açıklamak üzere verdiği bilgileri belgeler eşliğinde sunmakla da aynı öncülüğü üstlenmişti. Söylevlerinin pek çoğunda anlattığı olay veya gelişmenin yanı sıra mesajlar da ileten Atatürk'ün Meclis'in açıldığı sıralar süregelen iç ayaklanmalar hakkındaki bilgilendirmeleri bu rolüne örneklerdir. Bilindiği gibi Kuvayı Millîye, daha sonra düzenli ordu, işgalcilerle olduğu kadar iç ayaklanmalarla da karşı karşıya kalmış, Kurtuluş Savaşı sırasında bir de iç savaş yaşanmıştı. İç ve dış destekli bu ayaklanmalar, Heyeti Temsiliye'nin 27 Aralık 1919'da

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

Ankara'ya gelişinden sonra Ankara'yı hedef almış, kenti çepe- çevre sararak geliştirmişti. Mustafa Kemal Paşa, açılışından sonra, Meclis'i sürekli bu olaylar hakkında ilgili belgeleri de sunarak bilgilendirmiştir. Onun 1921 yılının ortasına kadar sürenleri hakkındaki açıklamalarını bu yapıtta bulabilmekteyiz. İçlerinden belki de en ilginç, 24 Nisan 1920 tarihi ile Millet Meclisi Riyaseti Celilesine başlıklı, "Mevcut 52 ulema ve eşrafı belde namına Belediye Reisi Hakkı ve Müftü Mevlüt" imzalı bir telgrafla Beypazarı olaylarının haber verilmesidir. Mustafa Kemal Paşa bu telgrafi Meclis'te okumuş, açıklamalarda bulunmuş, konu Meclis'te tartışılmıştır. Ama ne zaman? 25 Nisan 1920'de.¹⁴ Bu konuyu, açılışının ikinci günü Meclis'e taşımakla Atatürk, kuşkusuz daha o gün bu yapının başkanı olarak kabul gördüğünü kamuoyuna, İstanbul hükümetine ve işgal güçlerine göstermek istemiştir. Bir yandan da Meclis üyeleri gibi halkın da ülkedeki türlü gelişmeler hakkında bilgilendirilmesi yönteminin demokratik sistemin gereği olduğu noktasından hareketle, Meclis'te görüşülenlerin ayrıntılarını iç ve dış basına ulaştırmayı basın yayınıla ilgili genel müdürlüğe bırakarak Meclis'in kamuoyuna vermesi gereken önemi anlatmak istemiştir.¹⁵

Kitapta yer alan saltanatın kaldırılması gibi çok önemli bir dönüm noktasındaki uzun ve açıklayıcı söylevi, Atatürk'ün hem İslam tarihi bilgisinin hem de tarihe verdiği önemin göstergesidir.¹⁶ Teşkilatı Esasiye Kanunu için uzun açıklamaları, Sakarya Meydan Muharebesi'nin kazanılmasının pekiştirdiği özgüvenle Pan İslamizm, Pan Turanizm gibi emperyalist emellere sapmadan, sadece bağımsız yaşam hakkı için savaşıldığının altını çizip, "Biz bize benzeriz." diyerek, Anadolu'daki savaşın özelliğini tanımlayan konuşmaları, hep Atatürk'ün aydınlatıcı ve yürekendirici kimliğini yansıtmaktadır.¹⁷ Ancak, kitapta 1923 sonrası söylevlerse sadece Meclis açılış nutukları ve CHP'nin 1927, 1931 ve 1937 kurultaylarına özgü kalmıştır.

Özellikle Cumhuriyetin duyurulmasından ve 3 Martta (1924) Meclis'te çıkarılan yasalarla yönetimin, yargının ve eğitimin ulusal ve laik temellere oturtulmasından sonra Meclis açılış söylevlerinin içeriği çok değişmişse de düzeni değişmemiştir. Artık her birinde, savaş yerine yeni gelişen ilişkilerden, eko-

¹⁴ *Söylev ve Demeçler*, Cilt I, Ank. 1961 s. 65.

¹⁵ *A. g. e.*, s. 122-125.

¹⁶ *A. g. e.*, s. 269-280.

¹⁷ *A. g. e.*, s. 174-182, 187-220.

nomik bağlantılardan söz edilmektedir. Her yılın söylevinde olduğu gibi, kamu düzenini ilgilendiren tüm konulardan ve 3 Mart yasalarından sonra gelişmekte olan Türk Devrimi'nin hal-kalarından bir-iki cümle ile de olsa söz edilmekte, neler yapıldığı ve yapılacağı en yetkili ağızdan anlatılmaktadır.

Yapıttaki başlangıç yılları söylevleriyle 1929'den sonrakilerin dil farkı da çok çarpıcıdır. Atatürk'ün Türk dilini en iyi kullanan kimselerden biri olduğu bilinmektedir. Ancak, onun Dil Devrimi'nin ilk birkaç yılındaki söylevlerinin bazı kısımlarını günümüzün gençlerinin sözlüğe başvurmadan anlayabilmesi, eskilerini anlayabilmeleri kadar zordur. Örneğin, "Azayı Kiram" hitabı, 1929'da "Büyük Millet Meclisi'nin Muhterem Azası", 1934'de "Büyük Millet Meclisi'nin Sayın Üyeleri" olurken "Efen-diler" sözü "Sevgili Arkadaşlar", "Meclis" ise çoğu zaman "Kamutay", mebuslarsa "saylav" olmuştur. Yine de Atatürk'ün Cumhurbaşkanı olduğunda kullandığı dil, çoğu söylevinde günümüz Türkçesine yakındır ve iyi anlaşılmalıdır. Bununla birlikte bazı istatistik verilerde eski sözcüklerden 1930'lu yıllarda bile vazgeçmediği, zaman zaman örneğin, "ifa edilen hıdemat-ı mahalliye", "zükur", "inas", "iptidai tahsil" sözcüklerini hâlâ kullandığı görülmektedir. 1933-35 yıllarındaki konuşmalarında ise dil devrimiyle gelen örneğin "Acun" "Ergani ödüncü" (madeni) "devlet gelirinin oranlandığı" gibi yeni sözcükler bolca yer almaktadır.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt II: 1946 yılında ilk bas-kısı yapılan 298 sayfalık bu ciltte Atatürk'ün TBMM ve Halk Partisi kurultayları dışında devlet merkezinde ve memleket içinde söylev ve demeçlerinin tam metinleri, gazeteler ve ajans haberleri ile karşılaştırılarak toplanmıştır. Kapsadığı dönem Suriye'den gizlice Selanik'e geldiği 1906 yılından 29 Ekim 1938'e kadar olan zaman dilimidir. Atatürk'ün Selanik'te 1906 yılında Vatan ve Hürriyet Cemiyeti'nin Selanik Şubesi kurulurken Hakkı Baha Pars'ın evindeki söyleşide konuştukları, Kırşehir gazetesinden alınarak bu cildin ilk söylevini oluşturmuştur. Yapıt, 29 Ekim 1938 Cumhuriyet Bayramı geçit töreninde Celâl Bayar tarafından okunan "Türkiye Cumhuriyeti Orduları-

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

na Mesaj"la son bulmaktadır.

Atatürk'ün *Söylev ve Demeçleri*'nin ikinci cildi, onun değişik zamanlarda, daha çok da Türk Devrimi'nin önemli evrelerinin topluma sunulmasından önce halka konuşmalarına odaklandığından, getirilen yenilikleri kamuoyuna yansıtılışını anlatmak açısından kanımca beş ciltlik dizinin en önemlisidir. Onun özdeyişleri olarak bildiğimiz pek çok güçlü söz, buradaki söylevlerde yer almış tümcelerdir. Söylevlerin incelenmesiyle hem yönetim hem devrim hakkında genel bilgisizlik fark edilir ki, bu, bir yandan Atatürk'ün ne kadar önemli bir işleve kalkıştığını gösterirken, söylevlerin birçoğunun neredeyse savunma içeriğinde olmasını gerektirmiştir. Buradaki söylevler dikkatle okununca onun da bu yetersizlikleri bildiği anlaşılır. Bunun için de değişiklikler gerçekleştirilirken halkı bilgilendirmeye özen gösterdiği, neyi nerede ve kime hitapla söylemesi gerektiğini çok özenle seçtiği görülür. Buradaki söylevlerin irdelenmesiyle onun bilgisine güvenli, topluma saygılı, öte yandan eylemlerinde çok planlı, programlı bir kimse olduğu gibi kişiliğinin bazı ince özellikleri de anlaşılacaktır. Örneğin, Heyeti Temsiliye ile birlikte Ankara'ya gelişinin ertesi günü, yani 28 Aralıkta, yerleşmiş olduğu Ziraat Okulu'nda kendisini ziyarete gelen belli başlı Ankaralılara¹⁸ -Nutuk'ta da 220 sayılı vesika olarak yer verdiği- konuşması bu özelliğinin bir örneğidir. Bu konuşmasında Atatürk, İtilaf Devletleri'nin, "*Türklerin Müslüman olmayanları eşitlik ve adalet ilkeleri çerçevesinde yönetemediklerini*",¹⁹ söylediklerini açıklamaktadır. Ancak, "*Her hâlde âlemde bir hak vardır. Ve hak kuvvetin fevkindedir.*"²⁰ diyerek hedefinin ülkeyi düşmandan kurtarmak kadar, bağımsız, çağdaş uygarlık yolunda ilerleyen, yayılcılık gütmeyen, vatandaşların ulusal sınırlar içinde eşit yönetildiği bir Türk devleti kurarak batıların Türkler hakkındaki olumsuz önyargılarını da değiştirmek olduğunu anlatmak istemiştir. Ne var ki, bütün gücün yurdu işgalden kurtarmaya yönelmesi gereken o an bir yönetim sorunu yaratmamak için bu düşüncesini sözlere dökmekten kaçınmıştır.

Gerçekleşen değişimlerin hepsinde Atatürk'ün azimli ve kararlı kişiliğinin etkisi yadsınamaz. Bu yönde Atatürk'ün de-

¹⁸ *Söylev ve Demeçler*, Cilt II, Ank. 1952, s. 4-15.

¹⁹ Bu düşünceleri söylevinde, "anasırı gayrimüslimeyi müsavat ve adalet düsturlarına tevfikan idareye gayrimuktedir olduğu" ve "milletimizin heyeti umumiyesiyle kabiliyetten mahrum bulunduğu" sözleriyle anlatır.

²⁰ A. g. e., s. 184.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

ğindiğim konuşmasında altını çizmek gereken bir başka nokta, daha 1919 Aralık ayının sonundaki özgüveni ve bu özgüveni Türk ulusuna da aşılama isteğidir. Bu bağlamda, Türk halkını yüksek nitelik ve nicelikler taşıdığına inandırmak, özgüven sahibi yapmak isteği ve çabası, bu kitapta yer alan bütün söylevlerin çoğunda açık olarak görülmektedir. Hedeflediği “Ulusal bütünlük içinde bağımsız, çağdaş, demokratik hukuk devleti” modelini halka, öğretmenlere, gençlere yaptığı konuşmalarla anlatarak bu emeline adım adım yaklaşırken kamuoyunu dışlayan bir adım atmaması, bu yapıttaki söylevlerinin büyük bir özelliğidir.

Ülkeyi Atatürk'ün amaçladığı hedefe ulaştıran Türk Devrimi, tam anlamıyla toplumu aydınlığa ulaştırma hareketidir. Bu hareketin temel taşları Kurtuluş Savaşı sırasında yerleştirilmeye başlanmışsa da halkın büyük çoğunluğunun cahil, yurt ve dünya sorunları hakkında bilgisiz olması, bu yolda atılan adımları geciktirmiş ve güçleştirmiştir. Bu kitaptaki söylevlerle gözler önüne serilen özellik, Atatürk'ün Türk Devrimi'nin her büyük ve önemli adımından önce bir yurt gezisine çıkarak gittiği yerlerde geniş kitlelere yaptığı konuşmalarla getirilen yenilikleri anlatmasıdır. Kamu desteği olmadan, toplum tarafından benimsenmeden, hiçbir yeniliğin kabul görüp kalıcı olamayacağına bilen Atatürk, halkın hazır olmadığı bir gelişmeyi uygulamak istemediğinden, yurt gezileri aynı zamanda tasarlanan yenilikler hakkında bir nabız yoklaması da olmuştur. Yenilik hareketlerinde ülkenin bilinçli kesimi olan öğretmenleri, basını ve orduyu da hep yanında görmek isteyerek, hep onlarla da konuşmuştur. Ülkenin en aydınları arasında gördüğü öğretmenlerin, Türk Devrimi'ni gönülden kucaklayacaklarına inanan Atatürk, her birinin onlarca öğrenciyi hatta ailelerini de etkileyeceklerine, böylece devrimin halk tarafından benimsenmesinde, belki de en önemli araç olacaklarına güvenmiştir. Bu güvenle her adımında onlara seslenerek eğitim ordusunun desteğini aramıştır. 1925 yılındaki bir söylevinde “*Muallimden, mürebbiden mahrum bir millet henüz millet namını almak istidadını kesbetmemiştir. Ona aelâlâde bir kütle denir. Millet denemez. Bir kütle millet olabilmek için mutlaka mürebbilere, muallimlere*

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

muhtaçtır"²¹ sözleriyle ve buna benzer başka seslenişlerle onlara sürekli olarak görevlerinin önemini hatırlatmış, *ilmi hür, irfanı hür, vicdanı hür* kuşaklar yetiştirmelerini istemiştir.

Atatürk'ün yurt gezilerindeki söylevlerini incelerken onun Cumhuriyetin duyurulması, Halifelik'in kaldırılması gibi çok önemli aşamalarda ordunun ve basının desteğine daha çok gerek duyduğunu görmekteyiz. Unutmamalıyız ki, değindiğimiz dönemde yaygın biçimde halka ulaşmanın tek aracı, gazetelerdi. Yayın yaşamında yer alan gazeteler ve okurlarının sayısı ise elbette günümüzle karşılaştırma kabul etmeyecek orandaydı. Bununla birlikte, Atatürk, bu önemli adımlardan önce hem kamuoyunun düşüncelerini öğrenmek hem de halkın bu konularda daha yaygın bilgilendirilmesini sağlamak için gazetecilerle ayrıntılı görüşmek isteyerek onların Cumhuriyet ve Halifelikle ilgili sorularını da yanıtlamak üzere 1923 yılı başında İzmit'te, 1924 yılı başında da İzmir'de birer basın toplantısı yapmıştı. Bunların ilkinde, "*Türkiye matbuatı milletin hakiki seda ve iradesinin tecelligâhı olan Cumhuriyetin etrafında çelikten bir kale vücuda getirecektir. Bir fikir kalesi, zihniyet kalesi*"²² diyerek basına düşen büyük sorumluluğu hatırlatmakla işe başlamıştı. Kendisine yöneltilen sorular sırasında Halifelik hakkındaki duyarlılığı göstererek de bu kurumun kaldırılmasını Cumhuriyetin duyurulmasından sonraya ertelemeyi seçmişti.²³

İzmir'deki bu önemli basın toplantısının gerçekleştiği, 1924 Şubatındaki Batı Anadolu gezisi, hem bir kaç ay önce duyurulmuş Cumhuriyetin nasıl kabul gördüğünü hem de çok yakın zamanda kaldırılmak üzere olan Halifelige yaklaşımı gözleyip, gereken bilgilendirmeyi yapmak üzere planlanmıştı. Atatürk bu gezide basının yanı sıra ordunun da desteğini aramış, İzmir'de düzenlenen harp oyunlarına katılmak üzere kentte bulunan ordu ileri gelenleriyle konuşmuş, oyunlara katılarak askerinin de görüşünü öğrenip desteğini aramıştır. "*Türkiye Cumhuriyeti yalnız iki şeye güvenir. Biri millet kararı, diğeri en elim ve müşkül şerait içinde dünyanın takdiratına bihakkin kesbi liyakat eden ordumuzun kahramanlığı*"²⁴ diyerek beklentisini sözlere dökerken devrime kararlılığıyla gerektiğinde orduya yaslanacağı mesajını da vermiştir.

²¹ A. g. e., s. 235-36 Ekim, 1925.

²² A. g. e., s. 167.

²³ Bu çok önemli basın toplantısının hazırlanışı ve ayrıntıları İsmail Arar tarafından aslında vazgeçilemeyecek kitaplar arasında sayılması gereken *Atatürk'ün İzmit Basın Toplantısı* adlı kitapçıkta (İst. 1969) yayımlanmıştır.

²⁴ *Söylev ve Demeçler*, Cilt II, s. 172.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

Türk Devrimi, Atatürk'ün yaşamının amacı ve hedefi olmuştur. Bu büyük çağdaşlaşma atılımının her adımını, Atatürk'ün bu ciltte topluma yönelik söylevlerinde bulmaktayız. 1923 Ocak ayında İzmir'de kadının toplum içinde yerinin erkekle her bakımdan eşit olması gerektiğini vurguladığı konuşmasında, “Yaşamak demek faaliyet demektir... Bir heyeti içtimaiyenin bir uzvu faaliyette bulunurken diğer uzvu atalette olursa o heyet mefluçtur... Bizim heyeti içtimaiyemiz için ilim ve fen lazım ise bunları aynı derecede hem erkek hem kadınlarımızın iktisap etmesi lazımdır... Kadınlarımız da alim ve mürefennin olacaklar ve erkeklerin geçirdikleri bütün derecatı tahsilden geçeceklerdir. Kadınlar ... erkekle beraber yürüyerek birbirinin muin ve müzahiri olacaklardır.”²⁵ derken kadın ve erkeğin eşit olduğu bir Türk toplumu için eğitimden beklentilerini de dile getirmiştir. Çağdaş uygarlık projesini bütün toplumu kucaklayacak bir hareket olarak gören Atatürk, ancak kadınla erkeğin eşit olduğu, bilgili ve bilinçli bir toplumun, çağdaşlık yolunda ilerleyebileceğine birçok kez işaret etmiş, Tefvik Fikret'in, “Elbet sefil olursa kadın alçalır beşer” sözlerini tekrarlayarak²⁶ toplumun kadın erkek birlikteliğiyle oluştuğunun altını çizmiştir. Bunun ulusal bütünlüğün de bir gereği olduğunu hep vurgulamıştır. “Medeniyim diyen Türkiye Cumhuriyeti halkı fikriyle, zihniyetiyle ... aile hayatıyla yaşayış tarzıyla medeni olduğunu göstermek mecburiyetindedir. Bir millet erkek ve kadın denilen iki cins insandan mürekkeptir. Kabil midir ki bir kitlenin bir parçasını terakki ettirelim. Diğerini müsamaha edelim de kitlenin heyeti umumisi mahzarı terakki olabilsin? Mümkün müdür ki bir camianın yarısı topraklara zincirle bağlı kaldıkça diğer kısmı semalara yükselebilsin?”²⁷ sözlerinde de Atatürk'ün kadın için düşünceleri ve beklentileri yansır. Kadın konusundaki sözleri, eğitimi, ekonomiyi, toplum yaşamının tümünü kapsar. Atatürk'e göre kadın, toplumların kültür düzeyinin simgesidir.

Çağdaşlaşmanın ekseninin eğitim kadar kültür olduğu bilinciyle Atatürk, yine değindiğimiz yurt gezilerindeki konuşmalarında aydınlanmanın kaçınılmaz ögesi olan kültür ve sanata da yer vermektedir. 1925 yılı Ekim ayında İzmir Kız Öğretmen okulundaki “Hayatta musiki lazım mıdır? Hayatta musiki lazım

25 A. g. e., s. 85.

26 A. g. e., s. 235.

27 A. g. e., s. 212, 219.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

değildir çünkü hayat musikidir. Musiki ile alakası olmayan mahlukat insan değildirler... Musikisiz hayat zaten mevcut olamaz. Musiki hayatın neşesi, ruhu, süruru ve her şeyidir”²⁸ sözü, sanat-tan kopuk bir devlet adamının, sadece bir yönetici olmaktan öteye gidemeyeceğini, toplumun mutluluğunu sağlamayı hedefleyen bir önder olamayacağını açıklamaktadır.

Atatürk'teki insan sevgisine şu sözleri de eklenebilir: “İnsanları mesut edeceğim diye onları birbirine boğazlatmak gayri insani ve son derece teessüfe şayan bir sistemdir. İnsanları mesut edecek yegane vasıta, onları birbirine sevdirek karşılıklı maddi ve manevi ihtiyaçlarını temine yarayan hareket ve enerjidir. Cihan sulhü içinde beşeriyetin hakiki saadeti, ancak bu yüksek ideal yolcularının çoğalmasıyla ve muvaffak olmasıyla mümkün olacaktır”²⁹

Engin tarih bilgisini edinirken Atatürk, sadece Türkiye’de değil, dünyada bütün ilerleme hareketlerinin en büyük düşmanının dogmalar ve skolastik düşünce olduğunu öğrenmiştir. Ona göre Türkiye Cumhuriyeti’nin en büyük düşmanı dayanaksız görenekler ve kara sestir. Cumhuriyeti bunlardan korumakta siyasilere büyük görev düştüğünü Şapka Devrimi sırasında 1925 Ağustosunda Kastamonu’da Cumhuriyet Halk Partisi binasında partililere söylevinde aşağıdaki sözleriyle anlatmıştır:

“Ölülerden istimdat etmek medeni bir heyeti ictimaiye için şindir Bugün ilmin, fennin bütün şumulüyle medeniyetin muvacehei şulepaşında filan veya falan şeyhin irşadiyle saadeti maddiye ve maneviye arayacak kadar iptidai insanların Türkiye camiai medeniyesinde mevcudiyetini asla kabul etmiyorum. Efendiler ve ey millet biliniz ki, Türkiye Cumhuriyeti şeyhler, derişler, müridler, mensuplar memleketi olamaz. En doğru, en hakiki tarikat, tarikatı medeniyedir.”³⁰

Atatürk, bir aydın olarak, düşünür olarak, devlet adamı olarak taşıdığı büyük sorumlulukla, gericiliğin getirebileceği zararları ulusun egemen olduğu Meclisle, yasalarla önlemeyi hedeflemiştir. Bununla birlikte yeni Türkiye’deki aydınlanma hareketiyle çıkarları sarsılanların veya yayılmacılara satıl-

²⁸ A. g. e., s. 235.

²⁹ A. g. e., s. 270.

³⁰ A. g. e., s. 218.

miş bazı kimselerin sözde demokrasi adına bilinçsiz kitleleri etkileyerek laik, çağdaş Türkiye'yi geriye götürmeye çalışabileceklerini de düşünmüştür. Böyle bir olasılığa tepkisini daha Cumhuriyet duyurulmadan, 20 Mart 1923'de aşağıdaki sözlerle Konya'dan yansıtmıştır:

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

“Hakiki ulema ile dine muzır ulemanın yekdiğerine karıştırılması Emeviler zamanında başlamıştır... Ondan sonra bütün müstebit hükümdarlar hep dini alet edindiler, ihtiras ve istibdatlarını terviç için hep sınırı ulemaya müracaat eylediler... Artık bu milletin ne öyle hükümdar, ne öyle alimler görmeye tahammül ve imkanı yoktur. Artık kimse öyle hoca kıyafetli sahte alimlerin tezvirine ehemmiyet verecek değildir. En cahil olanlar bile o gibi adamların mahiyetini pek ala anlamaktadır. Fakat bu hususta tam bir emniyet sahibi olmadığımız için bu intibahı, bu teyakkuzu, onlara karşı bu nefreti halası hakiki anına kadar bütün kuvvetiyle hatta mütezayit bir azimle muhafaza ve idame etmeliyiz. Eğer onlara karşı benim şahsımdan bir şey anlatmak isterseniz, derim ki, ben şahsen onların düşmanıyım. Onların menfi istikamette atabilecekleri bir hatve yalnız benim şahsi imanına değil, yalnız benim gayeme değil, o adım benim milletimin hayatıyla alakadar, o adım milletimin kalbine havale edilmiş zehirli bir hançerdir. Benim ve benimle birlikte hareket eden arkadaşlarımla yapacağı şey mutlak ve mutlak o adımı atanı tepelemektir. Şüphe yok ki arkadaşlar, millet bir çok fedakarlık bir çok kan bahasına en nihayet elde ettiği umde-i hayatiyesine kimseyi tecavüz ettirmeyecektir. Bugün hükümetin, meclisin, kanunların Teşkilat-ı Esasiye'nin mahiyeti ve hikmeti hep bundan ibarettir. Sizlere bunun da fevkinde bir şey söyleyeyim: farzı muhal eğer bunu temin edecek kanunlar olmasa, bunu temin edecek meclis olmasa, öyle menfi adımlar atanlar karşısında herkes çekilse ve ben kendi başıma yalnız kalsam, yine tepeler ve yine öldürürüm.”³¹

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri Cilt III: Atatürk'ün Türk ve yabancı gazetecilere demeçlerinin tam metinleri ve ajans haberlerini içermekte olan ilk baskısı 1946'da yayınlanan 104 sayfalık bu yapıtta onun yine düşünceleri kadar duyguları-

³¹ A. g. e., s. 147.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

nı da yansıttığı karşılıklı görüşmeler yer almaktadır. Bu cilt, Mondros'un imzalanmasından sonra Atatürk'ün İstanbul'a dönüşünde verdiği ilk demeçle başlamaktadır. Derlemeler, genellikle *Hakimiyet-i Milliye* ve *Vakit* gazetelerindedir. *Vakit* gazetesi yazarına 18 Kasım (1918) günü verdiği demeçte, “*Millet doğrudan doğruya umur-u millete karışmaz. Vekilleri olan heyeti mebusanın itimatına mahzar hükümetin netice-i icraatına intizar eder.*” sözleriyle Atatürk, ülkenin Padişah, Halife ve saltanatın yönetiminde olduğu o günlerde bireysel egemenliği yok sayıp Meclis'in önemini belirtmektedir.

Amasya'da *Tasvir-i Efkar* yazarı Ruşen Eşref Bey'e 24 Ekim akşamı verdiği demeçte ulusa sevgisini ve güvenini, “*Bak biraader, böyle milletten nasıl ayrılırsın? Bu palasparelerin içinde perişan gördüğün insanlar yok mu? Onlarda öyle yürek, öyle cevher vardır ki, olmaz şey! Çanakkale'yi kurtaran bunlardır.*”³² sözleriyle anlatmaktadır.

Türlere Ortaçağ toplumu gözü ile bakan yabancı ülkelerin daha savaş günlerinde Anadolu'da parlamakta olan ışığı görerek etkilendikleri kuşkusuzdur. Bu nedenle savaş yıllarında bile birçok yabancı gazeteci Atatürk'le görüşmek üzere Anadolu'ya gelmiştir. Bu kitapta yer alan yabancı gazetecilerle görüşmelerinin ilki *Chicago Tribune* gazetesi muhabiriyle yaptığı, 10 Mayıs 1920 tarihli *Hakimiyet-i Milliye*'de yayınlanan söyleşidir. Birinciden son görüşme olan 29 Ekim 1936 da Yugoslav gazetecilere demecine kadar Türklerin kan dökmek heveslisi oldukları yönündeki ön yargıları kırmak hedeflenerek hep barış ilkesi işlenmiştir. 17 Ocak 1921 günü *United Telegraph* muhabirine, “*Kan dökmek taraftarı olmayan milletimiz hakkı teslim ve vatani derhal tahliye edildiği takdirde sulh ve müsaemet müzakeratına hazırdır.*”³³ sözleri, Kurtuluş Savaşı'nın en yoğun günlerinde bile barış düşündüğünü göstermektedir.

İzmir alındıktan ve Kurtuluş Savaşı zaferle noktalandıktan sonra 26 Eylül'de *Daily Mail*'in İzmir'deki muhabirine dikkatle vurguladığı, “*Artık muharebeye devamı sebep kalmamıştır. Ben suret-i ciddiyede sulh arzu ederim. Son taarruzu yapmaya arzum yoktu. Fakat Yunanlıları Anadolu'dan tard için başka çare bulamadım.*”³⁴ sözleri de Atatürk'teki güçlü barışçılı göster-

³² *Söylev ve Demeçler*, Cilt III, Ank. 1961, s. 10.

³³ *A. g. e.*, s. 16.

³⁴ *A. g. e.*, s. 44.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

mektedir. Hatta barış ilkesinde, Yunan işgali altında yıllarca inlemiş olan İzmir'de, özellikle Rumlara karşı ne gibi bir politika izleneceğini, dünya merakla izlerken, *Chicago Tribune*'in kendisiyle görüşmek üzere İzmir'e gönderdiği muhabirine de, “*Bir intikam ve mukabelei bilmisil fikrinde değiliz. Buraya eski hesapları araştırmaya gelmedik, bizim için mazi gömülmüştür*”³⁵ diyecek kadar da insancıdır. Bununla birlikte, TBMM'nin ilk yıldönümünde *Hakimiyeti Milliye* muhabiri ile görüşürken Türk ulusunun bütün dünyaya karşı durabileceği düşüncesine ne zaman ve nasıl ulaştığı sorulduğunda aşağıdaki yanıtı, bağımsızlığın kısıtlanması bahasına barışı kabul edemeyeceğini anlatır:

“*Hürriyet ve istiklâl benim karakterimdir. Ben milletimin ve büyük ecdadımın en kıymetli mevrusatından olan aşk-ı istiklâl ile meftur bir adamım... Bence bir millette şerefin, haysiyetin, namusun ve insanlığın vücut ve baka bulabilmesi mutlak o milletin hürriyet ve istiklâline sahip olmasıyla kaimdir... Ben yaşayabilmek için mutlaka müstakil bir milletin evlâdı kalmalıyım. Bu sebeple milli istiklâl bence bir hayat meselesidir. Millet ve memleketin menafii icab ettirdiği takdirde beşeriyeti teşkil eden milletlerden her biriyle medeniyet muktezasından olan dostluk ve siyaset münasebatını büyük bir hassasiyetle takdir ederim. Ancak, benim milletimi esir etmek isteyen herhangi bir milletin de bu arzusundan sarfınazar edinceye kadar bîaman düşmanıyım.*”³⁶

Atatürk Türkiye'nin sınırsal ve yönetsel bağımsızlığının yanı sıra eğitim ve kültür bağımsızlığına da kavuşmasını hedeflemiş, bunun özgür bir ülke olmanın baş gereği olduğunu, Kurtuluş Savaşı sırasında bile birçok söylevinde vurgulamıştı. Böylece, savaştan sonra tüm öğretim kurumlarının birleştirilerek öğrenimin ulusallaştırılacağı daha savaş yıllarında anlaşılmıştı. Cumhuriyetin duyurulmasından sonra, kendisini ziyaret eden Fransız gazeteci Maurice Pernot ile eğitim ve yabancı okullar hakkında konuşurken, geçmişte, Fransız okullarının Türk kültürüne katkısı olduğunu söyleyip, “*Biz hepimiz Fransa'nın hars membaından içtik. Ben bile çocukken Fransız mektebine gittim... Müesseseleriniz aynı sınıfa Türk müessesatına mevzu olan kanun ve nizama riayet ettikçe kalabilir... Türkler bütün mede-*

³⁵ A. g. e., s. 45.

³⁶ A. g. e., s. 24.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

ni milletlerin dostlarıdır. Ecnebler hürriyetimize müşkilat irasına çalışmamak şartıyla burada daima hüsnü kabul göreceklerdir... Memleketler muhtelifdir fakat medeniyet birdir ve bir milletin terakkisi için de bu yegane medeniyete iştirak etmek lazımdır. Osmanlı İmparatorluğu'nun sukutu garbe karşı elde ettiği muzafferiyetlerden çok mağrur olarak, kendisini Avrupa milletlerine bağlayan rabitaları kestiği gün başlamıştır. Bu bir hata idi bunu tekrar etmeyeceğiz... ”³⁷ diyerek, yeni Türkiye'nin Batı'nın uygarlığına ve dostluğuna açık, ancak boyunduruğuna asla razı olmayacağını vurgulamıştı.

Aynı konuşmada söz yurt içinde ve dışında merak konusu olan halifelik-din bağlantısına gelince, “Dinime bizzat hakikate nasıl inanıyorsam öyle inanıyorum. Şuura muhalif, terakkiye mani hiçbir şey ihtiva etmiyor. Halbuki Türkiye'ye istiklalini veren bu Asya milletinin içinde daha çarışık, suni, itikadat-ı batıldan ibaret bir din daha vardır. Fakat bu cahiller, bu acizler sırası gelince tenevvür edeceklerdir. Onlar ziyaya takarrup edemezlerse kendilerini mahv etmiş demektir. Onları kurtaracağız.” sözleriyle, Türk toplumunu, sözde dinsel bağlarla, kendi sömürgele- rindeki Müslümanlara yaptıkları gibi tutsak almak isteyen, batı yayılcılığına savaş alanlarında yaptığı gibi, sohbet ortamında da meydan okumuştur.

Yobazlıkla, dindarlığı ayırmaya hep özen gösteren Atatürk, özellikle Müslüman topluluklara hükmeden ve yeni Türkiye'nin din politikasının bu toplulukları etkileyeceği kaygısını taşıyan, yayılcı devletlere dinin siyasete alet edilmemesi gerektiğini, defalarca tekrarlayarak, laiklik mesajları vermiştir.

Halifeliğin kaldırıldığı yıl Cumhuriyet Bayramı'ndan hemen sonra görüştüğü, bu konuda tutuculuğuyla tanınan Vakıf gazetesine muhabirine de görüşlerini şöyle tekrarlamıştır: “Türkiye'de esasen mürteci yoktur. Vehim vardı, vesvese vardı... Bundan sonra yalnız bir şey varid-i hatır olabilir. O da bazı adi politikacıların, hasis menfaatperestlerin o vehim ve hayali uyandırmaya çalışması o yüzden temin-i hırs ve menfaat düşüncesinden ibarettir. Temin ederim ki, bütün mevcudiyetimle temin ederim ki, bu gibiler her ne şekil, suret ve vesile ile olursa olsun, mevcudi-

³⁷ A. g. e., s. 66-70.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

yetlerini ihsas ettikleri gün, Türk milletinin amansız kahrına hedef olmaktan kurtulamayacaklardır". Atatürk, Türkiye için gerçek tehlike gördüğü gerici-ler hakkındaki uyarılarını bu konuşma sırasında da, "Artık Türkiye din ve şeriat oyunlarına sahne olmaktan çok yüksektir. Bu gibi oyuncular varsa kändilerine başka taraflarda sahne arasınlar. Mazinin gafletleri ve paslı aletleri Türkiye halkının dimağından silinmiş olduğundan şüphe ve tereddüde mahal yoktur. Vasıl olduğumuz mesut vaziyetten bir hatve geri gitmek, kimsenin mevzuubahs etmeğe dahi salahiyettar olmadıği kati bir hakikattir"³⁸ diyerek tekrarlamıştır.

Aynı bağlamda, Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kurulduğunda bu partinin programı ve özellikle dine yönelik maddelerinin, hükümetin baskıcı yönetim uygulaması ile bağlantılı olup olmadığını, din hakkında başka ayrıntılı sorular soran İngiltere'nin *The Times* gazetesi muhabirine, Atatürk, söz konusu maddenin parti tarafından halkı din açısından çekmek için koyulduğunu, böylece dinin yine siyasete alet edilmek istendiğini anlatarak şu yanıtı vermiştir: "Efkâr ve itikadatı diniyeye hürmetkâr olmak, ötedenberi tabîi ve umumî bir telâkkidir. Bunun aksini düşünmek için sebep yoktur. Hâkimiyeti millîyemiz asla tehlikeye maruz değildir. Bütün millet onun müdrük ve vefakâr muhafızıdır. ... bu yoldaki îma ve telmihlerin nazarı millette hiçbir kıymeti yoktur."³⁹

Osmanlı yenilik hareketlerinin, özgür düşünemeyen gerici-ler tarafından engellendiğini iyi bilen Atatürk, bir yandan ulusu bu konuda aydınlatmayı hedeflerken bir yandan da Türkiye'de laikliğin gelişmesini çıkarsal kaygılarla izleyen yayılcı-ülke-lerden gelen hemen hemen bütün gazetecilere ülkesinde din-den vaz geçilmediği, ancak, bunun halkı kandırma vasıtası olarak kullanılmasına da izin verilmeyeceği mesajını vermiştir.

21 Mart 1930'da görüştüğü *Vossische Zeitung* muhabirine de bu bağlamda açıklamalar yaparken Kuran'ı ve Muhammet'in hayatına ait bir kitabı Türkçeye çevirtirmekte olduğunu anlatmışır: "Halk, tekerrür etmekte bulunan bir şey mevcut olduğunu ve din ricalinin derdi ancak kendi karınlarını doyurup, başka işleri olmadığını bilsinler. Camilerin kapanmasına hiçbir kimse taraf-tar olmamasına rağmen, bunların bu suretle boş kalmasına taa-

³⁸ A. g. e., s. 75, 31 Ekim 1924.

³⁹ A. g. e., s. 78.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

cüp ediyor musunuz? ... Türk yalnız tabiatı takdis eder..." açıklaması üzerine bu muhabir, Goethe'nin tabiata "Allahlar" dediğini hatırlatınca Atatürk, yine bağımsızlığı vurgulayan, "takdis se layık ancak cemiyet-i beşeriyenin reisi olan kimsedir." yanıtını vermiştir. Konuşma sırasında konuğu, bilime dört elle sarıldığı anladığı Atatürk'e talih ve tesadüf üzerine görüşlerini sorduğunda da onun; "Talihin esası, tatbiki mümkün olan mesailde tefekkür ve mülahaza ettikten sonra işe başlamaktır. Kumandan olan bir kimsenin büyük bir azim ile fırsatları elinden kaçırmaması lazımdır. Aynı zamanda akla muvafık olan şeyleri takip etmesi lazımdır."40 yanıtından, akılcılık ve gerçekçiliğin yaşamına yön verdiğini öğrenmiştir.

Türk Devrimi'ni dayandırdığı bu değerlerle Atatürk, çıkarlarını ancak hurafelerle beslenen tutsak düşünceyle koruyabilen kara sesin boy hedefi olmuştur. Bu kimseler, Atatürk'ün şahsında çağdaş, laik düşünceyi ve bağımsızlık ülküsünü yok edebileceklerini düşünmüşlerdir. Atatürk'se 1926 Haziranında İzmir'de karşılaştığı suikast girişiminin aslında Cumhuriyete bir kasıt olduğunu bilerek, "Teşebbüsü elimin benim şahsımdan ziyade mukaddes Cumhuriyetimize ve onun istinat ettiği ali prensiplerimize müteveccih bulunduğuna şüphe yoktur... Cumhuriyetimizin ve milletin ruhundan mülhem prensiplerimizin bir vücudun izalesi ile haleldar olabileceği zehabında bulunanlar çok zayıf dimağlı bedbahtlardır... Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır, fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır. Ve Türk milleti emniyet ve saadetini zamin prensiplerle medeniyet yolunda tereddütsüz yürümeğe devam edecektir."41 diyerek, Cumhuriyetin önemini bireysel kaygılardan çok üstün olduğunu anlatmıştır. Bu sözler onun hem yurt sevgisini hem ulusun egemenliğine saygısını belgeleyen en önemli sözlerinden biridir.

Atatürk'ün, Amerikalı gazeteci Gladys Baker ile II. Dünya Savaşı'nın kara bulutlarının dolaşmaya başladığı sıralarda yaptığı söyleşi de barış ağırlıklı yönüyle, yabancı gazetecilerle önceki konuşmalarından farklı değildir. 21 Haziran 1935'de ikinci büyük savaşın gelmekte olduğuna ve Amerika'nın bu savaşın dışında kalamayacağına işaret ettiği bu söyleşide bayan Ba-

40 A. g. e., s. 84-88.

41 A. g. e., s. 80.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

ker, ona dış ülkelerde merak konusu olan “diktatör olup olmadığı” sorusunu yöneltmiştir. Atatürk'ün yanıtı, diktatörlerin en ön adımlarının bu niteliklerini duyurmak ve kabul ettirmek olduğu dikkate alındığında, hiçbir soruya yer bırakmayacak içeriktedir: “Ben diktatör değilim. Benim kuvvetim olduğunu söylüyorlar. Evet, bu doğrudur. Benim arzu edip de yapamayacağım hiçbir şey yoktur. Çünkü ben zoraki ve insafsızca hareket etmek bilmem. Bence diktatör, diğerlerinin iradesine ramedendir. Ben, kalbleri kırarak değil kazanarak hükmetmek isterim.” Söyleşinin sonunda, Baker'in kendisine mutlu olup olmadığını sorması üzerine verdiği yanıt da onu anlatırken, çok tekrarlanan sözlerinden biridir: “Evet, çünkü muvaffak oldum.”⁴²

Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri Cilt IV: Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri serisinin dördüncü cildi olmak üzere tasarlanan ve 1964 yılında 649 sayfa olarak yayınlanan bu yapıt, Atatürk'ün 1917-1938 yılları arasında Türk ve yabancı devlet yetkililerine gönderdiği genelgelerden, telgraflardan ve bildirilerden oluşmaktadır. Kitap, Osmanlı Devleti, henüz I. Dünya Savaşı'ndan çekilmeden Atatürk'ün Başbakan ve İçişleri Bakanı Talat Paşa'ya ve Başkumandan Vekili ve Harbiye Nazırı Enver Paşa'ya ayrı ayrı gönderdiği genel değerlendirme raporuyla başlar. Hatay'ın anavatana katılmasından önce, 1938 Eylül ayında bağımsız devlet konumunu kazandığı kısa süre içindeki yeni yöneticilere kutlama telgraflarıyla son bulur.

Atatürk'ün, kronolojik bir sıralama içinde derlenmiş resmi yazışmalar, telgraflar, raporlar ve genelgelerdeki imzaları bile, bu yapıta Atatürk araştırmacılığı açısından özel bir kimlik kazandırmaktadır. Şöyle ki kitapta Atatürk'ün kitabın başındaki imzalarında O, “Yedinci Kolordu Komutanı Mir-i Liva Mustafa Kemal”dir. İlerleyen yıllar içinde, görev ve sorumluluklarına göre imzasının üstünde “Fahri Yaver Hazreti Şehriyari”, “Yıldırım Orduları Kıtaatı Kumandanı”, “9. Ordu Müfettişi”, “Üçüncü Ordu Müfettişi” Mustafa Kemal unvanı bulunan imzaları, 7 Temmuz'da askerlikten istifasıyla sadece “Mustafa Kemal”e dönüşür.

⁴² A. g. e., s. 100.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

Erzurum Kongresi'nde Heyeti Temsiliye'nin kurulmasından sonra "Şarki Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliye Azası" olarak imzaladığı yazıları, Sivas'ta "Kongre Reisi", sonra "Anadolu Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyeti Temsiliyesi namına", 1920'de TBMM'nin açılışından sonra, 24 Nisan'dan başlayarak "Türkiye Büyük Millet Meclisi Reisi" unvanıyla imzalanmıştır. 9 Ağustos 1921 (1337) den 4 Ocak 1923'e kadar "Başkumandan" sözü de eklenmek üzere, kimi zaman da sadece "Başkumandan" olarak imzalanmış yazışmalar, bu tarihten sonra "Gazi Mustafa Kemal", 1 Kasım 1923'ten sonra "Reisicumhur Gazi Mustafa Kemal", soyadı yasası çıktıktan sonra da 2 Aralık 1935'den başlayarak "Kemal Atatürk" olarak imzalanmıştır. Bu unvanlar bile Atatürk'ün I. Dünya Savaşı bitiminden, ölümüne kadar olan zaman diliminde yetki ve görevlerinin akışını izlemek açısından işlevseldir.

Kitapta ilk belge olan yukarıda değindiğim raporda Atatürk, savaş sona ermek üzereyken ülkedeki durumu "evlerinde kalan ahali... ya kadınlardan, ya acizlerden veya firarilerden ibaret... cihanın en müşkül işlerini görmek üzere mevcutlu taburlarla bana gönderilen 59. fırkanın ellisi ayakta durmaya mecalsiz zuafadan ibaret olduğundan tefrik edilmiş ve sağlam kalan efrat 17/20 yaşındaki neşvünemasız çocuklarla 45/55 yaşındaki ameli mandalar. ... harp devam ettiği halde karşısında bulunduğumuz en büyük tehlike her taraftan çürüyen binayı muazzamı saltanatın bir gün dahilen birdenbire ve hep birden çökmesi ihtimalidir. ... Bu muhtasar nazari umumiden neticei istidlalim ... imkanı halas ve hayat mevcut olup ancak tedabiri saibeyi bulmak"⁴³ sözleriyle anlatmaktadır. Bu bilgi, savaş biterken Osmanlı'nın yüz yüze kaldığı kara tabloyu çizerken, dikkatli bir bakışla görüleceği gibi, çok kısa bir süre sonra başlayacak olan Kurtuluş Savaşı'nın insan gücünü de en gerçek anlatımla ortaya koymaktadır. Değindiği güçsüzlük içinde bile umutsuzluk sözünü ağzına almayan Atatürk, işte bu raporda söz ettiği halkı örgütleyecektir. Raporun geri kalan ekinde bir iki ayrıntı daha vardır: "Falkenhayn (Kumandası altında bulunduğu Alman General) her vesilede herkese karşı, Alman menfaatini en ziyade düşüneceğini söyleyecek kadar, ne askeri ne siyasi Falkenhayn'a asla itima-

⁴³ Atatürk'ün Tamim Telgraf ve Beyannameleri, Cilt IV, s. 1-7, 11-12.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

dım yoktur. ... Hakikatte ideali bütün Arabistan'ı Alman idaresine almak idi. ... Araplar Türklere düşmandır. ... Bu halde takviye hükümet ve memleket şartı şöyle dursun memleket kamilen bizim elimizden çıkarak bir Alman müstemlekesi haline girmiş olacaktır. ... Bu devirde memleketin hiçbir köşesinin herhangi bir ecnebi tahtı nüfuz ve idaresine verilmesi hayatı saltanatı katiyen ihlal ve iptal eder". Bu durumda ya Sina Yarımadası'nın tek kumandanı olmak veya 7. Ordu kumandasının kendisinden alınmasını istemektedir. Bu belge, Atatürk'ün askeri ve politik bilgisi kadar özgüvenin de önemli bir göstergesidir.

Mondros'un Karadeniz'de uygulanmasını sağlamak üzere çetelerden teslim etmedikleri silahları toplatmak için Pağışah tarafından görevlendirilerek Anadolu'ya gönderilen Atatürk'ün amacının, ulusal kurtuluş savaşı örgütlemek olduğunun anlaşılması üzerine geri çağırılması, O'nun ise askerlikten istifa etmesi, üzerinde İstanbul'un baskısını duymadan savaşı örgütlemesine ortam oluşturacaktır. Ancak, istifa dilekçesindeki "*Bundan sonra gayei mukaddesei milliyemiz için her türlü fedakarlıkla çalışmak üzere sinei millette bir ferdi mücahit suretile bulunmakta olduğumu tamimen arz ve ilan eylerim*"⁴⁴ sözleri, dolambaçlı yola sapmayarak amacını ortaya koymasıdır. Üniformasını giydiği devlete karşı durmayı içine sindiremeyeceğini de gösteren bu mektubun benzeri, aynı mücadeleye katılan Rauf Bey tarafından da yazılmıştır. Şu farkla ki Rauf Bey istsifasında "*hilafet ve saltanat kurtarılanaya kadar*" sözünü kullanmıştır. Kısacası, söz konusu dilekçe, daha milli mücadelenin ilk adımında aslar arasında ülkü birliği olmadığını belli eden önemli bir belgedir.

Sivas Kongresi'nde Mondros'tan sonra işgale uğrayan bölgeleri savunmak için oluşturulan bütün kuruluşların birleşerek Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti kurulduğunu Sivas Valiliği'ne bildiren 11 Eylül tarihli dilekçe ve ekli beyanname, Atatürk'ün yasallık olgusuna bağlılığının çok önemli bir göstergesidir. Dünyanın Anadolu'daki harekete bir ihtilal, düzene başkaldırı olarak baktığı günlerde o, askerlikten istifa etmiş bir ihtilal lideri olarak her hangi bir makama bağlı olmadan hareket edebilecek durumdayken ülkenin yasaları çer-

⁴⁴ A. g. e., s. 49.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

çevesinde hareket etmekle, bir bakıma ölkü birliğinde olduğu kimselere kurulacak yeni Türk Devleti'nin yasaları önde tutan bir hukuk devleti olacağını anlatmaktadır.⁴⁵

Doğu Anadolu'da bağımsız bir Ermeni devleti kurulması ve/veya Türk topraklarının Amerikan mandası altına konulması olasılığını incelemek üzere Amerika Birleşik Devletleri tarafından Türk ve Kafkas topraklarında incelemeler yapmak üzere görevlendirilen ve Sivas Kongresi'nin bitiminde bu kente kendisiyle görüşmek üzere gelen Amerikalı General James Harbord'a isteği üzerine verdiği yazılı bilgiler, Türk Kurtuluş Savaşı'nın sadece Türk ulusunun bağımsızlığı için yapıldığını dünyaya duyuran belge olur.

Stratejik işgal altındaki İstanbul'da, Sivas Kongresi ile toplanması sağlanan Meclisi Mebusan'ın sağlıklı bir çalışma yapamayacağını bilerek, Meclis çalışmalarını daha yakından izlemek üzere Heyeti Temsiliye ile Ankara'ya gelmesi, uzak görüşün; Ankara'daki Meclis'i de ancak İstanbul'un resmen işgal edilmesi üzerine toplamasıysa, devlet saygısının göstergeleridir. Anadolu'daki harekete katılmak isteyen İstanbul'dan kaçan mebuslar, gazeteciler ve veliaht Yusuf İzzet Efendi ile ilgili bilgilendirme yazışmalarının her biri, Atatürk'ün ulusal egemenliği her kavramın önünde tuttuğunun, sarsılmasına asla razı gelmeyeceğinin belgeleridir.⁴⁶ Milli Mücadele kadrosunu idam cezasına çarptırarak, halkı olumsuz yönde etkilemeye çalışan İstanbul hükümetine, aynı silahla karşılık verip, Ankara Müftüsü'ne milli mücadeleye katılmanın caiz olduğu fetvası verdirilmesi,⁴⁷ halkın psikolojisini çok iyi bildiğinin göstergesi sayılabilir. Cumhuriyetin duyurulmasından sonra bu yaptıkları belgeler de öbürleri gibi hem sayıca azalmakta hem içerik olarak değişik boyutlara dökülmektedir. 1930'lu yılların ortalarındaki belgelerde öz Türkçe kelimelerin, günümüzdekinden daha katı biçimde kullanılmış olması, 11 Aralık 1935 Mülkiye Kuruluş Yıldönümü yazısındaki gibi,⁴⁸ Dil Devrimi'nin seyrini anlatmaktadır.

⁴⁵ A. g. e., s. 59, 60.

⁴⁶ A. g. e., s. 259, 273, 277, 288.

⁴⁷ A. g. e., s. 298.

⁴⁸ A. g. e., s. 575.

Atatürk'ün Söylev ve Demeçleri, Tamim ve Telgrafları Cilt

V: 1972 yılında Dr. Utkan Kocatürk ve Sadi Borak tarafından yayınlanan 223 sayfalık bu yapıt, adından ve yayın tarihinden anlaşılacağı gibi, ilk dört ciltten sonraki araştırmalarda karşılaşılan yeni belgeleri içerir. Bu yapıtın içeriği, ilk dört cildin her birinin türleri sıralanarak hazırlanmıştır. Şöyle ki, kitabın ilk bölümü Atatürk'ün TBMM konuşmalarını ikincisi yurt gezileri ve Meclis dışı konuşmalarını, üçüncüsü genellikle yerli ve yabancı gazetecilerle söyleşiler ve demeçleri ve dördüncü bölümü telgraflar ve genelgeleri içermektedir.

Kitap, Sivas Kongresi'nin bitiminden sonra, 13 Eylül tarihinde Atatürk'ün *Tasvir-i Efkar* muhabiri ile söyleşiyle başlayarak 1938 yılı Ekim ayına kadar uzanan bir zaman dilimini kapsamaktadır. Gerek Büyük Millet Meclisi'nin açılışından gerek Lozan Anlaşması'nın imzalanmasından ve Cumhuriyetin duyurulmasından sonra yeni devleti tanıyan ülkelerin büyükelçiliklerini Ankara'ya taşıdıkça büyükelçilerin sunduğu itimatnamelere Atatürk'ün zarif teşekkürlerle verdiği yanıtlar,⁴⁹ bu kitabın bir özelliğidir. Gerek büyükelçilere verilen yanıtlar, gerekse, büyük elçilerin kabullerinde verdikleri söylevlere yanıtlar, öbür ciltlerde olmayan yeniliklerdir. Bu yanıtlar, barış ilkesinin işlenmesi kadar Türkiye'yi resmen tanımaları sıralamasını da göstermektedir. İçlerinde 6 Ağustos 1925 tarihi ile Yunan Sefiri'ne verilen yanıtta son cümle, "Bu mesainizde hüsn-i muvaffakiyetinizi diler ve Yunanistan'ın saadet ve refahı hakkındaki temennilerimi beyan eylerim." yıllarca süren Türk-Yunan çarpışmalarının acılarını silmek isteğini yansıtırken, Atatürk'ün bir kez daha barışçı kimliğini ortaya koyan bir anlatımdır. Amerika Birleşik Devletleri'nin Türkiye'yi resmen tanımadaki gecikmesi de bu yapıtta yer alan ilginç bir hatırlatma belgesidir.

Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları: Üzerinde duracağım vazgeçilemeyecek bir başka yapıt *Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları* kitabıdır. Prof. Dr. Afet İnan'ın 1969 yılında TTK tarafından yayımlanan bu yapıtı, *Vatandaş İçin Medeni Bilgiler* adı altında Atatürk'ün ortaokullarda "Yurt Bilgisi" derslerinde okutulmak üzere, bizzat yazdığı bir ders kitabının, ya-

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

⁴⁹ *Söylev ve Demeçler*, Cilt V, Ank. 1972, s. 28, 29, 31, 35 vd.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

zılış nedenini, öyküsünü ve Atatürk'ün kitabı 1931 yılında ilk yayınına hazırlamak üzere yaptığı çalışmaları, kendi el yazısı notlarının fotokopilerini içermektedir. Prof. İnan'ın kitabının dikkatle incelenmesiyle anlaşıldığı gibi, Atatürk'ün *Medeni Bilgiler* kitabını hazırlamaktan amacı, sadece bir ortaokul ders kitabı yazılmasından çok ötedir. Zaten kitabın yurttaşlık bilgisi derslerinde okutulmak üzere hazırlanması da bunun bir göstergesidir.

Unutmamak gerekir ki 600 yıl teokratik monarşi ile yönetilmiş, okur yazar oranı sadece %1'i kadın olmak üzere ülke nüfusunun %10'u dolaylarında Türkiye Cumhuriyeti'nde yeni yönetimin gereği, kurumların ve değerlerin bilincinde bir toplumdan söz etmek olanaksızdı. Bu çerçevede, bireylerin ivedilikle Cumhuriyet, anlamı ve kurumları hakkında bilgilendirilmeleri, yeni kuşakların da Cumhuriyetin bilinciyle yetiştirilmeleri gerekten öteye, bir zorunluluktaki. Bu zorunluluğu karşılamak için kitabın büyük bölümünü şahsen yazan Atatürk, bu önemli görevi üstlenerek kitabı yazmaya başlamadan, kuşkusuz çok ince noktaları ayrıntılı olarak düşünmüştü. Kitabın önemli içeriğinin sesleneceği kitleyi seçerken de her hâlde a) Orta öğretim düzeyindeki öğrencilerin sayısının yüksek öğrenim düzeyinden daha yoğun olduğu, b) Çocukluk çağını geçmiş öğrencilerin ulusal değerler ve ülke yönetimi hakkında bilgileri özümseyebilecek yaşta oldukları, c) Böyle bir kitabın içeriğini de anlayan çok sayıda öğrencinin pek çoğunun bilgilerini evlerine götürüp, aileleri ile paylaşacağını gözleterek, bu dersi ve kitabın sesleneceği grubu seçmişti.

Kitabın içeriği, Türk toplumuna Türkiye Cumhuriyeti'nin duyurulmasıyla gelen yeni anlayışı, devletin türlü işlevlerinin tanımını ve devletin ve vatandaşın haklarını, ödevlerini açıklamaktadır.

Kitap millet, cumhuriyet, vatandaşın ve devletin karşılıklı hak ve görevleri, meclis, hükümet, bakanlıklar, belediyeler, anayasa, hukuk düzeni ve mahkemeler, askerlik, seçim ve vergi sistemleri, birimleriyle mülki idare sistemi gibi hayata atılan yurttaşların gerçekten bilmesi gereken kavramları tanımlamanın yanı sıra, hürriyet, demokrasi, eşitlik gibi değer yargılarını

da bunların hiç birisinin örneklerini bilmeyen bir topluma öğretmek gibi güç işlevleri yerine getirmek üzere hazırlanmıştır.

İki cilt olarak tasarlanan, ancak, 1931 ve 1932 yıllarında ki iki baskısından sonra Maarif Vekâleti Millî Talim ve Terbiye Dairesi'nin 27 Haziran 1933 tarih ve 3113 numaralı emriyle iki cildi 303 sayfalık⁵⁰ tek kitapta toplanan bu yapıt, yeni baskısına kadar yapılan değişiklikler ve eklentilerle son şekline getirilerek uzun yıllar okullarda okutulmuştur.

Tarafsız bir gözle incelendiğinde, Prof. İnan'ın da kendi kitabının Önsöz'ünde yazdığı gibi, içeriğin ortaokul düzeyinin çok üstünde olduğu görülmektedir. Bununla birlikte bu kitap, daha önceden toplumun yabancı olduğu değerler, ülküler ve ilkelerle yeni bir devlet kurmak gibi çok güç bir işi başardıktan sonra Atatürk'ün sorumlu bir yönetici olarak, bu devletin işleyip dayandığı ilkelerle sürebilmesinin, vatandaşların bu değerleri öğrenmesine dayandığını düşünerek, bu ihtiyacı bilimsel bir yapıtla karşılamak düşüncesinin göstergesi olarak da özel önem taşımaktadır.

Çok ana hatlarıyla tanıtmaya çalıştığım Atatürk'ün kaleminden çıkan yukarıdaki metinlerde ortak bir nokta, onun büyük bir aydınlanma hareketi olan Türk Devrimi ile ilgili olarak, bir yandan açıklayıcı bilgiler verirken, bir yandan da bu olağanüstü hareketin iç ve dış düşmanlar tarafından karartılmasına meydan verilmemesi için uyarılar yapmasıdır. Bu uyarılar, Cumhuriyetin temel değerleri olarak bağımsızlık, ulusal egemenlik, ulusal bütünlük ve laiklik ilkelerinin kiskançlıkla korunması yönündendir.

Türkiye Cumhuriyeti'nin XXI. yüzyılın başında gelmiş olduğu nokta, onun uzak görüşlü kaygılarını doğrulamaktadır. Türkiye'nin içinde bulunduğu üzücü durumdan kurtulup, yeniden çağdaş uygarlık yolunda ilerleyen, örnek ülke haline gelebilmesi, genç kuşakları Atatürk'ün getirdiği aydınlanmanın bilinciyle yetiştirmek ve bunu yürütecek özgüvene kavuşturmakla sağlanabilir. Bunun için de özellikle ülke yöneticilerinin ve eğitimcilerin Atatürk'le ilgili bu yapıtları anlayarak okumaları, ondan sonra da okutmaları, anlatmaları, öğretmeleri gerekir.

⁵⁰ İnan, *Afet, Medeni Bilgiler ve Atatürk'ün El Yazıları*, Ankara 1969, s. 7.

SEÇİL KARAL
AKGÜN'ÜN
TEBLİĞİ

Bu yapıtlarda okunanları anlamak ve değerlendirmenin, okuyanı aydınlığa ulaştıracağı hiç tartışma götürmeyen bir gerçektir. O zaman Türkiye'nin Atatürk dönemindeki saygınlığını yeniden kazanması ve bir zamanlar üstlendiği aydınlatıcı görevine dönmesi için bir neden kalmayacaktır.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturma Başkanı): Sayın hocamıza çok teşekkür ediyorum.

Aslında, Seçil hocamızın söylediklerinden bir cümleyle özetleyecek olursak şu anlam çıkıyor: Atatürk; düşünen, düşündüklerini sistemleştiren, sistemleştirdiğini dile getiren ve uygulayan bir liderdir. Bu bir anlamda tarih yapmak ve tarih yazmaktır. Sanırım Nutuk eylem *Medeni Bilgiler* söylem, *Söylev* ve *Demeçler* ise hem eylem, hem söylem içermektedir. Bu bağlamda Atatürk'ün temel üç eseri, bugün de bizim içinde bulunduğumuz sorunlarda, koşullarda bize yol gösterecek üç meşale olarak görülebilir.

İkinci konuşmacımız, Prof. Dr. sayın İhsan Güneş. Hocamız, "Atatürk Devrimi'nde Azınlıkların Siyasal Temsil Hakları" konulu konuşmalarını yapacaklar.

Buyurun sayın hocam.

İHSAN
GÜNEŞ'İN
KONUŞMASI

Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ (Anadolu Üniversitesi Öğretim Üyesi): Çok teşekkür ederim sayın başkan. Böylesine anlamlı bir günde ve Türkiye'nin kaypak bir zeminde olduğu bir dönemde, böylesine uzun süreçli ve katılımlı bir toplantı düzenlediği için Türkiye Barolar Birliği'ne de çok teşekkür ediyorum. Ancak salona baktığımız zaman, salonun boşluğu da bizim bu düşünceye ne kadar yatkın olduğumuzu gösteriyor, bu da insana acıyor veriyor ister istemez.

Sayın başkan, değerli dinleyiciler; üzerinde özgür ve onurluca yaşamaktan mutlu olduğumuz bir vatan; demokratik, laik, çağdaş bir demokrasi bırakarak 71 yıl önce aramızdan ayrılan başta Mustafa Kemal Atatürk olmak üzere tüm silah arkadaşlarına minnet ve şükranlarımı sunarak sözlerime başlamak istiyorum.

Sayın başkanın da belirttiği gibi, ben Atatürk döneminde azınlıkların parlamentodaki temsili üzerinde duracağım. Kimlik tartışmalarının yoğunlaştığı bir dönemde sanırım ki, bu konuşmam bazı konulara ışık tutacaktır.

Atatürk dönemi dediğim zaman; Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından 10 Kasım 1938'de Atatürk'ün aramızdan ayrılmasına kadar geçen süreci kastediyorum. Bu süreç; bir yandan yüzlerce yıldan beri süre gelen bir imparatorluğun yok oluşuna tanıklık ederken, diğer yandan da "Yeni Türkiye" adıyla ulus egemenliğine dayanan kayıtsız, şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti'nin doğuşuna ve bu yeni devletin kurumsallaşmasına tanıklık etmektedir. Hepinizin bildiği gibi büyük umutlarla girilen I. Dünya Savaşı'nın yenilgiyle bitmesi üzerine, Osmanlı Hükümeti 30 Ekim 1918'de Mondros Mütarekesi'ni imzalaya-

İHSAN
GÜNEŞ'İN
KONUŞMASI

rak, savaş alanını terk etti. Ancak mütareke hükümlerini kendi isteklerine göre yorumlayan İtilaf devletleri, Osmanlı topraklarını sömürgeleştirmek ve halkını köleleştirmek amacıyla, daha önceden kendi aralarında yaptıkları gizli antlaşmalara işlerlik kazandırmaya başladılar.

Ülke, dört bir yandan yabancı güçlerin silahlı işgali altına girdi. Bir yandan işgalci güçler, öbür yandan yüzlerce yıldan beri Türk ve Müslüman olan halk kesimiyle iç içe yaşayan; ancak bu yaşantıdan memnun olmayan, kimi Müslüman olmayan unsurların tavır ve davranışları Türk ulusunu yeni bir arayışa itti. Nitekim hükümetin teslimiyetçi politikasına tepki olarak yer yer Anadolu'nun çeşitli yerlerinde “Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, İstihlası Vatan, Reddi İlhak” adı altında direniş örgütleri tam bir sivil toplum örgütü olarak ortaya çıkmaya başladı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Anadolu'ya geçmesinden sonra, onun da yönlendirmesiyle bu sivil toplum örgütleri, yani Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri ülkenin dört bir yanına serpildi. Günden güne ülkenin bütünlüğüne, devletin varlığına ve bağımsızlığına yapılan saldırılar artarken ve hükümet bu saldırılara karşı sesini çıkarmaz iken; Amasya'da toplanan bir avuç yurtsever; vatanın bütünlüğünün, milletinin bağımsızlığının tehlikede olduğunu, İstanbul'da bulunan hükümetin görevini yerine getiremediğini belirtiyor, vatanın bütünlüğünü, milletin bağımsızlığını yine milletin azim ve kararının kurtaracağını açık bir biçimde haykırıyordu. Bu haykırış, sanki yeni bir savaşın işaret fişeğiydi. Bu savaş bir Kurtuluş Savaşı olacaktı. Adı üstünde Millî Mücadele, yani Ulusal Kurtuluş Savaşı'dır. Her ne kadar bir yandan Osmanlı yöneticileri, öbür yandan emperyalist güçler Anadolu'da başlayan ulusalcı eylemi durdurmak ve yok etmek için vakit geçirmeden harekete geçecekler ise de, bu ulusal uyanışın önünü alamayacaklardır. Zira Müdafaa-i Hukuk cemiyetleri bölgesel bütünleşme sürecine başlamıştı. 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi çalışma süresince önemli kararlar almıştı; vatanın bir bütün olduğunu, bölünmeyeceğini, Kuvay-i Milliye'nin amil millî iradenin egemen olduğunu belirtmişti. Ama bunların da ötesinde konumuz açısından önemli olan nokta, azınlıklara toplumsal yapıyı ve siyasal

dengeyi bozucu herhangi bir hakkın verilemeyeceğinin dile getirilmiş olmasıdır.

Böylece, yaşanan karışık ortamdan yararlanarak, işgalci güçlerin yardımıyla, ülkede yaşayan Müslüman olmayan kesime geniş ayrıcalıkların verilmesine razı olunmayacağı, azınlıkların da bu sevdadan vazgeçmeleri dile getirilmiş oluyordu. Kaldı ki 1789 Fransız Devrimi'nin Kara Avrupası'na yaydığı; eşitliğe, özgürlüğe, anayasalı ve parlamentolu sisteme dayalı millî devlet anlayışı, Osmanlı İmparatorluğu'nu da sarmış, Gülhane Hattı Hümayunu ve Islahat Fermanı çıkarılmıştı.

23 Aralık 1876'da ilan edilen Kanuni Esasi ile meşrutî sisteme geçilmişti. Böylece XIX. yüzyıl sona ererken Osmanlı İmparatorluğu'nda dil, din, köken, mezhep ayrımı yapmadan herkesi Osmanlı sayan bir anlayış egemen olmuştu. Bu anlayış egemen olmakla kalmamış, anayasal hüküm hâline getirilmişti. Ayrıca toplanacak Osmanlı Parlamentosu'nda Müslüman olmayanların da yer almaları sağlanmıştı. Ancak birlikte yaşama yerine ayrılmayı yeğleyen Müslüman olmayan kesimler, meşrutî sistemin olanaklarından yararlanarak ayrıcalıklarını artırmak için yoğun bir uğraşın içerisine girmiştir.

İşte Mondros Müzakeresi'nden sonra artık Osmanlı'nın yaşayamayacağına inanan Müslüman olmayan kesimler, âdeta Müslümanlardan intikam alırcasına bir tavır ve davranış sergilemişlerdir. Mevcut Osmanlı yönetimi, meşrutî sisteme pek sıcak bakmaz iken, meşrutî sistemin kurum ve kurallarını birer birer askıya alırken, Anadolu'da oluşan ve günden güne gelişen ulusalcı hareket, meşrutî sistemin kurumlarını ve kurallarını çalıştırmak istiyordu. Ülkenin içinde bulunduğu karmaşık durumdaki ancak bu şekilde kurtulabileceğini düşünüyordu. Nitekim Erzurum Kongresi'nde Meclis-i Mebusan'ın toplanması ve ülke yazgısına el koymasını açık bir dille dile getirmişti. Ne yazık ki Damat Ferit Paşa'nın benimsemediği bu istek, onun istifa etmesinden sonra Ali Rıza Paşa başkanlığında yeni bir hükümetin kurulmasıyla gündeme getirilmiştir. Meclisin yeniden açılması için yeniden seçimlerin yapılması, seçimlerin tekrar edilmesi gerekiyordu. Her seçim dönemi, bu gün olduğu gibi dün de ülkenin sorunlarının en yoğun olarak ele alındığı tartışıldı.

İHSAN
GÜNEŞ'İN
KONUŞMASI

şıldığı bir dönemdir. Seçim süreci çeşitli ülke sorunlarının (Siyasi, sosyal, ekonomik, kültürel vb.) tartışılması çözüm önerilerinin üretilmesi yanında ülkede yaşayan toplumsal grupların en çok seslerini çıkardığı, isteklerini dile getirdiği bir süreçtir de.

Bu açıdan baktığımızda, 1919 seçimlerinin oldukça önemli olduğu kendiliğinden ortaya çıkıyor. Zira bu coğrafyada yaşayan topluluklar birlikte yaşamaya devam mı edecekler, yoksa işgalci güçlerle bir olup Müslümanları kendi kaderleriyle baş başa mı bırakacaklardı? Bu sorunun yanıtı 1919 seçimlerinde verilecekti. Seçim kararnamesi yayınlandıktan sonra, hükümet ülkedeki tüm halkı seçime katmak için elinden gelen çabayı gösterdi. Kaldı ki, yürürlükte bulunan Anayasa ve mevcut seçim mevzuatı da tüm insanların seçime katılmasına izin verici hükümler taşıyordu.

1919 seçimleri sırasında Osmanlı İmparatorluğu içerisinde en örgütlü kesimin Rumlar, Ermeniler ve Museviler olduğu dikkatimizi çekmektedir. Rumlar, Anadolu'daki ulusalcı eylemin en yoğun karşıtlarından biriydi, bu nedenle de pek birlikte yaşama yanlısı olarak gözüküyorlardı. Osmanlı hükümetlerinin Kanuni Esasi'yi uygulamadıklarını, verilen sözlerin yerine getirmediklerini, dolayısıyla da hükümetin tüm Osmanlıları temsil etmediğini, başka milletleri ezdiğini iddia ederek, seçime katılmaya niyetli görünüyorlardı. Oysa bir yandan Hürriyet ve İtilaf Fırkası, öbür yandan Milli Kongre; Rumların, Ermenilerin, diğer azınlıkların seçime katılmasını sağlayabilmek için seçim sisteminde değişiklik yaparak, nispi temsil sistemine geçmeyi bile düşünüyordu.

Aynı şekilde, Ermenilerin de aynı tavır içerisine girdiklerini görüyoruz. Özellikle Kilisenin yönlendirmesiyle Ermeniler eski ve yeni hükümet nezdinde yaptıkları görüşmeler sonucunda Emlaki Metruke Kanunu'nun uygulanmadığını, ülkeye zararları dokunmuş "katillerin" yargılanmadığını, yani İttihatçıların yargılanmadığını ve ülkeden dağılmış olan Ermenilerin yerine gelmediğini bahane ederek, dağılmış olan Ermenilerin yurtlarına, evlerine yerleştirilmeden seçimlere katılmayacaklarını belirtiyorlardı.

Azınlıklar içerisinde, Musevilerin daha olumlu yaklaştıklarını görüyoruz. Bunlar içerisinde; özellikle Karasu Efendi, Mişon Venture Efendi, Avam Galanti Bey'in, Musevi kesimi seçime sokmak için büyük bir çaba gösterdikleri dikkatimizi çekiyor. Nitekim Mişon Venture Efendi'nin çabasıyla "Osmanlı Musevileri İntihap Cemiyeti" –Seçim Cemiyeti– diye bir cemiyet kurulmuştu ve bunun çabasıyla seçime karşı olanların argümanları ellerinden alınmaya çalışılmıştır. Nitekim 1919 seçimleri sırasında Karasu Efendi'yle Mişon Venture mebus adayı olmuştur. Ancak Karasu Efendi tehdit aldığı için mebus adayı olamamıştır.

1919 seçimlerinde iki dereceli seçim olduğu için 13 Musevi vatandaş ikinci seçmen olarak seçildiği ve Mişon Venture Efendi'nin de İstanbul'dan mebus seçildiği 16 Mart 1920'de İstanbul'un işgali ve Meclisi Mebusan'ın çalışamaz duruma gelmesine kadar görevini sürdürdüğü görülmektedir.

İstanbul'un işgal edildiğinin haberinin alınması üzerine Mustafa Kemal Paşa (Atatürk) 17 Mart'ta bir genelge yayınlarak Meclisi Mebusan'ın yerine Ankara'da "Meclis-i Müessisan" adıyla bir meclisin toplanacağını duyurdu. Fakat gelen tepkiler üzerine "Meclis-i Müessisan" adını değiştirerek meclisin "Selahiyeti Fevkaladeye Haiz" bir meclis (Olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin) olmasını kararlaştırdı. Nitekim 19 Mart 1920'de yayınladığı bildiride de bu adı kullandı.

Ülke dört beryandan işgal altına alınmasına, Hilafet ve saltanat yanlılarının tüm tehditlerine ve engellemelerine karşılık ülkede yeniden seçimler yapıldı. 23 Nisan 1920'de Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açıldı. Bu Meclis azınlıkların yer almadığı millî bir meclistir.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte bir yandan işgalci güçlere ve onlarla işbirliği içinde bulunan kesimlere karşı başlatılan mücadele daha örgütlü bir hale gelirken; öbür yandan da, yeni devletin temelleri atılmaya başlandı. Nitekim daha Meclis açıldığı zaman söz kürsünün üzerinde yazılı olan, "Egemenlik milletindir" yazısı 20 Ocak 1921 yılında çıkarılan Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda anayasal hüküm haline ge-

İHSAN
GÜNEŞ'İN
KONUŞMASI

tirildi. Böylece gücünü görünmez güçlerden alan saltanat yönetimi yerine, gücünü yönettiği halktan alan bir yönetim anlayışı Türkiye'de gerçekleştirilmeye başladı. Bu anlayış, Abdurrahman Şeref Bey'in daha sonra söylediği gibi cumhuriyetçi bir anlayıştır, ama o günün koşulları nedeniyle, bu cumhuriyet fikri açıkça ortaya konmamıştır.

Burada bir kısa öyküyü hemen anlatayım size: 1922 yılında Mudanya Mütarekesi imzalandıktan sonra, Mudanya'yı teslim almak üzere İstanbul'a giden Refet Bele onuruna İstanbul'un çeşitli yerlerinde ziyafetler veriliyor. Refet Bele, yaptığı bir konuşmada diyor ki, *"Bu ülkenin başına çok belalar getirdik, bir de cumhuriyet belası getirmeyeceğiz"* diyor. Bunu Mustafa Kemal Paşa'nın en yakın çevresinde bulunan ve Ulusal Kurtuluş Savaşı sırasında çeşitli görevler üstlenmiş bir kişi söylüyor. Bu öykü bize Mustafa Kemal Paşa'nın Mazhar Müfit Bey'e zaferden sonra cumhuriyetin ilan edileceğini belirten açıklamasının not edildiği defterin bu sayfasının kimseye gösterilmemesini tembihlemesinde ki nedeni de açıklıyor sanıyorum. O günkü koşullarda cumhuriyet ilan edilemezdi ve edilmedi. Ama Cumhuriyete doğru adım adım ilerlendi. İkinci Meclis de Cumhuriyeti ilan etti.

23 Nisan 1920'de toplanan Meclis görevini tam anlamıyla başardıktan sonra 1 Nisan 1923 yılında yeniden seçimlere gitmek kararı almıştır. Bu tarih ve bu seçim Türkiye tarihi açısından oldukça önemlidir. Zira savaş kazanılmış olmasına karşın henüz Lozan Antlaşması yapılmamıştı. Lozan'da görüşmelerin kesildiği bir sırada seçim kararı alınmıştır. Bu seçim, Lozan'daki görüşmeleri yapan hükümetin arkasında halkın durup durmadığının da bir göstergesi olacaktı.

Diğer konular bir yana, bu seçim Müslüman olmayanların seçime katılıp katılmayacakları, katılırlar ise, milletvekili seçilip seçilemeyecekleri bakımından da önemlidir. Çünkü ülkede, özellikle de İstanbul'da Mondros Mütarekesi'nin imzalanmasından sonra yaşananlar, hiç iç açıcı olmamıştı. Tüm yaşananlara rağmen, Türkiye Büyük Millet Meclisi Hükümeti Müslüman olmayanların da seçime katılmasında ve oylarını kullan-

masında bir sakınca görmemiş ve bunların da seçime katılmasına karar vermiştir.

Rumlar bu seçimde, seçime katılmaya, oylarını ulus egemenliğine dayalı bir hükümet kuran Mustafa Kemal Paşa Hazretleri'ne ve onun desteklediği Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti adaylarına vermeyi kararlaştırmıştır.

Aynı şekilde Ermeniler de daha önceki tavırlarını unutarak, "Mustafa Kemal Paşa'nın önderlik yaptığı Millet Meclisi Hükümetine güvendiklerini, özel çıkar ya da hak peşinde olmadıklarını, Türk tebaasından olduklarını, Büyük Millet Meclisi tarafından vaaz edilecek her türlü yasaya saygı göstereceklerini" belirterek seçime katılmaya karar vermişlerdir. Museviler de aynı doğrultuda tavır sergilemişlerdir.

1923 seçimlerinin bir başka özelliği de, daha önceki seçimlerde oy kullanabilmek için vergi verir kişi olmak zorunluluğunun ortadan kaldırılmış ve yasaların kısıtlamadığı hakka sahip olan erkeklerin seçime katılabilmesine olanak sağlamış olmasıdır.

Seçim sonucunda İkinci Türkiye Büyük Millet Meclisi oluşturulmuştur. Bu Meclisi oluşturan üyeler Mustafa Kemal Paşa ve arkadaşları tarafından belirlenen isimlerden oluştuğu için öncekine göre daha homojen bir yapı gösteriyordu.

Bu Meclis; Türkiye'nin "Tapu Senedi" olarak adlandıracağımız Lozan Antlaşması'nı onaylamıştır. Azınlık kavramı da, bu meclisin onayladığı Lozan Antlaşması'yla bizim hukuk sistemimize girmiştir. Azınlıklar konusu, Lozan görüşmeleri sırasında 1922 Aralığında Lord Curzon tarafından gündeme getirilmiştir. İtilaf Devletleri temsilcileri dile, dine, soya göre bir azınlık kavramını bize kabul ettirmek istemişlerse de, Türk heyeti buna tümüyle karşı çıkmış ve sadece dine dayalı bir azınlık sistemini kabul etmiştir. Nitekim Lozan Antlaşması'nın 39. maddesi, gayrimüslim azınlıklara mensup Türk uyruklarının, Müslümanların yararlandığı medeni ve siyasi haklardan yararlanacaklarını; din, inanç, köken ayrılığının hiçbir Türk uyruğunu medeni ve siyasi haklardan yoksun bırakmayacağını açıkça belirtmiştir.

İHSAN
GÜNEŞİN
KONUŞMASI

İHSAN
GÜNEŞİN
KONUŞMASI

Lozan Antlaşması siyasi haklar yönünden yurttaşların herhangi bir kesimine kısıtlama getirmediği gibi Türkiye Devleti'nin temel yapısını belirleyen, 1924 Anayasası'nda da azınlıklara herhangi bir kısıtlama getirmemiştir.

1924 Anayasası'nın 10. maddesinde; 18 yaşını doldurmuş her erkek Türk'ün milletvekili seçme, 11. maddede de 30 yaşını dolduran her erkek Türk'ün milletvekili seçilme hakkına sahip olduğu belirtilmiştir. Her erkek Türk'ün nitelemesi yanlış anlaşılmamalıdır. Anayasa'nın 88. maddesi bunu açıklamıştır. Burada, "*Din ve ırk ayrımı yapmadan, Türkiye'de yaşayan herkes(in) vatandaşlık bakımından Türk*" olduğu belirtilmiştir. Dolayısıyla burada da azınlıkları dışlayıcı bir anlayış söz konusu değildir. Türkiye'nin yeniden yapılandırıldığı ve sürekli devrimlerin yapıldığı bu dönemde her dört yılda bir seçimler yapılarak halkın yönetime katılma kültürü geliştirilmeye çalışılmıştır. 1927 yılında seçimlere giderken azınlıkların temsili konusu Yunan basınında Türkiye'yi eleştirmek için bir bahane olarak gündeme taşınmıştır. Özellikle *Vima* ve *Etnos* gazeteleri, Türkiye'ye yönelik kırıcı ve tahrik edici yazılar yayınlamıştır. Rumların haklarının yenildiğini iddia etmiştir. Başta Rumlar olmak üzere hiçbir yurttaş kesiminin seçime katılması ya da milletvekili adayı olması engellenmemiştir.

1930 yılında, Serbest Fırka kurulduğu zaman, Fethi Bey partisinin tanıtımını yaparken, Ermeni gazetelerine demeç vermesi ve bu demeçte; Serbest Fırka'nın ırk ve din ayrımı yapmadan programıyla azınlıkların oylarına talip olduğunu belirtmesi yurt içinde tepkilere yol açtı. Özellikle Haydar Rüştü, *İnkılap* gazetesinde Fethi Bey'i eleştirir ağır yazılar yazdı.

Serbest Fırka; 1930 yılı belediye seçimleri için İstanbul'dan 13, İzmir'den 4, Edirne'den 5 aday göstermişti. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın bu tavrına karşı kimi kesimler büyük tepkiler gösterdi ve bildiriler yayınladı. Bunların üzerinde durmayacağım. Ancak şunu vurgulamaktan da geçemeyeceğim: 1931 yılında seçimler yapılırken azınlıklara mensup bir yurttaşın bağımsız olarak milletvekili adayı olduğu dikkatimizi çekmektedir. Dönem, tek parti dönemi olduğu için ve bu aday da Cumhuriyet Halk Partisi adayı olmadığı, bağımsız aday olduğu için

seçilememiştir. Bundan dört yıl sonra 1935 yılında seçimler yapılırken, Mustafa Kemal Paşa 16 milletvekilliği için aday göstermiyor boş bırakıyor. Amaç, cumhuriyetçi ve milliyetçi olmak üzere Halk Partisi programının dışında kimi kişilerin boş bırakılan yerlerden milletvekili seçilerek Meclis'e gelmelerini sağlamak, böylece küçük de olsa Meclis'te bir muhalefet grubu oluşturmaktı.

Boş bırakılan yerler için milletvekili adayları birer birer ortaya çıkarken; Ankara'dan Rum Nikola Taptas, Eskişehir'den Rum İstemat Zihni Özdamar, Afyon'dan Ermeni Berç Keresteciyan –daha sonra Türker soyadını almıştır– ve Niğde'den Musevi Abravaya Marmaralı'nın bağımsız olarak adaylıklarını koydukları gibi İstanbul'dan da azınlıklara mensup kimi kişilerin adaylıklarını açıkladıkları görüldü. Ancak bunlar içinde Ankara'dan Nikola Taptas, Eskişehir'den İstemat Özdamar, Afyon'dan Berç Keresteciyan ve Niğde'den Abravaya Marmaralı milletvekili olarak seçildi. Böylece azınlığa mensup yurttaşların bağımsız olarak Meclis'e katılma uygulaması, 1946'da Cumhuriyet Halk Partisi'nden, 1950-54 arası Demokrat Parti'den milletvekili olarak seçilmelerine olanak sağladı.

Sözü daha fazla uzatmayayım, vaktim de dolmak üzere galiba. Mustafa Kemal Atatürk, 1933 yılında, “Biz Cumhuriyeti kurduk, o 10 yaşını doldururken demokrasinin bütün gereklerini sırası geldikçe uygulamaya koyacak.” demişti. Görüyoruz ki bu söze sadık kalınmış ve Cumhuriyet'i pekiştirici adımlar atılmıştır. Ancak, kimlik tartışmalarına yol açıp, Cumhuriyet'i tahrip edici, yaralayıcı yol ve yöntemlere izin verilmemiştir. Mustafa Kemal döneminde yapılan uygulamaların tümü Türkiye Cumhuriyeti'nin kurumsallaşmasını daha da pekiştirmek amacıyla ve kendi dinamikleriyle kendi gereksinimlerini karşılamak üzere yapılmış düzenlemelerdir. Bir başka ülkeye özenmek ya da bir başka ülkeye şirin gözükmek amacıyla yapılmamıştır. Çünkü Mustafa Kemal Atatürk şunu söylüyor: “Bizim yolumuzu çizen üzerinde yaşadığımız yurt, bağrından çıktığımız Türk Ulusu, bir de bin bir facialarla dolu tarihin acı sayfalarından çıkardığımız sonuçlardır.”

Sabrınız için teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Sayın hocamıza teşekkür ediyorum.

Aslında etkinliğin başlığı, “XXI. Yüzyılda Atatürk'ü Düşünmek”. Konuşmacılarda bahsettiler, katılım veya dinleyici konusunda sanki sorun var gibi görünüyor. Ama burada ne konuşmacılar, ne Türkiye Barolar Birliği, ne de Atatürk sorumlu. Türkiye’de bilgi ucuzdur... Burada bir talk show olsaydı, pek çok insan ücret ödeyerek burayı doldururdu. Ne yazık ki bilgi ucuz, bazen şunu da önerdiğim olmuştur: “*Acaba, biz de bu tür etkinlikleri ücretli yapsak, bir şey vardır diye gelen, merak eden olur mu?*” diye düşündüğüm de olmuştur. Ama şunu da söylemeden edemeyeceğim: Yaklaşık 50 kişi var, 50 demir yürek. Bana göre 50 tane istekli insanın gelmesi 50.000 zorunluktan dolayı, zorla getirilenden daha anlamlıdır. Yine 50 iradeli birey, 50.000 kuldan yine değerlidir, anlamlıdır...

Diğer yandan Atatürk'ün de dediği gibi, genç zihinli olmak gerçekten çok çok önemlidir.

Bu oturumda son konuşmacımız, Doç. Dr. Kemal Arı, Dokuz Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü. Kendileri, “*Atatürk Portresinin İki Yönü: Yazarlığı ve Gazeteciliği*” konulu bir bildiri sunacaklar.

Buyurun sayın hocam.

Doç. Dr. Kemal ARI (9 Eylül Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü Müdürü):

Çok teşekkür ederim.

Sayın başkan, çok değerli konuklar; sözlerime başlamadan önce hepimizi sevgi ve saygıyla selamlıyorum.

Bu konuşmayı yaptığım şu dakikada benim için kimi zorluklar var. İki çok değerli hocamın huzurunda, onlarla aynı oturumda konuşuyor olmak bu zorluğun nedenidir. Üstelik ele alacağım konuda yazmış çizmiş insanların, örneğin sayın Andrew Mango, George W. Gawrych, Fabio L. Grassi gibi bu konularda araştırmalar yapmış kişilerin önünde konuşuyor olmanın zorluğunu da inkar edemem. Elbette dinleyenler arasında da çok değerli akademisyenler ve araştırmacılar var. Ancak benim işimi hocam sayın Prof. Dr. Seçil Akgün biraz kolaylaştırdı; kendisine teşekkür ederim. Hocamın değindiği konularla bir tekrar oluşturulmaması için çaba göstermeliyim; doğru yöntem bu olmalı. Bu nedenle ben, izninizle Atatürk'ün portresini, "Atatürk'ü Anlamak" genel başlığı altında tamamlayacak iki yön üzerinde durayım. Onun portresinin bence çok az bilinen iki yönünü, yani gazeteciliğini ve yazarlığını Atatürk'ü anlamak çabasının ve istencinin sunduğu genel çerçeve içinde irdelemeye çalışayım. Atatürk'ü anlamak, anlamak için doğal olarak bilmek, duyumsamak ve içselleştirmek kuşkusuz çok önemli. Onu tam olarak anlamadan, bilmeden, duyumsamadan ve içselleştirip bir davranış özelliği biçimine getirmeden bir Atatürk portresi oluşturmanın zor olduğunu düşünüyorum. Şatafatlı sözleri hep söyler dururuz; Atatürk'ü anlamak ve tamamlamak gibi... Atatürk'ü tamamlamak için kuşku-

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

suz öncelikle onun ne yaptığını bilmek, anlamak ardından da onu tamamlamak ve giderek aşmak kavramları önem kazanır. Tanımadan, bilmeden onu anlayıp, tamamlamak ve giderek de aşmak eylem ve düşüncesinin anlamı olabileceğine inanmıyorum. Bu nedenle de, yazılan çizilen Atatürk portrelerinde pek çok eksiklikler olduğuna ilgilerinizi çekmek isterim. Atatürk'ün bugün portresinde yer alan özelliklerinin ne yazık ki pek çoğunun ayırtında bile değiliz. Bu portrede benim ele alıp sizlerle paylaşacağım yalnızca iki ayrı renk, yani gazetecilik ve yazarlığıdır. Ancak, o portrede yığınla eksiklikler olduğu, hatta kimi renklerin varlığının bile bilinmediğini söylerken bile, insan bunun Atatürk adına değil belki ama Türk toplumu, aydınları ve entelektüelleri adına bir eksiklik olduğunu düşünmeden edemiyor. Bir portre yaratan bir ressam tuvaline yalnız renkleri atmakla kalmamalıdır; eğer bununla yetinirse yapıtının sönük, iç bunalan bir yapıt olacağı açıktır. Renkler gelişmiş güzel yerleştirilmişse, bir sıcaklık ve içtenlik duyumsanamıyorsa, o yapıta ilişkin pek çok eleştiri getirilebilir. İşini bilen bir sanatkar, hangi rengin hangi özelliği yansıtmada hem de hangi tonuyla başarılı olabileceğini çok iyi bilir; bunu fırçasıyla ustaca kullanır; renklerin birbiriyle uyumu, zenginliği ve anlamsal bütünlüğü kuşkusuz o portreyi daha iyi algılayabilmek için kaçınılmazdır.

Atatürk'ün insanlığın ortak değeri olduğuna kuşku duyulamaz. O, düşünceleri, gerçekleştirdikleri, ilkeleri ve beklentileri ile insanlığın ortak beklenti ve ümidinin sanki sözcüsü olmuş gibidir. Barış özlemi içinde olan, bütün insanlığın ortak mutluluğu ve gönencini isteyen, varıl ile yoksul arasındaki uçurumun yaratacağı kötülöklere ilgileri çeken; uyanık ve aydınlık kafaların elinde uygarlığın yükseleceğini bilen bir insanlık aşığıdır. Kuşkusuz, böyle bir tarihsel kişilikten dünya halklarının öğreneceği çok şey vardır. Ancak bir öz eleştiriye hemen yapalım: Bu denli önemli bir kişiliğin tarihsel portresinde yığınla eksik renkler yok mu? Savaş meydanlarında, örneğin ölen Yunan askerlerine bakarak içi yanan ve o kötü görüntünün insanlık için yüz kızartıcı bir sahne olduğunu çevresindekilere mırıldanan bir yürekte, dünyayı kana ve ölüme boğan hoyratlıkların, ceberut anlayışların öğreneceği çok şey vardır. Venizelos'un

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

tarihsel düşmanı olarak sahnede yerini alan görüntüsünün, günü gelip de onu Nobel barış ödülü için aday göstermesinin ya da UNESCO'nun onun yüzüncü doğum yıldönümünü, "Atatürk Yılı" olarak ilan etmesinin kuşkusuz bir anlamı var. Ancak, onun hakkında neleri biliyor neleri bilmiyoruz? Bu anlamak, bilmek ve duyumsamak yöntemi, yalnız onun bedensel ve eylemsel yönleri ile ilgili bir süreçle ilgili öz eleştiriye gerekli kılmıyor; aynı zamanda duygu ve düşünceleriyle de Atatürk'ü yeterince tanıyıp tanımadığımız sorununu yanında getiriyor. Özeleştiri, her zaman doğruları bulmaya yardım eder. Pek çok şeye öz eleştiri ile bakmak, doğruları bulmakta altın anahtardır. Bu nedenle de hadi Türk atasözünü söyleyelim; önce işneyi kendimize batıralım ardından da çuvaldızı başkalarına batırmadan önce bir vicdan muhasebesi yapalım. Atatürk'ü ne kadar tanıyoruz? O'nun beden, kişilik ve düşünce portrelerinde neler eksiktir? Bu eksikliklerin ne denli ayırtındayız? Üstelik bu eksiklikleri ortadan kaldırmak için neler yaptık? Kaldı ki bir şey daha var; bugün, ya da geçmişte bütünüyle varoluşlarını Atatürk'ü eleştirmekle anlamlandırmaya çalışanların eline kimi kozlar, sırf bu bilgi sığılığı ve eksikliği nedeniyle verilmiş olmuyor mu?

Gelin Atatürk'ün bir gezisinden ve bu gezide ulusundan beklentilerinin neler olduğundan söz ederek konuya başlayalım. Yıl 1926... Haziran ayının ortaları... Gazi Paşa trenine atlamış, yurt gezisine çıkmış... Onun yurt gezilerine ne denli önem verdiği biliniyor. Adım adım yurdu geziyor, insanlarla bir araya geliyor, gittiği yerde yöneten ve yönetilen arasında sorun olup olmadığını görüyor; eğitim, sağlık, kültür konularındaki eksiklikleri belirliyor... Önerilerde bulunuyor, durum saptaması yapıyor; notlar alıyor, gelecekte yapılacak işleri belirliyor. O günün Türkiye'sine baktığımızda, bir kaç yılın içinde olağanüstü işlerin altından kalkıldığını görüyoruz. Yurt işgalden kurtarılmış; özgür bir ulus ve bağımsız bir yurt yaratılmış. Yoksulluk var; ancak gurur ve heyecan da var. Ardından Saltanat kaldırılmış, Cumhuriyet ilan edilmiş; derken Halife yurt dışına gönderilmiş. Eğitim ve öğretim yasasıyla çağdaş eğitimin yolu açılmış. Şeyh Sait Ayaklanması büyük acılar açtıktan sonra bitmiş; ülke derleniyor toparlanıyor. Dirlik ve düzen kurulması için ça-

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

balar harcanıyor. Gazi Kastamonu'da şapkayı halka tanıtarak, giyim kuşam devrimini başlatmış... Ülkenin her yanında bir dönüşüm; doğal olarak da bu değişim ve dönüşümle birlikte bir heyecan bulunuyor. Ekonomik atılımlar yapılıyor; örneğin bir kaç hafta sonra kabotaj hakkının kullanılacağı bütün dünyaya ilan edilmiş; yabancı bandıralı gemiler Türk karasularından ayrılıyorlar. Türkiye bir atılım ve heyecan içinde. Yoksulluk içinde kıvranan toplum, gelecekte aydınlık günlerin geleceğine yürekten inanıyor. Gazi Paşa'ya güven tam. O da halkına sonsuz bir güven duygusu içinde, yöneldiği her devrimi ona dayanarak ve güvenerek yapıyor. Bunca işin ortasında Gazi işte bu gezisinde İzmir'e doğru gidiyor. Yol boyunca ona refakat edenler var. Paşa neşeli görünüyor ve derken, Manisa'yı geçip İzmir'in bir ilçesi olan Menemen'e geliyorlar. Menemen'e geldiklerinde İzmir'e yeni vali olarak atanmış olan Kazım Paşa'dan "müstacel" bir not geliyor. Bu kişi, Atatürk'le birlikte Samsun'a çıkan 18 kişiden birisi olan Kazım Dirik Paşa'dır ve İzmir halkı ona "Vali Paşamız" demiş. Şah Rıza Pehlevi de İzmir gezisi sırasında, gayretleri nedeniyle "Ne dirik bir vali" dediği için bu soyadı almış sonradan. İşte Vali Kazım Dirik Paşa, Gazi Mustafa Kemal Paşa'yı taşıyan tren Menemen'e gelince alelacele bir not ileterek, trenin bir süre orada bekletilmesini rica ediyor. Nedenini sorduklarında, İzmir'de Gazi'ye bir suikast girişiminin tespit edildiğini, olayın üzerine gidildiğini, elebaşlarının yakalandığını; ancak herhangi olumsuz bir olasılığa neden olmamak için ihtiyatlı olmak gerektiğini söyleyerek, durumu açıklıyor. Bir telaş, koşturmaca oluyor tabi ki. Anlayamıyorlar, kavramada güçlük çekiyorlar; Mustafa Kemal Paşa gibi dünyanın önünde saygı duyduğu bir ulusal kahramana İzmir'de bir suikast girişimi... Nasıl olur, bu nasıl yapılır; bunu düşünce dünyalarında bir yere koymaları pek olanaklı değil... Durumdan, böylesine elim bir girişimden büyük Gazi'yi haberdar etmek istemezler önce; Gazi Paşa üzülmesin diye... Ancak, Atatürk'ün durumu sorgulaması üzerine, her şey olduğu gibi anlatılır. Gazi Paşa bu kötü düşünceleri ve girişimi duyduğunda büyük bir acı duyar. Nasıl olur, çok sevdiği İzmir'de kendisi için nasıl böyle bir şey düşünülebilir? Bu bekleyiş sırasında Atatürk, seyahat ettiği vagonunda sinirli bir tavır içinde dolaşıp durmaktadır. Görgü ta-

nıkları onun bu sinirli durumunu anlatırlarken, yaşadığı düş kırıklığına ilgi çekerler. Gazi; çok sevdiği İzmir ve bu kentte Gazi Paşa'ya suikast girişimi... Anlaşılacak gibi değildir bütün bunlar... Olayın tanıklarından birisinin; sonradan Moskova Büyükelçisi de olan Zekayi Apaydın'ın anlattığına göre Gazi Paşa, trende kendisine ayrılan vagona sinirle dolaşmaktadır: *"Nasıl yaparlar bana bunu?" diye sorgulamaktadır bu kötü girişimi. "İzmir gibi çok sevdiğim bir yerde bana bunu nasıl yaparlar, nasıl böyle kötü bir teşebbüse yönelebilirler?"*

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

Neden Mustafa Kemal Atatürk bu kötü, karanlık girişimin özellikle İzmir gibi bir yerde düşünülmesine içerlemiştir? Bunun bir anlamı olmalıydı; çünkü Atatürk'ün kendi portresinde ve düşünce dünyasında İzmir'in önemli bir yeri bulunuyordu. Öncelikle O İzmir'i doğup büyüdüğü kente, yani Selanik'e benzetiyordu. Selanik'in kozmopolit yapısı, canlılığı, çağdaş yüzü, onun batılı kimliği ve özü İzmir'de de vardı. Kordon'u Selanik'teki Kordon'un benzeri gibiydi. Çocukluğunun, ilk gençlik döneminin geçtiği bu kentin havasını, sanki İzmir'de de teneffüs ediyor gibiydi. Bu kentin bir diğer önemli yanı, Kurtuluş Savaşı'nda edindiği işlevdi. 15 Mayıs 1919'da İzmir'in Yunanlılar tarafından kanlı biçimde işgal edilmesi, Türk dünyasında büyük düş kırıklıklarına neden olmuştu. İşgallere Hatay Dörtiyol'da, Ayvalık'ta ya da yine Güneydoğu'daki kimi kentlerde direnişler olmuştu; ancak İzmir'in işgal edilmesi ve ardından bu kentte yaşanan acı olaylar, Türk gururu ve ulusal kimliği üzerinde bir kırbaç etkisi yaratmıştı. Dört bir tarafta mitingler düzenleniyordu. Bu işgaller protesto ediliyordu. Anadolu'da ulusal savaşı örgütleme çabaları hız kazanmıştı. İzmir ise, düşman eline geçmiş bir yurt parçası olarak, sanki ufuklar ötesinde kalmış bir kızıl elmaydı. İzmir'e ulaşmak artık büyük bir düştü. Balıkesir'de Mustafa Necati ve arkadaşı Vasıf Çınar, *İzmir'e Doğru* adında bir gazete çıkarmıştı. Her Türk gibi Mustafa Kemal Paşa da İzmir'e, bu kırk asırlık ata yurduna tekrar kavuşmanın düşünüyordu. Kurtuluş Savaşı'nda, Sakarya Savaşı'ndan hemen sonra, Buhara'dan gönderilen ve Enver Paşa tarafından Buhara hazinesinden seçildiği bilinen üç değerli kılıçtan üçüncüsü İzmir'e ilk girecek fatihe verilmek

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

üzere vaat edilmişti. Bir müsabaka vardı sanki. Pek çok Türk subayı, İzmir'e ilk giren subay olmak istiyor, bu kılıcın sahibi olmanın düşünüyordu. Mustafa Kemal Paşa, Meclis'te yaptığı bir konuşmada; *"Bu muazzez seyfi, yani kutsal kılıcı İzmir'e girecek olan subaya vermekle şeref yap olacağıdır."* diyordu. İzmir, böyle bir ülküydü.

Mustafa Kemal'i İzmir tutkunu yapan başka bir konu daha vardı. Annesi, İzmir'in Kurtuluşundan hemen sonra geldiği bu kentte vefat etmişti. Annesi vefat ettiğinde o, İzmir'de değildi. Annesinin defin törenine katılamadı. Karşıyaka'da annesi defnedildikten sonra, onun için bir anıt mezar yapmak isteyenlere, *"Anıt mezara gerek yok, Yamanlar Dağı'ndan büyük bir kaya parçasını koparın, getirin, annemin mezarının başına dikin. Bu annem için en önemli anıt olacaktır."* demiştir ve öyle de yapmıştır.

Mustafa Kemal Paşa'nın evlendiği kız, Latife Hanım da İzmirliydi. Dolayısıyla, öyle ya da böyle O İzmir'i ve İzmirliyi çok seviyor ve İzmir için; *"Kırk asırlık bir ata yurdu!"* diyordu.

İşte Mustafa Kemal Paşa, böylesine sevdiği bir kente doğru gelirken; kendisine bir suikast girişiminde bulunulmasından son derece etkilenmişti. Bir süre sonra tren Menemen'den hareket etti. Basmane Garı'na geldi ve Gazi trenden inip, kendisi için hazırlanan otomobile bindi; ardından da kendisini görmeye gelen kalabalık kitleler arasından geçerek 9 Eylül'de Türk süvarilerinin nal seslerinin çınlattığı Kordonboyu'na geldi. İzmir'e her gelişinde kaldığı Naim Palas'a ulaşarak, buraya yerleşti. Ancak İzmirli Mustafa Kemal Atatürk'e kendi kentlerinde böyle bir teşebbüste bulunulduğu için büyük bir utanç duyuyorlar, bunun ezikliği altında yoğun bir heyecan içinde, nümayişler yapıyorlardı. Gazinin kaldığı otelin önü haykıran insanlarla doluydu: *"Gazi Paşa'yı görmek isteriz, Gazi Paşa'yı görmek isteriz."* O dönemin gazetelerinde bu anların canlı anlatımları görülür. O anlatımlardan anlaşıldığına göre, bu denli yoğun istek karşısında Gazi Paşa dayanamaz; otelin kaldığı balkona çıkar ve orada bir konuşma yapar: *"Efendiler ve ey millet, beni görmek demek, behemehal yüzümü görmek demek değildir. Benim duygularımı ve düşüncelerimi anlıyor ve hissediyor."*

yorsanız, bu kafidir.” Yani şunu diyordu Gazi; yüzümü görmek önemli değil ki; düşüncelerimi, duygularımı anlayın önce, yalnızca anlamakla kalmayın, onları derinden hissedin; yani duyumsayın...

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

Sanki tarihin derinliklerinden çığlık çığığa bir Mustafa Kemal Paşa var ve gelecek kuşaklara oradan sesleniyor; bırakın benim sarı saçımı, mavi gözümü; bırakın biçimi, görüntüyü; öze gelin; beni anlayın, öğrenin, derinden hissedin... Anlamak, bir şeyi bilmeye bağlı bir eylemdir. Anlamak için önce bilmek gerekir. Bir şeyi bilmiyorsanız, araştırır, öğrenirsiniz; öğrenince anlarsınız. Ancak eylem burada bitmez; öğrendiğiniz şeyin sizin için önemli olduğuna inanırsanız, onu içselleştirme gereksinimi duyarsınız. Bunun için de derinden kavramak ve duyumsamak eylemlerine yönelirsiniz. Mustafa Kemal Atatürk kimdir? Neler yapmış, neyi nasıl gerçekleştirmiş, başarmış ve hedefine ulaşmıştır? Türk toplumu için büyük bir önem taşıdığına göre, toplum onu anlamak ve hissetmek duygusunun neresinde bulunuyor? Bu konuda eksiklikler nelerdir? Bu eksiklikler nasıl çözülebilir? Türk toplumu için büyük bir önem taşıdığına göre, toplum onu anlamak ve hissetmek duygusunun neresinde bulunuyor? Bu konuda eksiklikler nelerdir? Bu eksiklikler nasıl çözülebilir? Toplum, aydınlar ve entelektüeller, giderek de sistemi temsil eden kurumlar ve kişiler onu yeterince anlamış olsaydı; bugün yaşanan onca sorun yaşanır mıydı? Yeri geldiğinde, Mustafa Kemal Atatürk'ü anlamak, duyumsamak, içselleştirmek sözcüklerinden de öte, onu tamamlamak gibi çok iddialı savlar dillendirildiğine göre; bu söylem ne anlama geliyor? Boş bir ego mu; yoksa tarihe, ulusa ve Atatürk'e karşı bir riyakarlık noktasındaki duruşu mu anlatıyor?

Bu soruların yanıtı önemlidir. En azından, “*Mustafa Kemal Türkiyesi*”nin onun kuruluş felsefesinden, anlayışından ne denli uzak olup olmadığını anlamak açısından yanıtları yaşamsal önem taşır. Ancak garip gelen şey şudur: Onca önemsenmesine karşın, Atatürk'ün portresi yeterince tanınmıyor ve bilinmiyor. Tanınmadığı ve bilinmediği için de onu anlamak ve ondan da ötesi duyumsamak, içselleştirmek ve tamamlamak gibi şatafatlı sözler, gerçekle alabildiğine uzaktır. Örneğin; Musta-

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

fa Kemal Atatürk'ün portresini ele almaya çalışan pek çok yerli ve yabancı yapıtta, onun egosunun son derece yüksek olduğu vurgulaması yapılır. Aslında bu saptama onu yanlış anlamanın, daha doğrusu anlayamamanın en belirgin belirtisidir. Anlaşılmayan Atatürk'ün nasıl içselleştirilip, yaşanacağı ya da tamamlanacağı sorusunun karşılığı bütününüle koca bir boşluktur. Bilinen o ki, Mustafa Kemal Atatürk, tarihin belli bir döneminde ulusuna önderlik ederek başardığı işlerin hiç birisini, kendisine mal etmemiştir. Onun gözünde en büyük değer, ulusun kendisidir. Ulus en önemli güçtür; onun istenci, bütün istençlerin üstündedir. Bu nedenle, ulusun isteyip de başaramayacağı hiç bir şey yoktur. Mustafa Kemal hiçbir yerde yaptığı konuşmada, *“Ben yaptım, ben başardım”* demez, *“Millet yaptı, millet başardı.”* der. Yapılan işleri ulusa mal eder. Şimdi aslında bu noktada bu özellik, son derece önemli bir saptamadır.

Günümüzde demokrasi ve halka karşı sorumluluk o denli gelişmiş gibi görünse de bütün varlığını demokrasiye borçlu olan kimi siyasi kişilikler çıkıp; bir yolsuzluk söylemlerine adının karışması üzerine, *“Yaptımsa ben yaptım, kime hesap vereceğim? Allah'tan başka kimseye hesap vermem.”* diyebiliyorsa, demokrasi adına geçirilen onca zamanın bir muhasebesini çıkarmak gerekir. Hatta şu da söylenebilir; ulusuna hizmet etmeyi yüceleştiren ve millet en büyük güçtür deyip ulusuna kendi özgür istenciyle hesap veren Atatürk mü daha demokrattır ya da bugün onca demokrasi deneyimine karşın, ulusa hesap vermeyi sanki onur kırıcı bir şeymiş gibi algılayan politikacılar mı? Hatta, bırakalım Türkiye'den politikacıları, dünyanın en demokratik ülkelerinde var olan kimi uygulamalarla, Atatürk'ün Çanakkale'de ölen yabancı asker annelerine seslenen konuşmasına bakarak; demokrasinin en önemli özelliği olan hoşgörü kültürünü karşılaştıralım; hangi tavır daha demokrattır, o mu bu mu?

Mustafa Kemal Atatürk, büyük *Nutuk*'u okumaya gereksinim duyduğunda; *“Ben milletime hesap vermek istiyorum.”* düşüncesi içindeydi. Ulusa karşı sorumluluk duygusu o denli ağırdı ki, Gazi ulusuna o zamana dek, içinde kendisinin de bulunduğu süreci belgelere dayanarak anlatma gereksinimi duyuy-

yordu. Kimse başına silah dayayarak; çık da millete hesap ver, yapılan şeyleri anlat demedi. Böyle bir zorunluluk yoktu; kimse ondan bunu istemedi. Hatta bunu yapmaya niyetlendiğinde kimileri telaşa bile kapıldı; bunu algılamakta güçlükler çektiler. Ancak değerli arkadaşlarım; lütfen iyi düşünelim; bu sahne içinde Atatürk bir mitolojik kahraman gibi yücelmiyor mu? O tuttu, kendi özgür istenciyle ortaya çıkarak belgeleriyle Kurtuluş Savaşı'nı neden ve nasıl yaptığını ulus ve tarih önünde anlattı. Bütün bu mirası da ulusuna ve tarihin kendisine bıraktı; bunun nihayet tarih olmuş bir devrin hikayesi olduğunu söyleyerek. Tarihte böyle bir örnek daha var mı, ben bilmiyorum; bunun üzerinde durmak gerek. Bu kapsamda, bu nitelikte ve bu amacı güden başka bir örnek daha var mı; anımsamıyorum. Ben kişisel olarak merak ediyorum; gerçekten kendi özgür isteğiyle ortaya çıkıp, belgelere dayanarak, uzun bir konuşma ile yaptıklarını ulusuna anlatan bir başka siyasal kişilik daha var mı? Dün ya da bugün, var mı böyle bir örnek, bilmiyorum.

Anlıyoruz, "söylev" bir edebi dil olarak, Antik Yunan'dan beri önemli bir alandır. Atina demokrasisinde sorumlu kişilikler halkın önüne çıkarak, kendi yaptıklarını halka anlatırlardı. Sezarlar, kimi bilge kişiler, konsüller, yargıçlar bu tavır içinde oldular hep; Antik dönemin dünyasında, o kendine özgü demokraside bunların örnekleri vardır. Arap geleneğinde de bir grup önünde konuşma geleneği bulunuyordu. Mustafa Kemal Atatürk de kendi döneminin genç kuşağı gibi, giyinmeye, kuşanmaya ve bunun yanı sıra güzel konuşmaya meraklıydı. Onun portresinin en önemli özelliklerinden biridir güzel konuşma sanatı ve *Nutuk* bunun en büyük örneğidir. Ya da Karlsbad'ta yanında yöresindeki kişilerle konuşurken, söylev sanatını uyguluyordu. Hatta örneğin; Çanakkale'de, Anafartalar'da, Conkbayırı'nı geriden almak ve düşmanı kıyıya kadar kovalamak için elinde kırbaç Türk askerlerine konuşurken de, aynı tavır ve duruş içindeydi. Büyük *Nutuk*'u okurken O, tam 36,5 saat konuşmuştur. Dile kolay; aralıksız, günde altı saat olmak üzere ve son gün yarım saat fazlasıyla bu konuşmayı yapmıştır. Bu tavrı nasıl yorumlayacağız? Bu demokratik bir olay mıdır ya da Atatürk diktatördür de tarihte ünlenmiş diktatörler

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

bu tür tavır ve duruş içine giren örnekler ortaya koymuşlar mıdır? Tarihte adı ünlenmiş büyük diktatörleri gözümüzün önüne getirdiğimizde; sivil yaşamın içinden gelenlerde bile bir askeri üniforma giyme hevesi olduğu görülür. Hitler, Mussolini, Stalin, hatta yakın zamanda Saddam Hüseyin; hepsinde bir askeri ya da ona benzer bir üniforma giyme hevesi vardır; ancak Mustafa Kemal Atatürk, Erzurum Kongresi sırasında İstanbul Hükümeti tarafından görevden alındıktan sonra, kongreye sivil olarak başkanlık yaptı. Cumhurbaşkanı seçildikten sonra da artık o hep sivil giysiler içindeydi. Bir asker olarak o, çok sevdiği üniformasını çıkardığında kuşkusuz büyük duygusal boşluklar, üzüntüler yaşamıştı. Ancak yeni konumu ve demokratik inancı bunu gerektiriyordu. Bu gerekliliği yerine getirmekten de bir an bile geri kalmadı; kararını verdi ve sivil giysilerini giydi. Ulusun büyük bir güç olduğuna inanıyor; onu yüceltiyor, yapılan hiç bir büyük zaferi kendisine mal etmiyor; ulusun yaptığını düşünüyor. Büyük *Nutuk*'u okurken, halka karşı hesap vermek gibi bir eğilim içinde o, kuşkusuz demokrat bir tavır ve duruş sergiliyordu. Dolayısıyla Mustafa Kemal Atatürk'ün demokrat bir ruh ve kişiliğini görmek açısından bu tür olguların çok önemli olduğunu düşünüyorum. Ne yazık ki onun kişilik portresinin oluşturulmasında bu renkler pek kullanılmaz hatta pek çok kişi masumane, sözüm ona özgün bir şey yapıyorlarmış gibi, bir mugalata yaparak, çok net olarak görülmesi gereken bu tür renkleri soluklaştırarak, belirsiz fırça darbelerine boğarak, yapay bir görüntünün ortaya çıkmasından çekinmiyorlar. O zaman da düşünmek gerekir; Atatürk'ü tanımak, onu anlamak yolunda, ne kadar ona yakın, ne ölçüde uzağımız? Düşünmeye değmez mi? Önce önemsememeyi içselleştirmemizi sağlıyorlar; canım işte ne önemi var, diktatörlük her zaman kötü anlamda kullanılmaz, Atatürk'e diktatör demek her zaman kötü anlama gelmez diyerek, bu tür sözlerle bir portrenin üzerine yapay ışıklar düşürülmesini sağlayarak, bir algılama sorunu, iletişim eksikliği ve algılama güçlüğü ortaya çıkarıyor. Zihni tutuklanmış, yönlendirilmiş bir toplumun Atatürk'ü algılamasının ve onu anlamasının olanağı ne ölçüde vardır ki?

Şimdi burada, Atatürk'ü anlamak, önce tabii ki tanımak, ardından anlamak giderekte içselleştirerek kavramak, son derece önemli bir yöntem olarak karşımıza çıkıyor. Atatürk'ü anma toplantıları, etkinlikleri hep onu anlamak üzerine vurgu yapan konuşmalarla geçiyor. Bu nutuklarda herkesin kendine göre bir duruşu olduğunu görmemek de olanaklı değil. Kimisinin içtenlikle bunu söylerken, kimisinin de bir aldatmaca, sırf o ortamın gerekliliğini yerine getirmek adına, içinden gelmeden bu tür konuşmalar yaptığı da herkesin bildiği şeydir. Buna ta-kiyye diyoruz. Ancak öyle ya da böyle, her toplumda bu tür aykırılıkların olacağı gerçeğini bir yana koyunca, ulusun vicdanında Atatürk sevgisinin büyük bir değer olduğu da söylenir. 10 Kasımlarda milyonlara varan kalabalıkların sırf bu sevgiden dolayı Ata'nın yattığı Anıtkabir'e yürüme çabası içinde bulunduğunu da görmekteyiz. Bu sevgi bana göre anlaşılabilir bir şey; çünkü tarih, geçmişten günümüze bu sevgiyi getirip dayatıyor; bir şeyler içten içe yadsınamıyor; gerçek öyle ya da böyle kendisini duyumsatıyor. Bu sevginin önemli olduğunu düşünüyorum; gerekliliğinin tabii ki farkındayım. Bunu küçümsemek kadar aymazlık olamaz. Ancak bir parça da biçimden öte, öz üzerinde durmak ve bu özü sorgulamak gerekmez mi?

Sevmek duygusu, insani bir değerdir ve elbette pek çok duygudan çok daha önemli ve özeldir. Dünya tarihinde örneğin bugün, Atatürk gibi ulusu tarafından bu denli diri sevilen başka bir tarihsel kişilik var mı bilemeyiz. Son derece samimi, içli duygularla ulus olarak Atatürk'ü seviyoruz. Belgeseller yapıyoruz; onu anlatmak için pek çok etkinlikler çok yerde yapılıyor. Bunları izliyoruz. Sarı saçlı, mavi gözlü Atatürk, biçimsel olarak kendi portresini elbette çok güzel tamamlıyor. Bakıyorsunuz portrelerine; bir Hollywood yıldızı gibi; bu ulusa bir güven ve içsel duygu veriyor elbette. Biçimsel olarak baktığımızda, giyimine kuşamına, kendi biçimsel varlığına duyduğu saygıya, bunu bedenine yansıtmasına dikkat ettiğinizde; Atatürk'ün sevillecek, hayran olunacak, gıpta edilecek bir biçimsel görüntüsü olduğunu söyleyebilirsiniz. Karizmatik bir duruşu, kişilikli bir bedeni ve ölçülü bir dışa vurumu vardır. Bunlar önemlidir; küçümsemesi anlamsızdır ve bu özelliklerinde bile ulu-

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

suna aslında bir ders verme eylemi vardır. Ancak şöyle de düşünmek gerekir; bu denli güzel bir görüntü içinde olmasa, Atatürk'ün toplumun gözünde olan değeri azalır mı? Ya da azalmalı mıdır? Diyelim ki dünyanın en çirkin insanı, giyim kuşamı bu denli ölçülü ve düzenli değil; onun değerinden bir şeyler eksilmeli midir? Bir adım daha öte giderek, belki bir özeleştiriri şu noktada da yapmak olanaklıdır: Atatürk'ü biçim ve görüntü olarak ulus seviyor; ancak bu sevgi, biçime dayalı bir sevgidir; bir takım dürtülerle, o biçime saygıyla karışık bir değer vermek de vardır; ancak bu anlaşarak, içselleştirilerek edinilen bir sevgi midir? Bir ironi yapalım; birini görürsünüz, ne güzel bir yüz, beden ve ölçülü duruş dersiniz; tamam, ama ya o kişi, sevilecek bir kişilik ve özelliğe sahip değilse? Görülüyor ki, ne birisinin bedensel ve görüntüsel olarak sevimsiz oluşu onun değerini azaltır, ne de görüntü ve beden estetik değerlere sahipse de onu kişilik ve ruh olarak yüceltmez; yüceltmemelidir. Atatürk'ün sevilme için, bedensel görüntüye, biçime ve maddesel varlığına gerek yoktur; zaten konuşmamın başında dedim, bu onu istemiyordu ki? Anlaşılacak, derinden duyumsanmak, benimsenmek, içselleştirilmek istiyordu. Onu anlamadan, anlamaya çalışmadan, yeterince kavramadan, derinden içselleştirmeden, mavi gözlerine, sarı saçlarına bakarak sevmek ne sevmesek ne? Sırf görüntüselliğine bakarak, bir insan seviemez; bu sevgi gerçek bir sevgi olamaz, yanılsama ve giderek de riyakarlık gibi duyguların çevrelediği bir olgu devreye girmiş olur. Atatürk'ü sevmek için, önce tanımak gerekir. Daha önce de dedim; tanımak için bilmelisiniz; bu aşamadan sonra anlarsınız; anlayınca ancak derinden duyumsarsınız; giderek içselleştirir; kendi kimliğinizin bir parçası haline getirerek, kendinizi onlaştırırsınız ya da onu kendileştirirsiniz. Atatürk'ü anlamak, sonra da onu aşmak herhalde bu süreçlerden sonra oluşabilir.

Konu bu aşamaya gelmişken, artık çok önemli bir nokta üzerinde bulunduğumuzu düşünüyorum. Mustafa Kemal Atatürk'ü tanımak adına bu toplum bu zamana kadar ne yaptı? Şimdi burada çok değerli araştırmacılar var; işte Andrew Mango burada, az önce de kendisiyle konuşmaya çalıştım, George W. Gawrych burada, Grassi burada ve bu çok değerli kişiler

Atatürk biyografisi yazmak için kolları sıvadılar; bizim de bugün severek okuduğumuz yapıtları ortaya koydular. Bundan çok mutlu olduk ve gerçekten çok mutluyuz ve iyi ki bu işi yaptılar. Alkışı ve tabii ki bizim de gururla karşılamamızı hak ediyorlar, buna hiç diyecek bir şey yok.

Peki, Mustafa Kemal ne diyor: “*Türk çocukları ecdadını tanıdıkça daha büyük işler yapmak için kendinde güç bulacaktır*”. Yabancılar deyimini kullanacağım değerli dostlarımızdan özür dileyerek; bunun bilimsel bir kavram ya da kategorileştirme olduğunu söyleyerek. Yani bu ulusun birer bireyi olanlar ve olmayanlar gibi basit bir ayırma bağlı kalarak, sırf anlatımda ortaya çıkacak yöntem sorununu aşmak için bu duyarlılığımı da bağışlayın; çünkü bizim kültürümüzde yabancılara yabancı olduğunu anımsatmak bile kaba sayılabiliyor. Bu yaptığım bilimsel bir kavramlaştırma yönteminden başka bir şey değildir. Böyle anlasınlar. Yabancılar bunu yaparken ve onu anlamak adına sayısız yapıtlar ortaya koyarlarken, Türkiye’de bilim adamları, kültür insanları, aydınlar ve entelektüeller ne yaptı? En azından biyografiler ve özgeçmişler adına; ötekiler bugün övündüğümüz, gurur duyduğumuz şeyleri yaparlarken; Türkiye’den kişiler ya da kurumlar çıkarak ortaya, onlar neleri başardılar? Büyük bütçeli kurumlarımız, bu işleri görev üstlenmiş oluşumlarımız var. Onlar bu yönde ne yaptılar? Atatürk gibi bir tarihsel kişiliği anlamak için, ilk başta yapılacak iki önemli iş vardır: Birincisi ve en gerekli olanı, onun hakkında yazılmış öz yaşam öykülerini, yani biyografileri okumaktır.

İkincisi de onun yazdıklarını okumak ve incelemektir. Önce onun biyografisini bilirsiniz. Bugün Mustafa Kemal Atatürk’ün biyografisi eksiksiz ya da eksiklikleri çok az biçimde ortaya konulabilmiş midir? Mustafa Kemal Atatürk’ün halen doğum tarihi tartışılıyor; 1880 mi, 1881 mi diye... Bu günümüze dek çözülebilmemiş değildir. Büyük Ata’nın doğum tarihini bile tespit edemeyen bir Türk tarihçiliği ile karşı karşıyayız. Bu ilk adımda yapılması gereken iş, onun biyografisinin pek çok yönü üzerine yapılamamıştır ve Atatürk portresi hala büyük bir boşluktur. Bir film bu toplumda çok tartışıldı; “*Mustafa*”... Bu filmde Türk geleneklerine çok ters olduğu halde, hangi kaynağa dayandığı

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

bilinmeyen bir yöntemle, onun ölen kardeşi götürülüp, deniz kıyısında, sık bir kumsallığa gömülüverdi. Sonra da dalgalar cesedi çıkardı; ardından ceset kurtlara, çakallara parçalatılıp, yedirildi. Bu bir gerçek midir? Belli değil... Gerçek olması da zaten olanaksız; çünkü hiç bir Türk annesi, ölen çocuğunu götürüp, kumsal bir alana defnetmez. Bu bir gelenektir. Cesedin toprağa verilmesi gerekir. Şimdi kafalar tabii ki allak bullak; ne oldu, Balkanlar'da toprak alan mı kalmadı ki, götürülüp Atatürk'ün ölen kardeşi, çakalların eşeleyerek çıkarabileceği kumsal, sığ bir alana gömüldü? Bir söylem mi bu, bir efsane mi? Gerçek nedir? Gerçek başka şeydir de bu söylentiler mi gerçeğin yerini almıştır? Tabi, sonuca bakıyorsunuz; olmayan, olmayacak bir takım şeyler topluma bu böyledir diye aktarılıyor, toplum da kendisine sunulanı doğal olarak izliyor; gördüğünü gerçek sanıyor. Başka bir şey konulamayınca bu tür şeylerin yerine, bu tür şeyler toplumun kafasını allak bullak ediyor; bilinenlerin doğru olmadığı gibi bir izlenim, belleklere kazanıyor. Burada aslında suç, ne belgeseli yapan kişinin ne de onu izleyen toplumun. Ortada bir şey olmayınca, bu tür şeyler doğal da sayılabilir. Ancak şunu demek de kaçınılmaz oluyor: Bu toplumda bilim insanları ve bizler, bunca yıldır Mustafa Kemal Atatürk'ün biyografisini yazmak konusunda ne yaptık? Eğri oturup doğru konuşalım. Bunu Türkler değil, yabancılar yaptılar. Lord Kinross yaptı, Andrew Mango yaptı, Mc Nee yaptı. Villanti yaptı; Paul Dumond yaptı; Armstrong yaptı... Türkiye'de kimler ne yaptı? Hemen aklımıza gelen, Şevket Süreyya Aydemir'in üç ciltlik *Tek Adam*'ı... Bir de bitmemiş iki çalışma; ikisi de 1918'e kadar gelmiş; sonrası bitirilememiş: Yusuf Hikmet Bayur'un *Atatürk: Hayatı ve Eseri* ile Uluğ İğdemir'in *Atatürk'ün Yaşamı*. Ayrıca, UNESCO tarafından bir kurula yazdırılan, *Atatürk: Yaşamı ve Eseri* adlı yapıt. Bir de son yıllarda Şerafettin Turan'ın *Kendine Özgü Bir Kimlik ve Kişilik: Atatürk* adlı yapıtı. Ancak ilki ve sonuncusu bir bütünlük içinde Atatürk'ün yaşamını ele alıyor. Ancak ötekiler yarım kalmış; başka da yok.

Şimdi, en çok bilineni tabii ki Şevket Süreyya Aydemir'in *Tek Adam*'ı. Yazarın kendi dalgalı, çalkantılı hayatını okuduğunuz zaman da kimi kuşularınız kendiliğinden oluşuyor. Şev-

ket Süreyya Aydemir bir kitap okuyor, bütün hayatı değişiyor. Okuduğu kitap, 1911'de Müfide Ferit tarafından yazılan bir roman: *Aydemir...* Bu kitabı okuduktan sonra hayatı değişen; aşırı Türkçülükten değişe değişe Sosyalizme ve Komünizme giden; Moskova'da sosyoloji ve kuramsal Marksizm'i öğrendikten sonra, Türkiye'ye gelip, komünist partisini kuran, ardından Atatürk dönemini eleştirip, eylemin düşünce boyutu ve kadrosu yok deyip, *Kadro* dergisini kuran Aydemir'in yapıtı. Türkiye'de yazılan Atatürk biyografilerinin en bilindik olanı bu kitaptır... Yazar yine de çalkantılı yaşamı içinde elinden geleni yapmış, eksikleriyle ve yanlışlarıyla da olsa bu kitabı yazabilmiştir. Ancak soruyu sormak kaçınılmaz tabii ki: Bununla mı sınırlı kalınmalıydı?

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

Evet, bununla mı sınırlı kalınmalıydı? Soruyu sorsak da sonuç değişmiyor. Ne yazık ki Türkiye'de Atatürk'ü topluma, gençliğe ve onu merak edenlere tanıtacak dört başı mamur bir Atatürk biyografisi yazılamamıştır. Acı ama gerçek olan da budur.

Görülüyor ki, Atatürk'ü anlamanın ilk aşaması olan biyografi konusu yetersizdir. O halde, yapılacak ikinci iş, onun yazdıklarına bakmak ve düşünce boyutlarına inmektir. Atatürk'ün düşüncelerini en iyi onun yazdıklarından öğrenebilirsiniz. Ancak bu konu da gerçekten tam bir şaşılacak öykü gibidir: Genel halk kesimlerini, toplumdaki insanları bir yana bırakalım, Atatürk üzerine şatafatlı sözlerle düşünce yürütenler de dahil olmak üzere, kaç kişi onun yazdıklarını okudu? Okumayı bir yana bırakalım, kaç kişi Atatürk'ün yazdıklarından haberdar... Örneğin; acaba, Atatürk'ün, *Anafartalar Muharebatına ait Tarihçe* adlı kitabını kaç kişi okudu. Kaç kişi onun *Arıburnu Muharebeleri Raporu*'nu okudu? Amerikalı araştırmacı sayın Gawrych sahibeyin de ifade ettiler, Atatürk'ün *Zabit ve Kumandan ile Hasbihal* adlı kitabını bugün Türkiye'de kaç kişi okudu ve bunu içselleştirdi. Orada ne demek istediğini anladı, anlamaya çalıştı? Atatürk'ün *Nutuk'u* en çok riyakarlığın yapıldığı bir kitaptır. Türkiye'de neredeyse her evde bulunan, çok basılan, kampanyalarla kitlelere dağıtılan; ancak en az okunan kitaplardan biridir. Bu özeleştiriyi yapmaktan geri kalmayalım; elbette çok

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

önemli bir kitap. Nedenini az önce ele almaya çalıştım. Ancak okunmayan, okunduğu zaman da yetersiz ve sığ tarih bilgilerimiz nedeniyle yeterince anlayışamayan bir yapıt... Atatürk'ün demokrasiyi anlattığı *Medeni Bilgiler* adlı kitabını aydınlarımız okudu mu? Televizyon ekranlarından tanık oluyoruz. Çıkmış, bir anayasa profesörü ya da siyaset bilimi profesörü konuşuyor, diyor ki, "Atatürk dünya olaylarını ne kavrayacaktı ki, yabancı dil bilmezdi, nasıl kavrayacaktı ki?" diyor, "Demokrasi sözcüğünü yaşamı boyunca bir kere bile ağzına almadı." diyor. Oysa Atatürk, demokrasiyi ele aldığı bir kitap yazmış 1931'de ve yıllar boyunca da orta dereceli okullarda ders kitabı olarak okutulmuş. "Demokrasi daima yükselen bir denizi andırıyor!" diyor... Demokrasiye karşı olan siyaset biçimlerini ve sistemleri ele alıp eleştiriyor... Yazıldığı dönem ilginç; Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın lağvedildiği, çok partili deneme çabalarının başarısız olduğu bir dönemde Atatürk bu kitabı yazıyor. Yine Alman General Litzmann'dan iki tane çeviri yapmış. *Takımın Eğitimi, Bölüğün Eğitimi*. Hani yabancı dil bilmiyordu Atatürk? Almandan iki tane kitap çevirip bastırılmış; bir de Fransızcası okul yıllarından beri öğrendiği ve konuştuğu, en iyi bildiği yabancı dil...

Atatürk yalnızca okuyan değil, aynı zamanda yazan bir insandı. Bunlar onun kitaplarının yalnız bir kaçıdır ve portresine belki de hiç konulmayan özelliklerinden biridir. Ancak onun yazdıkları bunlarla sınırlı değildir: Atatürk'ün *Karlsbad Hatıraları*; Afet İnan tarafından yayınlandı. Yine Şükrü Tezel tarafından yayımlanmış olan, *Hatıra Defteri* ve *Söylev ve Demeçler* adlı beş ciltlik eser... Cumali Ordugahı; Taktik ve strateji üzerine yazdığı kitaplar... Tamamı 14 tanedir. Ancak bunun 16 tane olma olasılığı da var. Ben bir zamanlar yüksek lisans öğrencilerimle bu konu üzerine bir küçük araştırma yapmıştım. Basında yer almıştı. Cumhurbaşkanlığından aradılar; çalışmamın bir nüshasını istediler; gönderdim... Gelen nottan da anlaşılıyordu; belki günün birinde bir yerlerden Atatürk'ün henüz basılmamış iki kitabı daha çıkarılır; belli olmaz. Ancak buna ilişkin işaretler olduğunu söylemek durumundayım... Ve bana göre Atatürk'ün en önemli kitaplarından birisi: *Geometri*. Bilmeyenler şaşırıyor

tabii ki: “Canım onun da işi miydi geometri kitabı yazmak?” diyorlar. Sanıyorlar ki Atatürk bir Newton’a ya da Kepler’e özen di...

KEMAL
ARI’NIN
KONUŞMASI

Düşünelim; “Müsellesi mütesaviül adla”... Nedir bu terim? Kimse bir şey anlamıyor bugün. Ama emin olun, Cumhuriyet kurulduğunda ve eğitim devrimi yapılmadan önce de okullara giden çocuklar bundan bir şey anlamıyorlardı. Ana kucağında arı duru Türkçe öğrenen, anasından ninniler, türküler, maniler dinleyen Türk çocukları kalkıp, okula gittiğinde; gittiği okul, modern okul olsa da, karşısında kendisine ders veren kişinin “Müselles” demesinden bir şey anlamıyorlardı. Kafasında hiç bir çağrışım yapmıyor, bu kavram somut bir gerçekliğe dönüşmüyordu. Böyle olduktan sonra eğitim, ne kadar eğitim verirsiniz verin; toplumun tutsaklıktan kurtulması mümkün olmaz. 1924’te Tevhid-i Tedrisat’la eğitim devrimi gerçekleştirildi. Artık kalıplar zorlanıyordu. Kız çocukları artık erkek çocuklarıyla karma sınıflarda eğitim görmeye gidiyorlardı. Toplum bir devinim halindeydi. Eğitimin niteliği gittikçe yükseliyordu. Yurt dışına öğrenci gönderiliyor, onların Türkiye’ye dönmesiyle Türkiye’nin gelişmesine katkıda bulunmaları isteniyordu. Darülfünun reformu yapılarak, Yazı Devrimi gerçekleştirilerek, Millet Mektepleri, Halkevleri, Devrim Ocakları kurularak, toplum bir dönüşümün içine sokulmuştu. Köylere, en ıssız yörelere kadar dünya klasikleri, üzerine sandıklar yerleştirilmiş merkeplerle götürülüyor, okumak yüceltiliyordu. Türkiye donukluktan kurtulmuş, bir aydınlanma sürecine girmişti. Türkler kaçırıldıkları aydınlanmayı, sanayi devrimini yeni yeni yaşıyordu.

Atatürk, birbirinden kopup uzaklaşmış çağları yeniden kucaklaştırmak istiyordu. Bütün bunları başarmak için, aydınlık kafalı, üretken, bilimi rehber edinmiş bir toplum yaratılmalıydı. Bunun da temeli eğitimdi; ancak Türk çocukları, Osmanlı Devleti’nden gelen bu kalıt ve yöntem nedeniyle pozitif bilimlerden bir şey anlayamıyorlardı. Pedagojik olmayan derslerin, çocuklara vereceği bir şey yoktu. Atatürk ne yaptı? Oturdu, 1936 yılının sonunda Geometri adıyla bir kitap yazdı. Bu kitabında Atatürk, kuşkusuz bir geometri uzmanı değildi ve kuiramsal açıklamalar yapıyordu. Onun temel hedefi, Arapça geo-

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

metrik terimlerin Türkçeleştirileceğini ve Türkçeleştirilmiş bu kavramlarla bir geometri kitabının yazılabileceğini göstermekti. Açık, dik açı, enlem, boylam, eğri, doğru ve aklımıza hayali-mize gelmeyen birtakım kavramları Türkçe'nin kendi köklerine bağlı kalarak, Mustafa Kemal Atatürk Türkçe sözcük olarak türetti ve bunlarla bir geometri kitabı yazdı. Artık üçgen denildiğinde Türk çocuklarının kafasında bir şeyler çağrışmaya başlıyordu. Artık bellek, üç kenarı olan bir şeyden söz edildiğinin bilincindeydi. Hacmi anlatırken, örneğin kitabında, "Bir kitaplık düşünün, kitaplığın arasından bir kitap çekin, o ortaya çıkan boşluk onun hacmidir." demektedir. Anlatım basit ve duru bir Türkçeyle ve anlaşılırdı.

Bu kitaplarında Atatürk vardır. Bir insan yalnızca yaptıklarıyla değil, az önce sabahki konuşmalarda değerli konuşmacılar da ifade ettiler, elbette duygularıyla, yalnızlığıyla, korkularıyla, kaygılarıyla bunlarla bir anlam ifade eder. Ama Mustafa Kemal'in, örneğin *Anafartalar Muharebatına Ait Tarihçe* adlı kitabında, 8-9 Ağustos 1915 gününü anlatırken, Türk çocuklarının siperden nasıl fırladığını anlatıp, ardından onların şehit oluşunu dile getirdikten sonra, "Çanakkale'yi kurtaran ruh, bu ruhtur." sözünü anlamadan, algılamadan, içselleştirmeden bir Mustafa Kemal portresi oluşturulabilir mi?

Ve elbette bir de gazeteciliği... *Minber*, *İrade-i Milliye* ve *Hakimiyet-i Milliye* gazetelerinin çıkarılışı... Bunların çıkarılışına doğrudan destek veriş, hatta *Minber*'e ortak oluşu ve basın aracılığıyla düşüncelerini yayarak, bir kamuoyu yaratma çabası ve istenci...

Söz çok uzadı, bunun bilincinde olarak; Atatürk'ü anlamının, onu içselleştirmenin ve onun ilkelerini özümsemenin yolunun; onu ve düşüncelerini tanımaktan geçtiğini bir kez daha vurgulamak isterim. Türkiye'de ne yazık ki bu iki konuda da bir arpa boyu yol gidilememiştir. Batı'da her hangi bir önemli lideri, devlet adamını ele alan yığınla biyografi bulmak mümkünken, Türkiye bir elin beş parmağı kadar biyografi yapıtı ortaya çıkaramamıştır. Yabancı yazarların yazıp çizdikleriyle, yabancılara gözünden görülen Atatürk'le çocuklarına, gençlerine ve insanlarına Atatürk'ü öğretmekle yetinmiştir. Bu yapıla-

bilir; bir sakıncası yoktur; ancak en az bunun kadar Türkiye'de de bu türde yapıtlar yazmak, bunları kamuoyuyla buluşturmak koşuluyla... Ne yazık ki Türkiye bunu başaramamıştır. Atatürk biyografileri bu nedenle eksik, kuru, birbirinin tekrarından öteye gitmeyen, çoğu kez bir söylentiye bir yapıttan başka yapıta aktarmayı yöntem haline getiren bir içerik ve özellik taşıtmaktadırlar. Bu nedenle de Atatürk'ü tanımak yönünden büyük eksiklikler olduğu açıktır. Onun yazdıkları ise, toplum belgesinin çok gerilerindedir. Büyük kitaplıklarda, kütüphanelerde bile yapıtlarını bulma olanağı yoktur. Bulunsa bile, üzerinde çalışılmamış, o zamanki dille bırakılmış, dil sadeleştirilmemiş; böylece sanki Atatürk'le toplum arasına yapay engeller konulmuş gibidir. Toplum istese de Atatürk'e ulaşacak araçlara kavuşma olanağından uzaktır. Bu koşullarda Atatürk'ü tanımanın, onu anlamamanın, duyumsamanın, içselleştirmenin ve kanık sayıp benleştirmenin, giderek de tamamlamanın çok uzağında olduğumuzu bilmek zorundayız. Bunu bilmeliyiz ki eksiklikler görülüp, yeniden Atatürk'le buluşmak adına bir yön haritası çizilebilsin ve ona yönelmek olanaklı olsun. Yoksa Atatürk'ü anlamayı, duyumsamayı, içselleştirmeyi, derinden kavramayı bir yana bırakalım; aradaki uzaklığın çok daha derinleşeceğinin bilincinde olunmalıdır. Yakınlaşan değil, uzaklaşan ya da uzaklaştırılan Atatürk'ün ne topluma ne de insanlığa bir yararı olamaz. Atatürk'ü yeniden tanımak, anlamak ve içselleştirmek zorundayız; çünkü hem Türklerin hem ezilen ulusların hem de insanlığın; “Savaş meşru temellere dayanmadıkça bir cinayettir.” diyebilen, evrensel ölçüde hümanist bir bilgeye çok daha gereksinimi vardır.

KEMAL
ARI'NIN
KONUŞMASI

Beni sabırla dinlediğiniz için, hepinize teşekkür ederim...

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Sayın hocamıza çok teşekkür ediyorum. Ben birkaç cümleyle soru-cevap bölümüne geçmek istiyorum.

Aslında Atatürk'ü ben şöyle görüyorum: Siyasal rakipleleriyle hesaplaşacak kadar cesaretli, topluma hesap verecek kadar saygılı. Şimdi bu hesap verme kültüründen benim çok sık-

TARTIŞMA

ça duyduğum, Türkiye'deki bir demokrasi kültürüne geçeceğim. Bazı siyasetçiler, "Ben Allah'tan başka kimseye hesap vermem, ben Tanrı'dan başka kimseye hesap vermem." derler. Aslında çok ilginçtir, yetkilerini Anayasa'ya ve yasalara göre kullanan bu siyasetçilerin ne derece keyfiliğe eğilimli olduklarını göstermektedir bu söz. Bu açıkçası, demokrasi kültürüyle de, hukuk devleti kültürüyle de bağdaşmamaktadır. Aslında bir devlet adamının, "Ben Allah'tan başka kimseye hesap vermem." demesi, bana göre bir skandaldır, ama bunu toplumun onaylaması da rezalettir; onu da söylemiş olayım. Yani, "Vay be, ne kadar dini bütün bir adamdır." diyerek, kendi haklarını gasp eden birisinin peşinden gitmesi de başka bir sorgulanan konudur diye düşünüyorum. Tıpkı bizim öğretim üyelerinin, kağıdını merak eden öğrenciye o kağıdını göstermemek gibi. "Bana gelip notunu sormazsın, ben Allah'tan başka kimseye hesap vermem" demem gibi ya da dersime girmediği zaman Rektörlüğün benim hakkımda açmış olduğu soruşturmada, yapacağım savunmada, "Ben Tanrı'dan başka kimseye hesap vermem" demem gibidir. Bu keyfiliktir; bu, ne yazık ki, Türkiye'de Atatürk'ün kurmaya çalıştığı demokratik, laik, sosyal hukuk devleti ihlallerinin ne dereceye vardığını göstermesi açısından önemlidir diyorum.

Ben de bu Oturum Başkanlığının biraz hakkını vereyim diye, Teoman Bey, "Boşuna getirdik hocamızı" demesin diye birkaç cümle sarf etmiş oldum. Soru ve cevaplar, katkılar varsa biz buradayız. Hocalarımız zaten bu konuları özetleyerek geçtiler, daha da açabilirler.

Söz sizin efendim, buyurun.

Umut ÇALTAK: İngilizce öğretmeni, aynı zamanda Ankara Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve Devrimleri yüksek lisans öğrencisiyim, hocamın da öğrencisiyim.

Hocam, iki tane sorum var. Sabahki oturumda hocamız Andrew Mango, "Atatürk Nazilere ve Faşistlere karşı Batı kampıyla bir işbirliğine girdi ve ardından bu ilişkiler medeniyet çerçevesi içerisinde Kuzey Atlantik Pakti içerisinde devam etti." gibi

bir yorum yaptı. Hocam bu politikaları, Atatürk'ün düşünsel ve Türk Devrimi'nin düşünsel kaynakları olan tam bağımsızlık ve antiemperyalizm çevresinde şöyle değerlendirirsek: II. Dünya Savaşı öncesi bu emperyalistlerin çıkar savaşı içerisinde Türk Devrimi'nin dış politikasının zoraki ve pragmatist ilişkilerini bir medeniyet ilişkisi olarak yorumlamak, biraz Batıcı bir tarih anlayışı olarak görebilir miyiz, yani hocamın yorumu Batı'dan öyle gözüküyor da, bize nasıl gözükmeli?

İkinci sorum da hocama; Atatürk'ün gazeteciliği konusu vardı... Yorum yapmadı hocam, pek açıklamadı. Mesela, *Minber* gazetesi hakkında bir sıkıntı var bizde. Mesela, Yücel hocamız, *Milli Mücadele'de Basın Tarihi* kitabında "*Minber gazetesi ni Atatürk çıkartmıştır.*" diye söyler. Fakat İzzet hocamız buna karşı çıkıyor kitabında, diyor ki, "*Hayır, o çıkartmamıştır, sadece sonradan ortak olmuştur. Yani Atatürk gazete çıkartmamıştır, sonradan ortak olmuştur.*" Buna da kısaca bir yorum yapabilir misiniz?

Çok teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Biz teşekkür ediyoruz. Buyurun sayın Akgün.

Seçil KARAL AKGÜN: Umur bey, ne olur heyecanınızı kaybetmeyin. Heyecan çok güzel bir şey, o heyecan bitti mi hayat bitiyor. Hiç korkmayın ondan, hiç korkmayın hakikaten. Şimdi işte bu heyecansız durağan durum bizi buralara getirdi.

Dış politikasını soruyorsunuz. Sabah sayın Mango konuşurken geldim, yani hepsini dinleyemedim. Konuşmasının daha tam ne olduğunu bilmiyorum, ama şimdi sizin söylediğinize göre, doğru. Yani Kurtuluş Savaşı'nı izleyen dönemde totaliter yönetimlerin tırmandığına tanık oluyoruz dünyada. Üç tane: Nasyonal Sosyalizm, Faşizm, Komünizm. Bunlar totaliter yönetimler olarak dünya sahnesine çıkıyor ve I. Dünya Savaşı'ndan kısa bir zaman sonra II. Dünya Savaşı'nı getiriyor. İşte, bu aslında Türkiye'nin çok önemli bir döneminde

TARTIŞMA

büyük talihsizlik oluyor. Yani bence Halk Partisi'nin talihsizliği de biraz bununla bağlantılı oluyor. Çünkü tam Türk Devrimi yerleşmeye ve oturmaya çalıştığı bir dönemde bunlarla uğraşmak zorunda kalmak bir sıkıntı oluyor. Bunlar devrimin geciktirici etkenleri oluyor. Çünkü hepimizin bildiği gibi –veyahut da bilmemiz gerektiği gibi– öyle ilkokullarda bize öğretildiği gibi, böyle herkes bağrına basıvermedi Türk Devrimi'ni. Yani alışkanlıkların kırılması çok zor. Yasalar çok kolay, el sayısına bakıyor. O kadar eli bulursunuz geçirirsiniz yasayı, ama onun toplumda sindirilmesi çok zor bir şey. Şimdi yüzyılların bir toplumu var ki, teokratik monarşiyle yöneltilmiş, soru sormamaya alıştırılmış, yani insanların kafası sorgulamaya endekslenmemiş. Hâlâ bunu aşamadık. Atasözleri bile var, “Su küçüğün, söz büyüğün.” deniliyor, soru sormamak esas.

Şimdi bu ortamda tabii sorgulamalar ve kavramlar oluşmadığından. Bir de üstelik bir ülke düşünün ki, aydın yetiştirmemiş, yazar yetiştirmemiş, sanatçı yetiştirmemiş, öyle deniyor hani, “*Türk Harf Devrimi'nden sonra bir gecede ulus dilsiz kaldı*” diye, hiç de öyle bir şey olmadı. Yani bunu da lütfen bir ev ödevi yapsın da bir baksın bakalım, kaç yazar var, kaç romancı var, kaç roman yazılmış, kaç tiyatro yazılmış, kaç münekkit var, kaç kitap eleştirisi çıkmış, kaç gazete var, ne zaman çıkmış gazete? Bunlar önemli şeyler. Toplumun, tam böyle bunları özümseyebileceği zamanda, bu büyük baskıların dünyada yeşerivermesi ve tabii kendi açılarından, onlar da bir sürü şeyler halletmeye çalışıyorlar. Onlar için de I. Dünya Savaşı'nın uzun süren yılları, hele Türkiye'nin savaşından dolayı hepsinde seferberlik devam ediyor, sıkıyönetim devam ediyor. Yani Lozan Antlaşması'na kadar onlar barış durumuna geçemiyorlar. Bunların sıkıntıları filan da bu faşizan akımları veyahut da totaliter rejimleri destekliyor.

Bunların hepsini bir yana bırakırsak, Türkiye bütün bunların içinde tam demokrasiye ulaştığını saymadığımız bir dönemde, demokrasiye bağlılığını anlatmaya çalışıyor. İki nedenle; bir tanesi gerçekten bunu hissettiği için, yani böyle bir yönetime gitmek istediği için, öteki de buna mecbur olduğu için. Çünkü koskoca Sovyetler Birliği, Rusya var komşusu, ki yüz-

yıllarca Çar Petro'dan başlayarak, yani XVII. yüzyıldan başlayarak, Rusya'nın emeli; Karadeniz'den, Doğu Anadolu'dan, Akdeniz'den Türkiye'yi kısıp altına alıp kendisini açık denizlere çıkarmak. Hep bunun fobisi var, işte tabii Türkiye bu durumda da I. Dünya Savaşı'ndan her ne kadar Rusya erken çıkmışsa, yine onlardan sıyrılmış. Ama yeni gelecek tehlikeleri de düşünmek zorunda; bütün bunlar bir.

İkinci olarak, bütün bunlardan toplumu uzaklaştırabilecek araç çok az. Söylediğim gibi bir eğitim olayı yok. Yani eğitimde 1924'te öğrenim birliğine gidilmiş ve toplumu aydınlatıp bunlardan çıkarabilecek tek olgu eğitimidir. Tamam, yasa üzerinde yapılmış bu... Bir eğitim devrimi yapılmış, ama kafaların aydınladığını hâlâ söyleyemiyoruz... Bugün hâlâ bir Kur'an kursu, imam-hatip sorunu, bilmem din eğitimi mücadelesi veriyoruz... O zamanı düşünün bir de... Şimdi bu durumlarda tabii birtakım kesin adımlar filan atmak zorunda kalınıyor, ama Atatürk'ün bildiği ve inandığı bir şey var; her zaman diyor ki, "İnsanlar muhtelifdir, ama uygarlık birdir, bu Batı uygarlığıdır." Batı uygarlığı, bunu bir yön olarak görmüyor. Kimse de yön olarak görmemesi lazım. Yön olayı değildir. Batı'nın geçirdiği evrelerle, ürettiği yapıtlarla geldiği bir düzey vardır. Yani Eski Roma'da, Yunan'da çıkan yapıtlar hiçbir zaman aşılmamış. Bugün, bunları okumayan aydın oldum diyemez; mümkün değil bunu diyebilmek. Napolyon'a soruyorlar, "Başarının sırrı nedir?" diye. "16 yaşında bütün klasikleri okumuş idim." diyor, yani bu şekilde açıklıyor. Şimdi bu Batı uygarlığının temelidir. Ondan sonra karanlık çağlara giriyor Batı. Korkunç bir "skolastik çağ" geçiyor, skolasizmin egemen olduğu çağa giriyor. Onlar yine bu geriye dönüşte eskiyi eşeleyerek, ilk yapıtların getirdiği özgür düşünceyle Rönesans geçiriyor, Reform geçiriyor, "Aydınlanma Çağı" geçiriyor, endüstri devrimi yapıyor... O arada ziraat ve tarım devrimi yapıyor. Yani bu evreleri geçiren bir Batı var. İşte bu Batı'dır, ülke olarak değil, kavram olarak Atatürk'ün kastettiği, "uygarlığın beşiği" diye.

Nitekim o kadar ilginç bir şey, yani benim bunu düşününce tüylerim ürperiyor. Aslında çok da yeni öğrendim, eskiden bildiğim bir şey değildi. İlk toplantılarından birinde Büyük Millet

TARTIŞMA

Meclisi'nin, 1920 Mayıs ayında kabine kuruluyor, Millî Eğitim Bakanlığı da kuruluyor ve Atatürk'ün önerisi, klasiklerin Türkçeye çevrilmesi. Sonradan Hasan Âli zamanında, 1940'li yıllarda yapılıyor. Ama o, ta o zaman öneriyor. Niçin? İki nedenle: Bir tanesi, okunacak yapıt yok. Yani kafasında tasarlamış, bu eğitim devrimi yapılacak, bu ulusun istikbali eğitimdedir. Ancak eğitim sayesinde bu düzelebilir, ama ne okuyacak, neyle yetiştireceğiz bu canları? Hiçbir şey yok.

İkincisi de, Batı'nın bu şekilde yolunu bulduğunu, aydınlandığını görüyor. Çünkü aydınlanma hareketinin kapısını açanlar bunlardır. Dolayısıyla Atatürk'ün Batı'ya bakışı bir yön olayı değil, yani güdümlü bir Batı hayranlığı veyahut da Batı yanlılığı, Batı'ya teslim olmak. Yani şimdiki anlamıyla veyahut da örneğin, bugün biz, "Batı" diyor diye, Atatürk'ün resmini tartışır olduk. Bu çok ayıp bir şey, yani toplumsal bir yüz karası, bu çok hazin bir olay. Ama Atatürk'ün resmini asmayı hiçbir yasa veya zorunluluk yaptırmıyor, insanlar isteyerek yapıyor.

Bakıyorsunuz, mahallenizde bir dükkân açılıyor, işte biliyorlar, "Hocam, bana bir resim verir misin? Dükkânıma asmak istiyorum." Bu öyle bir şey. Ama Batı buna da karışır oldu. Bunu hepimiz biliyoruz. Batı'nın karışması nedendir? Yönetimin acizliğindedir, yönetimin zayıflığındandır. Hangi güçlü yönetim zamanında Batı neye karışmış? Hiçbir şeye karışmamış. Bu siyasal bir programdır, siyasal bir zafiyet işaretidir. Ama Atatürk'ün, o zaman böyle olmadığı belli. Neden belli? Bilim adamı, düşünce adamı, yaptığı bir mucize değil, gökten inme yasalarla bir devlet filan kurmuyor. Akıllı bir şekilde hesaplıyor, Batı devletlerinin savaştaki sıkıntılarını hesaplıyor, onların müstemlekelerindeki hareketlerini hesaplıyor. Ulus devlet Fransız İhtilali'nden beri yavaş yavaş büyümüş ve I. Dünya Savaşı dört büyük imparatorluğun sonunu getirmiş; bu kadar, dört hanedan silinmiş. Bundan sonra artık ulus devlet olacaktır. Sömürgelerdeki dinsel bağımlı insanlar da kendi ulusal varlıklarını isteyeceklerdir. Nitekim öyle oluyor, yani Halife'nin cihat çağrısına bile uymak istemiyorlar. Bunların hepsini bilecek, akılla değerlendiriyor. Bilimle değerlendiriyor ve Kurtuluş Savaşı bilimle yönettiği bir savaş. Onun için sonrasını da bilim-

le götürüyor. Yani bir körü körüne bağımlılık olayı değildir, sadece Batı uygarlığının evrelerine saygının olayıdır bu ve bu yön uygarlığı değildir.

Salondan: Sabah sorulmuş bir soruya sayın Mango'nun söyledikleriyle ilgili bir açıklama yapmak istiyorum. Sayın Mango öyle bir şey söylemedi, sadece diktatörlükle ilgili bir soru vardı, "Atatürk'e diktatör diyorlar." dedi bir öğrenci. Buna karşılık olarak da "Eğer diktatör olsaydı, Almanya'yla birleşirdi." şeklinde tam tersini söyledi.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Tamam, teşekkür ediyoruz.

Buyurun Kemal bey.

Kemal ARI: Evet, teşekkür ederim. Haklısınız, ben konuşmamın içeriğinde bir parça değişiklik yaptım. Çok değerli konuşmacıların daha önce değindikleri konulara yeniden değinip, zaman harcamamak adına, kimi noktalara bilinçli olarak değinmedim. Ancak bu sorunun, değinmediğim ya da kısaca değinip geçtiğim konulara yeniden değinip açmama olanak sunmak gibi bir katkısı oldu. Bu açıdan teşekkür ediyorum.

Atatürk'ün yaşamında onun doğrudan doğruya gazetecilik kavramıyla kesişen yönüyle ilgili birtakım önemli yayınlar üzerinde durulabilir. Bunlardan biri, daha Harbiye öğrencisiyken, arkadaşlarıyla birlikte bir okul gazetesi çıkarmasıdır. Buna duvar gazetesi de diyebiliriz... O tarihlerde Abdülhamit yönetimine karşı özgürlük, eşitlik, kalkınma, meşrutiyet gibi kavramlar kullanılıyor ve bu kavramlar temelinde mutlak iktidara karşı bir muhalif duruş dillendiriliyordu. Mustafa Kemal Atatürk de bir Harbiye öğrencisi iken, bu kavramların ve düşüncelerin işlenmesi ve yayılması yönünde bir çaba içine girmiş, bu nedenle dolayı tutuklanma tehlikesi bile atlatmış; ancak komutanlarından birinin olayı örtbas etmesiyle bu cendereden kurtulabilmiştir.

TARTIŞMA

Yücel Özkaya ve İzzet Öztoprak hocalarımız arasında yaşanan, daha doğrusu ifade edilen *Minber* gazetesiyle ilgili değerlendirmede söyleyeceğim şudur: Mustafa Kemal Atatürk, bilindiği gibi savaşlarda, yani I. Dünya Savaşı'nda pek çok cep hede yer aldı. En son görev yaptığı yer biliyorsunuz Yıldırım Orduları Grubu Kumandanlığı idi. Daha önce doğuda görev yapmıştı ve savaş yıllarında Mustafa Kemal Atatürk, kimi zaman tabii ki o zamanki her subay gibi maaş alamadı. Kimi zaman toplu alabildi ve İstanbul'a döndüğünde mütareke döneminde cebinde birikmiş bir miktar parası vardı. Bu parasıyla annesine ve kız kardeşine otursunlar diye ev almayı düşünüyordu. Bunu kendisi bir söyleşide anlatmıştır bir gazeteciye ve şunu ifade ediyor kendisi, "O tarihlerde yakın arkadaşım Fethi Okyar İstanbul'da bir gazete çıkaracaktı, paraya sıkışmıştı. Ben de birikmiş olan o paramı ona verdim." diyor. Fakat bir ayrıntı daha var; Mustafa Kemal Atatürk'ün bu gazetede yazılar yazdığı biliniyor. Tabii ki mahlas kullanır, o tarihlerde yaygındır bu. Bu mahlaslardan bir tanesi "Hatip" mahlası, öteki de "Minber" mahlası. Bu mahlaslarla Mustafa Kemal'in *Minber* gazetesinde yazılar yazdığı biliniyor.

Diğer iki önemli gazete Kurtuluş Savaşı yıllarını kapsar. Bunlardan biri *İrade-i Milliye*'dir, Sivas'ta çıkan bir gazetedir. Bunun son zamanlarda bildiğim kadarıyla tıpkıbasımı yapıldı. Bir tarafa o zamanki hâliyle Osmanlıca yazısı, öteki tarafa transkripti yapıldı. Yani bugünkü harflere çevrilmiş biçimiyle yayınlandı ve bu gazetenin çıkmasına Mustafa Kemal'in yardım ettiği biliniyor. Ama bir başka yön var, ona birazdan değineceğim. Diğer gazete de Ankara'ya geldikten sonra, devletin bir anlamda resmi ağzı daha doğrusu resmi yayını gibi olan, *Hakimiyet-i Milliye*. Zor koşullarda, vilayet binasından getirilen baskı makineleriyle oluşmuş bir matbaada, Mustafa Kemal Atatürk'ün para ayırmasıyla *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi çıkarılmıştır.

Şimdi önemli bir ayrıntı vermek istiyorum, *İrade-i Milliye* gazetesi ile ilgili. Kazım Dirik'in torunu olan Doğan Dirik'le Kazım Dirik üzerine ortak bir çalışma yaptık. Gürer Yayınları arasından çıktı. Kazım Dirik, biliyorsunuz Atatürk'le Samsun'a çıkan

19 kişiden biridir. Kurmay heyetinde yer alan Kazım Paşa, daha sonra İzmir Valisi olmuş ve “Dirik” soyadını almıştır. Bu kişi anılarında şunu söylüyor: “Biz İrade-i Milliye gazetesini çıkarırken, ellerimizle gazetenin silindirini bile çevirdik.” Bunu Atatürk'ün maiyetindeki bir kurmay subay ifade ediyor. Şimdi bu gazetelerin ben adlarıyla ilgili bir saptama yapmak istiyorum. Bir tanesinin adı *İrade-i Milliye*, bir tanesinin adı, *Hakimiyeti Milliye*. Arkadaşlar, bu Cumhuriyet demek. Milletten istenci ve milletin egemen oluşu, Mustafa Kemal Atatürk'ün demokrasi yolunda ki en önemli aşamalarından bir tanesidir. Hani hep tartışılmıştır, “Mustafa Kemal Samsun'a çıkarken kafasında bir Cumhuriyet var mıydı?” diye. Tabii ki var. 22 Haziran 1919'da İzmir'in işgali üzerine Sadarete bir protesto notasında, “Millet Türklük duygusunu ve hakimiyet esasını hedef almıştır.” diyor. Burada hukukçular var; yasama, yürütme ve yargının tek bir kişinin elinde olduğu bir siyasal düzende milletin hakimiyetini hedef alması, ne anlama gelir? Bunun bir ihtilalci düşünce ve ihtilalci yöntem olduğunu her hâlde burada çok kişi, hatta herkes takdir eder. Demek ki, Mustafa Kemal Atatürk, Cumhuriyeti ta başlardan itibaren kurgulamış, ama bunu söyleyememiştir. Bunu sayın hocam da az önce ifade ettiler. Çünkü o zamanki koşullar, belki bir stratejiyle bunları geliştiriyor adım adım, ama açıkça bunu bir anda ifade etmesi mümkün olmuyor. Bu bir stratejidir; yani onun stratejisi... Dolayısıyla *İrade-i Milliye* ve *Hakimiyeti Milliye*, Mustafa Kemal Atatürk'ün yazılar yazdığı, Anadolu'daki ihtilalin amacını ve özünü anlatmaya çalıştığı sesler olmuştur. Kendisi de doğrudan yazılar yazmıştır. Örneğin, *Hakimiyeti Milliye*'de yayınlanan, “Anadolu'dan Sesler” adlı yazının Mustafa Kemal tarafından yazıldığı biliniyor. Hatta Kaynak yayınlarında, şu anda adını hatırlayamadığım bir bayan araştırmacı, Mustafa Kemal'in *Hakimiyeti Milliye*'de yayınlanmış yazıları üzerine bir kitap da yayınladı, bunu biliyorsunuzdur.

Şimdi bununla ilgili şunu söyleyeceğim: “Anadolu'dan Sesler” adlı yazısında Mustafa Kemal Atatürk, bir başka yön üzerinde daha duruyor: “Anadolu'da çıkan ve Kurtuluş Savaşı'nı ve ulusal duruşu savunan diğer gazetelerin de desteklenmesi gerektiği”ni söylüyor. Bunu niçin yapıyor? Çünkü İstanbul'da

TARTIŞMA

özellikle Refik Halit Karay gibi, Ali Kemal gibi o dönemin ünlü birtakım isimlerinin Anadolu'daki hareketi, bir İttihatçılık hareketi gibi göstermesinden bir huzursuzluk vardı. İstanbul basını, Kuvayı Milliye'yi kanunsuz bir olay, bir yolsuzluk düzeni, soygunculuk ve Bolşeviklik gibi göstermeye çalışıyordu. Anadolu, İstanbul'un bu tavrından doğal olarak rahatsızdı. Bu kötü algılamayı tersine çevirmek için Anadolu'da yer yer çıkan bu sesleri desteklemek gerektiğini biliyordu. Dolayısıyla Mustafa Kemal Atatürk, yalnızca *İrade-i Milliye*, *Hakimiyet-i Milliye* ile sınırlı kalmamış; öteki gazetelerin desteklenmesini de sağlamıştır. Refik Halit Karay, tabii -ki, çok ünlü bir edebiyatçıdır.- çok işlek bir kalemi vardır, hicivcidir; "*Ey Sivas koyunları, Ankara keçileri, Meclis denilen ağılda mı toplandınız? Ne yapacaksınız orada milletin paşası?*" diye Mustafa Kemal'e sesleniyor ve bir ironi yapıyor kendince... Bu tavra karşı elbette Anadolu'daki basın, "*Ulusal Savaş*"ın amacını hem yerli efkarı umumiyeye hem de yabancı efkarı umumiyeye anlatmak için âdeta seferber edilmiştir. Bunun arkasında da tabii ki bu sözünü ettiğim ulusal kadro vardır.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Teşekkür ediyoruz.

Umut benim öğrencim olduğunu söyledi. Bir küçük metodolojik katkı da ben yapayım. İzzet hoca bir araştırma yapmıştır, belli sonuçlara ulaşmıştır. Yücel hoca belli bir araştırma yapmıştır, belli sonuçlara ulaşmıştır. Bizler burada bir şeyler söylüyoruz. Hiçbirimizin söylediği de mutlak değildir. Sana düşen bunların hepsini okuyarak kendince sonuçlara ulaşmandır. Teşekkür ediyorum.

Buyurun Mustafa Kemal bey.

Av. Mustafa Kemal ÇİÇEK: Ankara Barosu mensubuyum. Şimdi çok güzel değerlendirmeler oldu. Çok şeyler söylemek istiyoruz, çok katkıda bulunmak istiyoruz. Ben bir hususla gir-

mek istiyorum söze. Atatürk'ün Cumhuriyet bilinci –benim kanaatimce– Harbiye yılları başlamıştı. Bu düşüncesi, daha o zamanlarda mevcuttu. Bunu zamanın şartları içerisinde hayata geçirdiğini düşünüyorum. Bugün, “Yurtta Sulh, Cihanda Sulh” sözü, Atatürk'ün bu özdeyişi, komşularla sızır, sorunsuz bir yapı olarak değiştirildi. Atatürk'ün zamanında Balkan Antı vardı, Sadabat Paktı vardı, Bağdat Antlaşması vardı. Yani bu ilişkiler o zaman da yapıldı, ancak bugün Türkiye'nin Ağrı Dağı'nı kendi Anayasasında millî sembolü olarak gösteren, Doğu Anadolu bölgesini kendi Anayasasında, toprağı olarak gösteren bir ülkeyle antlaşma yapılması, Atatürk'ün, misak-ı millî sınırları içerisinde kurulması çabasına her zaman karşı çıktığı ve bu yönde uyarılar yaptığı Kürt devletinin Türkiye sınırları dahilinde kurulmaya çalışılması, Kıbrıs politikası, Ege Adaları politikası bunların tamamen ne duruma geldiğini göstermektedir. Bunlara çok eklemeler yapılabileceğı düşüncesindeyim.

İlk olarak, hocalarıma sormak istediğim soru şu: Cumhuriyetin ilk aşamaları, kurtuluş aşaması, Meclis kurulana kadar millî mücadele safhalarıyla geçiyor. Daha sonra Harf Devrimi, Kıyafet Devrimi, Şapka Devrimi gibi, birçok devrim arka arkaya birbirini takip ediyor. Ancak Atatürk'ün ölümünden sonra, bu Atatürk Devrimleri'ne tam olarak sahip çıkıldığı düşüncesi ne haiz misiniz? Tam olarak devam ettirildi mi, yoksa bir şekilde bir geriye dönüş başladı mı, bugün yaşadığımız süreç de bunun bir devamı mı? Bu hususta yorumlarınızı istiyorum.

Yine burada sabahki konuşmalarda, diktatörlük hususu tartışıldı. Atatürk döneminde, 142 tane dünyaca tanınmış bilim adamının Türkiye'ye gelmesi, Türkiye üniversitelerinin temelini teşekkül ettirmesi dahi Atatürk'ün ne kadar demokrat ve çekim merkezi olduğunun bir göstergesidir. Bunun dahi tek başına buna yeteceğı düşüncesindeyim.

Bir sorum da şu olacak: Bizim 1921 Anayasası'nda ve akabinde 1924 Anayasası'nda –ki, hem tek parti, hem çok partili dönemde uygulanmış ve 1960'a kadar yürürlükte olan Anayasamızdır– 1928 değişikliğı ile “İslam” ibaresi çıkarıldı ve 5 Şubat 1937'de Atatürk Devrimleri Anayasa'ya dahil edildi. Bu sü-

TARTIŞMA

reç daha erken yaşansaydı belli sorunlar aşılır mıydı, aşılmaz mıydı? Bu hususta görüşlerinizi talep ediyorum.

Şu anda soracağım bunlardan ibaret, teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Bütün heyete mi sordunuz, bir hocaya mı sordunuz?

Av. Mustafa Kemal ÇİÇEK: Hocalarımın görüşlerini almak istiyorum. Sonuç itibariyle konularda muktedir olan hocalarımızdır. Takdir ederlerse, hangisi cevap vermek isterse cevaplayabilir.

Seçil KARAL AKGÜN: Hepimiz birkaç şey söyleyeceğiz her hâlde, genel bir şey olduğuna göre.

Peki, hangisinden başlayalım? İki sorunuz var temelde: Bir defa Atatürk'ün ölümünden sonra ödünler başladı. Onun kişisel karizması bu işi götürüyor. Ben demin de söylemeye çalıştım, öyle insanlar bunlara hevesli, bekliyorlar, heyecanlı, aman olsun, uygulayalım falan diye değil. Ama onun bir kişisel ağırlığı var ve o dönemki insanlar esir olmanın sıkıntısını yaşamışlar. Savaşmanın ağırlığını hissetmişler. Teokratik monarşiden Cumhuriyete geçmenin rahatlığını hissetmişler. Onlar duygu dolu insanlar, onlar biraz götürüyorlar bu işi. Ama ondan sonra, yani Atatürk öldükten sonra, işler teklemeye başlıyor. Rahat bir terminoloji kullanırsam, 1950'de karşı devrim başlıyor; yani 1950 tarihi kesin bir karşı devrimin başlama hareketi. Ama 1950 ile Atatürk'ün ölümü arasındaki dönem, biraz önce de söylediğim gibi, çok da şanssız bir dönem. Çünkü bir defa, yeni çok zordur. İnsanların yeniyi kabul etmesi çok zordur. Türk Devrimleri yenilikler getiren bir olay.

Atatürk'ün devrimi yasalarla yapmasının nedeni; çok iyi tarih bilen bir kimse olması. Çünkü devrim dediğimiz hareketlerin her birine baktığımız zaman, bunların Batıda geçtiğini görüyoruz. Batı'da dil devriminden giysilere kadar hep yenilik hareketleri olmuş. Bunların Osmanlı'da da denendiğini görüyo-

ruz. Ama Atatürk görüyor ki, yeni eski tarafından hep boğuluyor. Çünkü yeni, geleneklere karşı çıkan bir şeydir. Geleneklerse, bir defa rahatlıktır, alışlagelmiş bir şeydir. Bugün bir eski dostla karşılaşırsınız, 30 senedir görmemişsinizdir, eskinin rahatlığıyla hemen konuşursunuz. Ama yeni birisiyle tanıştığınızda düşünmeniz lazım; ne yer, ne içer, ne giyer, ne sever, ne yapar? Yani daha bir tedirginsinizdir. Ne bileyim ben, yeni bir giysi alırsınız kendinize; hevesle alırsınız, ama o eskinin rahatlığı yoktur. Eski vücudunuza alışmıştır, ayağınıza alışmıştır... Yeni birçok şeye mal olur; işte, paraya mal olur. Düşünceye mal olur, vakte mal olur. Atatürk bunları bildiği için, eskileri yasayla kaldırıp, Türk Devrimi'ni yerine koyuyor. Ama onun bildiği, bu işin zaman içinde oturacağıdır. Çünkü bugün de kendimize bayrak edinmemiz gereken bunu gösteriyor. Tarih asla geri dönüş yazmıyor. Yani tarih çağları ne olursa olsun, birtakım sıkıntılar olmuş, ama mesela, ateş bulunduktan sonra ateşsiz zamanlara dönmemiş insanlar. Tekerlekten sonra tekerleksiz zamanlara dönmemiş. Sıkıntılar oluyor, şimdi Atatürk'ün de bildiği bunların toplumsal kabul görmesinin zaman alabileceği.

Bu sabah sayın Grassi söyledi, "En olanaksız olanlar, en karşı olanlardır" diye. İşte, bu en olanaksız olanlar; eğitimi olmayanlar, parası olmayanlar ve bu kimselerin burada bırakılmasında da çıkar sahibi olanlar var. Yani saltanatın yıkılmasıyla, Osmanlı'nın son bulmasıyla çıkarını kaybeden kimler var, bunlar destekliyor. Ondan sonra Batı yanlıları; Batı emperyalizminin Doğu'da istediği gibi at koşturamayacağı bir blok oluşturuyor Atatürk; ondan çıkarını kaybedenler var. Bunların hepsini toparlayıp ekonomik bunalımın sıkıntılarını, II. Dünya Savaşı'nın getirilerini Türk Devrimi'ne fatura ediyorlar. Halkın buna inanması çok kolay oluyor ve İsmet Paşa o zaman büyük bir hata yapıyor, siyasi bir hata yapıyor bence. Kendisi Atatürk kadar devrimci değil, bu bir gerçek. Yani devrimci bir ruh taşımadığı bir gerçek, ama kendisi bu işe sonradan dört elle sarılıyor. Yani Atatürk'ün yanında onun kadar devrimci adımlar atmasa bile, attığından geri dönmek istemeyecek. Düşünün, köy enstitülerini kurmuş olan kimse, halkevlerini geliştiren kimse; evvela o çıkarıyor bunları devreden. Niçin? Çünkü, bu devrime

TARTIŞMA

en iyi ben sahip çıkabilirim diye düşünüyor ve oturup da insanlara uzun vadede eğitim-öğretim kazandırabilecek yöntemler izlemektense, hemen ondan sonraki seçimleri hedefliyor. Madem karşı devrimciler bir parti kurma aşamasındalar, aynı silahı kullanayım diyerek, din eğitimini okullara taşıyor. Ondan sonra, işte, İlahiyat Fakültesi kuruluyor, imam-hatipler kuruluyor, köy enstitüleri şekil değiştiriyor. Hep İsmet Paşa'nın döneminde oluyor bunlar. Hasan Âli, Milli Eğitim Bakanlığı'ndan uzaklaştırılıyor. Tonguç'un defteri dürülüyor ve 1950 yılına gelindiğinde, İsmet Paşa, zaten büyük bir ümitle sarıldığı savaşı kaybediveriyor. Yani inandırıcı olmuyor. Demokrat Parti geldiğinde de karşı devrim oluyor. İlk yaptırımı, ezanın Arapça okutulması; ikincisi, Anayasa'nın dilini değiştirmesi ve ondan sonra bir çorap söküğü gibi gidiyor.

Tabii bu arada eğitim... En büyük darbeyi eğitim yiyor ve bu karşı devrimin sürmesinin nedeni; eğitim. Bakın pedagoglar diyorlar ki, *"Bir düşünce sisteminin, ideolojinin yerleşmesi için, aynı ideoloji yönünde eğitimin üç kuşak boyunca sürmesi lazım."* 25 yıl bir kuşak deniliyor; yani 75 yıl. Oysa Atatürk'ün ölümüyle Tevhid-i Tedrisat Kanunu'ndan ödünler başlıyor. Ben 1970 yılından beri üniversitedeyim. Eğiticiyim. Peş peşe beş yıl aynı yönetmeliği uygulayamadık...

Atatürk'ün devletçilikten kastettiği sadece ekonomik bir olgu değildir. Devletçiliği millî eğitim politikasına hakimiyet, devletin temel değerlerine hakimiyet diye de düşünmüştür. Ama ne oluyor parti sistemi...

Salondan: Sosyal adalet.

Prof. Dr. Seçil KARAL AKGÜN: Evet, hocam çok yaşayın. Bir şey başlıyor, ekonomik olay değil, tepki olarak Atatürk'e, devrimciliğine, millî eğitimine de tepki başlıyor ve bu millî eğitime bakıyoruz, parti politikaları şeklinde sürdüğüne tanık oluyoruz. Partiden öteye artık bakan politikaları oluyor. Her gelen kendi izlerini bırakacak bir sistem yaratabilmek için ne varsa çıkarılıyor, yenisini yerleştiriyor.

Ama bunlardan ümitsiz olmamız lazım. Yani bunlar mutlaka ve mutlaka yerleşecektir; öyle düşünüyorum. Yani bunların biraz sıkıntılarını çekeceğiz. Hani şu büyüme sancılarını yaşayan kuşaklar biz olacağız herhâlde. Çünkü bizler daha çok sevgiyle yetiştirildik, o ilk yaşayanların yetiştirdiği kuşaklardık. Yeni yeni irdelemeye başladık, ondan sonra fazla irdeler olduk. Fazla irdelemek diye bir şey düşünmüyorum, ama iki taraf birden bu işe bir orta yolu bulmakta elbette başarılı olacaklardır sonunda. Çünkü bir şey varsa, aydınlık geldikten sonra karanlık içinde kimse yaşamak istemez. İki dakika elektirik kesiliyor, hepimiz bunalıyoruz. “Aman ne oldu?” diyoruz. Ocağımız kalıyor, bilgisayarımız kalıyor, televizyonumuz kalıyor, her şeyimiz yarım kalıyor. İşte aydınlığı kapatmak böyle bir şey. Onun için aydınlığın tamamen kapatılması mümkün değil. Bir an bunu yaşıyoruz, çok sıkıntısını çekiyoruz. Artık hepimiz, belki de fiziksel acılar çekiyoruz, ama bunu aşacağız. Nasıl aşacağız? Atatürk'ün getirdiği aydınlığa sarılarak aşacağız. Onu öğrenerek, onu algılayarak, öğreterek aşacağız. Bu ülkenin artık uçan kuşan borcu olduğunu iyice öğrenip anlatmak gerekir. Bence kimsenin artık, “Ben kendi başıma ne yapabilirim, bana mı kaldı?” diyecek lüksü yoktur. Yeni Atatürk lüksümüz hiç yoktur. Demin de söylediğim gibi, hepimiz bu kadar sene okuduk-yazdık, içimizdeki Atatürk'ü çıkarmak zorundayız, bunu ortaya koyup kullanmak zorundayız, bu duruma el koymak zorundayız. Onun için bu karşı devrim falan, evet, olan şeyler, ama bunlar orada kalmayacak, hiç merak etmeyin.

Teşekkür ediyorum.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Ben teşekkür ediyorum. Buyurun sayın Güneş.

Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ: Bu konuyla ilgili bir-iki şey söyleyeceğim, bir arkadaşımızın sorusuyla ilgili olarak. Dedi ki: “1928 yılından önce Anayasa’daki laikliğe aykırı hükümler çıkarılsa olmaz mıydı?” Olmazdı... Çünkü, 1924 yılında Hilafet kaldırıldığı için bu hüküm konulmuştur. Kaldı ki ondan daha önce Cumhuriyet ilan edilirken, “Devletin dini İslam’dır” hükmü getirilmiş-

TARTIŞMA

tir. Bunun arkasından da Hilafet kaldırıldı ve bunun bir süre kalması gerekiyordu, işin olgunlaşması açısından.

İkinci bir husus, 1937 yılında Atatürk Devrimleri değil, Atatürk İlkeleri, 6 ilke Cumhuriyet Halk Fırkası'nın 6 ilkesi Anayasa'ya yerleştirilmiştir. Üçüncü bir husus, Seçil Hanım çok güzel açıkladı, ben şu kanımı söyleyeceğim; Türkiye erken bir tarihte çok partili yaşama geçtiği için, bu sıkıntılar yaşanmaktadır. Çünkü siyasal parti iktidara gelmek ister. İktidara gelmek isterken de kendisinden önceki bir partinin yaptıklarını onaylamaz, eleştirir. Bir Mustafa Kemal devrim yapmıştır, toplumun tüm yapısını değiştirmiştir. Bu yapıyı benimsemiş gibi gözükse bile, temelde kentten kıra doğru yayıldığımızda bu devrimlerin yeterince benimsenmediğini rahatlıkla görebiliriz.

İkincisi, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği sıkıntılar Cumhuriyet Halk Partisi'ne yüklenmiştir, ona fatura edilmiştir. Dolayısıyla üçüncü bir şey daha söyleyeyim: Mustafa Kemal Atatürk'le birlikte yola çıkmış olmasına rağmen, yapılmış olan devrimlerin altında imzası bulunmasına rağmen, imzası olmasa bile, Meclis'te oy vermiş olmalarına karşın, Mustafa Kemal Atatürk'ün hayattan ayrılmasından sonra, bu devrimleri içselleştirmedikleri, belirli bir amaçla bunların altına imza koydukları, daha sonra uygulamalarda açıkça ortaya çıkmıştır. Onun için Mustafa Kemal, yaptığı devrimleri sağlam oturabilmek için demokratik, laik, çağdaş, soran, sorgulayan, yani akla dayalı bir gençliğin, bir kuşağın yetiştirilmesine çok önem vermiştir. Bunu 1924 yılından başlayarak gerçekleştirmeye çalışmıştır. Ama amacına ulaşamamıştır diye düşünüyorum.

Teşekkür ederim.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Ben teşekkür ederim. Kemal hocam, siz bu konuda bir şeyler söyleyecek misiniz?

Doç. Dr. Kemal ARI: Bir cümle, sadece bir eksik kaldı. Ben Atatürk'ün kendi düşünce dünyasında Cumhuriyetin oluşu-

mu konusunda 22 Haziran 1919 tarihini verirken şunu söylemeye çalıştım: Tabii ki çok önceden oluştu, fakat söylemeye çalıştığım, çok önceden oluşmuş bir şeyi Samsun'a ayak bastıktan sonra kademe kademe uygulamaya koyduğudur. Bunu anlatmak istemiştim. Peki, ne zaman oluşur? Buna ilişkin en önemli gözlem bence, onun yakın arkadaşlarından Ali Fuat Cebesoy'un, *Sınıf Arkadaşım Atatürk* adlı kitabında anlattıklarıdır. Daha Harbiye yıllarında Mustafa Kemal'de Cumhuriyet fikri olduğunu bu kitapta belirtir.

Bir de şunu unutmayalım: Mustafa Kemal Atatürk'ün en çok etkilendiği yazarlardan biri Jean Jacques Rousseau'dur. Her ne kadar Meclis'te eleştirse de, "Bu adam cinnet geçirecek kuvvetler ayrılığını savunuyor." dese de, o günün koşulları içinde Jean Jacques Rousseau'dan çok etkilendiğini biliyoruz, Jean Jacques Rousseau da Cumhuriyetçidir.

Evet, teşekkür ederim.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Ben biraz önce de konuştum. Bu salona bakıldığında bir özeleştirme yapmak, Atatürkçülüğün, Kemalizm'in anlatımındaki, aktarılmasındaki sorunları da tartışmak, konuşmak zorundayız. Halkla ilişkiler konusundaki problemlerimizi ben açıkçası, çok açık yüreklilikle kabul eden bir insanım.

Biz Atatürk'ü çok sevdirdik. İlkokuldan beri Atatürk'ü insanlar seviyorlar, ama anlamıyorlar. Şuna benziyor: Babamızı çok seviyoruz, hiçbir dediğini yapmıyoruz. Aile büyüklerimizi çok severiz, ama dediklerini yapmayız. Bir ilkokula başladığınız zaman, ilkokul öğretmenini, "Yat" dediği saatte yatarız. Çünkü öğretmenin ne demek istediğini anırsınız o anda. Bu bağlamda bence Türkiye'nin bu geldiği noktada gerçekten Atatürkçülük, Atatürkçü düşünce sistemi ya da Kemalizm'in çok ciddi bir reçete olacağına inanan bir insanım. Ama nasıl anlatılmalı, nasıl aktarılmalı konusunda epey düşünmemiz gerekir.

Buradan sanırım bir beyefendi soru soracaklar. Buyurun efendim.

TARTIŞMA

Yüksel OKTAY: Merhabalar. Biraz evvel konuşmalarda, *İrade-i Milliye*, *Hakimiyeti Milliye* gazetelerinin, Anadolu'da başka gazetelerinin de olduğunu söylediniz. Cuma ve cumartesi günleri İstanbul'da Sabancı Müzesi'nde Adana 1909 Çalıştay'ı yapıldı. Orada konuşmaların birinde, Ermenilerin 1910 civarında mecmua, gazete şeklinde 650'ye yakın yayını olduğu söylendi. Sorum, o tarihlerde Anadolu'da kaç tane Osmanlı, Türk, Müslüman yayını vardı?

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Yani şu: Kurtuluş Savaşı yıllarında Anadolu'da kaç tane gazete vardı?

Yüksel OKTAY: Evet dergi, mecmua şeklinde.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Kesin bir rakam veremem; ama, epeyce olduğunu biliyorum.

Yüksel OKTAY: 200, 300, 500 olabilir mi?

Prof. Dr. Seçil KARAL AKGÜN: Yok yok, bence 25-30'u geçmez düzenli çıkanların sayısı.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Tam kesin sayısını ben bilmiyorum hocam. Yani 25-30, o arada bilmiyorum tam, ama çok önemli gazeteler var; Öğüt gibi, Açık Söz gibi. Bir de çok önemli bir şey var: İşgal altında kalmış yerlerde çıkan, sesini tam çıkaramayan sansür edilen, ama yine de birtakım mesajları vermeye çalışan gazeteler var. Örneğin, İzmir'de *Anadolu* gibi gazeteler var. Örneğin, Trabzon ve yöresinde *İstikbal* gazetesi var değil mi? Doğu'da çıkan gazeteler var, *Albayrak* var. Evet, *Albayrak* çok önemli, Kuvay-i Milliye döneminin çok önemli bir gazetesi.

Yüksel OKTAY: Benim söylemek istediğim zaten odur. Hırant Dink Vakfı'ndan biri araştırma yapmış ve bütün bu gazetelerin kopyalarının olduğunu ve 650'ye yakın dergi, mecmua, gazete olduğunu söyledi. Onun için merak ettim. Teşekkür ediyorum. Yani onların çalışmasını da belirtmek için.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Efendim, çok teşekkür ediyorum katkılarınız için.

Kısa bir soru olsun, çünkü süremiz geçti. Buyurun, hemen kısaca sorarsanız.

Emral ZOR (İngilizce Öğretmeni, Yüksekova): Hocam, azınlıklarla ilgili merak ettiğim bir şey var. Biliyorsunuz, daha doğrusu şöyle gireyim... Cumhuriyet döneminde azınlıklarla ilgili politikalarda mı yanlışlık oldu? 6-7 Eylül olayları çıktı. Yani azınlıkların ekonomide güçlenmesi bizi korkutmuş ki 6-7 Eylül olayları çıktı İstanbul'da ve azınlıkların elinden o ekonomik güç alındı. Yani yanlışlık nerede yapıldı? Azınlıklara verilen haklarda bir yanlışlık mı oldu, yoksa ondan sonraki süreçte mi bir şeyler oldu?

Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ: Şimdi ben Atatürk dönemindeki haklardan, gelişmelerden tarihsel gelişim içerisinde söz etmeye çalıştım. Şimdi 6-7 Eylül olaylarını çok farklı bir platformda değerlendirmek gerekir. Verilen haklardan kaynaklandığını düşünmüyorum ben. Orada siyasal iktidarın yanlış tavır ve davranışlarından kaynaklanan bir olay olduğu kanısındayım.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Evet. Karşılıklı soru-cevaba geçmeyelim dışarıda konuşursunuz.

Prof. Dr. İhsan GÜNEŞ: Yani siyasal-ekonomik güç olabilir, gelişebilir. Eğer bu ülkenin birer yurttaşı ise ve bu ülkenin

TARTIŞMA

hukuksal sistemine uygun hareket ediyor ise, bunu önlemeniz mümkün değildir. Hâl böyle olunca, onlar da yasa dışı bir gelişmenin içerisinde değillerdir; benim bildiğim kadarıyla, böyle bir yapılanma söz konusu değildir. Ama, II. Dünya Savaşı'nın getirdiği o olumsuz koşullar nedeniyle, siyasal iktidarın bazı yanlış uygulamalar, daha sonraki iktidarın yarattığı yanlış uygulamaları bir patlamaya sebep olmuştur. Bir tahrikin sonucunda ortaya çıkmıştır. Bu her yerde olabilir, bu konuda onlara değil, siyasal iktidarın izlediği politikaya bakmak gerekir. Her zaman için olabilir, ama siyasal iktidar önlemini almak, tahriki ortadan kaldırmak gerekirdi diye düşünüyorum.

Prof. Dr. Seçil Karal AĞÜN: O gün, Kıbrıs meselesiyle filan da çok ilgili. Çünkü o günler İngiltere'de toplantı yapılacak, yani Kıbrıs meselesi görüşülecek. 6-7 Eylülde, yani Türkiye dik-kati çekmek istiyor filan. Onların çok farklı boyutu var.

Prof. Dr. Temuçin Faik ERTAN (Oturum Başkanı): Aslında burada metodolojik bir sorun var. Tarihe öyle bakılmaz. Atatürk, bu birtakım hakları tanıdığında, II. Dünya Savaşı'nın olacağını biliyor muydu? II. Dünya Savaşı'ndan sonra iki süper devletin doğacağını, soğuk savaşın olacağını biliyor muydu? Türkiye'nin bu dengeler arasında kendisine yer arayacağını, Yunanistan'la olan iyi ilişkilerin bu süreçte bozulacağını, Kıbrıs sorununun bu düzeye geleceğini, böyle bir gerilim olacağını biliyor muydu?.. Böyle bir tarih kurgusu olabilir mi? Böyle bakamazsınız' O zaman sizin Yüksekova'da olmanızın sebebi sadece son dakikada yaptığınız bir tercih değildir. Ta İngilizce öğretmenliğinizden başlayarak giderseniz, aslında hiç doğmamalıydınız! O zaman öyle tarih kurgusu olmaz, tarihe öyle bakılmaz, anlaşıldı mı?

Çok teşekkür ederim. Dediğim gibi, "50 demir yürek" bizi dinlediniz. Hocalarımıza teşekkür ediyorum. Sağ olun, var olun.

*Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri*

**XXI. YÜZYILDA
ATATÜRK'Ü DÜŞÜNMEK**

İkinci Gün
10 Kasım 2009

Av. Berra BESLER
(Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı)
"Atatürk'ü Anma Programı Konuşması"

Öğr. Gör. Elif KÜZECİ
**"Atatürk Devrimi ve Türk Kadınının
Siyasal-Sosyal Yaşama Katılımı"**

Av. Ahmet Buğra ÇELİK: Değerli konuklar, katılımcılar hepiniz hoş geldiniz.

Bir “Mustafa Kemal Atatürk” sözüyle bu anma gününe başlayalım istedik. Der ki Mustafa Kemal Atatürk: “Denilebilir ki, hiçbir şeye muhtaç değiliz. Yalnız tek bir şeye ihtiyacımız var, çalışkan olmak. Servet ve onun doğal sonucu olan rahat yaşamak ve mutluluk, yalnız ve ancak çalışanların hakkıdır. Yaşamak demek, çalışmak demektir. Türk övün, çalış, güven.”

Evet, Türkiye Barolar Birliği Başkan Yardımcısı sayın Avukat Berra Besler’i konuşmasını yapmak üzere kürsüye davet ediyorum.

Av. Berra BESLER (TBB Başkan Yardımcısı): Sayın konuklar, değerli meslektaşlarım ve çok değerli çalışma arkadaşlarım. XX. yüzyılın ilk çeyreğinde ulusal ve uluslararası alanda büyük değişimlere neden olan Mustafa Kemal Atatürk’ü sonsuzluğa uğurlayışımızın üzerinden 71 yıl geçti. Bizlere manevi miras olarak akıl ve bilimi bırakan Mustafa Kemal Atatürk’ü bilgi çağı olarak adlandırılan XXI. yüzyılda, onun mirasına sadık kalarak anmayı arzuladık. Biz yani hepimiz 10 Kasımları yas günleri olarak değil, onun çağlar ötesine seslenen düşünce ve eylemlerinden duyduğumuz heyecan ve heyecanı coşturduğu günler olarak görüyoruz. O heyecanı her zaman içimizde yaşayacağımız yeni bir başlangıç olarak kabul ediyoruz. Onu anlayabilmenin kimi böyle tören ve seremonilerin, gürültülü kalabalığında değil de gerçekçi, adil, cesur ve bilimsel bir düşünce ekleminde mümkün olabileceğine inanıyoruz.

Değerli konuklar, Mustafa Kemal Atatürk, ülkesi için tek kurtuluşun köklü bir devrim olduğuna inanmıştı. O bir devrim-

BERRA BESLER'İN
KONUŞMASI

ciydi. İşgalcilerle çatışan, yerel direnişçileri boynunda idam fermanı ile örgütleyen ve çok çetin koşullar altında geçen Kurtuluş Savaşı'na bu anlayışla önderlik edendi. Türkiye davasının bütün mazlum milletli erin davası olduğunu söylemişti. Onun kaybında sadece kendi halkı değil, bütün mazlum halklar da aynı acıyı yaşamıştı. Onun bağımsızlık ve devrimcilik anlayışı, sömürgecilğe karşı mücadele eden diğer halkların da bayrağı oldu. Ülkelerinin bağımsızlığı için savaşırken bir caminin avlusunda mitralyözle taranan Cezayirli gençlerin ceplerinden Mustafa Kemal'in fotoğraflarının çıkması, bunun en güzel örneklerinden biri değil mi değerli arkadaşlar?

O, bir devlet adamı olduğu kadar bir halk adamı, bir halk adamı olduğu kadar da bir dünya adamıydı. “Düşmanınız kimlerdir?” diye soran yabancılara, “Biz kimsenin düşmanı değiliz, sadece insanlığın düşmanı olanların düşmanıyız.” demişti. İstanbul'da dağıtılan Meclis'in zaman geçirmeden Ankara'da toplanmasına ve savaşın buradan yönetilmesine öncülük etmişti. Muhalefeti hiç bıkıp usanmadan dinlerdi. O çetin koşullara ve muhatap olduğu eleştirilere rağmen bütün kararların Meclis'ten çıkarılmasına direnmişti. O dönemin Meclis tutanakları da bunu ortaya koymaktadır. Mustafa Kemal Atatürk, yalnızca bir devrimci değil, parlamenter bir devrimciydi. Avrupa'da Faşizmin ayak sesleri giderek güçlenirken, onun bütün özlemi, ülkeyi demokratik bir düzene kavuşturmaktı. Ne var ki, laik bir devlet sistemi kurulmadan, eğitim birliği sağlanmadan, kadınlar haklarına kavuşmadan demokrasinin kurulamayacağı da aşikârdır. O, demokrasiye geçiş için gerekli altyapıyı, birkaç yüzyılda gerçekleştirilebilecek işleri birkaç yıla sığdıran bir aydınlanmacı devrimciydi. Kurtuluş Savaşı'na önderlik ettiği Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin sonsuza kadar barış içinde yaşamasını istemiş, cephede savaşmışlarıyla dost olabilmişti. Bu çok ender rastlanan bir şeydir. O da bizim yüce liderimiz Atatürk sayesinde bizlere nasip oldu.

O, Türkiye'yi tek bir düşmanı kalmaksızın bıraktı. Mustafa Kemal Atatürk, gerçekten de yüzyılların nadir olarak yetiştirdiği bir dahiydi. Onun değerini bugün hâlâ bağnazlıktan ve karanlıktan çıkmamış toplumlara gördükçe çok daha iyi anlıyoruz. Bu topraklarda yaşamış, yaşayan ve yaşayacak olan herkesin ona minnet borcu olduğunu biliyoruz ve bunun unutulma-

masını, özellikle bugünlerde daha çok hatırlanmasını diliyoruz.

Değerli konuklar, değerli meslektaşlarım, çalışma arkadaşlarım. “XXI. Yüzyılda Atatürk'ü Düşünmek” başlığı altında dün başlattığımız ve 14 Kasım'a kadar sürecek ve içinde bulunduğumuz yılı kapsayacak “Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı” çerçevesinde görüşlerini sunmakta olan yerli ve yabancı çok değerli bilim adamlarına, dostlarımıza davetimizi kabul ettikleri ve çok önemli katkılar sağladıkları için içten teşekkürlerimizi sunuyoruz. Ne mutlu Atatürk'ü anlayanlara. Unutanlara da hatırlamaları bakımından ders olmasını diliyoruz.

Değerli konuklar, Türkiye Barolar Birliği olarak sonsuzluğa uğurlayışımızın 71. yılında bağımsızlık savaşımızın önderi, laik, demokratik, çağdaş Cumhuriyet'in kurucusu ve eşsiz devlet adamı Mustafa Kemal Atatürk'ü minnet, şükran ve saygıyla selamlıyoruz.

Büyük Atatürk, aklın ve ilmin rehberliğinde en büyük eserimizi Cumhuriyet'i yüceltmek, en büyük hedefiniz çağdaş uygarlığı yakalamak, ilke ve devrimlerinizi ödünsüz gerçekleştirmek için sarsılmaz bir inançla çalışacağımızı ve bu hedefler yolunda bizi geriye götürmeyi amaçlayan her türlü gelişimi göğüsleyeceğimizi bütün dünyaya bir kere daha ilan ediyoruz.

Değerli konuklar, bir-iki dakika sonra bütün Türkiye'de Yüce Atatürk'ü bir defa daha içimizde yeniden yaşatmaya başlayacağımız saygı duruşuna geçeceğiz.

(Saygı Duruşu ve İstiklal Marşı)

Büyük Atamızın ruhu şad olsun, aydınlıklar içerisinde yatsınlar. İlkeleri ve düşünceleriyle ülkemizi aydınlatmaya devam edeceklerdir, saygılarımı sunuyorum.

Av. Ahmet Buğra ÇELİK: Berra Hanım'a etkileyici konuşması için teşekkür ederiz.

Dün de ifade ettiğimiz gibi, Büyük Atatürk için döktüğümüz gözyaşı kadar zihnimizden de fikirler dökmek amacıyla

BERRA BESLER'İN
KONUŞMASI

yaptık bu organizasyonu. Atatürk der ki: “Türk milletinin yürümekte olduğu terakki ve medeniyet yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir. Bunun içindir ki milletimizin yüksek karakterini, yorulmaz çalışkanlığını, doğuştan zekâsını, bilime bağlılığını, güzel sanatlara sevgisini, millî birlik duygusunu her zaman ve her türlü vasıta ve tedbirlerle besleyerek geliştirmek millî ülkümüzdür.” Atatürk'ün ruhu şad olsun.

Şimdi, Başkent Üniversitesi'nden katılımcımız sayın Elif Küzeci burada. Kendisi, “Atatürk Devrimi ve Türk Kadının Siyasal-Sosyal Yaşama Katılımı” konusunda konuşacaklar. Alkışlarınızla davet ediyoruz buraya.

ELİF
KÜZECİ'NİN
TEBLİĞİ

Öğr. Gör. Elif KÜZECİ (Başkent Üniversitesi Hukuk Fakültesi):

Türkiye Barolar Birliği'nin değerli Başkanı ve Yönetim Kurulu üyeleri, saygıdeğer konuklar...

Bizler, siyasal, sosyal, hukuksal çeşitli sorunlarla mücadele edilen bir dünyanın yurttaşlarıyız. Bizi etkileyen ya da bir gün etkileyebileceğini düşündüğümüz konuları/sorunları değerlendiriyor, tartışıyor, çözüm yolları bulmaya çalışıyoruz.

Bu konular içerisinde “kadın”ın ve kadınlarla ilişkili sorunların en başlarda yer aldığını söylemek sanırım yanlış olmayacaktır. İlk aşamada bu, oldukça “olumlu” bir hareket olarak görülebilir. Öyledir de... Tartışma ve çözüm yolları arama, kadının yaşadığı sorunların çözülmesi için birincil gerekliliktir. Ancak öte yandan bu durum somut bir gerçekliği, bu sorunların halen aşılamadığını ortaya koyar. Oysa kadın toplumun yarısıdır. Diğer yarısı olan erkekler ise ancak kadınla ilişkileri söz konusu olduğu ölçüde bu tartışmaların içine girer. Çünkü “erkek” toplumun birinci üyesi kabul edilir. O, tek başına “tartışma dışıdır”.

Gündelik algılarımızdan birkaç örnek bile bu acı gerçeği ortaya koymaya yeter: Yönetici, komutan, tacir, pilot, politikacı, gazeteci dediğimiz zaman akıllarda yalnızca bir “erkek” belirir. Üstelik bu alanların büyük bir bölümünde kendini ispat etmiş, adını duyurmuş, başarılı pek çok kadının bulunmasına rağmen... Erkek egemenliği öylesine uzun bir dönem, öylesine doğal bir şekilde kabul edilmiştir ki aydınlanma çağı ile “insan hakları” yani İngilizce “human rights” düşüncesi yerleşme-

ye başladığında “rights of men” yani “erkeklerin hakları” olarak ifade edilmiştir.

Oysa tarih öncesi toplumlarda kadının üstünlüğünün kabul edildiği düşünülür. Sınırlı arkeolojik/antropolojik bulgularla desteklenen bu görüşe göre, tanrıça kavramı, tanrıdan önce doğmuştur insanların zihinlerinde. Zamanla doğum olayında erkeğin baş aktör olarak kabul edilmesi ve ardından yerleşik düzene geçiş ile erkeğin hakimiyetini sağladığı görülür. İşbölümü içerisinde kadının rolü aile içerisindeki hizmetlerin yerine getirilmesidir. Bu ise toplumsal yaşamda ikinci plana itilmesine neden olur. Binlerce yıl öncesinden gelen bu görüş, hem bireysel, hem de siyasal düzeyde etkilerini ne yazık ki halen hissettirmektedir.

Aydınlanma döneminde bütün insanların yaradılıştan eşit oldukları görüşü ile kadın sorunu güncel bir görünüm kazanmış ve bu tarihten başlayarak kadına bütün alanlarda eşit haklar istenmeye başlanmıştır. Ancak gelişim kolay olmaz. Kadın ile erkek arasındaki eşitsizlikler konusundaki körlük, uzun bir dönem bu durumun varlığını resmen kabul etmeyi bile engellemiştir. Kadınların yasa önünde erkeklerle eşit konuma gelmesi Avrupa'da XIX. yüzyılda görülür. Ancak yasa önünde eşitliğin cinsiyetler arası eşitsizlik sorununu tam anlamıyla çözmediğinin anlaşılmasıyla XX. yüzyılın ortalarından itibaren devletin pasif konumdan çıkarak, eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına yönelik pozitif yükümlülükler altına girmesi gerektiği kabul edilmiştir.

Öncelikle “kadını engelleyen sorunları çözerek, kadın ve erkeğe haklarından yararlanmak bakımından eşit bir ortam sağlanması”nı ifade eden “fırsat eşitliği” anlayışı benimsenir. Zaman içerisinde bunun da ötesine geçilmiş ve “fırsat önceliği” ya da “pozitif ayrımcılık” ilkeleri gündeme gelmiştir.

Bu genel tablo içerisinde Türk kadınının sosyal, siyasal ve hukuksal durumunu ise üç döneme ayırarak incelemek adeta gelenekleşmiştir: İslamiyet'in kabulünden önceki dönem; İslamiyet'in kabulü ile başlayan dönem ve Türkiye Cumhuriyeti'ndeki gelişim.

Türklerin İslamiyet'i kabulünden önce Orta Asya'da pek çok önemli devlet kurdukları bilinmektedir. MÖ 2000 yılına kadar giden bu topluluklara ilişkin bugün ulaştığımız sınırlı bilgiler, Orta Asya'da Türk kadınının oldukça özgür ve erkeğiyle hemen hemen eşit konumda olduğunun tahmin edilmesine neden olmaktadır. Kağanı, eşi "Hatun"un gerektiği durumda temsil etmesi, Kurultay gibi bazı kamusal toplantılara kadınların da katılmaları bu konudaki kanıları güçlendirmektedir. Ayrıca yarı göçebe bir toplumda kişisel mülkiyet daha çok taşınır mallar üzerinde olduğundan kadının tasarruf ehliyetine de sahip olduğu düşünülür. Daha sonra yerleşik kültüre geçen bütün devletlerde olduğu gibi Türk devletlerinde de erkeğin rolünün ve gücünün arttığı anlaşılmaktadır.

İslamiyet'in kabulü ile kadınların durumu ise öncelikle dönemin koşulları içerisinde değerlendirilmelidir. İslamiyet'te kadınlara ilişkin kurallar, barındırdığı eşitsizlikçi hükümler dolayısıyla eleştirilir. Nitekim erkeğin dört kadınla evlenebilmesi, boşanma hakkının erkekte olması ve hiçbir resmi izne bağlı olmaksızın uygulanması kadın-erkek arasında aile hukuku açısından söz konusu olan eşitsizliğin göstergesidir. Kadınların mirastan yarım pay almaları, usul hukukunda iki kadın tanığın bir erkek tanık yerine geçmesi, kadının örtünme ve erkekten olanaklar çerçevesinde çekinme zorunluluğu yine bu kapsamda sayılabilir.

Ancak bu eşitsizlikleri tarihsel bir muhasebe yaparak değerlendirmek gerekir. VII. yüzyılın dünyasında bu kuralların garipsenecek bir yönü bulunmamaktadır. Bu dönemde örneğin İngiltere'de miras hakkı erkek çocuklar için bile sınırlı idi. Oluştuğu etkili olan Katolik Kilisesi'nin kuralları uyarınca boşanma kesin olarak yasaktı. Ayrıca eski Yunan'dan beri süren gelenek uyarınca Batı kadınları sürekli velayet ve vesayet altındaydı. Kadın yapacağı her iş için velisinden ya da vasisinden izin almak zorunda idi. Çok zor da olsa edinilmiş malları var ise bunlar üzerinde tasarruf yetkisi yoktu. Buna karşılık Müslüman kadın, bülüğe erdikten sonra bugünkü hukukumuzda olduğu gibi ister bekar olsun, ister evli tam bir tasarruf serbestliğine sahip

ELİF
KÜZECİ'NİN
TEBLİĞİ

ti. Batılı kadın bu hakkı tam 1.100 yıl sonra, Fransız İhtilali'nin getirdiği eşitlik düşüncesi ile kazanmıştır.

İslam öncesi Türklerde din taassubunun bulunmaması pek çok dine hoşgörülle bakabilmeyi sağlamıştır. Ahmet Yesevi gibi bir bilgenin, Müslüman Türklerin İslam öncesi gelenek ve göreneklerini, yeni dinin kurallarıyla bağdaştırma çabası bir süre olumlu sonuç vermiştir. Öyle ki Orta Asya'da yaşayıp İslamiyet'i kabul eden Türk toplulukları bu eski geleneklerini yüzyıllarca sürdürmüşlerdir.

Osmanlı Devleti'nin ilk dönemlerinde de eski Türk geleneklerinin etkisiyle Türk kadını kaç-göç olmadan yaşamına devam etmiştir. Ancak zamanla bu durum değişir. Osmanlı Devleti'nde, özellikle I. Bayezit döneminden başlayarak, kadın, hem hukuksal, hem sosyal baskılar altında ezilmiştir. Kadının kamu hizmetine girme ve eğitim alma hakkı bulunmaktadır. İslam hukukuna uygun olarak miras hakkı erkeğin yarısı kadardır. Çeşitli tarihlerde çıkarılan fermanlarla da kadının sosyal yaşama ve erkeklerin bulunduğu ortamlara katılımlarının kuralları belirlenmiştir. Buna göre çeşitli tarihlerde dükkanlara girmeleri, erkeklerle, sandala, arabaya binmeleri ve mesire yerlerine gitmeleri yasaklanmıştır. Sokağa haftada kaç gün çıkabileceklerini, hangi kıyafetleri giyebileceklerini belirleyen fermanlar bulunmaktadır. Sonuç: Osmanlı Devleti'nde yaklaşık 400 yıl boyunca kadının sosyal yaşamdan dışlanması olmuştur. Tahminen XV. yüzyıldan başlayarak Osmanlı tarihinde-harem kadınlarının entrikaları dışında- "*kadının adı yoktur*".

II. Meşrutiyet arifesinden itibaren ise sınırlı da olsa bir kadın hareketi dikkat çeker. 1870'lerden itibaren çeşitli dergiler çıkartan kadınlar böylece sorunlarını dile getirmiştir. II. Mahmut'un kız çocuklar için okullar açtırması, yine cılız ama sevindirici bir gelişme olarak değerlendirilir. Osmanlı Devleti'nin yıkılışına doğru, kız öğretmen okullarında yetişenlerin çabası ile kadınların durumuyla uğraşan bazı dernekler kurulmuştur. Bu bağlamda I. ve II. Meşrutiyet'in kadınlar açısından hukuksal alanda hiç bir yenilik getirmese de sosyal alanda kadının haklarının tartışılmaya başlandığı bir dönem olduğu söylenebilir.

I. Dünya Savaşı ve kurtuluş mücadelesi sırasında ise Türk kadınının özverisi destansal bir nitelik kazanır. Öte yandan savaş dolayısıyla kimi işyerlerinde, atölyelerde erkeklerden boşalan yerleri kadınlar doldurmuş, böylece çalışma yaşamının içine girebilmişlerdir. Ancak hukuksal alanda kadın, hala haklarından yoksundur.

Yüzyıllar boyunca ikinci sınıf olan kadın, erkekle eşit haklarına ancak Cumhuriyet'in kuruluşundan sonra kavuşabilir. Bu ise hemen ve kolaylıkla gerçekleşmemiştir. Kurtuluş Savaşı'nın ardından Meclis'te Seçim Kanunu görüşülürken mebuslardan Tunalı Hilmi Bey'in, "Her 50.000 kadın ve erkeğe bir milletvekili seçilmesi" teklifi "Millete saygı gösteriniz efendi!" denilerek protesto edilmiştir. 1924 Anayasası hazırlanırken ise Komisyon'da benimsenen metinde yer alan "her Türk'ün seçme ve seçilme hakkına sahip olduğu" ibaresi Meclis görüşmeleri sırasında değiştirilmiş ve "her Türk" deyimini "her erkek Türk" olarak düzeltilmiştir.

Ancak Atatürk'ün önderliğinde Türk kadınına siyasal ve sosyal yaşamın bir parçası haline getirme girişimleri devam etmiştir. Dönemin zor koşulları altında Atatürk, kadınların erkeklerle eşit haklara sahip olmasını sağlayan hızlı ve çarpıcı gelişmelere önderlik etmiştir. Eğitim ve öğretimin birleştirilmesi, tevhidi tedrisat, kılık, kıyafet devrimi bu bağlamda değerlendirilebilir.

Özellikle 1924-1926 yılları arasında kabul edilen yasalar ile ulusal, laik, modern, demokratik bir eğitim sistemine geçilmesi hedeflenmiştir. Kadının eğitimi konusunda Atatürk'ün düşüncesi hiçbir belirsizliğe yer vermeyecek açıklıktadır. 1923 yılında yaptığı bir konuşmada şunları söylemiştir: "Bugünün levazımından biri de kadınlarımızın her hususta yükselmelerini temindir. Binaenaleyh kadınlarımız da alim ve mütefennin olacaklar ve erkeklerin geçtikleri bütün derecatı tahsilden geçeceklerdir". Ayrıca Atatürk kadınların çalışma yaşamına katılımını desteklemiş ve milletin uygarlaşması ve ilerlemesi için kadınların ekonomik ve toplumsal yaşama katılımının önemine dikkat çekmiştir.

ELİF
KÜZECİ'NİN
TEBLİĞİ

1926 yılında kabul edilen Türk Medeni Kanunu ile ise benzersiz bir atılım gerçekleşir. Kadın aile hukuku açısından önemli haklara sahip olur. Özellikle miras hukukunda tam bir eşitlik dikkat çeker. 1930 yılında belediye seçimlerine, 1934 yılında TBMM seçimlerine katılan kadın, siyasal haklarını da bir bir kazanmaya başlar.

Hukuk devrimi, artık kadını ikinci sınıf gören yönetim zihniyetinin değiştiğinin göstergesidir. I. Meşrutiyet sonrasında hakları için mücadelesine başlayan ancak bunları kazanamayan kadın, cumhuriyet döneminde hukuksal, sosyal, siyasal ve ekonomik açıdan özgürlüğüne kavuşmuştur. Artık kadın, milletin temsilcilerini seçiyor, millete temsilci oluyor, çalışıyor ve sosyal alanda varlığını gösterebiliyordur.

Peki, geçen 86 yıl içerisinde kadının siyasal ve sosyal yaşama katılımında neler değişti?

Cumhuriyet öncesi dönemin aksine artık kadın, yaşamın her alanında varlığını gösterebiliyor. Kadın öğretim üyesi sayısı bakımından yurdumuz dünyanın önde gelen ülkeleri arasında yer alıyor. Türkiye'de çeşitli alanlarda önemli başarılarla imza atmış pek çok kadın var. Yakın zamanda kaybettiğimiz Prof. Dr. Türkan Saylan bu kadınlardan biri.

Geçen zaman içerisinde hukuksal alanda da kadın-erkek eşitliğini sağlama yönünde olumlu adımlar atıldığı görülüyor. Örneğin, 1926 tarihli Türk Kanunu Medenisi yerine 2002 yılında yeni Türk Medeni Kanunu yürürlüğe girmiştir. Bu Kanun'un temelinde aile hukukunda özellikle eşler arasında mutlak eşitliğin sağlanması yatar.

Anayasa'nın eşitliği düzenleyen 10. maddesine 2004 yılında "*Kadınlara ve erkekler eşit haklara sahiptir. Devlet bu eşitliğin yaşama geçmesini sağlamakla yükümlüdür*" hükmü eklenmiştir. Kadın-erkek eşitliğine vurgu yapması nedeniyle bu ekleme olumlu bir gelişmedir. Ancak belirtmek gerekir: Anayasa'nın 10. maddesi bu şekilde pozitif ayrımcılığa izin vermemektedir. Bu noktada: uygulamada ne gibi bir değişiklik yarattığı sorusunu sormak gerekir. Nitekim Anayasa'nın 10. maddesinde herkesin, dil, ırk, renk, cinsiyet ve benzeri nedenlerle ayırım göze-

tilmeksizin kanun önünde eşit olduğu hükmü zaten bulunmaktaydı. 2004 yılında yapılan ekleme hukuksal açıdan bu hükümdede yer alan kadın-erkek eşitliğinin vurgulayıcı bir tekrarından öte bir sonuç getirmemektedir.

Bugün geldiğimiz noktada ne yazık ki kadınların siyasal-sosyal yaşama katılımı konusunda önemli sorunların bulunduğu görülmektedir. Hukuksal alandaki pek çok kazanıma karşın sosyal gerçeklikte Türkiye'de kadın halen, töre ve namus cinayetleri, aile içi şiddet, ekonomik ayrımcılık gibi ciddi sorunlarla mücadele etmektedir. Bu konuda okuduğumuz, gördüğümüz, kısacası gözlemediğimiz pek çok örnek vermek olanaklıdır. Ben burada yalnızca bazı istatistiklerden söz etmek istiyorum. Nitekim matematik soğuk ama somut bilgiler sunmakta bizlere.

AB Komisyonu'nun geçen ay yayınladığı 2009 İlerleme Raporu'na da yansıdığı üzere, yapılan çalışmalar, Türkiye'de kadınların %39'unun fiziksel şiddete, %15'inin cinsel istismara uğradığını ortaya koymaktadır. Ne kadar acıdır ki aynı çalışma, mağdurların yaklaşık olarak yarısının yaşadıklarını kimseye anlatamadığını, yalnızca %4'ünün yardım için polise ve yalnızca %1'inin devlete ait sığınma evlerine başvurduğunu belirlemiştir.

Bugün Türkiye'de kadınların eğitime erişimi, AB'ye üye ülkeler ve OECD ülkeleri arasında en düşük düzeydedir. Kadın ile erkek arasında halen ücrette eşitlik sağlanamamıştır. BM Kalkınma Programı'nın kadınların toplumsal yaşama aktif katılımını ölçen *Cinsiyete Dayalı Gelişme Endeksi*'ne göre Türkiye; Pakistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Ermenistan'ın da gerisinde kalarak 109 ülke arasında 101. sırada yer almaktadır.

Siyasal açıdan baktığımızda da tablo pek parlak değildir: Temmuz 2007 seçimleri sonrasında parlamentodaki kadınların oranı % 9,1'dir. 549 milletvekilinden yalnızca 50'si kadındır. Kadınların yerel yönetimlerde temsil oranı ise daha da düşüktür. Mart 2009'da yapılan yerel seçimler sonucunda il düzeyinde iki, ilçe düzeyinde 17 kadın belediye başkanı seçilmiştir. Siya-

ELİF
KÜZECİ'NİN
TEBLİĞİ

sal partilerin kadınları seçilebilir yerlerden aday göstermedikleri gözlenmektedir.

Yalnızca bu örnekler bile sanıyorum 2009 yılında Türkiye'de kadının durumunu ortaya koymaya yeter. Evet, kadın olmak zordur. Görünen o ki, Türkiye'de kadın olmak daha da zor. Bu durumda hem geçmiş, hem geleceği dikkate alan bir değerlendirme yapmak gerekir.

Atatürk ilerici ve aydın bakış açısı ile Türk kadının sosyal ve siyasal yaşama katılımını büyük oranda sağlamıştır. Atatürk devrimleri pek çok açıdan dönemin ilerici devletlerin de önündedir. Türkiye'de kadınların siyasal haklarını pek çok batılı devletten önce kazandığı bildiğimiz bir gerçek. Söz konusu haklara Fransa gibi gelişmiş ülkelerden önce kavuşması bunun en açık göstergesi. Ancak geçen zaman içerisinde bu anlayışın sürdürülebilirliği konusunda bazı sorunların olduğu görülüyor.

Cumhuriyet ilk yıllarında, sosyal ve siyasal yaşamdan tamamen dışlanmış Osmanlı kadının hayal etmesi zor bir atılım gerçekleşmiştir. Bugün ise pek çok batılı devletin benimsediği ve uygulamada oldukça olumlu sonuçlar alındığı görülen bazı konulara Türkiye'de çekimsiz yaklaşılması üzücüdür. Pozitif ayrımcılık bu konulardan biridir.

Pozitif ayrımcılık, mağdur olan cins lehine ayrımcılık yapılarak eşitliğe ulaşılmasını ifade eder. Burada hedef bir cinsin üstünlüğünü sağlamak değil, eşitliği sağlamaktır. Bu kapsamda cinsiyet ya da kadın kotaları, kadın girişimcilere ucuz kredi verilmesi veya düşük vergi uygulanması gibi yöntemler dikkat çekmektedir.

Batılı çeşitli devletlerin anayasalarında pozitif ayrımcılığa olanak veren hükümler yer almakta ve kadın erkek arasındaki eşitsizliğin giderilmesi açısından bunların oldukça olumlu sonuçlar verdiği görülmektedir. AB Anayasası'nın "Erkekler ve kadınlar arasında eşitlik" kenar başlıklı 83. maddesinde örnek oluşturabilecek bir hüküm yer alır: "Erkekler ve kadınlar arasında eşitlik, istihdam, çalışma ve ücret dahil olmak üzere bütün alanlarda sağlanmalıdır. Eşitlik ilkesi, yeterli şekilde temsil edilmeyen cinsin lehine belirli avantajlar sağlanmasını öngören ön-

lemelerin sürdürülmesini veya benimsenmesini engellemez.” Pozitif ayrımcılık yanında çeşitli devletlerin anayasalarında ekonomik eşitliği sağlamaya yönelik hükümler de bulunmaktadır. Romanya, Finlandiya, Malta, Macaristan gibi kimi ülkelerin anayasalarında eşit iş için eşit ücret ilkesi düzenlenmiştir.

Kota uygulamasına ülkemizde halen sıcak bakılmamaktadır. Oysa parlamentoda temsil için kota uygulaması oldukça olumlu sonuçlar getirmektedir. Fransa örneği bunun açık göstergesidir. Ancak bu uygulama yalnızca Avrupalı devletlere özgü de değildir. Ruanda soykırım sonrası hazırladığı yeni anayasaya, parlamento için kadın kotası öngören bir hüküm koymuştur. Bunun sonucunda 2003 yılında yapılan seçimle kadın milletvekili sayısı açısından dünyada birinci sıraya yükselmiştir. Kadınların siyasal katılımını destekleyen İsveç, Finlandiya gibi ülkelerde ise kadınların parlamentoda temsil oranı %40'ların üstündedir.

Bir ülkede kadınların durumu, o ülkenin uygarlaşma seviyesinin bir belirtisi olarak kabul edilir. Demokrasinin varlığından söz edebilmek için de eşitliğin vazgeçilmez bir nitelik taşıdığı açıktır. İnsan olarak kadının haklarına tam anlamıyla kavuşması ve bunların uygulamada işlerlik kazanması çağdaş Türkiye idealiyle Cumhuriyet'in kurulmasındaki temel düşüncenin gereğidir. Ancak bunların yanında günümüzde etkisini her geçen gün biraz daha fazla hissettiğimiz ekonomik sorunların çözümü için de bir gerekliliktir.

Nitekim BM'nin geçen ay yayınlanan konuya ilişkin raporunda da işaret edildiği üzere kadının ekonomik ve finansal kaynaklara erişimi yalnızca kadın-erkek eşitliğinin sağlanması için değil, sürdürülebilir ekonomik gelişim için de kritik öneme sahiptir. Dünya Ekonomik Forumu'nun 2009 yılında hazırladığı bir raporda dünyanın içinde bulunduğu ekonomik krizi ancak kadınların ekonomik kaynaklara ulaşımı ile aşabileceğine işaret edilmektedir.

Peki ne yapılabilir?

Hukuksal alanda daha güçlü bir koruma getirilebilir. Anayasaya pozitif ayrımcılığa izin veren bir hükmün eklenmesi ve

kadın kotası uygulamasına başlanması kadınların eşit haklarının uygulamada sağlanabilmesi için önemli adımlar olabilir. Doğrudan kadın erkek eşitliğini sağlamaya yönelik uygulama ve önlemleri düzenleyen bir yasanın kabulü yine bazı kazanımlar sağlayabilir. Nitekim İsveç, İspanya, Fransa gibi ülkelerde benzeri yasal düzenlemelerin olumlu sonuçları bilinmektedir.

Buna karşın şu an Türkiye'de toplumsal cinsiyet eşitliğini güvence altına alan yasal bir çerçevenin bulunduğu dikkatten kaçmamalıdır. Ayrıca Türkiye, Kadınlara Karşı Her Türlü Ayrımcılığın Kaldırılması Uluslararası Sözleşmesi'nin de tarafıdır. Ancak bu yasal çerçevenin yaşama geçirilmesi konusunda ciddi sıkıntılar yaşandığı görülmektedir. Bu sıkıntıların aşılabilmesi için öncelikle soruna ilişkin farkındalığın artırılması gerekir.

Sorun her şeyden önce bir anlayış sorunudur. Unutulmalıdır ki gelişen dünyanın değişen koşullarını kavrayabilmek ve her dönemde çağdaş kalabilmek Atatürkçü düşüncenin temelidir. Türkiye'yi aydınlık yarınlıklara taşıyabilmek, karanlığa gömülmesini önlemek ancak bu düşünce yapısını kavramak ve çağdaş bir şekilde yorumlamakla olanaklıdır.

İlk olarak kadınlar, Cumhuriyet ile kazandıkları hakların bilincinde olmalı, onları korumalı, kullanmalı ve geliştirmek için çalışmalıdır. Ancak daha çağdaş bir Türkiye için yalnızca kadınların değil, erkeklerin de cinsiyetler arası eşitlik için mücadele etmesi gerekir.

Türkiye'de kadını ile erkeği ile eşit, özgür, çağdaş, demokratik bir ülkede yaşıyor olmayı Atatürk devrimine borçluyuz. Cumhuriyet'in kurulduğu dönemde atılan cesur ve ilerici adımları unutmamak, Türkiye'de kadının hak ettiği konuma ulaşması için çalışmak bizim görevimizdir.

Kadının kabuğundan çıkarak sosyal ve siyasal yaşama katılımını sağlayan, devrimi ile bugünlere gelmemizi sağlayan ve bize bugün en zor koşullarda bile bir şeylerin iyi yönde değişebileceği umudunu veren Mustafa Kemal Atatürk'ü saygıyla anıyorum.

Teşekkür ederim.

*Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri*

**XXI. YÜZYILDA
ATATÜRK'Ü DÜŞÜNMEK**

Üçüncü Gün
11 Kasım 2009

Birinci Oturum

Dr. Andrew MANGO
Söyleşi

Av. Teoman ERGÜL: Efendim, günaydın. Türkiye Barolar Birliği'nin 4 yıla yaymak karar ve azminde olduğu programın ilki "Ölümünün 71. Yılında Atatürk'ü Anma Programı"nın, bugün üçüncü günü. Ne mutlu ki, gün geçtikçe salonumuz daha kalabalıklaşıyor, daha güzelleşiyor. Biraz da salonun küçülmesinden ileri geliyor bu! Bugünkü programımızın ilk bölümünde sayın Andrew Mango üstadımız sizlerle sohbet edecek.

Dr. Andrew MANGO (Tarihçi, Yazar): Sayın hukukçu arkadaşlarım, bilgin avukatlarım. İlk önce Türkiye Barolar Birliği'ne konukseverliği, daveti, tertibatının mükemmeliyeti için candan teşekkür ederim.

ANDREW
MANGO'NUN
SÖYLEŞİSİ

Sizin sırtınızdan dün, birkaç yayın kuruluşu yararlandı. Beni burada bulmuşken, siz davet etmişken belirteyim, evvela Halk televizyonu, Kanal B, Show ve nihayet NTV, bütün gün boyunca beni konuşturdular. Siz beni davet etmeseydiniz, onlar da benim gibi birisini bulamazlardı.

Benim için tabii bu da son derece ilginç oldu. Çünkü hem sorulan sorular bakımından hem de panellerde beraber çıktığım uzmanların, arkadaşlarımla fikirlerini öğrenmek faydalıydı. Bu sabah NTV'deki "Yorum Farkı" programından tanıyorum, sayın sosyologunuz Emre Kongar'la gazeteci Mehmet Barlas'ın programının en sonunda dedim ki, "Atatürk konusunda yorum farkı yoktur." ve gayet haklı olarak yoktur.

Türk kamuoyunun çeşitli kesimleri Atatürk'ün kişilik ve eserinin farklı cephelerine, yerlerine ayrı ayrı önem veriyorlar. Yalnız halaskârgazi, onunla yetiniyorlar, ondan sonra bü-

ANDREW
MANGO'NUN
SÖYLEŞİSİ

yük devrimci... Ama herkesin, hiç kimsenin inkâr edemeyeceği, Atatürk'ün bir karakteristiği var, o da zekâsı. Korkunç zeki, bilgili tabii. Ama bilginin ötesinde bir sesi...

Onun verdiği bir örnek; hangi söyleşi de olduğunu hatırlamıyorum; ama bunu yine söyledim. Atatürk Erzurum Kongresi'ne gidiyor... Erzurum o zaman dünyadan kopmuş bir yer. Karabekir Paşa'nın nihayet bir zaferi oluyor orada. Bir yandan Bolşevikler, diğer yandan anarşik bir durum; Anadolu'da, müttefikler var ve Atatürk Sivas'a geçmek istiyor. Sivas valisine telgraf çekiyor. Sivas'a Heyeti Temsiliye ile yola çıkıyor. Sivas valisinden cevap: *"Allah aşkına gelme, Fransızlar Samsun'dan inip burayı basacaklar, biz de işgal bölgesi içinde kendimizi buluruz. Hiç olmazsa işgal kuvveti yokken gel. Gelirsen işgal kuvveti gelecek."*

Atatürk diyor ki: *"Korkma Vali bey, Fransızlar savaş yorgunu, hiçbir yere gitmezler."* Şimdi bunu mahsur olduğu Erzurum'dan anlamak muazzam bir meziyettir. Müttefiklerin korkunç savaş yorgunu olduklarını vali bilmiyor, İstanbul'daki padişahın hükümeti hiç anlamıyor.

Atatürk'ün başka bir yönü; açıkça konuşmak lazım, zekâsı sayesinde herkesi kullanabiliyor, kendini kimseye kullandırtmıyor. Mesele şu: Vahdettin kendini zeki sanıyordu; oysa, Mustafa Kemal'in yanında perişandı, dökülüyordu; ama Mustafa Kemal'i alt edebileceğini sanıyordu. Şimdi sağ kesimden kimisi diyor ki, Vahdettin'in o meşhur sözlerini, *"Paşam, şimdiye kadar çok hizmette bulundunuz. Bundan sonra vereceğiniz hizmet hepsinin üstündedir."* Vahdettin'in planladığı hiçbir şey yoktu. Vahdettin'in tek istediği müttefikleri tatmin etmekte. Anadolu'yu teskin etmek, sakin hale getirmek. Mustafa Kemal de Vahdettin'i kullanıyor, 9. Ordu Müfettişi olarak tayini çıkıncaya kadar. Muazzam yetkilerle donatılmış bir müfettiş olarak çıkıyor, ondan sonra milliyetçi hareketin başına geçiyor.

Bolşeviklere muhtaç, çünkü bir yerden yardım görmesi lazım. Onu kullanabileceklerini sanıyorlar. Düşünün, Lenin'den başlayarak, Çiçerin filan bütün bunlar kapitalist, büyük emperyalist güçlere karşı. Görülür eninde sonunda kimin kimi kullan-

ANDREW
MANGO'NUN
SÖYLEŞİSİ

diği! Hiç Bolşeviklerle bozuşmadı. Ölümüne kadar ilişkiyi idame ettirdi, sürdürdü, ama yine de onların istediğini hiçbir şekilde yapmadı. Sovyetler de bunu yutmak zorunda kaldı. Çünkü nihayet Türkiye'ye hakimdi. Sovyetler Birliği, tabii o zaman oynuyordu, Komünistler birisini kullanmak istiyorlardı. Enver'i mi? Türkiye Komünist Partisi'ni mi? –küçük o zaman– Mustafa Kemal başa geçti, onu kullanmak istediler. Onu destekliyorlar, para veriyorlar, silah veriyorlar. Tabii Mustafa Kemal de mukabilinde Bolşeviklere karşı müttefiklerin Türkiye üzerinden harekete geçmesine engel oluyor. Zaten Türkiye üzerinden hiç kimsenin hareket yapmasını istemiyor ki, hiç kimsenin; taa, ölümüne kadar.

Fransa ile Hatay meselesinde, taktiği; “*Dostuz, dostluğumuz kaybetmeyelim; ama haklıyız.*”, şu bu... Aslında Fransızlar Suriye'deyken Hatay'ın tabii bir özelliği var; ama öne çıkarılmıyordu. Ama Fransızlar; 1930'ların sonunda Suriye'ye bağımsızlığını vereceklerini ilan ettikleri zaman, tabii o zaman Hatay'ı Suriye'ye bırakmak niyetinde değildi.

Atatürk'ten sonra bunun bir örneğini, Kıbrıs için de verebilirim. Çünkü hem Hataylı Türkler hem de Kıbrıslı Türkler için, Fransız idaresinden Hatay'da, İngiliz idaresinden Kıbrıs'ta, Suriye idaresine veya Rum idaresine geçmek, attan inip eşeğe binmek gibi bir durum olacaktı. Bunlara da tabii Türkler razı değillerdi. Ama yine Batı'yla ilişkilerinde Atatürk, çok ölçülüydü. Batıcıydı ve Avrupacıydı. Doğru, ama belirtmekte fayda var. “*Garp*” kelimesini, “*Batı*” kelimesini pek az kullandı. Fransız gazetecisi Pernot'ya, Neue Freie Presse'in temsilcisine verdiği mülakatlarda kullanıyor Batı'yı. Fransa'yı pohpohluyor bir yerde, “*Fransız kültürü kaynağından hepimiz içtik.*” diyor. Ama, Türk kamuoyuna yönelik demeçlerinde, Batı'dan değil, muasır medeniyetten söz ediyor. İngilizlerde çok kullanılan “*bilgi sınırı*” terimi var. Bilgi sınırı, insanlık bilgisinin ulaştığı sınırdır. O zaman o sınır şüphesiz Batı'daydı; Batı Avrupa'da, İngiltere'de, Amerika'da idi. Japonya daha ziyade taklitçiydi. Hindistan'da filan o zaman fazla bir şey yoktu.

Önemli olan, bilim nerede ise, onu oradan almak. Medeniyet nerede ise, onun oradaki seviyesine ulaşmak. Ama ge-

ANDREW
MANGO'NUN
SÖYLEŞİSİ

çen gün dediğim gibi, Batı kavramı çekile çekile, dünyanın her tarafını kapsamış oldu. Çünkü medeniyet, ilk aydınlanma manasında ki, hani o Condorsi isminde bir Fransız düşünürü ortaya koyuyor, onun meşhur bir yazısı vardı: “*İci Sur le Progrée de l’ésprique du ma*” “*İnsan Bilincinin İlerlemesi Hakkında Bir Deneme*”. Bu aydınlanmanın ilk klasik ilkesini, doktrinini ortaya koyuyor. Medeniyet, bütün insanların ilerlemesidir. Batısı, Doğusu yoktur. İslamlığı, Hıristiyanlığı yoktur; bilim, bilimdir. Nasıl ki bu günlerde deniliyor, “*Komünist bilgisayar yoktur, Hıristiyan bilgisayar yoktur, Müslüman bilgisayar yoktur. Bilgisayar vardır.*” Bu kadar. Ama diyebilirsiniz ki bu nihayet teknoloji, teknoloji bilimi.

Teknoloji gibi, kültür de son derece enteresan bir kavram; çünkü iki anlamda kullanılıyor: Atatürk'ün zamanında başka anlamda, şimdi başka anlamda. Atatürk zamanında kültür, daha çok “yüksek kültür” dediğimiz anlamda kullanılıyordu; yani edebiyat, güzel sanatlar, müzik, heykeltıraşlık, şu bu... Atatürk, Afet Hanım'a yazdırdığı derslerinde diyor ki: “*Bunlar bakımından da kültür tektir.*” Hakkı vardı, çünkü o zamanlarda Fransızların küçültücü, aşağılayıcı bir tabirleri vardı: “*Bon pour l’Oriene.*” “*Şark'ta geçerli*”. İşte, Atatürk, Türkiye'deki kültür eserlerinin yalnızca şarkta geçerli eserler olmamasını istiyor, bütün dünyada geçerli eserler olmasını istiyor. O bakımdan, kültür birdir. Mesela, Nobeli kazanan yazarınız Orhan Pamuk'un da dediği gibi, “*Ben kendimi Ortadoğu'nun yazarı olarak saymıyorum. Ben dünya edebiyatına katkıya çalışan, katkı yapmaya yeltenen bir yazarım. Doğuluyum, ne Doğunun yazarıyım ne Batının yazarıyım.*” O anlamda kültür, medeniyet gibi tektir ve özeldir.

Ama daha sonra; kültür, daha çok yaşam biçimi, hayat tarzı olarak kullanılıyor ve şu hâle geldi ki, bugün mesela deniliyor ki, Amerika'da “*Wall Street kültürü*”, İngiltere'de Loyd Bank kültürü; iki banka birleştiğinde, acaba bunların kültürleri de birleşir mi? İş âdetleri, hayat âdetleri, iş tarzları... Demek ki, bunda farkları küçümsememek gerek. Bu hayat tarzı farkları vardır. Gerçi onlar da azalmaya yüz tutuyor, evrensel medyanın etkisiyle. Çünkü dünyanın büyük kısmı, aynı televizyon

programlarını seyrediyor, aynı reklamlara muhatap oluyorlar. Medya grupları da artık evrenselidir.

Ama her şeye rağmen inkâr edilemez, bu yaşam tarzı farkları var ve bazı bakımlardan belirgindir. Özellikle “Almanya’da Türkler çok entegre olamıyorlar.” dedikleri zaman, tabii ki Almanya’daki Türk işçilerinin çoğu İç Anadolu’dan, köylerden geliyor, onların hayat tarzları, âdetleri başkadır. Almanların âdetlerine pek benzemez. Bu hayat tarzları farkları, bazılarınca, aşağı yukarı çoğunlukla belki medeniyet farkı olarak ele alınıyor. Şöyle ki, mesela, buna çare bulmaya çalışanlar sayın Başbakanınız gibi, İspanyol Başbakanıyla birlikte, “Medeniyetler arası ittifak.” diyor. Atatürkçülükte medeniyetler arası ittifak olamaz, çünkü medeniyet, kendisiyle ittifak kuramaz, medeniyet tektir. Ama tabii, antropolojik anlamda kültürler arasında yakınlaşma, birbirlerini tanıma gayretleri oluyor.

Aynı şekilde, diğer yandan; milletlerarası ittifak akımının karşısında, meşhur senyor Huntington’un “Medeniyetler Arası Çatışma Tezi” var. Konfüçyus medeniyeti, İslam medeniyeti, Batı Hıristiyan medeniyeti, Ortodoks Hıristiyan medeniyeti ve Türkiye daha kararsız bir durumda, hangi medeniyeti benimseyeceği belli değil.

Tamamen yanlış; medeniyet kendisiyle ittifak kuramaz, kendisiyle çatışamaz. Bugünlerde “Konfüçyus Değerleri” var; bir zamanlar Singapur’da Başbakanlık yapmış olan, sonra Cumhurbaşkanı oldu, Li Huan Yung isminde Çin asıllı bir Singapurlu ortaya atıyor: “Bizim Asyalı değerlerimiz var. Büyüklere saygı, küçüklere sevgi.” Türkiye’de olduğu gibi, açık ara muhaliflerini sindirmek istiyor. Ama aslında Singapur, Konfüçyus değerleriyle değil, Batı’nın bilişim teknolojisini benimsemekle ilerliyor. Çin, Konfüçyus değerleriyle değil, Batı teknolojisini benimsemekle endüstrisini koruyor. Bununla da yetinmiyor, Atatürk’ün Türkiye’de yapmış olduğu gibi, Batı’nın müziğini de alıyor. Daha önce Japonya’da olmuştu, Batı klasik müziğinin en iyi icracılarından bazıları, Japon ve Çinlidir. Onların konseratuarları Batı klasik müziği stilinde, ekolünde, birinci sınıf eğitim veriyorlar. O da Çin klasik müziği değil. Ama bazı motifler bazen belki giriyor, belki girmiyor, Türk Batı tarzında yazılan

ANDREW
MANGO’NUN
SÖYLEŞİSİ

ANDREW
MANGO'NUN
SÖYLEŞİSİ

yeni müziğinde olduğu gibi. Anadolu motifleri girebilir, ama teknik tamamen Batı tekniğidir.

O bakımdan da kültür birdir. Bu medeniyeti ayırma, ayrıştırma fikri o kadar yaygındır ki, Atatürkçü olarak buna karşı koymakta bence yarar var, lüzum da var. Aynı medeniyeti, aynı yer küresini, aynı şeyi paylaşıyoruz. Avrupa'nın değerleri ne ise, şimdi medeni Türkiye'nin öz değerleri de aynıdır.

İnsan hakları da bu. Diyorlar ki, "*Çin medeniyetinde insan hakları mefhumu yoktur.*" Buna yer vermek istemiyorlar da o yüzden şimdi yoktur. Bir imkan verseler, nasıl var olduğunu görürler. Tabii ki, Atatürk'ün de anlatmış olduğu gibi, bir anda, bir hamle ile Amerikalıların, Bush'un anlamadığı gibi, demokrasi kurulamaz. Türkiye tarihini bilmenin bir faydası, demokrasi kurmanın ne kadar uzun, sürekli bir süreç olduğunu anlamamıza yardım ediyor. Nihayet bunda şaşılacak bir şey yok. Batı demokrasisi, dünden bugüne derhal, gökten zembille inmiş değildir. Onun da gelişmesi yüzyıllar sürmüştür. En son, kadın hakları, II. Dünya Savaşı'ndan sonra tanınmış oldu. Yanlış anlamlar var. Kusura bakmayın, hukukçu değilim, hatta tashih ederseniz, düzeltirseniz sevinirim. Diyorlar ki, "*Türk aile hukukunda son zamanlara kadar 'Aile Reisi' mefhumu vardı. Erkek, koca, aile reisiydi. Batı'da Türkiye'yi bilmeyenler, diyorlar ki, bu şeriatın etkisidir.*" Hayır efendim, bu Napolyon'dan, "*chef de famille*" müessesesinin tamamen Türkiye'de taklididir, uygulamasıdır, şeriatla hiçbir ilgisi yoktur. İşte bu *chef de famille* menfumu ve terimi Fransa'da II. Dünya Savaşı'ndan sonra ortaya çıkarılıyor. Evlenme Kanunu ondan sonra çıkarılıyor ve evlenecek olanlar, bunun nasıl bir ortaklık olacağını önceden seçebiliyorlar. Müşterek mal ortaklığı mı, ayrı mal ortaklığı mı diye. Bu da aynen Türkiye'de bazen yerli kültür, İslam kültürü diye sandığımız bazı şeyler, Avrupa'nın düne kadar uyguladığı şeylerdir. Yavaş yavaş tabii... Mesela kadınlara seçme seçilme hakkı bakımından öncülük ediyordu... Daha çok II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da getirilen yenilikleri Türkiye şimdi biraz gecikmeyle uygulamaya başlıyor. Atatürkçü olarak bunları da bence bilmekte fayda vardır.

Son sözüm: Bugün Türkiye'yi ayrı kafese koymak isteyenlere imkan vermeyin. Türkiye tarihini, Türkiye'nin siyasi durumunu incelediğim zaman, aşağı yukarı aynı temayı işliyorum. Atatürk demiştir ki, "Biz bize benzeriz." Ve diyorum ki, evet, siz size benzersiniz; ama, bize de benziyorsunuz. Bana, Türkiye'de bugünlerde alevlenen, çok konuşulan dinci-laik kutuplaşmasından, mücadelesinden bahsederken, benim aklıma Avrupa'da yaşanan klarikal-antiklarikal mücadele geliyor. Arkadaşımız da bunu kendi memleketinde görmüştü. Ben İtalya ile ilişkim olduğu zaman, biliyordum –ki İtalya'da Hıristiyan sendikalar vardır, Katolik sendikaları vardır, Marksist sendikalar vardır– klarikal-antiklarikal'ler Fransa'da var, İtalya'da var, Almanya'da var, Hollanda'da var, her yerde var. Ama ne oldu? Eski kin azalıyor ve bunlar bir arada yaşamayı öğreniyorlar, aynı yaşam tarzını paylaşmaya başlıyorlar. Onun için bu beni korkutmuyor. Bu, Avrupa'da gördüğümüz, tanıdığımız bir durumdur. Aynen şurada tehlikeli olan, etnik sorunlara gelindiğinde, Avrupa'da da bunu görmüştük. Tabii her etnik sorunun özellikleri vardır. Sizininkin güçlü, kendilerini ayrı sayan, kimliklerinde ısrar eden Kürt milliyetçilerinin, aynı zamanda İran'da, Irakta, Suriye'de bulunması aşan bir şeydir. Tabii baskılar da öyledir; ama, diğer yerlerde, Korsikalılarda filan böyle değildir. Sınırları aşan bir sorundur ve sırası gelmişken söyleyeyim, dün de çok söyledim, bana göre Kürt sorunu yoktur. Kürt milliyetçiliği sorunu vardır. Sorun burada, Kürtler hiçbir zaman sorun değildir, Kürt milliyetçileri sizin için bir sorundur.

Şunu bilmemiz lazım: Atatürk'ü şimdi, çok kültürlülüğe yer vermediği için, demokrasiye yer vermediği için tenkit ediyorlar. Yahu, Allah aşkına, Avrupa'da çok kültürlülük var mıydı? Mefhumu var mıydı? İngiltere'de –o bakımdan çok entresan– var mıydı? Galler okullarında, dediklerine göre daha iki savaş arasında kendi dilini konuşan çocuklara dayak atılıyordu o zamanlarda.

Çok kültürlülük yepyeni bir mefhumdur. Kaç demokrasi vardı 1920'lerde, 1930'larda? Zaten uluslaşma bitmeden, demokrasi olamaz. İlk aşama hukuk devletini kurmaktı. Şimdi, Batı'dakiler, Irak bozgunundan, Afganistan felâketinden son-

ANDREW
MANGO'NUN
SÖYLEŞİSİ

ANDREW
MANGO'NUN
SÖYLEŞİSİ

ra anlamaya başlıyorlar; ilk aşama hukuk devletidir, demokrasi ondan sonra gelir. İşte Atatürk, hukuk devletini kuruyor yavaş yavaş. O da bir anda kurulamaz; ama, onu kuruyor. Şimdi dediğim gibi, bütün bu süreçler, bizim yaşamış olduğumuz süreçlerdir. Size özgü sorunlar, size özgü süreçler değildir. Tabii siz tecrübenizle, zenginliğinizle, şevkinizle, insan birikiminizle bu sorunların ileride de çözümüne katkıda bulunacaksınız.

Daha önce de söyledim, son sözüm şu olacaktır; Atatürk'ün bir iddialı sözü vardır, muasır medeniyetin üstüne çıkmak, yani ulaşmak değil. "Üstüne çıkmak" ne demek Allah aşkına? İnsanın ilerlemesine katkıda bulunmak, yalnız almak değil, alıp vermek. Şimdi, yavaş yavaş bu hâle geliyorsunuz. Bu kolay değildir; bilgi evvela alınır, evvela bilgi birikimi lazım, biriktikten sonra bilgi sınırı da Türkiye'den geçer, geçmesi lazımdır. Ama ne bileyim, iyi üniversiteleriniz var. Ama dünyanın ilk 500 üniversitesi arasına girmiş üniversiteniz yoktur. En azından birinin girmesi lazım, girecektir. Kaliteli üniversiteleriniz var. Kaliteli hocalarınız var. O da adım adım olacak, ilerleyecek. Başarılar dilerim, bu yolda attığınız adımlar hayırlı olsun, başarılı olsun. Beni dinlediğiniz için, teşekkür ederim. Zamanımı aştım galiba.

Salondan: Sayın Mango, konuşmanız bir yudum su gibiydi, çok teşekkür ediyorum.

Ben, sevgili Ata'mıza "Mustafa Kemal Paşa" demeyi çok seviyorum. Şimdi, biraz fantastik bir soru sormak istiyorum. Soru biraz fantastik; ancak, soru ne kadar doğru? Cevabını da aramak ne kadar doğru; tam bilemiyorum, sadece merakımdan soruyorum: Mustafa Kemal Paşa, Çanakkale Savaşı'nı kaybetseydi –Allah korusun– tarihin akışı nasıl değişirdi? Şöyle kaba hatlarıyla, bunu merak ediyorum, teşekkür ederim.

Dr. Andrew MANGO: Bakın, ölçülü konuşmak lazım. Tabii Mustafa Kemal'in Çanakkale Savaşı'nın kazanılmasında çok büyük rolü vardır. Fakat, İstanbul'un tek kurtarıcısı değildi. Kitaplarda söylüyorum, nihayet Esat Paşa'ya da, Cevat Paşa'ya

ANDREW
MANGO'NUN
SÖYLEŞİSİ

da ve Liman Von Sanders'e de hak tanımak lazımdır. Von Sanders'in öngörülerini yanlış, hücumun yanlış yere yapılacağını sanıyordu. Mustafa Kemal'inki doğrudu. Hiç olmazsa hazırlıkları, ikmalini iyi yaptı Von Sanders. Esat Paşa da çok iyi bir komutandı. Atatürk nihayet; birinci sınıf bir sekta, kesim komutanıydı. Arıburnu'nda, ondan sonra Anafartalar'da; o kesimleri kurtardı, onlar da tabii çok önemli kesimlerdi. Ondan sonra, Enver Paşa ona, bir imkan vermek istemedi. Ün sahibi olmasına imkan vermek istemedi. Atatürk de Çanakkale'den müttefikler çekilmeden birkaç hafta önce istifasını veriyor, Edirne'ye geçiyor.

Tabii o, Atatürk'ün başarısında çok önemliydi. Çünkü Atatürk'ün ünü, o zaman Türkiye dışına yayılmamıştı. Çok yanlış bir fikir vardı: *"İngilizler o zamandan beri Atatürk'ü tanıyorlardı."* Tanımıyorlardı. Atatürk Anadolu'ya geçtiği zaman *"Mustafa Kemal kimdir?"* diye soran İngilizler vardı, bilmiyorlardı, Mustafa Kemal'i tanımıyorlardı. Ama Mustafa Kemal, Türk komutanların arasında haklı bir şöhrete sahip olmuştu. O çok önemliydi. Türk komutanları, en iyileri hep birbirlerine rakipler, korkunç kıskanıyorlardı. Buna rağmen Mustafa Kemal'in bir üstünlüğü olduğunun farkına varmışlardı. O yüzden, Karabekir Paşa, Ali Fuat Paşa, gibi komutanlar, onun liderliğini kabul ettiler. Belki istemeye istemeye kabul ettiler. Ettikten sonra belki pişman oldular. *"Biz de söz sahibi olmak isteriz."* diyorlar ki, *"Bunlar demokrasi istiyorlar. Bunların demokrasi istedikleri yoktu, oligarşi istiyorlardı, bizim de sözümüz geçsin."* istiyorlardı. Kazım Paşa –ki büyük komutandı– nihayet ne diyor? *"İstiklal Harbimiz"* diyor. O çok manalı, benim de dahlim oldu demek istiyor. Tabii ki katkısı oldu İstiklal Harbi'ne, ama Atatürk'ü kıskandı, hepsi kıskandı. Yine onun üstünlüğünü, en buhranlı, kritik anda kabul etmek zorundaydılar.

Gelibolu, Çanakkale bu bakımdan önemlidir; ama, Türkiye bakımından. Tabii aynı zamanda İttihat ve Terakki'yle çatıştığı, Enver ile çatıştığı için, Vahdettin bir dereceye kadar ona güvenmiyordu. Kimse güvenmiyordu zaten, Vahdettin de; ama ne kadar güvenebilirse o kadar güveniyordu.

ANDREW
MANGO'NUN
SÖYLEŞİSİ

Tarihi akışını değiştirdi mi Atatürk? Tabii ki değiştirdi; şüphesiz değiştirdi. Türk ulus devletini kurmak suretiyle imparatorlukların sınırlı olduğunu gösterdi. Yani, aşağı yukarı “*hodorri meydan*” dedi, kartlarını iyi oynadı. 1918’de büyük savaşı kazanmış olan İngiltere’ye, Fransa’ya, Amerika’ya karşı durulur mu? Atatürk, “*Zekiysen, kartlarını iyi oynarsan, pekala durulur.*” dedi ve durulabileceğini gösterdi. Ben, son kitabımda bundan bahsediyorum. O, imparatorlukların kudretinin sınırını bir bakıma çizdi. Nihayet Atatürk imparatorlukların dağılma sürecine girdiğini sezdi tam anlamıyla diyemeyiz belki, ama dağılmalarını hızlandırdı.

Uluslararası güçleri iyi biliyor, ekonominin önemini çok iyi biliyor, bilimin önemini herkesten çok takdir ediyordu. Türkiye’yi manevralarla, harp meydanında başarılarıyla desteklenen matematik manevralarıyla, pekala istediğini elde edebileceğini göstermiş olduğu gibi, başka hareketler, aynı yoldan yürüyebileceğini göstermişti.

Tabii yine, “*Atatürk emperyalisttir.*” denildiği zaman, bazen mühimseniyor, yanlış anlam yükleniyor. Şöyle ki, Atatürk’ün felsefesinde herkes kendi gayretiyle kurtulur. Kendi ipiyle asılır ve kendi gayretiyle kurtulur. Bir demecinde diyor ki: “*Niçin bu kadar Müslüman var bu dünyada? Hemen hepsi yabancıların boyunduruğu altında. Çünkü millî bilinçleri gelişmiş değildir.*” Türkiye nasıl kazanıyor istiklâlini? Millî bilincini geliştirmek suretiyle. Atatürk, imparatorluklarla ilişkilerini, tertemiz, dürüst yürüttü. Ne Suriye’de Fransızlara karşı Arapları kışkırttı, ne Türk asıllı olan ya da olmayan milletleri kışkırttı. Ne İngilizlere karşı Hintlileri kışkırttı. Bunlar bağımsız olacaksa, kendi gayretleriyle, kendi özgüvenleriyle, kendi çalışmalarlarıyla bağımsız olacaklar.

“*Adam olmak ne demektir?*” dendiği zaman, “*Medeni olmak demektir.*” Kendine inanacaksın. Bence Atatürkçülük budur. Yoksa Cezayir’de büro açmak, Atina’da büro açmak, kışkırtmak vasıtasıyla değil. Millî bilinç böyle aşılır. Kusura bakmayın, yine birçok fikre, düşünceye karşı geliyorum bu söylemimle.

Murat SABUNCU: 10 sene sonra Türkiye'yi nerede görüyorsunuz?

ANDREW
MANGO'NUN
SÖYLEŞİSİ

Dr. Andrew MANGO: "İyi olur" diyelim, iyi olsun...

Bakın, Türkiye bakımından tahminlerde, tabii yüzde yüz kimse haklı çıkmaz, ama benim tahminde başarı oranım oldukça yüksekse, iyimserliğim sayesinde yüksek olmuştur. "Türkiye battı batıyor." denildiğinde, "Hayır efendim, batmaz." diyordum. "Ordu çekilmez." dendiğinde, "Çekilir" diyordum. "Demokrasi kurulmaz." denildiğinde, şimdi "İslam Devleti kurulur." dendiğinde, "Endişe etmeyin, kurulmaz." diyorum. Tabii ki sorunlarınız var, darboğazlarınız var.

Ben, Türkiye'yi karış karış gezdim. Bir Hakkari'yi görmedim, Artvin'i görmedim, ama Van'ı gördüm, Diyarbakır'ı gördüm, Sarp'a kadar gittim, Batı'yı çok gezdim. Gezdiğim zaman Anadolu'yu, gözlerime inanamıyorum... Ben gezmeye çok genç yaşta, 1944'te filan Ankara İngiliz Büyükelçiliği'nin küçük mahalli bir memuru olarak gezmeye başlamıştım. O zamandan bu yana kat edilen mesafe inanılır gibi değil. O üniversiteler, tabii ne bileyim Isparta'ya gittim, Isparta Üniversitesi'nde bana fahri doktora lütfettiler, 40.000 öğrencili bir üniversite var. Tabii Harvard değil, bir Cambridge değil. Bir anda ne Cambridge olunur ne Harvard olunur. Ama yine yoktan çok çok iyidir. Akdeniz Üniversitesi'ni gezdim, birinci sınıf organ nakil merkezi var. Memleket dahilinde ünlü. Antalya Senfoni Orkestrası'nın bir Dvorjak konserini dinledim, Londra Senfoni Orkestrası değildi, ama nefis bir konserdi.

Efendim, Antalya'ya ilk gittiğim zaman, piyano, keman çalan kaç kişi vardı? Tek bir otel vardı, sahil yolu yoktu, Antalya'ya erişmek meseleydi. Harp yapımı dakotalarla güçlele Toroslar'ı aştık, bir çayır gibi olan havaalanına indik, takayla gittik Kemer'e, yol yoktu. Şimdi, Giresun'a gittim, ilk dersi yeni Giresun Üniversitesi'nde verdim. Giresun, Rumlar ayrıldıktan sonra ölü, boş bir yerdi, şimdi canlı bir kent. Bu canlılığın da bir neticesi var ki, bunu da hesaba katmak lazım. Çok söyledim,

ANDREW
MANGO'NUN
SÖYLEŞİSİ

tekrarlayayım, şimdi yapılan tenkitler, bir bakıma kendinizi, güvenlikte hissettiğiniz için yaptığınız tenkitlerdir.

Türkler, Viyana'dan ricat başlayalı beri, Atatürk'e kadar kendi ulus devletlerini kuruncaya kadar, hiçbir zaman kendilerini emniyette hissetmediler. Meşhur bir söz vardı: "İslam'ın evveli Şam, ahiri Şam olacaktır. Arabistan'dan geldik, Arabistan'a dönüyoruz." Hayır efendim, Atatürk sayesinde ne Arabistan'a ne Orta Asya'ya döndünüz, memleketinizde kaldınız.

Atatürk'le bir güven hissi yavaş yavaş geliyor. Şimdi, herkes hiç olmazsa o bakımdan güvenlidir. Güven hissini bir yan sonucu, fanteziler başlıyor. İnsanlar rahat, o zaman fanteziye başlıyor. "Osmanlı cemiyeti ne kadar iyiydi, devam edebilseydi, Atatürk ulus devleti kurmasaydı, ne kadar güzel olurdu?" deniliyor. Yahu, Atatürk ortaya çıktığı zaman Osmanlı çok uluslu cemiyet, çökmüştü; bitmişti, artık yoktu. Ermeniler artık kendi milletlerini kurmak istiyor, Rumlar kendi devletiyle birleşmek istiyor. Tek opsiyon Türk ulus devletini kurmaktı. Şimdi, işte eski bazı âdetler, acaba muhafaza edilebilir miydi? Şimdi yeniden kurulabilir mi? Bazılarınızın biraz belki sağda bulacağınız, iyi terakkici bir arkadaşım var; İlber Ortaylı. Bir panelde beraberdik, birisi dedi ki, "Bugün Hilafetin Türkiye'de yeniden kurulmasına engel var mıdır?" "Neüzübillah, Allah vermesin. Kurulur mu, başınıza bela mı sokmak istiyorsunuz?" dedi Ortaylı, ki, nihayet, iktidarla iyi geçinen bir tarihçidir İlber bey arkadaşımız.

Her yerde, Batı'daki fanteziler de aynıdır. İşte Türkiye'nin demokrasi eksiklerini birer birer sayıyorlar. "Efendim, siz bu eksikleri ne zaman kendiniz tamamladınız? Türkiye'den demokrat bir ortak nereden bulacaksınız?" diyorlar. Orada da aynı fanteziler rahatlıktan ötürü ortaya çıkıyor ve yayılıyor. Bir bakıma, tabii faka bastım. Yine hiç olmazsa benim gibi yaşlılar tolerans göstermelidirler. "Siz güç zamanları hatırlamıyorsunuz, onun için bu fantezilere kendinizi kaptırıyorsunuz" demek lazım.

Av. Teoman ERGÜL: Sayın Mango, salon sizi zevkle dinliyor. Hepimiz de uzun süre dinleyeceğiz. Şaduman hanım da

size süresini verir, ama biz sizi yoruyoruz diye endişe ediyoruz. Yoksa zaman açısından değil, yormaktan korkuyoruz. Dün de sizi biraz yormuşlar anladığım kadarıyla.

ANDREW
MANGO'NUN
SÖYLEŞİSİ

Dr. Andrew MANGO: Eksik olmayın. Evet, dün bütün gün koşuşturduk. Gece geç saate kadar, gazetecilerle filan. Şimdi sayenizde Antalya'ya dinlenmeye gidiyorum. Ama diğer arkadaşlarımız da konuşacak, herhâlde onları da dinlemek lazım.

Av. Teoman ERGÜL: Teşekkür ederiz.

Dr. Andrew MANGO: Ben teşekkür ederim.

Av. Teoman ERGÜL: Efendim, ikinci konuşmacımızı davet etmeden önce 10 dakika çay molası verelim.

**Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri**

**XXI. YÜZYILDA
ATATÜRK'Ü DÜŞÜNMEK**

**Üçüncü Gün
11 Kasım 2009**

İkinci Oturum

**Yrd. Doç. Dr. Şaduman HALICI
"Türk Hukuk Devrimi"**

ŞADUMAN
HALICI'NİN
KONUŞMASI

Yrd. Doç. Dr. Şaduman HALICI (Anadolu Üniversitesi): Öncelikle bunca hukukçunun önünde, Türk Hukuk Devrimi'ni anlatmaktan dolayı biraz heyecanlıyım. Bilindiği gibi toplumsal ilişkileri kuran, onların bir düzen içerisinde ilerlemesini sağlayan güç, devlettir. Hukuk ise, toplumu düzenleyen ve yaptırım gücü olan kurallar bütünüdür. Devletler, toplumu düzenleme işlevini koyduğu hukuk kuralları aracılığıyla yerine getirirler. Bir devlette düzenin bozulması, hukuk sisteminin de bozulmasına yol açar. Bu durumda çökme kaçınılmaz olur ve devrim koşulları ortaya çıkar.

Devrim sürecinde, devrimin konusu öncelikle hukuk kuralları olmalıdır. Biraz evvel sayın Mango'nun dile getirdiği gibi, demokrasi için ilk aşama hukuk devletidir. İşte, Türk Devrimi de demokrasi yolculuğuna hukuk devrimiyle çıkmıştır. Yeni Türk Devleti, 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması ve ulusun yazgısına el koymasıyla doğrudan doğruya bir hukuk devrimiyle kurulmuştur.

Temel amacı hukukun üstünlüğüne dayanan, modern bir demokrasi kurmaktır. Bu nedenle öncelikle eski hukuk yapısını tümünden değiştirmek, yeni devletin temel gayesi olmuştur. Osmanlı Devleti'nde hukuk sisteminde belirleyici olan şer'i kurallardır. Oysa yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nde belirleyici unsur, Türk ulusu ve onun gereksinimleridir. Yeni devlet, hakların savunulması temeli üzerine oturan bağımsızlık savaşıyla kurulmuş, Türk halkı Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğinde, ulusun ve ülkenin haklarını savunmak ve korumak için örgütlenmiş, Amasya Genelgesi, ulusun bağımsızlığını yine ulusun ke-

ŞADUMAN
HALICI'NIN
KONUŞMASI

sin kararı ve direnişinin kurtaracağını saptamış, Erzurum ve Sivas kongreleriyle bu ilke pekiştirilmiştir.

Ulusalcuların zorlamasıyla, İstanbul'da toplanan Meclis-i Mebusan'ın İstanbul'un işgaliyle kapatılması ve çalışamaz hale getirilmesi ise, ulus egemenliğine vurulmuş bir darbedir. Bu nedenle Mustafa Kemal Paşa, ulusun bağımsızlığını ve devletin kurtuluşunu sağlayacak önlemleri almak ve uygulamaya koymak üzere, Ankara'da olağanüstü yetkilerle donatılmış yeni bir Meclis açmıştır. 24 Nisan'da Meclis'te yaptığı konuşmada, "Adli gücü bağımsız olmayan bir ulusun, devlet halinde varlığının kabul edilemeyeceğine" işaret etmiş, ulusun bağımsızlığının ve varlığının devamı için her şeyden önce dünya ulusları arasında haklarına ve görevlerine saygı kurulmasını sağlayacak bir sistem kurulmasına dikkati çekmiştir. Bu söylem, hukuk sisteminde yeni bir yapılanmaya gidileceğinin işaretidir.

Ancak uygulamaya geçirilmesi için gerekli olan konular henüz oluşmamıştır. Yurt savunması konusunda birleşen ulus temsilcilerinin çoğu, geleneksel Osmanlı devlet ve toplum anlayışını korumaktadır. Buna karşın Ankara'da, Ankara basınında var olan hukuk sisteminin, Türk halkının gereksinimlerini karşılamadığı, hukuk sisteminin yeni Türkiye'nin gereksinimlerine yanıt verecek şekilde yeniden örgütlenmesi gerektiği de açıkça dilendirilmeye başlanmıştır.

Mustafa Kemal Paşa, 1 Mart 1922'de Meclis'i açışı dolayısıyla yaptığı konuşmada "Hükümetin temel görevinin, ülkede yasayı egemen kılmak olduğunu" vurgular. Amaç, adaletin dağıtımında sürat ve emniyeti sağlamak, sistemi çağdaşlaştırmak ve varolan yasaları, uygar toplumların ölçütlerinde yenilemektir. Bu düşüncelerin gerçekleşebilmesi, yasaların kaynağını ulustan alması için, egemenlik yetkisinin tümüyle ulusa ait olması gerekmektedir.

Gereken yapılır; önce 1 Kasım 1922'de saltanat kaldırılır. Ardından devlet başkanlığı konusundaki boşluk, Cumhuriyeti'n ilanı ile doldurulur. Mustafa Kemal Paşa'nın 1 Mart 1924'de yaptığı açış konuşmasında, hukuk sisteminde radikal dönüşümlerin yapılması yönündeki isteği de 3 Mart 1924 tarihli yasalarla

gerçekleşir. Önce, din ve ordu siyaset dışında bırakılır. Ardından, ülkedeki tüm eğitim kurumları, Millî Eğitim Bakanlığı'na bağlanır. Hilafetin kaldırılmasıyla da, laik Cumhuriyet'in, iktidarı dinsel bir kurumla paylaşmayacağı inancı pekiştirilir.

Değerli konuklar, 1924 yılına gelindiğinde artık kurtuluş sağlanmış, yeni devletin yapılanmasına hız verilmiştir. Genç Cumhuriyet'in '13 asır evvel Bağdat çöllerinde yazılmış ve 13 asırdan beri Türkün mukadderatını idare eden yasalara bağlı kalması söz konusu değildi', varolan hukuk, çağdışıydı. Bu çağdışılık, bakanlığın teftiş raporlarına da yansımıştı.

İşte, size bir örnek: Cumhuriyet'in ilanından kısa süre önce, bir vatandaş, tarlasının çekirge hücumuna maruz kaldığından yana yakıla kadı efendiye başvuruyor. Kadı, mürasele (kadı mektubu) gönderiyor, çekirgeleri mahkemeye davet ediyor, gün tayin olunuyor. Belirlenen günde çekirgeler, şeriat hakimi huzuruna gelmediğinden, mahkemelerine gıyaben bakılıyor ve aleyhlerinde hüküm veriliyor. Hükümde tarlayı, derhal terk etmeleri, şeriat namına çekirgelerden isteniyor. Tabii, hasarat buna aldırmadığından, vatandaşın ekinleri yok olup gidiyor. Tarih 1922 değerli konuklar. Sanırım bu, hukukun çağ dışılığının en güzel örneklerinden biridir.

İşte bu ve benzeri örnekleri tarihe gömmek, devrim kadrosu için yaşamsal öneme sahipti. Yeni hukuk sistemi bir an önce örgütlenmeliydi. Mustafa Necati Bey'le başlayan bu süreç, Mahmut Esat Bey'in 1924 Kasım'ında Adalet Bakanı olmasıyla hız kazandı; hukuk sisteminde reform değil, yeniden yapılanma başladı.

27 Kasım 1924'te Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde okunan Hükümet Programı'nda da "Hükümetin ceza, hukuk usul ve teşkilata dair yasalarının, çağdaşlık ve hakçılık ilkeleri çerçevesinde ülke gereksinimleri dikkate alınarak hazırlanacağı, adaletin eşit ve hızlı dağıtımını hedefine durmaksızın ilerleneceği" vurgulandı. Bu yöndeki ilk adım Türk Medeni Kanunu'nun kabulü oldu.

Değerli konuklar, bildiğiniz gibi Mecelle, çağdaş gereksinimleri karşılamıyordu. Açık ve anlaşılır hükümler taşıyor, bir medeni yasada bulunması gereken, kişi, aile, miras ilişkile-

ŞADUMAN
HALICI'NIN
KONUŞMASI

riyle aynı haklara yönelik birçok konuyu içermiyordu. Yalnızca Hanefi mezhebinin ilkeleri esas alındığı için, kapsayıcı da değildi. Devletin; hukuku farklı mahkeme ve farklı hukuk kurallarıyla uygulaması, modern devlet anlayışına, hukukun birliği ilkesine de uymuyordu. Üstelik laik ve modern yasaların bulunmaması Batılı devletlerin, kapitülasyonların devamı konusundaki gerekçelerini de haklı çıkarıyordu. Zira yeni devlet Lozan Antlaşması'yla kapitülasyonları kaldırıp, hukuk sistemiyle, yasa ve mahkemeleriyle yepyeni bir Türk adalet organı yaratmayı yükümlenmişti. Bu amaçla yasa hazırlamak üzere komisyonlar kurulmuş, oluşturulan komisyonların nasıl yasalar yapacağı da belirlenmişti.

Yeni yasalar, laik olacaktı. Ne var ki; yasa hazırlamak amacıyla oluşturulan komisyonlar, bu nitelikten uzak kaldı. Komisyonların çalışmaları ve benimsediği düşünce tarzıyla Türkiye'yi çağdaş uygarlıkla bütünleştirecek adımların atılamayacağı anlaşıldı. Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey, bu düşüncesini ilk kez Çankaya'da açığa vurdu. Zira o günlerde Çankaya'da da hukuk sisteminde yapılacak devrimlerin şekilleri tartışılıyordu. Mahmut Esat Bey en kestirme yolun, Avrupa yasalarının hızla tercüme edilip uygulanması olduğu görüşünü açıkladı. Onun bu düşüncesine Mustafa Kemal, "Çocuğum, istediğini yaparsak, tercüme ettirdiğimiz bu kanunları memleketimizde tatbik edecek uzmanlarımız var mıdır?" sorusunu yöneltti. Mahmut Esat, Gazi'yi şöyle yanıtladı: "Paşam, bir gün Avrupa'da çok mükemmel bir silah icat edildiğini işitseniz, memleketimizde bunları kullanmasını bilen askerimiz yoktur diye o silahı almakta tereddüt mü edersiniz? Elbette ki hayır, silahı alır ve onu kullanabilecek askeri yetiştirirsiniz." Bu yanıt, çağdaş yasaların çeviri yoluyla Türk hukuk sistemine kazandırılmasının önünü açtı. Eski komisyonların görevlerine son verildi, yeni komisyonlar kuruldu. Medeni Kanun Komisyonu, Şükrü Kaya Başkanlığı'nda 30'a yakın hukukçunun katılımıyla Eylül 1925'te çalışmalarına başladı. Avrupa'nın en genç, en demokratik ve halkçı yasası olan İsviçre Medeni Kanunu'nu Türkçeye çevirdi, gerekçesiyle birlikte Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne gönderdi. Mahmut Esat Bey'in kaleminden çıkan bu gerekçe, genç Cumhuriyet'in hukuk siste-

mini, laik temele oturtacağını da gösteriyordu. Gerekçede “Yasaların kaynağını din kurallarından değil, toplumun gereksinmelerinden ve çağın gereklerinden alması gerektiği” vurgulanıyordu. “Din kuralları değişmez. Toplum sürekli olarak değişir. Değişmeyen din kurallarıyla, sürekli değişen toplumu yönetemezsiniz.” Sanırım, gerekçedeki bu ifade laikliğin en güzel tanımlarından biri oldu. Gerekçe, yalnız din kurallarını değil, örf ve âdetlere mutlaka bağlı kalmayı da gelişmenin önündeki en büyük engellerden biri olarak gördü. Bu gerekçeyle birlikte tasarı, 17 Şubat 1926’da bir bütün halinde görüşüldü, tartışıldı ve aynı gün oybirliğiyle kabul edildi.

Medeni Kanun, Türk ve dünya kamuoyunda büyük yankı uyandırdı; neden? Kişi özgürlüğü ve hukuksal eşitlik üzerine kurulmuş yasayla Türk Halkı her türlü teokratik düşünce ve etkilerden arındırılmış bir aile hukukuna kavuşuyordu. Çok eşli evlilik ve küçük yaşta kız çocuklarının evlendirilmesi işlemi sonlandırılıyordu. Evlenme, ilan ve kayıt işlemine bağlanıyor, boşanma kayıt altına alınarak, aile kurumu güçlendiriliyordu. Toplumsal ve ekonomik yaşama katılan kadın, Batılı hemcinslerinin sahip olduğu haklarla donatılıyordu. Evlat edinmeyle ilgili işlemler ilk kez, Türk hukuk sistemine giriyordu. Hakime takdir hakkı tanıyan yasa, adaletin tecellisinde ciddi bir adım atılıyordu.

Kanun’un, 266. maddesi –medrese kökenli milletvekillerinin yoğun baskılarına karşın– reşit olan herkesi dinini seçmekte özgür bırakıyor, böylece laik devletin kurumsallaşması yönünde önemli bir adım daha atılıyordu. Batı kamuoyu ise, yasanın Türk kadınlarının farklı dinden biriyle yapacağı evliliğe izin verme hükmü dolayısıyla yasayı alkışladı.

Medeni Kanun, ulus devlet ilkesini de perçinledi. Zira yasanın hazırlanma sürecinde, yasanın laik niteliği nedeniyle, Lozan Antlaşması’nın 42. maddesiyle kendilerine kimi ayrıcalıklar tanınan Ermeni Katolik, Ermeni Protestan, Rum ve Musevi Türk vatandaşları, yasanın laik niteliği nedeniyle antlaşmanın kendilerine verdiği azınlık haklarından, yine kendi istekleriyle vazgeçtiklerini ve Türk ulusunun bir bireyi olduklarını yayınladıkları feragatnamelerle Adalet Bakanlığı’na bildirdiler. Böy-

ŞADUMAN
HALICI'NIN
KONUŞMASI

lece tüm vatandaşlar için, genel ve eşit haklar dizgesi oluşturulan yasa, bu özelliği ile ulus olma bilincinin yerleşmesinde de önemli bir unsur oldu.

Türk Medeni Kanunu, 4 Ekim 1926'da yürürlüğe girerken, bu yasanın tamamlayıcısı olan Borçlar Kanunu, 26 Eylül 1925'de oluşturulan, Vacibat (Vecibeler) Komisyonu'nda, İsviçre Borçlar Kanunu'nun Türkçeye çevrilmesiyle hazırlandı. Komisyon Başkanı yine Şükrü Kaya idi. Komisyon, Mecelle'deki kelime oyunları yerine sadeliği esas aldı, "vecibeler" yerine "borçlar" sözünü kullanmayı yeğledi.

Tasarının gerekçesinde, "Önce 1851 maddeden oluşan ve o güne değin, yalnız 200 maddesi uygulamaya geçirilen Mecelle'nin, ülkenin gelişmesine, halkın gereksinimlerine yanıt vermediği, bu koşullarda hak dağıtmakla yükümlü olan Türkiye Cumhuriyeti mahkemelerinin pek çok güçlüklerle karşı karşıya kaldığı, bu durumdan ise halkın zarar gördüğü" vurgulanıyordu. Ardından da Türkiye Cumhuriyeti'nin var olan adli zaafa hızla son vermek, Cumhuriyet'i, gereksinim duyduğu çağdaş yasalarla donatmak üzere bu yasa tasarısının hazırlandığı ve gecikmeksizin uygulamaya konulması için Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin onay vermesi isteniliyordu.

Tasarı, Meclis'in 22 Nisan 1926'daki oturumunda bir bütün hâlinde görüşüldü ve oybirliğiyle kabul edilerek yasalaştı. Böylece, Türk ulusunun ekonomik, toplumsal ve ticari yaşamını felce uğratan bütün kayıtlar kaldırıldı. Türkiye Cumhuriyeti uygar devletler ailesinin bir üyesi kılındı.

Değerli konuklar, Cumhuriyet kanunları serisinin üçüncü halkası Ceza Kanunu'dur. Klasik Osmanlı ceza hukuku, İslam ceza hukuku kurallarıyla, kanunnamelerde yer alan ceza hukukuna ilişkin hükümlerden oluşuyordu. Bağımsız, koşulsuz laik prensiplerle donatılan yeni yasalaşma hareketi içerisinde, Cumhuriyet'in kendine uygun bir ceza yasası yapması da kaçınılmazdı. Yasayı kaleme alacak komisyon, çeşitli ülkelerin ceza yasalarını inceledikten sonra, İtalyan Ceza Kanunu'nun temel alınmasını, bu yasaya ülke gereksinimleri doğrultusunda kimi eklemeler yapılmasını kararlaştırdı. Tasarı, 1 Mart 1926'da Tür-

ŞADUMAN
HALICI'NIN
KONUŞMASI

kiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmeye başlandı. Yasayla devrimin ve Cumhuriyet'in çıkarlarının korunulacağı düşünülüyordu. Bu nedenle oldukça sert hükümler içeriyordu. Adalet Bakanı'nın dediği gibi, "*Yasadan korkacak olanlar, Türk ulusunun çıkarlarına, hukukuna ve devrime karşı tekin olmayanlardı.*" Görüşmeler sırasında idam cezası tartışma konusu oldu. Muhafız milletvekillerinden Feridun Fikri Bey, ünlü Avrupalı hukukçu Garo'nun, "*İdam cezası, medeniyetin huzurunda geri çekilmektir.*" sözüne dikkati çekerek, tasarıdan idam hükmünün çıkarılmasını istedi. Adalet Bakanı, Garo'dan yapılan alıntının eksik olduğuna dikkati çekti. Devamında, "*Ancak idam cezası, milletler için bir ilaçtır.*" denildiğine işaret etti. Tarihten ders çıkarmak gerektiğine inanan bakana göre, Türk Milleti'nin büyük fedakarlığıyla vücut bulan inkılaba en ufak bir saldırı mutlaka hayat isteyecekti. Tasarı, aynı gün kabul edilerek yasalaştı.

Cumhuriyet'in kazanımlarına karşı işlenecek suçlara, ciddi cezalar öngören yasayla dini, dinsel duyguları ya da dince kabul edilen değerleri alet ederek, devletin güvenliğini bozacak hareketlerde bulunan ya da özendirilenler hakkında ağır cezai yaptırımlar getirildi. Dinsel düşünce ve duygulara dayanan siyasal cemiyetler yasaklanarak, laik Cumhuriyet gözetildi. Şartlı salıverme, ceza erteleme gibi ilkeler hukuk sistemine alındı. Tecil ilkesiyle, ceza hukukunda önemli bir adım atıldı.

Değerli konuklar, burada hemen şunu da eklemek istiyorum: Türkiye'nin temel aldığı İtalyan Ceza Kanunu, demokratik İtalya'nın Ceza Kanunu'dur. İtalya'da faşizm benimsendikten sonra, bu yasa değişmiştir. İtalyan siyasetçilerinden Nitti, *Demokrasiler* adlı kitabında, "*Faşist yönetim dünyanın en güzel ceza yasalarından biri olduğuna şüphe olmayan eski yasayı kaldırdı. Bunun değerini Türkler bildi ve aldı.*" saptamasını yapıyor. Cumhuriyet'in kazanımlarını korumak ve savunmak üzere çıkarılan Ceza Kanunu'na, savcılar tarafından ilk atf ise Mustafa Kemal Paşa'ya yönelik suikast nedeniyle yapıldı.

Çağdaş bir hukuk sistemiyle yola çıkan genç Türkiye Cumhuriyeti, ekonomik ve ticari yaşamını da uluslararası kurallar çerçevesinde yeniden düzenledi. Kara Ticaret Kanunu için, Alman Ticaret Kanunu temel alındı. Ancak, bazı konularda İtalya

ŞADUMAN
HALICI'NIN
KONUŞMASI

Ticaret Kanunu'ndan, hatta o sırada İtalyan Parlamentosu'na sunulan yeni yasa tasarısı ile Belçika Ticaret Kanunu'ndan da yararlanıldı. 29 Mayıs 1926'da TBMM'de görüşülerek kabul edilen bu yasayı tamamlayan deniz ticaretine yönelik yasa tasarısı ise 1929 yılında, Alman Deniz Ticaret Kanunu'ndan aynen alınarak hazırlandı. 3 Mayıs 1929'da TBMM'de bir bütün hâlinde görüşmeye açılan tasarı aynen kabul edildi. Böylece Türkiye Cumhuriyeti toplam 1485 maddeden oluşan, vatandaşlara ve yabancılara en geniş güvenceleri veren, çağdaş uygarlığın en yeni, en gelişmiş ve ticari olayları ayrıntısıyla kavrayan bir Ticaret Kanunu'na kavuşturuldu.

Değerli konuklar, Cumhuriyet'in ana kanunları serisinin son halkası, İcra ve İflas Kanunu oldu. Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti, kurulduğu ilk günden itibaren, halkın icra işlemlerinden duyduğu kimi rahatsızlıklara tanık oluyordu. Yürürlükteki İcra Kanunu'nun eksiklikleri, yeni yasaların kabul edilmesiyle birlikte daha da belirginleşmişti, çağdaş bir yasa yapılması zorunluluk oldu. Kapsamlı bir çalışma gerektiren yeni yasanın hazırlanması zaman alacağı için, uygulamadaki yasada, ilki 1927'de; ikincisi 1928'de olmak üzere iki önemli değişiklik yapıldı. Bu değişikliklerle, savcılara, icra işlemlerini savaştıran mülkiye ve zabıta memurları hakkında kovuşturma yapmak yetkisi verilerek icra işlemleri hızlandırıldı. Ardından, hukuk davalarının büyük bir kısmının icra dairelerinde sonuçlandırılması ve ilamsız ihbar ilkesi benimsendi.

Yeni İcra İflas Kanunu da İsviçre Kanunu esas alınarak hazırlandı. İlgili komisyon, işleri mahkemeye düşürmeden bitirme çerçevesinde hareket etti. İcra işlerinde kişinin itibarı önemsendi. Tasarı 18 Nisan 1929'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde kabul edilerek yasalaştı. Yasa, yürürlüğe girdikten bir süre sonra, icra işlerini geciktirdiği gerekçesiyle eleştirilere uğradı. Eleştiriler, ilamsız icra yöntemiyle borç için hapsin kaldırılması olarak iki noktada toplandı. Bu nedenle, 1930'dan sonra pek çok değişiklikler yapılarak uygulamadaki aksaklıklar giderildi.

Sayın Konuklar... Çağdaş yasalar yeni usul yasalarını da beraberinde getirdi. Bilindiği gibi, hukuk devletinde yasama ve yürütmeyi hukuka, hukukun üstünlüğüne bağlayan güç; ba-

ŞADUMAN
HALICI'NIN
KONUŞMASI

ğımsız yargıdır. Yargı, bu görevini usul kanunu olarak adlandırılan ve mahkemelerin kuruluşu, görev ve yetkileri, delil toplama, iddia ve savunma haklarına ilişkin ilke ve hükümleri içeren yasalara uygun olarak yerine getirir. Çalışmasını ve kuruluşunu, yasadan ve yasadaki açık hükümlerden almayan hiçbir kişi veya organ yargı görevi yapamaz. Yargılama hizmeti, devletin tekelinde olan bir kamu hizmetidir. Bir toplumda düzen ve huzurun, iç barışın sağlanması, kargaşa ortamının yaratılmaması, yargılama organının gücü ve verdiği hizmetin kalitesiyle yakından ilgilidir.

Hukuk sistemini laik, demokratik yasalarla donatan yeni Türkiye Cumhuriyeti, bu yasalara paralel yasa ve usul yasalarını da çok geçmeden çıkarmıştır. Bunlardan ilki, Hukuk Muhakemeleri Usulü Kanunu'dur. Medeni Kanun'da, İsviçre Kanunu temel alındığı için, Usul Kanunu'nda da İsviçre'nin Neuchâtel kantonunun 1925 tarihli Kanunu temel alınmıştır. Komisyon, eksik olan kısımları Alman ve Fransız hukukundan alarak, 1926 Aralık ayında tasarıyı tamamlamıştır. 18 Haziran 1920'de de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşmeye açılmış ve aynı gün kabul edilerek, yasalaşmıştır.

Yeni usul yasasıyla, sigorta işlemlerinden doğan tazminat davalarıyla ilgili yetki davaları, haksız bir fiilden doğan davaların sonuçlandırılacağı merciler, Türkiye'de ikametgahı olmayanlarla hakkında uygulanacak mal ve ahkamı şahsiye davaları ve tahkikat hakimliği, ilk kez hukuk muhakemeleri usulüne girmiştir.

Ceza Davaları Yargılama Usulü Kanunu ise, yargılamanın büyük bölümünü oluşturan, ceza yargılamasının ilke ve kurallarını düzenleyen önemli yasalardan biridir. Zira demokratik hukuk devletinde, bağımsız ve hızlı bir yargı, ülkenin ve toplumun güvencesidir. Adaletin gecikmesi, devletin temel değerlerini yıpratır, halkın devlete karşı güven duygusunu zedeleyecektir. Buna karşın, sağlıklı bir yargılama sisteminin oluşturulması, objektif, yansız, hızlı ve etkin bir adalet işleyişinin gerçekleştirilmesi, devlet ve yurttaşlar arasındaki bağı güçlendireceği gibi, ülkedeki sorunların pek çoğunun kendiliğinden çözümlenmesine de olanak sağlayacaktır.

ŞADUMAN
HALICI'NIN
KONUŞMASI

Ceza davaları muhakeme usulüne yönelik yasa, Osmanlı hukuk sistemine ilk kez 1879'da girmiş, Fransa'dan çeviri yoluyla alınmıştır. Ancak, pek çok çeviri hatası içermektedir. Dolayısıyla Cumhuriyet'in benimsediği çağdaş hukuka yön verecek niteliklerden uzaktır. Üstelik, Türk rejimiyle de bağdaşmamaktır. Bu nedenle, Hukuk Fakültesi Reisi Tahir Bey'in başkanlığında oluşturulan komisyon, Alman Usul Kanunu'nu örnek alarak, örgütlenmede temel değişiklikler yaparak, yeni bir yasa hazırlamıştır. 426 maddeden oluşan yasa tasarısını, 4 Nisan 1929'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne göndermiş ve yasa aynı gün kabul edilerek yasalaşmıştır.

Yeni Ceza Muhakemeleri Usulü Kanunu'yla savcıların yetkileri açıklığa kavuşturulmuştur. Bu çerçevede savcılara, kamu davası açma yetkisi verilmiştir. Sadece para cezası gerektiren konularda giyapta yargılama kabul edilmiştir. Suçlanan kişinin mahkemede bulunması zorunlu tutulmuş, ağır cezayı gerektiren konularda ise, temyiz önü açılmıştır.

Değerli Konuklar; 1930 yılına gelindiğinde Türkiye Cumhuriyeti çağdaş yasalarının tümünü uygulamaya koymuştur. Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal, o güne değin gelinen süreci, Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açarken yaptığı konuşmayla değerlendirmiş, "*Türk adliyesinin, vatandaşın güvenini ve onurunu, Cumhuriyetin asilliğini ve varlığını, hükümetin saygınlığını ve gücünü savunma yolunda bir sınav geçirdiğini ve bu sınavdan başarıyla çıktığını*" vurgulamıştır.

Gerçekten devrim, yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti'nin hukuk sistemini, aklileştirmiştir. Böylece, laik devlet ve toplum yapısının devamı için gerekli olan, güvenceyi sağlamıştır. Dinin ve dince kutsal sayılan değerlerin, siyaset konusu yapılarak yurttaşların sömürülmesinin önüne geçmiştir. Batılı devletlere, Türkiye'nin iç işlerine müdahale zemini hazırlayan koşulları tarihe gömmüştür. "*Halk için halkla beraber*" ilkesi Türk Hukuk Devrimi ile birlikte uygulamaya konmuş, yasa hükümleri tüm vatandaşlarca anlaşılacak şekilde formüle edilmiş kısa cümleler, Türkçe sözcükler ve deyimler kullanılmıştır. Böylece, "*dava*" yerine "*duruşma*", "*kaziye-i mahkeme*" yerine "*davanın katileşmesi*", "*derdest*" yerine "*yakalama*", "*müdde-i şah-*

si" yerine "davacı", "hâl-i sabıka irca" yerine "eski hâline getirme", "şahitlerin istimai" yerine "şahitlerin dinlenmesi" gibi Türkçe sözcükler kullanılmıştır. Dolayısıyla, 1926-1930 arasında yapılan yasalaşma hareketleri, aynı zamanda yasa dilinin Türkçeleştirilmesinde de önemli bir etken olmuştur.

Değerli konuklar, Atatürk ve arkadaşları, Türkiye Cumhuriyeti'nin laik, çağdaş hukuk devletleri ailesine katılmasını sağlayan temel yasaları çıkarmakla kalmadı, bu dönemde çağdaş yasaları uygulayacak, sisteme can verecek kişilerin çalışma koşullarını çağdaşlaştırmaya, mesleki gelişmelerini yasal güvence altına almaya, özlük haklarını iyileştirmeye yönelik bir dizi yasa da çıkardı.

2 Ocak 1926'da Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülerek kabul edilen Avukatlık Kanunu ile kimlerin avukatlık veya dava vekilliği yapabileceği belirlendi. Mülkiye Mektebi mezunlarına avukatlık hakkı tanındı. Stajyerlik süresi 2 yıla, baro oluşturabilmek için gerekli olan avukat sayısı da 10'dan 7'ye indirildi. Avukatları atama yetkisi ise Adalet Bakanlığı'na bırakıldı. Avukatlık mesleği, Cumhuriyet'in güvencesine kavuşturulduktan hemen sonra, hakimlerin çalışmaları ve mesleki gelişmeleri de yasal güvence altına alındı. Zira, genç Türkiye Cumhuriyeti, yasalar ne kadar mükemmel olursa olsunlar, onları uygulamaya koyan hakimler, gerektiği ölçüde yetkin ve bağımsız değillerse, bu mükemmelliğin bir anlam ifade etmeyeceğini biliyordu. Hakimlerin seçiminin ve yükseltmelerinin yasalara değil de, kişilere bağlı olduğu bir ortamda, rüşvetin, çıkan kararlarda önemli bir etken olduğuna da sık sık tanık olunmuştu. Devrim, devletin ve hakimın onurunu zedeleyen, hukukun yerini bulmasını önleyen çağdaş ve laik hukuk anlayışıyla bağdaşmayan bu olumsuzlukların devamını izin veremezdi, vermedi.

3 Mart 1926'da kabul edilen Hakimler Kanunu ile Cumhuriyet hakimleri, bireylerin baskısından kurtarıldı. Hakimler güvenceye, hakimlik mesleği istikrara kavuşturuldu. Hakimler yasasının kabul edilmesiyle, kadınların hakim olup olamayacağı da tartışılmaya başlandı. Zira yasada bu yönde açık bir hüküm bulunmuyordu. Bu durumda, hukuk mezunu olan kadınların Bakanlığa başvurduklarında önleri açıldı. Nitekim, kısa bir

ŞADUMAN
HALICI'NIN
KONUŞMASI

süre sonra Adalet Bakanlığı da bu yönde bir adım attı, hukuk fakültesi mezunlarından Süreyya Hanım'ın İzmir'e, Melahat Hanım'ın Bursa'ya, Nigar Hanım'ın İzmir'e aza mülazımı olarak atanmasına karar verdi.

Cumhuriyet'in ilk kadın avukatı Süreyya Hanım, 26 Aralık 1927'de ilk savunmasını yaptı. İstanbul Barosu'nun ilk kadın avukatı ise, Mülkiye Mektebi hocalarından Sıddık Sami Bey'in eşi Bedia Hanım'dı. 1928 yılı sonlarına doğru, Beyhan, Şukufe, Güzide ve Nigar hanımların avukatlık için İstanbul Barosu'na yaptıkları başvuruları, Cumhuriyet gazetesi, "Erkekler için tehlike çanları çalıyor." başlığıyla sütunlarına taşıdı. 1930'da ise Nezahat ve Beyhan hanımlarla ilk kadın hakimlerine kavuşan Türkiye Cumhuriyeti, dünyada Almanya'dan sonra kadın hakimi olan ikinci ülke olma onuruna erişti.

Değerli konuklar; devrim kadrosu, çağdaş yasalarını yürürlüğe koyarken, adalet örgütünü de yeniden düzenledi. Bu çerçevede mahkemeler yeniden örgütlendi. Pek çok bölgede yeni hukuk, ceza ve ticaret mahkemeleri kuruldu. Biriken davalar hızla sonuçlandırıldı. Örneğin; 1925 yılında, 7. Hukuk Mahkemesi'nde 3.954 davadan 2.277'si o yıl içerisinde karara bağlandı. Temyiz Mahkemesi, Eskişehir'den Ankara'ya taşındı. Adalet Bakanı'nın "İnkılabın hassas ve kiskanç bekçileri" olarak nitelediği savcılar, "Cumhuriyet Savcıları" unvanını aldı. "Adalet, halkın kapılarında beklemelidir" ilkesinden yola çıkılarak sulh mahkemelerinin sayıları arttırıldı.

1925'te kurulan İkinci Sulh Mahkemesi'ni, 1926 Mart'ına kadar açılan yeni sulh mahkemeleri izledi, 61'i nahiyelerde olmak üzere, sayıları 91'e ulaştırıldı. Aynı yıllarda, "cezacıların gözlüğü" olarak nitelendirilen, Adli Tıp Kurumu da çağdaş bir yapıya kavuşturuldu. Toplumsal ve ekonomik açıdan büyük bir önem taşıyan hapisaneler konusu da ele alınarak, bölge hapisanelerinin kurulmasına dönük bir dizi çalışma başlatıldı.

Değerli konuklar, yeni Türkiye Devleti, hukuk sistemini çağdaşlaştırırken, adalet dağıtmakla yükümlü olan personelinin çağdaş görünümüne kavuşturulmasını da zorunlu buldu. Bu konuda ilk adım 1924 yılında atıldı ve kıyafetleri belirleme gö-

revi Adalet Bakanlığı'na verildi. Bakanlık, 18 Haziran 1925'te, personelin nasıl giysiler taşıyacağını belirledi. Örnek kıyafetler, Ankara ve İstanbul'da sergilendi. Avukatların giyecekleri örnekler ise, baroya gönderildi. İstanbul ve Ankara'da hakimler, avukatlar, zabıt katipleri ve müşavirler, 1 Ağustos 1925'de yeni giysilerini giydiler. 15 Eylül'de ise ülkedeki adalet personelinin tümü, devrimin ruhuyla bağdaşan çağdaş görünüme kavuşturuldular.

ŞADUMAN
HALICI'NIN
KONUŞMASI

Türkiye Cumhuriyeti hükümetleri ve bakanlar, “karnı tok” bir adalet örgütü oluşturmayı hedefliyor, adalet dağıtmakla görevli personelin, ekonomik koşullarının, yaptığı görevle bağdaşmasını istiyordu. Ülke olanaklarının elverdiği ölçüde bu konuda iyileştirmeler yapıldı. Hatta pek çok Avrupa ülkesinin meslektaşlarının önüne geçirildi. Örneğin, Temyiz Mahkemesi Başkanı Fransa'da 300 lira alır iken, Türkiye'de 510 lira alıyordu. Bunun yanı sıra, doğu illeri tevkit mıntıkası olarak kabul edilerek, bölgeye gidecek hakimlerin maaşlarına, yüzde 20'den 60'a kadar zam yapılması ve kademelerinin yükseltilmesi de kabul edildi.

Sayın konuklar, aydınlanma çağı değerlerini Anadolu'ya taşımayı hedefleyen devrim kadrosu, mektepli bir adliye ilkesini benimsemişti. Ankara Adliye Hukuk Mektebi bu ilkenin ürünü oldu. Yeni Türkiye Cumhuriyeti Devleti kurulduğunda, adalet sistemine birincisi Medresetülkuzzat, ikincisi Darülfünun Hukuk Şubesi, üçüncüsü Mülkiye Mektebi olmak üzere üç kайдan eleman yetiştiriliyordu. Ancak her üç kurum da çağdaş bilgilerle donanmış eğitim programlarına sahip değildi. Üstelik yeni devletin personel gereksinimini karşılamaktan da uzaktı. Bu nedenle daha 1920'de hukuk formasyonu olmayanların adalet örgütüne alınması kararlaştırılmıştı, ancak alınan bu önlemler de ülke gereksinimlerine yanıt vermemiş olsa gerek. Çünkü Kastamonu Milletvekili Abdülkadir Kemali Bey, 16 Mart 1921'de Ankara'da bir Hukuk Mektebi açılmasını önerdi. Ancak bu istek Eğitim Komisyonu'nda oybirliğiyle reddedildi. Üstelik, önerinin Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde görüşülmesi de engellenmek istendi.

ŞADUMAN
HALICI'NIN
KONUŞMASI

Adalet Bakanı Refik Şevket Bey'in okula olan gereksinimi vurgulamasıyla önerge, ancak yeniden görüşülmek üzere 1922 yılı bütçesine ertelenebildi. 1 Mart 1922'de Mustafa Kemal Paşa, Meclis'i açış konuşmasında konuya eğildiyse de savaş koşulları içerisinde gündeme alınamadı. Ancak, zaferin ardından 1924'te yaptığı konuşmada, *"Türk ulusunun üzerinde kabus bulunduramayacağı"* söyleyerek konuyu yeniden gündeme taşıdı. Okulun açılmasıyla ilgili gerekli olan harcamalar 1925 yılı bütçesine alındı. Ancak bütçeyi yeniden düzenleyen Maliye Komisyonu, okulun Ankara'da açılmasına karşı çıktı. Ödeneğini İstanbul'daki Hukuk Mektebi'ne vermeyi uygun buldu. Türkiye Büyük Millet Meclisi'ndeki tartışmalar da oldukça sert geçti. Tartışmalarda Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey, *"Amaçlarının eğitimin ışığını Anadolu içlerine yaymak olduğunu"* vurguladı. Kimi milletvekillerinin *"Okulun İstanbul Hukuk Mektebi kadar gelişim gösteremeyeceği"* ya da *"Yeterli öğretim kadrosunun bulunmadığı"* doğrultusunda yaptıkları eleştirilere katılmadı. Onlara, *"Denize girmeden, yüzmek öğrenilmez"* atasözünü hatırlattı ve *"İşi geciktirmenin anlamsız olduğuna"* dikkati çekti.

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılan bütçe görüşmeleri sonucunda, Ankara Adliye Hukuk Mektebi'nin yatılı olarak açılması kabul edildi. Okul yatılı olunca, bütçede ayrılan 30.000 lira da yetersiz geldi. Bu nedenle konu, yeniden Maliye Encümeni'ne gönderildi. Encümen'den Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne geldiğinde ise, daha önce alınan açılma kararı yok sayıldı. Sayın Ahmet Mumcu'nun da işaret ettiği gibi, henüz çağdaş yasaların çıkmadığı, yasa hazırlayan komisyonların ise laik yasa düşüncesini kavrayamadığı böyle bir ortamda, yeni bir hukuk düzenine geçileceğini söyleyemeyen Mahmut Esat Bey'in son derece güç koşulda kaldığını söylemek yerinde olur sanırım. Buna karşın Mahmut Esat Bey, okulun açılışıyla ilgili kararı Meclis'ten çıkarabilmiş, ardından okulun açılışı ile ilgili çalışmalara hız verilmiştir. Okulun programını Darülfünun Hukuk Müderrisi Cemil Bey yapmıştır. Eğitim, öğretim komisyonunda *"müderris"* yerine *"profesör"* unvanının benimsen-

ŞADUMAN
HALICI'NIN
KONUŞMASI

mesi, araştıran sorgulayan hukukçular yetiştirilmesi, bunun için de hukukun karşılaştırılmalı okutulması kararlaştırılmıştır.

Adliye Hukuk Mektebi, 5 Kasım 1925 günü geniş katılım-la ve Mustafa Kemal Paşa'nın yaptığı konuşma ile açılmıştır. Konuşmasına Türk Devrimi'ni tanımlayarak başlayan Mustafa Kemal Paşa, önce "Ulusun din ve mezhep bağları yerine, Türk milliyeti bağı ile birbirine bağlandığını, yaşamak için ona gerekli olan gücü, çağdaş uygarlıkta bulabileceğini" vurgulamış, "Bunun için, tüm yasaların, dünyasal gereksinimlerden doğması gerektiğine" işaret etmiştir. Ardından, "Büsbütün yeni kanunlar vücuda getirerek, eski hukuk sistemini temelinden ortadan kaldırmaya yöneleceklerine" dikkati çekmiştir. "Yeni hukuk anlayışını elifbasından öğretecek yeni hukukçuları yetiştirmek üzere de, hukuk mektebinin açıldığını" belirtmiştir. Ankara Adliye Hukuk Mektebi 7 Kasım 1925'de eğitim-öğretime başlamıştır.

Değerli konuklar, Türk Devrimi'nin benimsediği yeni hukuk anlayışı ürünlerini de çok geçmeden vermiştir. Bu çerçevede Bozkurt-Lotus olayı anılmaya değer bir örnektir. 2 Ağustos 1926 gecesi, Türkiye'nin tam bağımsızlığını tüm dünyaya hatırlatacağı ve uygulamada pekiştireceği bir olayın başlangıcı olmuştur. O gün, 1 Ağustos'a Kuruçeşme'den aldığı kömür yüküyle Mersin'e gitmek üzere hareket eden Bozkurt gemisi, Beyrut'tan İstanbul'a gelmekte olan Mesajeri Maritim Şirketi'ne ait Fransız bandıralı Lotus gemisiyle, Midilli yakınlarında Sığır Limanı önünde saat 23.00'te çarpıştı. Çarpışmada Bozkurt gemisi battı, 8 Türk gemici yaşamını yitirdi. Lotus, aldığı yolcularla İstanbul Limanı'na geldi, yükünü boşalttıktan sonra Fransa'ya dönmek üzereyken, Deniz Şubesi Müdürü Cami Bey olayla ilgili inceleme başlattı. Olayda yakınları ölenlerin savcılığa başvurusu üzerine, İstanbul Savcılığı da olaya el koydu.

Sonuçta, Lotus'u idare etmekte olan mülazım Jean Desmons ile Bozkurt süvarisi Hasan Kaptan tutuklandı. Desmons'un tutuklanması, Fransa'da büyük tepki yarattı. Pioncare Hükümeti, "Çarpışma Türk Karasuları dışında olduğu için, Türkiye'nin yargılama yetkisi olmadığını" iddia etti ve Türk Hükümeti'nin işlerine müdahaleye kalktı. Böylece Bozkurt-

ŞADUMAN
HALICI'NIN
KONUŞMASI

Lotus olayı siyasal zemine taşındı. *La Journal*, "Ankara Hükümetine Fransa'nın yüz verdiğini, Lozan'da verilen izinle hükümet olduğunu" iddia ederken, diğer Fransız gazeteleri de Türkiye'yi küçültücü, Türk hukuk sistemini ve hukukçularını alçaltıcı yayınlarını durmaksızın sürdürdü. 6 Eylül tarihli *Exelsior* gazetesinde, bir Fransız amirali ise, "Türkiye'nin bu şekilde hareketinin, Fransa'nın rehavetinden, Kilikya olaylarından, Ankara İtilafnamesinden, meşhum Lozan Antlaşması'ndan ileri geldiğini" iddia etti. Gerek Fransız Hükümeti'nin gerekse basın bu çıkışları, Türk kamuoyunca, "Olayın Türkiye için ne anlama geldiğinin henüz kavranmamış olduğunun göstergesi" olarak yorumlandı. Necmettin Sadak da Fransız basınının ve kamuoyunun çıkardığı tüm "gürültü" ve korkunun temel nedeninin, iddia ettikleri gibi Desmons'un haksız yere tutuklanmış bulunması değil, kapitülasyon haklarının ortadan kalkması olduğuna işaret ediyordu. Türk kamuoyunda, Türkiye'de yargının bağımsız olduğu, kapitülasyonların ise tarihe gömüldüğü özellikle işleniyordu. Türkiye, Fransa'nın Desmons'un serbest bırakılması yolundaki tüm baskılarına karşı koydu, geri adım atmadı. İsmet Paşa'nın Lozan'da bin bir zorluklarla kaldırdığı adli kapitülasyonlara kapılarını aralamamakta kararlıydı. Türk hükümeti "Kovuşturmanın kendi yargılama yetkisinde olduğunu, bu konuda Fransa Hükümetinin kuşkuları varsa, sorunun Lahey Adalet Divanına havale edilebileceğini" Fransa'ya bildirdi. Fransa da Lahey'e gitmeyi kabul etti. Adalet Bakanı Mahmut Esat Bey -isteği üzerine- Türkiye'yi Lahey de temsil etmekle görevlendirildi.

Türk heyeti, Fransa'yla birlikte ortak tahkimname hazırladı. Tahkimname hazırlanırken, Mahmut Esat Bey davayı kanıtlamak yükünü, Fransızlara yükledi. Üstelik, Lahey Adalet Divanına oy verme yetkisiyle, bir Türk hakiminin -Feyzi Daim'in- katılımını da sağladı. Uluslararası Adalet Divanı, 2 Ağustos 1927'de Bozkurt-Lotus davasını görüşmeye başladı. 7 Eylül 1927'de "Türk tezini haklı bulduğunu" açıkladı. Mahmut Esat Bey, pek çok devletin ceza ve ceza usulü yasalarından verdiği örnekler, dünyaca ünlü hukukçuların sözlerinden derlediği metinler ve ateşli savunmasıyla Bozkurt-Lotus davasını, bir oy fazla ile Türkiye'ye kazandırdı. Kuşkusuz bu kazanımda,

Türkiye'nin çağdaş yasaları hukuk sistemine katmasının da büyük yük payı vardı.

ŞADUMAN
HALICI'NIN
KONUŞMASI

Değerli konuklar, Bozkurt-Lotus olayı, iki geminin çarpışmasından kaynaklanan adi bir deniz olayı değil, kimliğini kanıtlamaya çalışan özgür Türkiye'yle emperyalist Fransa arasında bir davaydı. Bu dava bir karşı çıkıştı. Türkiye Cumhuriyeti'nden dünya ailesine bir mesajdı. Tüm ayrıcalıklarla Osmanlı İmparatorluğu'nun tarihe karıştığı, tam bağımsız Türkiye'nin uluslararası hukukta eşit olduğunun, Türk hukukçularının, çağdaş ülkelerdeki meslektaşlarıyla aynı yetkinlikte olduğunun mesajıydı. Dava, Türk kamuoyunun, tam bağımsızlık ülküsüne bağlılığının da simgesi oldu. Basın, Fransız iddialarına karşın, aynı söylemle tek vücut oldu. Türk ulusunun en ufak haklarını en büyük kiskançlıkla savunulacağı, hiçbir şekilde taviz verilemeyeceği dünya ailesine gösterildi.

Türkiye Cumhuriyeti'nin uluslararası hukukta eşitliğini kanıtlayan Bozkurt-Lotus davası, aynı zamanda uluslararası hukuk için de örnek bir olay oldu. Bu olaydan sonra, uluslararası sözleşmelerde açıkça hüküm altına alınmayan ya da uluslararası hukuk kuralları bulunmayan konularda, "*Uluslararası Hukukta, devletlerin yargı yetkisini açıkça sınırlayan bir kural olmayan konularda devletler yargı yetkisine sahip olduklarını ileri sürebilirler*" görüşü geçerli oldu.

Değerli konuklar, kuşkusuz Türkiye Cumhuriyeti'nin hedefi, ülkeyi bağımsızlığa, ulusu özgürlüğe kavuşturacak, ulusu ve ülkeyi çağdaş dünya ailesinden kılacak bir devrim yapmak ve bu devrimi kalıcı kılacak önlemleri almaktır.

Hukuk devrimi bu önlemlerden yalnızca biriydi. Türkiye Cumhuriyeti, Türk ulusunu, demokratik hukuk devletinin gerekleri ile donatma savaşı verirken, ekonomik bağımsızlığı perçinleyecek kurum ve kuralları, devrimi özümseyecek kuşakları yetiştirecek sistemi, onurlu bir toplum olmanın kültürel ve sosyal dayanaklarını da uygulamaya koydu. Emperyalist devletlerin dışta ve onların işbirlikçilerinin içte, Türkiye'yi bölme ısrarları karşısında, ilkelerinden ödün vermeyen, onurlu bir duruş sergiledi. Bu duruşu nedeniyle, Milletler Cemiyeti'ne girmek mü-

cadelesi veren değil, davet edilen ülke oldu. Bu özelliğiyle de günümüze örnek oldu. Aynı zamanda Batılı devletler, bu mücadeleyi “Türk Mucizesi” olarak yorumladı.

Bize onurlu bir tarih bırakan Mustafa Kemal, silah arkadaşları ve Türk ulusu önünde saygı ile bir kez daha eğilerek sözlerime son veriyorum, teşekkür ederim.

Av. Teoman ERGÜL: Şaduman Hanım'a konuşması için teşekkür ederiz. Ancak bir açıklama yapmak durumundayım: Yabancı misafirlerimizin bir-ikisi gittiği için birazcık konuşmasını böldük, arkasından da Yönetim Kurulu Anıtkabir'e gideceğinden, yönetimde bulunan arkadaşlarımız salondan ayrıldılar, özür dilerim.

Efendim, programımız cuma, cumartesi günleri saat 14.00'te başlayacak. Teşekkür ederim.

**Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri**

**XXI. YÜZYILDA
ATATÜRK'Ü DÜŞÜNMEK**

**Dördüncü Gün
12 Kasım 2009**

Birinci Oturum

Prof. Dr. Ahmet MUMCU
"Atatürk Döneminde Ekonominin Yapılanması"

Ahmet Buğra ÇELİK: Değerli meslek üstatlarım, kıymetli büyüklerim, hoş geldiniz. Programımız Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşması filmiyle devam edecek. Onun hemen akabinde de Başkent Üniversitesi'nden sayın Prof. Dr. Ahmet Mumcu, "Atatürk Döneminde Ekonominin Yapılanması"yla ilgili bir konuşma yapacak. Önce, Mustafa Kemal Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşması filmini izleyeceğiz.

(Atatürk'ün 1 Kasım 1932'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dördüncü dönem ikinci toplanma yılını açarken yaptığı konuşmanın bir bölümüyle ilgili film gösterildi.)

"MUSTAFA KEMAL ATATÜRK: Büyük Millet Meclisi'ni açıyorum. (Alkışlar) Yüce Milletimizin değerli vekillerini, saygı ve sevgiyle selamlarım. (Alkışlar)

Aziz arkadaşlarım,

Beynelmilel siyasi ve iktisadi buhranlardan, beşeriyetin duymakta olduğu sıkıntı ve acı devam etmektedir. (Alkışlar) Siyasi buhranın mahiyeti, Silahları Bırakma Konferansının müşkülünde hülâsa olarak müşahede edilebilir. (Alkışlar) İktisadi buhran ise, milletler arasında mübadelenin azalması ve daralması şeklinde sahasını genişletmiş ve nüfuzunu artırmıştır. Bizim kanaatimizce beynelmilel siyasi emniyetin inkişafı için, ilk ve mühim şart, milletlerin hiç olmazsa sulhu muhafaza fikrinde, samimi olarak birleşmesidir. (Alkışlar)

Biz, iktisadi genişliğin temelini de ancak her milletin refahla yaşamaya ve ilerlemeye hakkı olduğunu teslim eden bir zihniyetle, bütün milletlerin birlikte çalışmaları yolunun bulunmasında görüyoruz. (Alkışlar)

Muhterem milletvekilleri!

Bütün milletlerin güçlkle göğüs germeğe uğraştığı zorluklar içinde milletimiz büyük canlılık, Hükümetimiz yüksek isabet göstermektedir. Komşularımızla ve bütün milletlerle münasebetlerimiz ciddi, samimi sulh ve emniyet fikrine müstenit olarak inkişaf etmektedir. Dostlar arasında, dürüst bir vaziyetin muhafazası bizim, daima çok ehemmiyet verdiğimiz bir esastır. (Alkışlar) Beynelmile iktisat güçlüklerine karşı halin icabına göre, müdafaa, muvazene inkişaf tedbirlerini almaktayız. (Alkışlar)

Karşısında bulunduğumuz her imkanı genişlik ve kolaylık yolunda tatbik etmeye çalışıyoruz. Millî iktisadın ve paranın gösterdiği kudret ve istikrar, alınan tedbirlerin isabetine kanaat verecek mahiyettir. (Alkışlar)

Bütçenin vaziyeti, tahminlerin gelecek yıl tahakkuk edebileceğine kuvvetli umut vermektedirler. Her hâlde muvazeneli bir bütçenin temini, bu yıla düşen kaygılarımızın, yine esası kalacaktır. (Alkışlar)

Aziz arkadaşlar!

Her zaman gözönünde bulundurduğumuz ana işlere, ara vermeden, devam etmek mecburiyetindeyiz. Demiryolu programının tatbikına devam edeceğiz. Ziraat sahasında ıslah müesseselerini tamamlayacağız. İhracat mallarımıza hariçte alıcı bulmak ve satışlarımızı genişletmek için, her tedbiri arayıp bulmak ehemmiyet verdiğimiz noktadır. (Alkışlar) Millî ihtiyaç ve menfaatlerimizin mübrem kıldığı sanayi şubelerinin bir an önce tahakkuk ettirilmesine, hassasiyetle çalışıyoruz. (Alkışlar) ...”

Av. Teoman ERGÜL: Prof. Dr. sayın Ahmet Mumcu hocamızı, alkışlarımızla kürsüye davet ediyoruz. Kendisi bize, Atatürk döneminde ekonominin yapılanmasıyla ilgili engin görüşlerini sunacaklar.

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

Prof. Dr. Ahmet MUMCU (Başkent Üniversitesi): Çok değerli arkadaşlar, başta Türkiye Barolar Birliği Yönetim Kurulu'nun değerli üyeleri, yöneticileri ve diğer arkadaşlarım; hepinizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Atatürk zamanında ekonominin yeniden yapılanması önemli bir konu. Zaten Atatürk'ün başlattığı büyük devrimin içinde yer alan bütün konular son derece önemli. Ama ekonominin önemi, hepinizin bildiği gibi çok daha fazla. Çünkü insanın yaşaması için, en önemli ihtiyaçlarının karşılanması için, sağlam bir ekonomik yapıya ihtiyaç var. İnsanın yemek, barınmak ve örtünme gibi ilk ve en ilkel ihtiyaçlarından başlayın, bütün ihtiyaçları sürekli bir üretim ve ekonomik faaliyetin içinde gelişir. Bu açıdan, eğer sağlam bir devlet kurulmak isteniyorsa, o devletin dayandığı ekonominin de sağlam bir şekilde bulunması lazım.

Hepimiz biliyoruz; 1923 yılında Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman, Osmanlı Devleti'nden devralınan hemen hemen sağlam hiçbir kurum yoktu. Osmanlı eğitim sistemi çökmüştü, –o ayrı bir tartışmanın konusu– Osmanlı siyasi sistemi tamamen çökmüştü, Osmanlı'nın dayandığı hukuksal temeller tamamen çürümüştü. Bunların hepsini, yeniden inşa etmek lazımdı; gerçek devrim bu zaten. Mevcudu ıslah etmek değil, mevcudu yıkarak ya da radikal bir şekilde değiştirerek yeni bir yaşamın içine girmek.

Türkiye Cumhuriyeti kurulduğu zaman, ekonomik yapı da tam anlamıyla çürümüştü. Belki eğitim açısından, mesela; belki daha Tanzimat Devri'nden başlayan bazı çabalar, işte 1900 yılında İstanbul Üniversitesi'nin kurulmasıyla sonuçlanmış,

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

önemli ve iyi uzman yetiştiren meslek okulları az da olsa belirmiş, çok yetenekli, üstün nitelikli subaylar yetiştiren askeri okullar kurulmuş, hukuk sistemine gelirse, tabii çoklu bir hukuk sistemi var. Bugünkü gibi tekil, müstakar, gerçek bir hukuk anlayışı yok, ama gene hiç olmazsa Tanzimat'la birlikte batı hukukuna doğru bir kayış, modern yargı sisteminin kurulması konusunda bazı adımlar görülüyor. Nitekim, Cumhuriyetin hukuksal altyapısını hazırlayanlar, Osmanlı Devleti'nin ilk ve tek hukuk fakültesi olan İstanbul Mektebinden mezun olmuşlardır. Bu tür olayları başka kurumlara yayarak çoğaltabiliriz. Ancak ekonomi açısından durum çok daha vahim. Bir askeri güç var, çürümüş olmasına rağmen bir siyasi güç var, iyi-kötü bazı fonksiyonlarını yerine getiriyorlar, ama ekonomik açıdan, Türkiye tam anlamıyla sıfır.

Yurtta hiçbir üretim imkanı yok, tarım tamamen çökmüş, Osmanlı Devleti kapitülasyonlar nedeniyle sanayileşememiş. 1853 yılından itibaren büyük ölçüde borç para alınmaya başlanmış. Bu yüksek ölçüdeki borç paralar, üretime değil ordunun ve sarayın ihtiyaçlarına harcanmış, yani hiç üretken olmayan, üretime katkısı olmayan yerlere harcanmıştır. Zaten kapitülasyonların etkisi altında Osmanlı'nın bağımsız ve büyük bir sanayi kurması da beklenemezdi. 1915 yılında bütün Osmanlı ülkesinde I. Dünya Savaşı bittikten bir yıl sonra, işçi sayısı 85.000 idi. Bugün, basit bir sanayi kasabasında 85.000 işçi var. Bütün işçi sayılabilecek her türlü çalışanı toplarsanız 85.000. Birkaç ufak-tefek dokuma tezgahı veya ufak tefek dokuma atölyeleri dışında üretim yapabilecek bir tek sanayi tesisi dahi yok; tam anlamıyla sıfır. Ağır sanayi yok, besin sanayi yok, hafif sanayi yok, hiçbir şey yok.

Ayrıca, devlet mali açıdan müthiş bir yük altında. 1853'ten beri alınan paralar, borçlar ödenememiş ve 1876 yılında, hepimiz biliyoruz, devlet resmen iflasını ilan etmiştir, borçlarını ödeyemeyeceğini, hatta borç faizlerini ödeyemeyeceğini ilan etmiştir, bunun üzerine Düyunu Umumiye Yönetimi kurulmuştur. Düyunu Umumiye bugünkü IMF'nin biraz daha insafsız diyelim, sırf Osmanlı Devleti için kurulmuş bir kurum. Üyeleri, Osmanlı Devleti'nin alacaklısı olan devletlerin seçilmiş kişi-

leri. İstanbul'da Düyunu Umumiye için Osmanlı Devleti bir de muhteşem bir bina yaptırmış –bugünkü İstanbul Lisesi, Bab-ı Ali'dedir, muhteşem bir binadır– orada Düyun-u Umumiye, Osmanlı Devleti'nin bütün mali işlerine el koymuştur. Devlet, 2. Abdülhamid gibi yönetim açısından belki bazı konularda oldukça dirayetli diyebileceğimiz bir Hükümdar zamanında bile, hiçbir şekilde bu mali engelleri aşamamış, bilakis daha da ayağına sardırılmıştır.

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

Düyun-u Umumiye İdaresinin izni olmadan Osmanlı Hükümeti vergi koyamazdı, yatırım yapamazdı. Zaten yatırım diye bir şey yok, memur maaşların ödenmesi bile Düyun-u Umumiye İdaresi'nin insafına kalmıştı. 1900'de 100 olan dış ticaret açığı 1914'te 226'ya ulaşmış. Borçlar da müthiş bir şekilde birikmiş, ardından Birinci Dünya Savaşı, tam bir yıkım. Pek çok ülke, arazi elden çıkmış. Özellikle, güneydeki Arap ülkeleri elimizden çıkmış. Balkan Savaşlarıyla zaten bugünkü Batı Trakya'nın Yunanistan'ın elinde bulunan bölümü ve Makedonya'yı tümünden kaybetmişiz, bugünkü Trakya'mızın sınırları kalmıştır. Orarlardan muazzam ölçüde göçmen gelmiş, yüz binlerce kişi gelmiş, bunların Anadolu'ya yerleştirilmesi büyük bir felaket ve dramdır. Bu konu üzerinde maalesef fazla çalışılmıyor.

Osmanlı'nın zaten yok olan, yok olmuş gibi gözükken ekonomisi; bu göçlerle iyice perişan bir hale gelmiştir. I. Dünya Savaşı bittikten sonra, Kurtuluş Savaşı'na geçiyoruz. Kurtuluş Savaşı'nın ne kadar büyük, müthiş zorluklarla yürütüldüğü hepimizin malumudur.

Atatürk'ün siyasal örgütlenmesi, Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'ni, Sivas Kongresi'nden sonra genişletirip bir siyasal parti gibi örgütlemesi, ardından ulus egemenliği anlayışına geçiş, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılması, çok büyük devrimler bunlar. Aynı zamanda bu ülkeyi ve özellikle bir Kurtuluş Savaşı'nı yürütmek için gereken hiçbir maddi imkan yok.

Mazhar Müfit Kansu, anılarında, Atatürk Sivas Kongresi'nden sonra Ankara'ya geldiği zaman, ceplerinde bir kahve alacak kadar paralarının olmadığını anlatır. Heyeti Temsili-

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

ye üyeleri yemek yiyemezler, bugünkü Meteoroloji binasının olduğu yerde, Kalaba'da ikamet ediyorlar. Böylesine açık bir acıdır. Bu kadro, düşünün, memleketi kurtaracak, yeni bir devlet kuracak, nasıl olacak bu iş? O yüzden Türkiye Büyük Millet Meclisi kurulur kurulmaz, ilk çıkarttığı kanun –TBMM'nin 1 numaralı Kanunu– hayvan vergisinin dört misline çıkartılmasıdır.

Hıyaneti vataniye gibi başka konular varken, istiklalimizle ilgili başka konular varken, Türkiye Büyük Millet Meclisi 1 numaralı Kanun olarak, bugün düsturların en başında yer alır; hayvan resminin, hayvanlardan alınan verginin 4 misline çıkarılması bir tesadüf değil; içinde bulunduğumuz şartları gösteriyor.

Kurtuluş Savaşı sırasında o kadar parasızdık ki, milli mücadele başladıktan sonra, bazen posta havalelerine bile el konulmuştur. İşgal altında bulunmayan bankalar –ki Osmanlı Bankası'dır bunlar, zaten başka banka yok Türkiye'de– gene uluslararası düzenin bir ajanı Osmanlı Bankası'na da el konulmuştur. Yani, her kaynaktan bir şeyler bulup kurtuluşumuzu sağlamak, bütün amaç bu.

Bu şekilde kazanılan savaşta, elbette bazı dış yardımların da etkisi olduğu, özellikle Sovyetler Birliği'nden alınan silah yardımı, Hindistan'dan gönderilen bir miktar para... Bunlar da maddi durumun düzeltilmesinde rol oynadı. Ama savaş bittiği zaman, bu kaynaklar da bitmişti, tükenmişti. Tam anlamıyla yıkılmış bir ülke düşünün. Doğusu, Ermeni savaşları dolayısıyla yıkılmış, güneydoğusu zaten I. Dünya Savaşı'nın son çarpışmalarının yapıldığı yerler. Suriye sınırı ve Irak sınırı da perişan vaziyette. Ege Bölgesini Yunanlar özellikle çekilirken yakmışlar, yıkmışlar. Sakarya Savaşı öncesi gerçekleşen büyük saldırıları sırasında ilerledikleri, geldikleri Polatlı'ya kadar olan bütün Türk köyleri çekilirken kendileri yakmışlardır. Örneğin, Yunan Ordusu çekilirken, Uşak şehrinin bir resmi vardır, içler acıdır. İkinci Dünya Savaşı sırasında nasıl Almanlar bombardımanlar altında ezildiler, nasıl müttefik uçakları Almanya'yı yerle bir etti; onun gibi ve işgal gören bütün şehirlerin durumu öyle.

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

Devrimin lideri olan Mustafa Kemal Paşa iki noktada durdu. Birincisi, eğitim; çünkü eğitim olmadan hiçbir şeyi gerçekleştirmeye imkan yok. Bu yüzden daha 1921 yılında, henüz Sakarya Savaşı devam ederken, Ankara'da 1. Maarif Kongresi'ni toplamıştır. Bu konuda çok şükür artık arkadaşlarımız tezler yazıyorlar. Gayet ilginç bir durum, o buhranlı günlerde, o kötü günlerde, düşman ordularının Ankara'nın ucuna kadar geldikleri dönemde, Ankara'da Maarif Kongresi'ni topluyor ve müstakbel milli eğitim siyasetinin esaslarını çiziyor.

Zafer kazandıktan sonra Lozan görüşmeleri devam ederken, 17 Şubat ve 4 Mart arasında, Türkiye tarihinde görülmüş ilk İktisat Kongresi toplanıyor. Bir iktisat kongresi Türk tarihinde ilk kez yapılan bir toplantıdır. Çünkü şunu da söylemekte yarar görüyorum: Osmanlı eğitim sisteminde, evet, hukukçu yetişmiştir, asker yetişmiştir, ulema dediğimiz din bilginleri yetişmiştir, kadılar yetişmiştir, ama iktisatçı yok. İktisat bilimi hiç tanınmıyor, birkaç kişi dışında kimse iktisat ve maliye bilimlerini, özellikle iktisat bilimini bilmiyor. Atatürk bu eksikliğin farkında. O yüzden daha Lozan Barış Anlaşması imzalanmadan, İzmir'de topladığı kongre Türk tarihinde bir ilktir. Türk ulusunun tarihinde ilk kez, ekonomik sorunları ve bu sorunların nasıl giderileceği yolunda önemli görüşmeler yapılmış ve kararlar alınmıştır.

İzmir İktisat Kongresi'ne tacir kesimi, işçi kesimi, esnaf kesimi bir de çiftçi kesimi katıldı; dört kesim. Ama işçi kesiminin gücü çok az, ayrıca işçi kesiminin çok az olmasının bir sebebi de, sanayici yok, sanayi de yok memlekette. O yüzden sanayiciler de temsil edilemiyor. İşte, bazı atölyeler, bir-iki ufak tefek fabrikasyon iş yapan kişiler de fabrikatör olarak, sanayici olarak bu kongreye katılmışlar. Sonunda şu karara varılıyor: Bir defa Türkiye Cumhuriyeti, kapitülasyonların ve mali bağımsızlığımızı kuşatan bu bağların esaretinden kurtulmalıdır; yani Misak-ı İktisadi. Bir "Misak-ı Milli"imiz var biliyorsunuz, İstanbul Meclisi Mebusanı'nın son toplantılarında kabul edilmiştir, ama Ankara'da Mustafa Kemal Paşa'nın direktifleriyle yazılmıştır.

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

İkinci misak da, “Ulusal And”; zafer kazanıldıktan sonra 1923 yılında Misak-ı İktisadi ile ilan ediliyor.

İzmir İktisat Kongresi'nde Misak-ı İktisadi şunu söylüyor: Her şeyden önce, ekonomik alanda tam bağımsız olmak. Siyasal alanda bağımsızlık, ancak ekonomik alanda bağımsız olmakla sağlanabilir. Şimdi, hemen bugüne atlayıvereyim; bugünkü tabii global düzende bu görüş artık o kadar değerli değil. Bir uluslararası işbirliği var, ama bugünkü dünyanın ekonomik durumuyla, 1923'lerin ekonomik durumunun karşılaştırılması sonucunda, deniz ve Himalaya Dağları arasındaki fark kadar müthiş bir uçurum bulunduğunu görürsünüz. Çünkü ekonomik istiklal, ekonomik bağımsızlık, gerçekten son derece mühim bir olay o zamanlar. Eğer ekonomik bağımsızlığınızı kazanırsanız, kendi iradenizle bazı uluslararası işlere girersiniz vesaire... İlk önce ekonomik bağımsızlığımızı kullanalım ve mümkün olduğu kadar –burada şimdi çok önemli bir nokta var– özel girişimi canlandıralım. Çünkü Osmanlı Devleti'nden intikal eden kadro içinde biraz önce söylediğim gibi sanayici yok, girişimci yok; bir girişimci ruhu aşlamak lazım, bir girişimci sınıfı yaratmak lazım. Bunun için de Misak-ı İktisadi'de girişim özgürlüğü esas olması kabul edilmiş.

Köylülerin sırtına yük olan Aşar Vergisi'nin kaldırılması gibi, tarımla ilgili bazı konularda da reformlar yapılması istenmiş. Aşar kaldırıldı, devletin yüzlerce yıldır aldığı onda bir pay kaldırıldı, köylü biraz rahatladı, ama mühim olan, sanayiye kurmaktı. Sanayiye kurmak için 1927 yılında, Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkartıldı, yani Sanayinin Özendirilmesi Kanunu. Bu kanunla devrim hükümetleri, özel girişimi desteklemek için özel yöntemler kullanılacağını açıkladılar. Her şeyden önce girişim sahibi olan, bir yatırım yapmak isteyen kişiye devletin, çok ucuz, belki sıfır faizle kredi vermesi; ayrıca, yatırımı gerçekleştirmek için, devletin her konuda devletin yardım etmesi, yani, devlet eliyle girişimcilik ruhunun kazanılması isteniyor.

Nitekim, Teşvik-i Sanayi Kanunu'yla özellikle Osmanlı Devleti'nde arta kalan bazı ufak sermaye sahipleri, birleşerek, örneğin Uşak'ta bir şeker fabrikası kurdular. Ama bu fabrika yürümedi, çalışamadı, çünkü şu koşullar henüz oluşmamış-

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

tı. Yurtta sermaye birikimi yok, uzun bir süre de bu sermayenin oluşması beklenemezdi. Sanayinin kurulması için ne bir girişimci vardı, ne de o girişimleri destekleyecek uzman kadrosu vardı, kaliteli işçiler vardı... Yoktu bunlar. O yüzden Teşvik-i Sanayi Kanunu pek çok iktisatçı arkadaşın söylediği üzere maalesef iyi işleyemedi. Bu sırada genç Türkiye Cumhuriyeti'nin başına bir felaket daha geldi. O da 1929 yılında çıkan büyük ekonomik bunalım; Amerika Birleşik Devletleri'nde çıkan bunalım.

Bakınız, Lozan Barış Anlaşması'yla Türkiye Cumhuriyeti, kendi üzerine düşen borçları ödemeyi taahhüt etmiş. Lozan görüşmeleri sırasında Osmanlı Devleti'nin o muazzam borcu, Osmanlı Devleti'nden ayrılan devletlere taksim edilmiş, ama en ağır bölümü elbette, Türkiye Cumhuriyeti'ne kalmış; bunun tasfiyesi var.

İkincisi, baştan aşağı yıkılıp yıkılan yurdun imarı halkın durulması var. Üretimin arttırılması var, sanayinin kurulması var ve bir ulaşım ağının ilk planda gerçekleştirilmesi lazım. Bunlar için de elde hiçbir şey yok. Konuşmamı bitirirken de size çok değerli bir iktisatçı arkadaşımızın değerlendirmesini okuyacağım, oradan siz de hak vereceksiniz. Bütün bu yokluklar içerisinde 1937 yılına ulaşabilmek tam bir mucizedir.

1937 yılında ne oldu? Şu oldu: Teşvik-i Sanayi Kanunu'nun uygulanamaması ve arkasından 1929 bunalımı çıkması üzerine, Türkiye Cumhuriyetinde artık girişimcinin yerleşmesi, yetişmesi mümkün değildi. Bu kriz hakkında kısaca bilgi vereyim isterseniz. Amerika'da çıkan kriz, bu bir finans krizi değil, üretim artışı krizidir. I. Dünya Savaşı başlamadan, XX. yüzyıl başında Amerika Birleşik Devletleri artık dünyanın bir numaralı ekonomik gücü olduğunu ispatlamıştı. Amerika Birleşik Devletleri I. Dünya Savaşı'na katıldı ve bu savaşı, katıldığı cephenin yani İhtilaf Devletleri'nin zaferiyle bitirdi. 2.5 milyon kişilik bir Amerikan Ordusu, Avrupa'ya gitti ve Amerika'nın o dev sanayi, askeri ihtiyaçlara göre kılık değiştirdi, bir transformasyona uğradı. Savaş bitti, şimdi bu yeni ortaya çıkan büyük silah sanayinin ürünlerini kime satacaklar? Savaş bitmiş, savaşı galip olarak bitiren devletler bile felaket durumdalar. Savaşı mağlup olarak

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

bitirenlerin ise silah değil, bir kurşun parçası alacak halleri dahi yok.

Bugünkü gibi, dünya çapında büyük milli çarpışmalar da olmuyor. Mesela, bugünkü bizde güneydoğu olayı gibi, ya da Hindistan'da Keşmir sorunu gibi, o zaman Pakistan yok zaten Hindistan da yok, büyük çapta silah satabilecek imkanlar da yok. O zaman silah sanayini yavaş yavaş tüketim malları sanayine çevirmek istediler. Amerika'da korkunç bir üretim bolluğu başladı. Her evde bir buzdolabı varken, bir buzdolabı daha almak gereksiz. Herkesin bir arabası varken, bir ikinci araba daha alması gereksiz. İç piyasa doydu, o zaman nereye yönelmesi lazımdı Amerika'nın? Dış piyasaya yönelmesi lazımdı, ama dış piyasada bu malları alacak güç yoktu. Amerika'nın en büyük partneri İngiltere'de bile bu malların müşterisi kalmamıştı artık. O yüzden bu, tersine bir krize sebep oldu. Mallar, doldurdu depoları, satılamayınca o malları imal eden fabrikalar birer ikişer kapatılmaya başlandılar, müthiş bir işsizlik göze çarptı ve 1929 yılında bütün pay senetleri, hisse senetleri hemen hemen sıfıra düştü. Büyük bir kaos, Amerikan ekonomisi çöktü.

Amerikan ekonomisinden her zaman istifade etmek durumunda bulunan ülkeler de bundan etkilendiler tabii. Kriz zaten savaşın yaralarını sarmakla uğraşan Avrupa ülkelerine intikal etti. Pek çok malın fiyatı düştü, pek çok üretim imkanı kayboldu Batı ülkelerinde. Onlar da böyle bir krizle başa çıkmaya çalışıyorlar, büyük bir altyapıları olduğu halde. Bizi de vurdu, çünkü bizim tütün başta olmak üzere, fındık başta olmak üzere tek döviz kaynağımız tarım mallarıydı, tahıl satamıyoruz daha. Bazı sanayide kullanılacak ürünler, zeytin vesaire, bunlar satılamamaya başlandı.

Yurt içinde, buğdayın fiyatı, kilosu 10 paraya kadar düştü. 10 para bugün size hiçbir şey ifade etmiyor, ama Taner Bey bilir 10 parayı. Teoman Bey de bilir değil mi? Ben ilkokulda gördüm o parayı. Okulun önünde 10 paraya macun alırdık. 4 tane 10 para, 40 paraydı, yani 1 kuruştur. Osmanlı sistemi, kuruşa kadar devam etti. 40 para 1 kuruş, ondan sonra yüzlük sisteme geçildi; 100 kuruş 1 lira, öyle artarak devam ediyor. Köylü müthiş bir sıkıntı içinde, üretim durmuş, bu durumdan nasıl kurtu-

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

lunur? O zaman dünyada gelişmeye başlayan Sovyet ekonomisi de dikkate alınarak bir önemli buluş yapıldı; devletçilik.

Bu, bize özgü bir buluştur. Ne Sovyetler'deki gibi total bir kolektivizm ne de Amerika'daki gibi total bir liberalizm, ikisini kaynaştıran bir anlayış. Buna göre; devlet her şeyden önce, demiryolu yapımına hız verecekti, çünkü ulaşım çok önemli. Ayrıca, özel teşebbüs kuramıyor, Teşvik-i Sanayi Kanunu çıkarttılar, neredeyse bedava kredi verdiler, yapamıyor. O yüzden, devlet kendi uzmanlarıyla, kendi çağıracağı ya da getireceği uzmanlarla sanayi kuracak. Bu devletçilik politikasıyla, ayrıca planlı ekonomiye de geçildi. 1933 yılında, ilk planlı ekonomi devrine geçildi. Bu planlı ekonomiye göre, 5 yıl içerisinde ülkenin ihtiyacı olan temel sanayi kurulacaktı. Dokuma, şeker, kimya, kağıt ve ağır sanayi gibi konularda, devletin öncülüğünde, ancak özel hukuk tüzel kişisi gibi çalışan birtakım kurumlar oluşturulacaktı. Bunlar halka açılarak, halktan topladıkları parayla, devletin yardımıyla, mümkünse dışarıdan da kredi alınarak –ki çok az kredi alınmıştır, sadece Sovyetler Birliği'nden bir de İngiltere'den küçük miktarlarda kredi alınmıştır– bu sanayinin kurulması.

Bu sanayi planı öngörüldüğünden önce bitirildi. Bu çok büyük bir başarıdır. 1938 yılında bitmesi gerekiyordu, 1936 yılının sonunda bitirildi. Türkiye'de ilk kez, tam anlamıyla entegre bir şekilde çalışabilen bir dokuma sanayi kuruldu. İşte tekstil sanayi böyle kuruldu Türkiye'de... Tamamıyla Cumhuriyetin eseridir. Bugünkü tekstil zenginliğimiz, Cumhuriyetin eseridir. Ayrıca, ağır sanayi yatırımları yapılmaya başlandı. Ereğli Demir-Çelik Fabrikaları kuruldu. Demiryolu ağı genişletildi. Şeker fabrikalarının sayısı arttırıldı. Çimento sanayine geçildi. Suni birtakım maddelerden dokuma yapmak üzere Gemlik'te meşhur suni ipek fabrikası kuruldu. Dokuma sanayinin öncüsü olacak Bursa'da Merinos Fabrikası kuruldu ki o zamana göre Avrupa'nın en önde gelen fabrikalarından biriydi, şimdi kapatıldı biliyorsunuz Merinos Fabrikası. Bir kısmı yıkılıyor, bir kısmı da kültür merkezi olacak. Bursalıların iftiharıydı Merinos Fabrikası. Bakar bakar iftihar ederdik, "Ne büyük tesis" diye. Gerçekten de övünülecek büyük bir tesisti, o da satıldı.

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

Bu tesisleri yapmak üzere biraz önce söylediğim gibi, tamamen özel hukuk tüzelkişisi olarak çalışan, birtakım devlet ekonomik teşekkülleri oluşturuldu. Sümerbank Türkiye'nin sanayileşmesinin temelini oluşturmuştur. Etibank da Türkiye'de madencilik sektörünün gelişmesinde en büyük rolü oynamıştır. Sümerbank ve Etibank öylesine başarılı çalıştılar ki, o zaman bu işlerde çalışan ve uzman olarak yetişen gençler, öylesine özveride bulundular ki, gerçekten bir başka istiklal harbi gibidir. Hiç karşılık beklemeden, büyük bir kazanç beklemeden, bu kurumları büyük bir boyuta getirmek, her yiğidin harcı değil. Ayrıca, sosyal devlet ilkesine doğru gidiş de, bu tesislerde başladı. Rahmetli hocam Coşkun Üçok Bey anlatırdı, daha sonra Mümtaz Soysal arkadaşımız da bir-iki yazısında buna değindi. İşçilerin sosyal güvenlik hakları; –daha ortada bir İş Kanunu yokken– işçilerin yatırılması, barındırılması, istirahatleri, bakımları Sümerbank içinde ayrı bir hikâyedir.

İlk defa bu Sümerbank ve kısmen Etibank; işçilerine lojman, gıda yardımı, emeklilik gibi konularda gereken yardımların yapılması, sağlık yardımı, özellikle maden ocaklarında çalışan işçilerin çalıştıktan sonra duş yapıp, giyinip, sağlık kontrolüne girmeleri, bunlar Türkiye'de bilinen kavramlar değildi, bilinmiyordu. Bütün bunları, “Kamu İktisadi Teşebbüsleri” dedimiz bu büyük kuruluşlar yaptı.

Burada çalışacak uzmanları bulduk? “Uzman yoktu” dedik. Şu şekilde oldu: pek çok genç gönüllü olarak, ya Sovyetler Birliği'nde –çabuk sanayileşen ülkelerden biridir– ya da Almanya'da uzmanlık eğitiminden geçtiler ve kendileri de uzman yetiştirmeye başladılar. Mesela, bu uzmanlardan biri Şevket Süreyya Aydemir'dir, biliyorsunuz. Şevket Süreyya Aydemir çok ilginç bir kişi, rahmetli. İrkçı-Turancı bir görüşle öğretmen okulundan, öğretmen olarak mezun olmuş. I. Dünya Savaşı'nda yedek subay oluyor. Yedek subay olarak Turancı düşüncelerle Kafkas Cephesi'nde çarpışıyor, fakat bir süre sonra bu Turancı düşüncelerin pek işe yaramayacağını, memleketi kurtarmak için faydası olmayacağını anlıyor. Arkadaşı Nâzım Hikmet ve Vâlâ Nurettin ile –bunları bizim yaşımızdaki arkadaşlar bilir de gençler pek bilmez– Rusya'ya gidiyorlar.

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

Şevket Süreyya Bey Rusya'da ekonomi tahsil eder, Türkiye'ye döner; ama bu sefer de kopkoyu bir komünisttir. Kopkoyu bir komünist olduğu için, günün koşullarına göre gizli Komünist Partisi üyesi olmaktan yargılanıp, hapse atılır. 1933 yılında Cumhuriyetin 10 yılı nedeniyle çıkartılan Büyük Af Kanunu ile Şevket Süreyya Bey serbest kalır ve görür ki Atatürk'ün açtığı ekonomik yol; en sağlam yol, kendi isteği ile gönüllü olarak, bu İktisadi Devlet Teşekkülleri'nde Rusya'dan da edindiği bilgilerle çalışmaya başlar. Ama artık kesinlikle komünist değildir, tam anlamıyla Kemalist, bu şekildeki karma ekonomiye gönül vermiş bir adamdır ve onun yetiştirdiği başka insanlar da var.

Bu şekilde, bir idealist kadro görüyorsunuz, kurulmuş ve 1934 yılındaki plan, 1936 yılının sonunda bitirilmiştir. Çok büyük başarıyla bütün bu tesisler tamamlandı. 17 dev tesisi sanayi kuruldu. Anlattıklarının büyük kısmı bunlar, onların dışında olanlar da var, ama hepsini söylemeyeceğim. Bu 17 büyük sanayi tesisi, Türkiye'de sanayinin gelişmesinin başlangıcını oluşturmuştur.

İleride Türkiye ekonomik açıdan daha büyük açılımlara girdiği vakit, daha büyük bir perspektif değiştirdiği vakit, özel sektör sanayiye girmeye başladığı vakit, özel sektörün sanayisinin kurulmasında, mesela Koç Topluluğu ya da Sabancı Topluluğu'nun, sanayinin kurulmasına, bu Sümerbank'ta ve Etibank'ta yetişen uzmanlar sebep olmuştur. Onları kullanarak Vehbi Koç, bugünkü sanayi imparatorluğunu kurmuştur. Bu Sümerbank ve Etibank ayrı bir ekol gerçekten. Bunun üzerinde doktora tezleri yapıyor, Almanya'da, Amerika'da; biz pek o kadar bir şey yapmıyoruz.

Bu başarı karşısında İkinci Beş Yıllık Plan hazırlandı. II. Dünya Savaşı'nın çıkması üzerine bu plan yarı bırakıldı, çalışmadı. II. Dünya Savaşı'na Türkiye girmede bildiğiniz gibi. Türkiye, tarafsız da değil, İngilizlerle müttefik, Almanlarla dostluk anlaşması olan bir ülke olarak, dünyada tek başına, yalnız kaldı. Ne dış satım ne dış alım imkan vardır. Sadece biraz krom satıyorduk Almanlara. Sonra müttefikimiz olan İngilizlerin hışmını çektiği için, o da biraz durdu. Bu 17 sanayi tesisiyle Türkiye Cumhuriyeti, II. Dünya Savaşı'nda bir kuruşluk dış satım yap-

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

madan, dış alım yapmadan 1945 yılına kadar gelmiştir. Ayrıca, o zaman 18 milyon olan nüfusumuzun 2 milyonu da sürekli silahaltında tutulmuştur.

1934 yılında hazırlanıp başarıyla bitirilen planın, bugünkü Türkiye'nin ekonomik yapısının gerçekten anası olduğunu, her bakımdan temeli olduğunu kabul etmek gerekiyor. Atatürk'ün ölümünden sonra olan gelişmeye, sanayi alanında olan gelişmelere değinmiyorum. Konumuz, "Atatürk Döneminde Ekonominin Yapılanması"dı. Bir-iki kelime de tarımdan bahsetmek istiyorum. Tarımda, Aşar Vergisi'nin kaldırılması büyük bir felaket yarattı. Ayrıca, Türkiye'de o güne kadar yetiştirilemeyen bazı ürünler, Türkiye'nin bir zenginliği olarak denendi ve büyük ölçüde tarımımıza girdi. Şeker pancarı, çay, -çay biliyorsunuz bugün Türklerin milli içkisi. Kendi çayımızı iftiharla içiyoruz. Rize çayı, bilinmiyordu, çay dışarıdan geliyordu- bugün Antalya civarındaki narenciye bahçeleri yoktu. Osmanlı Devleti zamanında, zaten Lübnan ve Suriye'nin sahil şeridi bizim malımız olduğu için, oradan geliyordu narenciye, yafalar filan.

Ayrıca, tarım açısından gereken bilimsel gelişmeyi hazırlamak üzere de Ankara'da Yüksek Ziraat Enstitüsü açıldı. Alman hocalar tarafından açılan bu okul, Ankara Üniversitesi Ziraat Fakültesi hâline geldi. İlk kez Türkiye'de ziraat mühendisleri, tarım uzmanları yetiştirildi. Bunlar bir merkezi sistemin içinde en küçük, en ücra yerlere kadar yayılıp, köylüye tohumluk, hayvanlarını hastalıklardan kurtarılması gibi konularda yardım ettiler. Sözün kısası tarım alanında da büyük atılımlar yapıldı.

Bir şey gerçekleştirilemedi: Toprak reformu. Atatürk çok istiyordu toprak reformunu yapmak, ama bu gerçekleştirilemedi. Ölümünden önce toprak reformunun yapılması hakkında Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış nutuklarında direktifleri olmuştur, kendisi uğraşmıştır, bir deneme yapılmıştır. Fakat II. Dünya Savaşı'nın çıkması, toprak reformunu bitirdi.

Ancak, 1945 yılında İsmet İnönü'nün Cumhurbaşkanlığı döneminde, bir Toprak Kanunu çıkarıldı, o da demokrasimizin başlangıcı oldu. Toprak Kanunu'na göre, büyük arazisi olanların, toprakları kamulaştırılacak ve topraksız çiftçiye da-

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

ğıtılacaktı. Ama büyük arazisi olanların başında, rahmetli Adnan Menderes olmak üzere, bu büyük toprak sahipleri, Cumhuriyet Halk Partisi içinde milletvekili olarak bulunan grup, bildiğiniz gibi başkaldırdılar, partilerinden ayrıldılar, Demokrat Parti'yi kurdular. Böylece, Türkiye bir toprak reformunun olması veya olmaması nedeniyle, “Çok partili hayata girdi” diyelim.

Mali konuda da çok büyük bir başarı kazanmıştır hükümetimiz. Osmanlı Devleti'nde para basan milli bir kuruluş yoktu. Kendi paramızı Osmanlı Bankası basıyordu. Emisyonun gerçekleştirilmesi ve para politikasının ayarlanması, Merkez Bankası'nın kurulmasıyla mümkün olmuştur. Hatta bugün Merkez Bankamız, Avrupa'daki pek çok merkez bankalarından daha bağımsızdır şu anda. O yüzden biliyorsunuz para politikasını ayarlaması açısından, hükümetin bazı konularda tepkisini çekmektedir. Bu da çok önemli bir değişiklik.

Sözlerimi bitirmeden, çok değerli arkadaşımız Erdinç Tokgöz'ün kitabından bir sayfa okuyacağım. Benim söylediklerimin hepsini teyit edecek; hatta yeni bazı bilgiler de edineceksiniz. Aynen okumakta yarar görüyorum:

“Atatürk ve arkadaşları 1923'te bağımsız Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşunu dünyaya ilan ettiği zaman, ülke ekonomisi yarı bağımlı durumdaydı. İşgalci ülkelerin hükümetleri, Atatürk'ün ekonomik sorunları çözemeyerek, onlardan kredi, yiyecek, giyecek isteyecek durumda olduklarını hesaplamaktaydılar. Yabancı şirketler ve bankalar, ülke ekonomisini bütünüyle kontrol edebiliyorlardı. Devlet iç ve dış çevrelere, mali gücün üstünde borçlanmış durumdaydı. I. Dünya Savaşı'ndan beri yaklaşık 10 yıldır savaşın içinde bulunan ülke, yanmış, yıkılmış bir harabe görünümündeydi. Genç erkek nüfusun çok önemli bir kısmı ölmüştü. Yetişmiş tecrübeli yönetici, memur ve işçi bulunmamaktaydı. Yeterli sayıda okuma yazma bilen her ilçe ve köyde bulmak mümkün değildi. Ekonomi, bütünüyle doğanın cömertliğine terk edilmiş tarımsal faaliyetlerle ayakta duruyordu. Anadolu'da öz tüketimi karşılayan köyler ve bazı ilçeler dışında, ülke insanların beslenmesi, giydirilmesi ve çalışması için ne ge-

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

rekliyse, dış ülkelerden ihraç ediliyordu. Devlet cılız yerli girişimleri korumak ve vergi gelirini arttırmak üzere; gümrük tarifelerini değiştirmek hakkına sahip değildi.

Bütün bu olumsuz koşulların üstüne, büyük dünya bunalımının, dünya ticaretini çökerten, işsizliği yayan sonuçları eklenmiştir. Bu bunalım, 1929 bunalımı. Özellikle yeni toparlanmaya başlayan Türk tarımını durgunluğa itmiştir.

Başlıcalarını saydığımız bütün bu olumsuz koşullara rağmen, Atatürk, birbiriyle tutarlı ve ülke gerçeklerine uyan ekonomik önlemleri yürütmekten vazgeçmemiştir. Atatürk'ün uyguladığı temel iktisat politikaları 4 grupta toplanabilir:

1. Türk Lirasının değerini kollayan anti-enflasyonist para- kredi politikası. Bunun üzerinde durmak istiyorum. Bütün iktisatçıların söylediğine göre, kurtuluş savaşımızı hazırlamasının bir sebebi de, asla enflasyonist bir politikaya gidilmemesidir. Kurtuluş Savaşı sırasında, emisyonu gidilmemiş, para o yüzden, Türk Lirası son derece sağlam bir durumda tutulmuştur. Bazı rahmetli iktisat hocalarımızın söylediği üzere, eğer Anadolu kurtuluş mücadelesi sırasında enflasyon olsaydı, bu kurtuluş mücadelesini yürütmek mümkün olmazdı. Milli mücadeleden sonra da bu hedefe sadık kalınmış, Türk Lirası, savaş çıkana kadar asla devalüe edilmemiş, 1 Dolar=90 kuruş civarında olmuştur. Türk Lirası, dünyanın en değerli paralarının arasındaydı. Cebine Türk Lirası koyan bir Türk vatandaşı, Amerika'da, İngiltere'de, Cote d'Azour'da, her yerde krallar gibi karşılanıyordu, çünkü dolar- dan değerli parası vardı. Bu, 1939 yılına kadar, savaş çıkana kadar sürmüştür.

2. Gerçek kamu kaynaklarına dayanan denk bütçe politikası.

3. Devalüasyonsuz dış ekonomik ilişkiler politikası.

4. Ulusal kaynaklarının etkin kullanılmasını sağlayan planlı kalkınma politikası.

Atatürk, döneminin öncüsü olarak geliştirdiği ve başarılı olarak uyguladığı bu iktisat politikasının olumlu sonuçları, şöyle özetlenebilir:

10 milyondan 16 milyona çıkan nüfusun tamamı, açlıktan kurtulmuş, yoksulluk görelisi olarak azalmıştır. Ununu, şekerini ve basmasını ithal eden ülke, dönem sonunda, 1938'de bu alanlarda kendi kendine yeterli hale gelmiştir.

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

Gayri Safi Milli Hasıla, 15 yıllık dönemde ortalama olarak yüzde 8 oranında büyümüştür. Dönemin ikinci yarısından itibaren, dış ticaret sürekli olarak fazla vermiş ve böylece liranın dış değeri de korunmuştur. Merkez Bankası'nda 36 milyon liralık döviz –ki o zamanın Türk Lirası da Dolar değerine göre, bugünkü ölçülerle karşılaştırıldığında son derece yüksek bir değeri– ve 26 ton altın birikmiştir.

Ekonominin gelişmesini ve bütünleşmesini hızlandıran altyapının ve ulaşım ağının örülmesinde şaşırtıcı sonuçlar alınmıştır. Devletin öncülüğünde başlayan sanayi yatırımları başarıyla ulaşmış ve dönem sonunda ülke 17 sını işletmeye kavuşmuştur. Öz kaynaklarına dayanılarak geliştirilen bu tesisler, Türkiye'nin sanayileşme hareketine her bakımdan yön veren temel kuruluşlar niteliğinde olmuşlardır. Örneğin, bu kamu kuruluşlarında yetişen yöneticiler ve işçiler, daha sonraki yıllarda özel sektörün kurduğu ilk sını işletmelerin başarıya ulaşmasında görev almışlardır.

Başarıyla uygulanan anti-enflasyonist bütçe ve para politikasıyla, fiyatlarda ve paranın değerinde istikrar sağlamıştır. Bu sonuç da, bozuk olan gelir dağılımının kötüleşmesini önlemiştir, ayrıca vergi sisteminde yapılan reformlarla yoksul kesimlerin yükü azaltılmıştır.

Çıkarılan mali, iktisadi ve sosyal yasalarla, ekonominin işleyişini düzenleyen kurallar ve kurumlar oluşturulmuştur.

Atatürk döneminde, ana hatlarıyla belirttiğimiz bu ekonomik başarıların elde edilmesinde, Atatürk'ün tarihte eşi az bulunur nitelikte bir üstünlüğü birinci derecede etkili olmuştur. Bu da Türk Milleti'nin bir bütün olarak Atatürk'e her konuda güvenmesi, O'nunla öğünmesi ve O'nun gösterdiği yolda yılmadan ve yorulmadan çalışmasıdır.

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

20. Yüzyılda milletiyle barışta ve savaşta böylesiyle bütünleşen ve ulusal kaynakları ülke yararına bütününüle seferber edebilen bir başka devlet adamına insanlık henüz tanık olmamıştır.”

Bu sözlerle konuşmamı bitirmeden önce, şunu da belirtmek istiyorum: Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı'nın başarısı öylesine büyük olmuştur ki; Türkiye Cumhuriyeti, biraz önce Erdinç Bey'in de anlattığı tabloda, “Dünyanın 3. en hızlı gelişen sanayi ülkesi” hâline gelmiştir. Japonya, Sovyetler Birliği ve Türkiye Cumhuriyeti...

Efendim, hepimizi saygı ve sevgiyle selamlıyorum.

Salondan: Hocam, yanlış anlamadıysam, 1923'te İzmir İktisat Kongresi'nde, “Tam bağımsızlık, ancak ekonomik bağımsızlıkla olur, fakat bu küreselleşen dünyada bu tam anlamıyla, anlamını kaybetmiştir.” dediniz değil mi?

Tam bağımsızlık açısından, Düyun-u Umumiye'den kurtulmak, kapitülasyonlardan kurtulmaktı... Bugün gümrük birliğine girmek, ağır sanayiye satmak, TELEKOM'u satmak, işte bütün kamu iktisadi teşekküllerini satmak, serbest piyasaya entegre olmak adına... Peki, bunu yaparak küreselleşen bir yerde, nasıl tam bağımsız olabiliriz?

İkinci sorumu da, isterseniz bunu cevapladıktan sonra sorabilirim.

Prof. Dr. Ahmet MUMCU: Efendim, bu konuda tabii ben iktisatçı olmadığım için kesin bir şey söylemem. Yalnız şunu söylemek istiyorum: Arkadaşımızın söylediği bütün ulusal kuruluşların satılmaları bugün artık korkunç hatalardır. Özellikle, size biraz önce anlattığım, Birinci Beş Yıllık Plan'ın ürünü olan, o büyük işletmelerin, sürekli olarak kâra geçen işletmelerin; ayrıca Demokrat Parti zamanında kurulan Et ve Balık Kurumu gibi, PETKİM gibi büyük kuruluşların, millete ait kuruluşların, Telekom gibi kurumların satılmasını, ben hiçbir şekilde tasvip etmiyorum. Bunun küreselleşmeyle ilgisi yok. Benim demek

istediğim şu: Misak-i İktisadi'de ileri sürülen, “*Tam ekonomik bağımsızlık*” bugün artık hiçbir ülkede yok; Amerika Birleşik Devletleri'nde de yok. Bugün Amerika Birleşik Devletleri dünyanın en borçlu devleti. 30 trilyon dolar mı ne borcu var. Artık, kendi içine kapalı bir ekonomi mümkün değil. Ama 1923 koşullarında en doğru yol buydu. Ancak, bu şekilde biraz önce çizdiğim tabloya ulaşabildik, başka türlü ulaşmamız mümkün değildi. Bu arada şunu da söyleyeyim, Osmanlı borçları 1955 yılında tümüyle ödenmiştir. Fakat o tarihten itibaren yeniden borç para alınmaya başlanmıştır.

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

Evet, ikinci sorunuz?

Salondan: “*Türk mucizesi*” dediğiniz şey, 1930'lardan sonra kamuculukla ortaya çıkmıştır. Sizin dediğiniz gibi üç ülkeden biri Japonya, biri Sovyetler Birliği, biri de Türkiye'dir. Bugünkü vahşi Kapitalizmin yaşandığı bu ülkede, küreselleşmenin dayatıldığı bu ülkede, bu dünyada, serbest piyasayla az gelişmiş bir ülkenin medeni, yani Amerika gibi veya Avrupa gibi, serbest piyasanın hakimi ülkelerin seviyesine ulaşması mümkün müdür? Yoksa alternatif yok, kamucu Kemalist bir çözüm müdür?

Prof. Dr. Ahmet MUMCU: Değildir, mümkün değildir. Serbest piyasa ekonomisi, rekabete dayanır, rekabet de güçlünün başarabileceği bir yarışır. Güçsüz, rekabette ezilir. Türk ekonomisi, henüz o rekabetin içine girecek düzeye çıkmadı. Öte yandan, bu ulusal kurumların elden çıkartılması, Türk ekonomisini daha da zayıflatmıştır, o ayrı bir şey. O, o günün durumu. Ben, bugünkü ekonomik durum üzerinde ahkam kesmem zaten, branşım dolayısıyla. Bugün “*Ekonomik açıdan gelişme var*” diyorlar, aslında yok. Enflasyonu durdurdular; ama Atatürk zamanındaki anti-enflasyonist politika gibi değil; bildiğim kadarıyla, enflasyon durdu ve durgunluk başladı. Eğer, bu söylediğim işletmeler satılmasaydı, oralar ulusal işletmeler olarak kalsaydı, gene üretimimize büyük ölçüde yararı olacaktı. Şimdi, onların kazandırdığı paraların büyük bir kısmı legal ola-

AHMET
MUMCU'NUN
KONUŞMASI

rak yurt dışına gidiyor. Yani, bugünkü ekonomik durum üzerinde zaten ben kendimi konuşmaya yetkili görmüyorum. Dediklerinize bir hukukçu olarak katılıyorum. Hepinizi saygıyla selamlıyorum, buraya kadar gelip, beni dinleme zahmetine katlandığınız için tekrar teşekkür ediyorum.

Av. Teoman ERGÜL: Ahmet hocamıza biz de çok teşekkür ediyoruz. Değerli konuklar 10 dakika ara veriyoruz.

**Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri**

**XXI. YÜZYILDA
ATATÜRK'Ü DÜŞÜNMEK**

**Dördüncü Gün
12 Kasım 2009**

İkinci Oturum

**Yrd. Doç. Dr. Cahide SINMAZ SÖNMEZ
"Atatürk Dönemi Af Yasaları ve
Topluma Yansımaları"**

Ahmet Buğra ÇELİK: Değerli konuklar, sempozyumumuzun bu aşamasında, Yrd. Doç. Dr. Cahide Sınmaz Sönmez bizlerle birlikte olacak. Kendisi Çanakkale 18 Mart Üniversitesi'nde öğretim görevlisi. Bizlere Mustafa Kemal Atatürk döneminde, af yasaları ve bu yasaların topluma yansımaları üzerine açıklamalarda bulunacak. Şimdi, alkışlarınızla, kendisini kürsüye davet ediyorum.

Değerli konuklar, Cahide Hanım'ın yapacağı sunumun hemen peşinden, *Türkiye'nin Kalbi Ankara* belgeselinin gösterimi yan salonda yapılacaktır. Aynı zamanda programımızın başında 1932 yılında Atatürk'ün Türkiye Büyük Millet Meclisi'ni açış konuşması filmi de *Türkiye'nin Kalbi Ankara* belgeselinin gösteriminden hemen öncesinde gösterilecektir.

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

Cahide SINMAZ SÖNMEZ' (Çanakkale 18 Mart Üniversite- si):

Hukuki, sosyal ve siyasi açıdan oldukça önemli bir yere sahip olan af yasaları, gerek gündeme getirildikleri dönemlerde gerekse yürürlüğe girdikleri tarihten itibaren, hukukçuların yanı sıra siyasi çevrelerde ve kamuoyunda önemli birer tartışma konusu olmuşlardır. Bizim buradaki amacımız ise bugüne kadar genellikle hukuki boyutuyla ele alınmış olan ve daha ziyade siyasi yönüyle dillendirilen konunun tarihsel boyutu üzerinde durmaktır. Bu noktadan hareketle Atatürk döneminde çıkarılan genel af yasaları ve topluma yansımaları tebliğimizin temelini oluşturmaktadır.

Geçmişle geleceği barıştırmaya yolunda önemli birer başvuru müessesesi olan genel af yasaları, gerek Milli Mücadele süresince, gerekse Atatürk döneminde, TBMM hükümetleri tarafından çeşitli sebeplere çıkarılmışlardır.

Genellikle, savaş ilanlarında, savaşlardan, ihtilallerden, kılaplardan hemen sonra geçmiş dönemin unutulması amacıyla genel af yasalarına başvurulduğu görülmektedir.² Dönemin olumsuz havasını silmek ve yeni bir başlangıç yapmak arzusunun yanında, cezaevleri mevcudunu azaltmak, davaları bitirmek gibi pratik faydalara yönelik olarak da zaman zaman af yetkisi iktidarlar tarafından kullanılmaktadır.

Osmanlı Devleti'nde 1876 Kanun-i Esasi'sinin "...mücazaat-ı kanuniyenin tahfifi veya affı ... hukuk-ı mukaddese-i Padişahi cümlesindedir" şeklindeki 7. maddesiyle³ padişahın af yetkisi anayasal bir temele kavuşmuştur.⁴ 1909 yılında

¹ Bu çalışmanın bir bölümü *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Y. 2, S. 3, Güz 2006 sayısında yayınlanan "Cumhuriyet Dönemi Genel Af Tartışmaları ve Uygulamaları Üzerine" başlıklı makalemizden gözden geçirilerek alınmıştır.

² Faruk Erem, *Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler*, C. II, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971, s. 415; Bu tür bir affa örnek olarak 1797 yılında Fransa'da İhtilale ait suçlar hakkında çıkarılan umumi af ilanını gösterebiliriz. Fransa'da daha sonraları da Restorasyon ve 1848 Temmuz hükümetleri birçok umumi af ilan edilmiştir. Seha L. Meray, *Ceza Hukukunda Af Konusu Üzerine Bir Deneme*, Türk Hukuk Kurumu Ya-

Anayasa'da yapılan değişiklikle, genel affın parlamentonun onayı ile gerçekleştirilebileceği hükmünün getirilmiş olmasıyla bu tarihten itibaren af uygulamaları kaynağını anayasadan alan bir yetki ile çıkarılmış ve TBMM hükümetleri de gerek Millî Mücadele döneminde, gerekse Cumhuriyetin ilanından sonra bu yetkiyi anayasaya dayanarak kullanır olmuşlardır.

Millî Mücadele döneminde de TBMM Hükümetleri tarafından zaman zaman cepheye asker sağlamak, milli mücadeleye taraftar kazanmak, hapishanelerde biriken nüfusun devletin üzerine yüklediği maddi yükü azaltmak gibi pratik ve acil amaçlar için kısmi genel af yasaları çıkarılmıştır.⁵

Bu afların özellikle Sakarya Savaşı ile Başkomutanlık Savaşı arasındaki dönemde çıkarılmış olmaları, Yunan kuvvetlerine karşı kesin zafer kazanmak arzusunda olan TBMM hükümetinin, orduya asker temin etmek amacıyla bu aftan yararlanma gerekçesini de beraberinde getirmiştir. Edirne Mebusu Şeref Bey'in, 19 Aralık 1921 tarihli "Hıyanet-i Vataniye Mücrimlerinden Bir Kısmının Affına Dair Kanun" hakkındaki Meclis görüşmelerinde; "...çok defa cezadan fazla affın etkisi olduğunu ve artık insan kaybetmek değil, milli davalarının içine insanlar sokmak istediklerini, bu nedenle de af kanununun tereddüt edilmeden kabul edilmesi gerektiği sözleri..."⁶ af kanununun çıkarılış amaçları arasında; cephede duyulan asker gereksinimini karşılamak ve devletle halk arasında bir yakınlaşma oluşmasını sağlamak gibi gerekçelerin olduğunu destekler mahiyettedir.

Cumhuriyet yönetimi de Cumhuriyet'in ilanından kısa süre sonra savaş yıllarında yaşanan acı tecrübelerin unutulmasını sağlamak ve pratik faydalar elde etmek düşüncesiyle 26 Aralık 1923 tarihinde bir genel af yasasını uygulamaya koymuştur.⁷

1. 26 Aralık 1923 Tarihli Genel Af Yasası: Atatürk döneminin bu ilk genel af yasasıyla, 29 Ekim 1923 tarihine kadar işlenmiş olan bütün suçların cezalarının yarısı istisnasız af ve tenzil edilmiştir.⁸

Meclis'in 10 Aralık 1923 tarihli 65. birleşiminde görüşül-

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

yını, Ankara, 1944, s. 10.

3 Suna Kili/Şeref Gözübüyük, *Türk Anayasa Metinleri*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000, s. 44.

4 Kili/Gözübüyük, *a. g. e.*, s. 85.

5 Milli Mücadele Döneminde çıkarılan af yasaları hakkında geniş bilgi için bkz. Cahide Sınmaz Sönmez, "Gerekçeleri ve Sonuçlarıyla Milli Mücadele Döneminde Çıkarılan Af Yasaları", *Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Y. 1, S. 2, Güz 2005, s. 55-72.

6 TBMM Z.C., D. 1, C. 15, 8.12.1921, s. 70.

7 26 Aralık 1923 tarihinde 391 sayı numarasıyla çıkarılan af yasası, o tarihte henüz Lozan Barış Antlaşmasının diğer ülke parlamentoları tarafından kabul edilmiş olmaması nedeniyle, Kurtuluş Savaşı'nın zaferle sonuçlanması, imzalanan barış antlaşması ve Cumhuriyetin ilanı gerekçeleriyle tamamen iç politik gelişmelerden yola çıkılarak hazırlanmış bir yasaydı. Bu nedenle Lozan Barış Antlaşması gereğince

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

çıkartılması taahhüt edilen genel af kanunu ancak, 16 Nisan 1924 tarihinde ilan edilecektir.

⁸ TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 26.12.1923, s. 473; Düstur, D. 3, C. 5, s. 508-509.

⁹ TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 10.12.1923, s. 154-155.

¹⁰ Örneğin Muş mebusu Osman Kadri Bey, geniş kapsamlı bir af taraftarı olduğunu; "... bilmem nasıl histir ki hiç beğenmediğim saltanat devrinin matemini bir vaziyetinin bu kanun ile taklidedilmiş olduğunu görüyorum. Evet, Sultan Hamid devrinde sülüsanı müddeti cezaailerini yahut nisf müddeti cezaiyelerini ikmal etmiş birkaç mahkum ve maznun; bir sadakai şum ile affediliyorlardı. O devrin, hatta sultanlarını bile sırtımızdan atarken bakaydı ceraimini mi muhafaza edeceğiz?... Türklüğe yakışacak ve hakikaten Türklüğün şanına layık bir affi bir avuç mazlum kimseler -ki ekseriyetle böyledir- bunlar bizden af bekliyorlar. Bunu esirgemeyiniz" sözleriyle dile getirmiştir. TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 10.12.1923, s. 158.

¹¹ TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 17.12.1923, s. 276, 279.

meye başlanan af kanunu tasarısı⁹ Meclis gündemine geldiği günden itibaren hararetle tartışmalara neden olmuştur. Tartışmaya katılan milletvekilleri arasında, geniş kapsamlı bir aftan yana tavır alanlar çoğunluktadır.¹⁰ Bu fikri savunan mebusların ortak görüşü; savaştan yeni çıkmış olan ülkenin kalkınması için gerekli olan işgücünün, afla serbest kalacak nüfus sayesinde karşılanabilecek olmasıdır. Bu konu pek çok mebus tarafından dile getirilmiş,¹¹ Bolu mebusu Şükrü Bey; bu gerekçelerle çıkarılacak affın, nüfusun çoğalmasına, memleketin iktisadi ve zirai yönden kalkınmasına hizmet edeceğini ve hiç olmazsa üçte bir cezalarını çekmiş olanların affedilmesini istemiştir.¹² Zonguldak mebusu Tunalı Hilmi Bey de benzer gerekçelerle, sadece yarı cezasını çekmiş olanlar değil, istisnasız herkesin aftan yararlanması gerektiği düşüncesindedir.¹³ Zira ülkenin çalışacak insana ihtiyacı varken, bu mahkumların cezasının yarısını çekenlerin affedilmesini istememek, ülkenin iktisadi gelişimine engel olmak demektir.¹⁴ Hilmi Bey'e göre; eğer bu büyük günün (Cumhuriyetin ilanı) hürmetine büyüklük gösterilerek yarı cezalar yerine cezaların tamamı affedilirse, hapis haneden çıkmış olanlar, dışarıda suç işleme eğiliminde olanları ikaz edecekler, tövbekar olacaklardır.¹⁵ Konunun iktisadi yönünün, serbest kalacak mahkumlardan sağlanacak iş gücüyle sınırlı olmadığı, kalabalık olan hapis hane nüfusunun ihtiyaçlarının karşılanmasındaki zorluktan dolayı da affa ihtiyaç duyulduğu¹⁶ yine Tunalı Hilmi Bey'in ifadelerinde göze çarpmaktadır. Hilmi Bey; hapis hanelere ayrılan bütçede, sadece mahkumların değil; müdürler, doktorlar, memurlar, jandarmalar ve konuyla alakalı ve görevli bir çok kişiye ödenen maaşların da büyük bir yekun tutmasından hareketle, devletin sırtındaki bu yükten kurtulması gerektiğini ifade ederek; "Binaenaleyh arkadaşlar son sözüm "elihsanü bittamam" kapıları açınız! Arkadaşlar! O binalar dezenfekte edilsin. Öyle bir şey ile ki; Cumhuriyetin bütün ruhu onu üflesin ve temizlesin"¹⁷ sözleriyle kapsamlı bir genel affa taraftar olduğunu bir kez daha dile getirmiştir.

Af kanununun hassasiyetiyle ilgili konulardan birisi de, günümüzde de tartışmalara ve eleştirilere yol açan, af kanununun hazırlanmasında başvurulan yöntemlerle ilgilidir. Af tek-

lif ve tasarıları hazırlanırken, illerdeki Adliye Encümenlerinin fikirlerinin alınıp alınmadığı, hapisane müdürleriyle görüşülüp görüşülmediği, doktor raporlarının okunup okunmadığı, valilerin ve jandarma komutanlarının görüşlerinin sorulup sorulmadığı, bu kanunun hangi kıstaslar gözetilerek oluşturulduğu tartışma konusu olmuştur.¹⁸ Böyle bir af kanunu hazırlanırken, olaya bir de karşı tarafın, yani suçtan zarar görmüş olan kişilerin açısından bakmak gerektiği, özellikle cinayet işleyerek bir cana kast etmiş kişilerin affedilmesinin son derece sakıncalı olacağı dile getirilmiştir.¹⁹ Ayrıca böyle bir affın karşısında, mağdur olmuş aileler, eşler ve yetim kalmış çocukların hakkını kimin ödeyeceğinin hesabı sorularak, bu nedenle, affa dahil edilecek suçlar veya cezalar üzerinde hassasiyetle durulması gerektiği ifade edilmiştir.²⁰

Fakat Meclis'te ağırlıklı olarak var olan görüş, bu af kanunu yoluyla serbest kalacak nüfus sayesinde, toplumun yeniden yapılanması, iktisadi ve zirai kalkınmanın sağlanabilmesi için ihtiyaç duyulan insan gücünün karşılanması üzerindedir. Özellikle, nüfusun yarısının yok olduğu, köylerin boşaldığı, çalışacak adamın kalmadığı bir dönemde, savaştan yeni çıkmış olan bir toplum için bir ferdin bile ne kadar önemli olduğu düşünülürse, bu yolla elde edilecek nüfusun değerini anlamak güç değildir.²¹ Ayrıca, toplumun ihtiyaç duyduğu sosyal hareketliliğin de bu af sayesinde kazanılabileceği inancının Mecliste hakim olması, af kanunu tasarısının kabul edilmesinde rol oynayan önemli bir faktör olmuştur.

Kanunun İstanbul Hükümeti'nin milli mücadeleye taraf oldukları gerekçesiyle mahkum ettiği kişileri de kapsamı, o dönemin üzerine bir sünger çekilmesi amacını açıkça ortaya koyarken, vatanın bağımsızlığı ve milletin egemenliğinin tesisinde mücadele eden kişiler de böylece özgürlüklerini kavuşturulmuştur.²²

Kanuna getirilen bir istisna ise 1938 yılına kadar devam edecek bir uygulamanın başlangıcını teşkil etmektedir. Dördüncü maddeyle Lozan'da belirlenen 150 kişi affın kapsamı dışında tutulmaktadır.²³ Lozan Barış Konferansı görüşmeleri sırasında karşılıklı genel af ilan etme esasına göre Türkiye'nin ç-

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZİN
TEBLİĞİ

¹² TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 17.12.1923, s. 282.

¹³ Nitekim Tunalı Hilmi Bey'in hapisanelerde bulunan mahkumların sayısına yönelik olarak verdiği bilgiler dikkat çekicidir; "13210 tutuklu, 866 siyasi suçlu, 37 vatana ihanet suçlusu, 6052 katil ve cerh, 1058 eşkıyalık, 1061 kız kaçırmak, namus suçu, 2769 hırsızlık ve gasp, 22 sahtekarlık, kalpazanlık, 90 güvenliği bozmak ve dolandırıcılık, 730 diğer suçlar, 64 görevi suiistimal, 9252 hırsız, 154 kalebentlik, 1 ömür boyu kürek, 11 geçici kürek, idam yok. Halbuki müebbet kürek bir iki tane, kalebentlik beş on tane, bununla meşgul olduğumuz bütünü kapıları açarak buyurun ey evlat, vatana can yetiştiriniz dersiniz ne olur?..." TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 17.12.1923, s. 286.

¹⁴ TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 26.12.1923, s. 464-465.

¹⁵ TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 17.12.1923, s. 286.

¹⁶ TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 17.12.1923, s. 287.

¹⁷ TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 17.12.1923, s. 287.

¹⁸ TBMM Z.C., D. 2, C. 4,

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

karacağı genel af yasalarında vatan haini olarak kabul edilen 150 kişi bu af yasalarının kapsamı dışında bırakılacak, ancak 29 Haziran 1938 tarihinde çıkarılan genel af yasasıyla bu kişiler affedileceklerdir.²⁴

Cumhuriyet hükümetinin ilk icraatlarından birisi olan bu yasayla, Cumhuriyetin ilanının yarattığı sevinç içerisinde, savaş dönemi boyunca yaşanan acıların unutulması ve halkla devletin kucaklaşması amaçlanmış, geçmiş dönemin izleri silinerek,²⁵ Cumhuriyet rejiminin halka benimsetilmesi temelinde yeni bir başlangıç yapılmaya çalışılmıştır.²⁶

2. 16 Nisan 1924 Affı: Atatürk döneminin bir diğer af yasası da Lozan Barış Antlaşması'nın VIII. ekine bağlı beynamede yer alan karşılıklı genel af ilan edilmesine yönelik madde gereğince,²⁷ eşit şartlarda ve karşılıklı olarak çıkarılması kararlaştırılan genel af yasasıdır. İlk görüşmelerde İtilaf Devletleri temsilcilerinin kendilerini bu affın dışında bırakmak istemelerine karşılık, Türk heyetinin eşitlik ve karşılıklılık esasına dayalı olarak bir genel af çıkarmayı kabul ettirmesi Heyetin Lozan'daki başarısının da bir göstergesidir. Üzerinde hiçbir tartışma yapılmadan 16 Nisan 1924 tarihinde kabul edilen kanunun birinci maddesiyle; 1 Ağustos 1914 ile 20 Kasım 1922 tarihleri arasındaki savaş süresinde suç işlemiş olanlara karşılıklı olarak genel af ilan edilmiştir.²⁸ Ayrıca Mudanya Sözleşmesi gereğince, 20 Kasım 1922 tarihinden sonra İtilaf devletleri ordularına silahsız olarak hizmet etmiş olan kişiler de bu genel afftan yararlanacaklardır. İstiklal Mahkemeleri tarafından mahkum edilen bütün adi suç sahipleri ile bu kişilerin mahkumiyet sebepleri olan fiilde kendilerine aslen ya da ikinci dereceden yardım etmiş olan sanıklar veya genel mahkemeler ve askeri mahkemelerce mahkum bulunanlar dahi bu affın kapsamı içerisine alınmıştır. Kanun'un 3. maddesiyle 1923 affında olduğu gibi yüzellilikler af kapsamı dışında bırakılmıştır.

Karşılıklı olarak çıkarılan bu af yasasıyla; savaş zamanında işlenmiş olan suçların, savaşan devletler tarafından takip edilmesinin önlenmesi amaçlanmıştır. Zira savaş döneminde işle-

17.12.1923, s. 281.

¹⁹ TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 17.12.1923, s. 281.

²⁰ TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 17.12.1923, s. 281.

²¹ TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 15.12.1923, s. 230; TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 17.12.1923, s. 273.

²² TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 26.12.1923, s. 471.

²³ TBMM Z.C., D. 2, C. 4, 26.12.1923, s. 467; Lozan Barış Konferansı'nda Türk Heyeti ile müttefikler arasında yapılan görüşmelerde karşılıklı bir genel af ilan edilmesi karara bağlanmıştı. Türk hükümeti çıkarılacak olan bu affta Müslüman unsurun af dışında bırakılmasını istemişse de yapılan tartışmalar, Müslümanların af dışında bırakılması görüşünün müttefiklerce kabul edilmeyeceğini göstermiştir. Bunun üzerine Türk Hükümeti tarafından, 150 kişilik bir istisna ile diğer Müslümanların afftan yararlanması kabul edilmiş, (İsmet Paşa, 3 Ocak 1923 tarihinde Rauf Bey'e bir telgraf çekerek, karşı tarafın affın Müslü-

nen suçların, barıştan sonra takip edilerek cezalandırılması, umulan huzur ortamının yaratılmasını engelleyeceği gibi, geçmişte yaşanan tatsız olayları yeniden canlandırarak, tekrar bir savaşa sürüklenme ihtimalini gündeme getirecektir.²⁹ Dönemin şartları gereği olağanüstü yetkilerle donatılmış olan İstiklal Mahkemelerinde vatana ihanet suçu dışında yapılan yargılamalarda, zaman zaman cezalandırmalarda aşırıya kaçılmamasından dolayı ortaya çıkan haksızlıklar da bu af kanunuyla tazmin edilmeye çalışılmıştır.

Cumhuriyetin ilanını müteakip çıkarılan bu iki af kanunuyla, geçmiş dönemde işlenmiş olan suçların hemen hepsi affedilmiş, eski dönemin üzerine bir örtü örtülerek, Milli Mücadele yıllarına ait acı hatıraların unutulması yoluna gidilmiştir.³⁰

Her iki af kanunu da basına daha çok haber niteliğinde yansımıştır. Yasanın geneli üzerine pek yorum yapılmazken, yayınlanan haberlerin ağırlık noktasını 150'liklerin affı konusu oluşturmuştur. *Hakimiyet-i Milliye Gazetesi* 3 Ekim 1923 tarihli nüshasında; "Affı Umumi hakkında müzakerat başlamıştır" haberini vererek, özellikle 150 kişinin isimlerinin tespitinin vekilliklerce yapılacağını belirtmiş,³¹ gazete sayfalarında daha ziyade, hazırlanan tasarı metni ile bu konu hakkındaki meclis görüşmeleri yer almıştır.³²

Vatan, Vakit ve İleri gibi gazeteler ise, daha çok 150 kişinin af dışı bırakılması üzerinde durarak, hazırlanmakta olan listeye dahil edilen 150 kişi hakkındaki haberlere yer vermişlerdir.³³ Dönemin bir diğer gazetesi *İkdam*, 150'liklerin listesi ile³⁴ Dahiliye Vekilliği tarafından valiliklere gönderilen yasanın tam metnini vererek,³⁵ bazı kısa haberler yayınlamakla yetinmiştir.

Bu tarihten sonraki af yasası ise Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü dolayısıyla çıkarılan 26 Ekim 1933 tarihli genel af yasasıdır.

3. Cumhuriyetin Onuncu Yıldönümü Affı (26 Ekim 1933): 1933 senesine gelindiğinde pek çok inkılap başarıyla tamamlanmış, yaşanan çok partili hayata geçiş denemelerinin ardın-

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

manları kapsamı konusunda ısrarcı olduklarını belirtmekte ve müttefikle affın karşılıklı olmasını kabul ettirdiklerini bildirerek, affın sadece 150 Müslüman'ın istisna kabul edilerek ve bu istisnaların mallarının tasfiye edilip, memlekete girmemeleri şeklinde bir uygulama ile Müslümanları affa dahil edebileceğimizi bildirdiklerini ifade etmektedir. Bilal Şimşir, *Lozan Telgrafları*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994, s. 319) ve İsmet Paşa, 9 Ocak 1923 tarihinde Ankara'ya çektiği telgrafta, bu sayının hainlerin elebaşları için yeterli olacağı görüşünde olduğunu hükümete bildirmiştir. Şimşir, A. g. e., C. I, Belge No: 315, s. 356. 150 kişinin aften istisna tutulacağı hükmü, Lozan Barış Antlaşmasına bağlı VIII. Ekte yer alan, Genel Affa yönelik Beyannameye bağlı protokol olarak imzalanmıştır. Antlaşmanın Genel Affa Yönelik Metni için Bkz. İsmail Soy-sal, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları (1920-*

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

1945), C. I 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1989, s. 187-190. Bu protokolde, Türkiye Hükümeti, 150 kişinin ülkeye girmesini ve orada oturmasını yasaklama hakkını saklı tuttuğunu ve böylelikle söz konusu kişilerden bugün ülkesinde bulunanları çıkarabilme, yurt dışına gönderebilme yetkisine sahip olduğunu belirtmiştir. İsmail Soysal, *A. g. e.*, s. 187-190. 150 kişinin genel aften istisna tutulması ve bu kişilerin kimler olacağıın belirlenmesi konusu, Cumhuriyet tarihinde önemli tartışmalar yaşanmasına sebep olmuş ve bu olay yakın tarihe "*Yüzellikler Meselesi*" olarak geçmiştir.

²⁴ Af kapsamı dışında tutulan 150'likler, 8 başlık altında toplanmıştır: 1- Sultan Vahdettin, hanedan yasasıyla yurt dışına çıkışından onun listeye alınamayacağı, ancak, bütün icraatına yakından katılmış beş-altı kişi, 2- Sevr Antlaşması'nı imzalayan Kabine, 3- Kuvayı İnzibatiye'yi teşvik eden

dan girişilen otoriteyi güçlendirici girişimler, on yılı geride bırakan Cumhuriyetin sağlam temellere oturduğunu göstermiştir. Böylesine kısa bir sürede alınan uzun yolun, tüm milletçe idrak edilmesi ve genç Cumhuriyetin uluslararası alanda tanıtılması için Cumhuriyetin ilanının onuncu yıldönümü kutlama hazırlıkları her zamankinden farklı bir coşku ve heyecan içerisinde gerçekleştirilmiştir. Hükümet, görkemli bir kutlama hazırlığı çerçevesinde, yabancı ülke temsilcilerini Türkiye'ye davet etmiş, bu durum yabancı basının Cumhuriyet Bayramı'nın onuncu yılında Türkiye'ye gösterdiği ilgiyi arttırmıştır.³⁶ Hükümet, hazırlanan kutlama etkinliklerinin yanı sıra, geçmiş dönemde yaşanmış acı tecrübelerin unutulması ve alınan sert tedbirlerin ardından, bir normalleştirme sürecinin başlaması amacıyla, bir af kanunu tasarısı hazırlayarak, 25 Ekim 1933 tarihinde Meclis Genel Kurulu'na sunmuştur.³⁷

Hükümet hazırlamış olduğu af kanunu tasarısının gerekçesini; "*... Böyle mesut bir yıl dönümünü kutlarken muhtelif sebep ve tesirlerle; ihtiras ve hatalarına kurban olmuş, kanuni cezalarla mahkum olmuş, kimseleri de düşünmek, onları bir kıymet olarak tekrar cemiyetin sinesine almak muvafık olur. Bu biçarelere karşı gösterilecek müsamaha; kendilerini temiz bir unsuru istihlal olarak alacak olan cemiyet lehine bir hareket olduğu kadar memleketin haiz olduğu kuvvetin de bir delili olacaktır*"³⁸ ifadeleriyle açıklamıştır.

Görülmektedir ki; Hükümet, Cumhuriyetin gücünü ve sağlamlığını tüm dünyaya duyurmak hedefini, çıkaracağı af kanunuyla da perçinlemek istemiştir.

Çok partili hayata geçiş denemeleri sürecinde kurulan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensupları ve Atatürk'e suikast girişiminde bulunmuş olanların affedilmesini de içeren genel af kanunu, bu yönüyle Türk siyasi hayatındaki aflar arasında önemli bir yer tutmaktadır. Tasarının 8. maddesine göre; İstiklal Mahkemeleri tarafından mahkum edilen Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası ve İzmir Suikastı mahkumlarının cezaları tamamen affedilecektir. Bunların dışında basın suçlarında takibat yapılmayacak, eğer her hangi bir ceza alınmışsa, alınan

ceza çektirilmeyecektir. Yasa, kanun kaçağı olanlar hakkında da bir düzenleme getirmekte ve bu gibi kişilerin, af kanununun yararlanabilmeleri, üç ay içerisinde teslim olmaları şartına bağlanmaktadır. Bu kanun, 28 Temmuz 1933 tarihine kadar işlenmiş olan suçlar için geçerli olacaktır. Hilafetin kaldırılması ve Osmanlı hanedanının yurt dışına çıkarılmasına dair olan 431 sayılı Kanun'daki şahıslar ile Lozan Antlaşması'yla belirlenmiş olan 150 kişi ise bu affın dışında tutulacaklardır. Hükümet ayrıca, sunduğu tasarıda, "Af tedbiri ne kadar geniş olsa bile cemiyetteki vazifeleri ve ahlaki temayülleri itibariyle bu affa mazhar olmaya layık olmayanlar" olduğu gerekçesiyle bazı suçları affın dışında bırakmıştır. Buna göre; zimmet suçu, rüşvet almak, müzayedeye fesat karıştırmak ve kaçakçılık suçlarından mahkum ya da tutuklu bulunanların aftan istisna edildiği tasarıda, hırsızlığı meslek haline getirmiş olanlarla, belirtilen suçların her hangi birisinden ikiden fazla mahkum olanların da bu aftan yararlanamayacakları belirtilmiştir.³⁹

Tasarının geneli hakkında fazla bir tartışma yaşanmazken, üzerinde durulan asıl nokta, İzmir suikastı mahkumlarının affedilmesini öngören sekizinci madde olmuştur.

Her ne kadar pek çok mebus, Atatürk'e suikast girişiminde bulunmuş olanların affedilmesine karşı çıkmış⁴⁰ olsa da Dahiliye Vekili Şükrü Kaya'nın; "Büyük Şefin; Büyük Gazi'nin bu hussustaki merhametini de göz önüne almak lazımdır. Bizzat kendi şahsına yapılmış olan suikastın affedilmesi arzusunun öteden beri izhar etmekteydi. Bunu hükümetten istemişlerdir. Binaenaleyh Büyük Şefin kendine has olan bu büyük atıfını kabul etmenizi rica derim.", şeklindeki sözlerinin, kanun tasarısının ilgili maddesinin kabulünde etkili olduğuna şüphe yoktur.⁴¹

Bu madde kapsamında affedilecekler arasında olan Rauf Orbay hatıralarında konuyu dile getirirken, "... Bu affın katiller ve şakilerle birlikte ben de şamil hükmünü kendi rızamla kabul edersem, bugüne kadar sırf şahsi hırs ve garaz yüzünden aleyhime yöneltilen isnat ve iftiraları ve bu arada Cumhurreisine karşı suikasta teşebbüs cürmünü kabul ve itiraf etmiş gibi bir duruma düşerim" sözleriyle, affı kabul etmediğini belirterek, muhalif tavrını sürdürmüştür.⁴² Yine aynı dava kapsamında on sene

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

kabine, 4- Çerkes Ethem ve yandaşları, 5- Çerkes Kongresi'ni düzenleyen delegeler ve katılımcıları, 6- Milli Mücadele döneminde Anadolu direnişini baltalayan çete liderleri, 7- Ülke sınırları dışında bir takım İhtilal Komitelerini yöneten adamlar, 8- Milli Kurtuluş Savaşı aleyhinde bulunmuş İstanbul ve Taşra basın mensupları. Nurşen Mazıcı, "Af Yasalarında 150'likler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 55, S. 1, Ankara, Ocak-Mart 2000, s. 86; Ayrıca, listeye dahil olan şahıslarla ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Sedat Bingöl, *Yüzellilikler Meselesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1994; Şaduman Halıcı, *Yüzellilikler*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Anadolu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eskişehir, 1998; Cemal Kutay, *150'likler Faciası*, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1955; İlhami Soyşal, *150'likler*, Gür Yayınları, İstanbul, 1985.

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

cezaya çarptırılan İzmir Valisi Rahmi Bey af kanunundan istifade ederek yurda dönmüş ve Ankara'ya gelmiştir. Bundan haberi olan Atatürk kendisini bir akşam yemeğine davet etmiş, iltifat ve ikramda bulunmuştur.⁴³

Af kanununda belirlenen bir diğer madde ise, basın suçlarının affını öngören dokuzuncu maddedir. Serbest Cumhuriyet Fırkası'nın kurulmasıyla beraber, muhalefeti destekleyen basın kuruluşlarıyla iktidar arasındaki gerginlikler, Serbest Fırka'nın kendini feshetmesinin ardından yaşanan Menemen olayıyla giderek derinleşmiştir. 1931 tarihli Matbuat Kanunu'yla basına önemli kısıtlamalar getirilerek basın denetim altına alınmıştır.⁴⁴ Fakat Cumhuriyet'in onuncu yıl kutlamalarında, Batı dünyasına gösterilmek istenen Türkiye'yle basına uygulanan sansür pek de bağdaşmamaktadır. Bu nedenle bir yumuşama yoluna gidilmiş ve kanunun ilgili maddesi düzenlenerek, basın suçlarının bir bölümüne af getirilmiştir. Adliye Encümeni, bu madde hakkında yaptığı açıklamada; hükümete karşı işlenen suçlardan doğrudan doğruya savcılar tarafından takibat yapılarak mahkum edilenler veya taht-ı zanda bulunanların kesin olarak affedildiğini, fakat şahsi davalar için böyle bir kesinliğin söz konusu olmadığını açıklamıştır.⁴⁵

Sadece Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası mensupları ile İzmir suikastı sanıklarının affedilmesine yönelik 8. madde dışında diğer maddeler üzerinde her hangi bir tartışma yapılmadan, Cumhuriyet'in onuncu yılı şerefine hazırlanmış olan af kanunu tasarısı, Meclis'in 26 Ekim 1933 tarihli 76. birleşiminin ikinci oturumunda kabul edilmiştir.⁴⁶

Cumhuriyet'in onuncu yılı kutlamalarının gölgesinde kalmış olan yasa, basında daha çok duyuru niteliğinde haberlerle yer almıştır. Dönemin gazeteleri genellikle kanundan kimlerin yararlanacağı konusunda açıklamalar yaparlarken af yasa; hükümetin halkına bahşettiği bir lütuf olarak değerlendirilmiştir. Örneğin *Milliyet* gazetesi; affın siyasi mahkumlara yönelik olarak çıkarılacağını, 150 kişinin ise bu aftan istifade edemeyeceğini duyurmaktadır.⁴⁷ Fakat henüz af kanunu tasarısının netleşmediği bir dönemde gazetelerde affın çıkacağına yö-

- ²⁵ Ergun Aybars, *İstiklal Mahkemeleri*, C. II, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayını, İzmir, 1988, s. 155.
- ²⁶ Şevket Süreyya Aydemir, *Tek Adam 1922-1938*, C. III, Remzi Kitabevi, 16. Baskı, İstanbul, 1999, s. 156.
- ²⁷ Lozan görüşmeleri sırasında İtilaf Devletleri, Türkiye ve Yunanistan'ın karşılıklı olarak, ve "eşit şartlarda", son dokuz yılı içine alacak şekilde, adi suçlar da dahil olmak üzere bütün suçları kapsayan tam bir genel af çıkarılmasını istemişlerdir. Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, C. I, Ankara, 1969, s. 208; Sosyal, A. g. e., s. 187-190.
- ²⁸ TBMM Z.C., D. 2, C. 8/1, 16.4.1924, s. 783, 784; Düstur, D. 3, C. 5, s. 350.
- ²⁹ Cemil Bilsel, *Lozan*, C. II, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998, s. 288-289.
- ³⁰ Aydemir, A. g. e., s. 156; Aybars, A. g. e., s. 217, 255.
- ³¹ *Hakimiyet-i Milliye*, 3 Ekim 1923.
- ³² *Hakimiyet-i Milliye*, 11 Kanunuevvel (Aralık) 1923.
- ³³ Mazıcı, "Af Yasaların-

nelik haberlerin yer alması nedeniyle, bu durumu suiistimal etmek isteyen bazı kişilerin ortaya çıktığı ve bunun için Hükümetin bir tebliğ yayınladığını görüyoruz. *Hakimiyet-i Milliye* gazetesinin baş sayfasında, "Af Kanunu Fikri Etrafında Resmi Tebliğ" başlığıyla yayınlanan haberde; "Dahiliye Vekaleti'nden resmen tebliğ edilmiştir: Cumhuriyetin 10. Yıldönümü münasebetiyle umumi af ilan edileceğinin gazetelerde görülmesi üzerine bazı kötü düşünceli şahısların hasımlarından öç almaya ötekini, berikini tahrik ettikleri işitilmektedir. Af için hükümet meclise bir teklifte bulunmamıştır. TBM Meclisi'nin bu hususta nasıl bir karar vereceğini tahmin etmek mümkün değildir. Fakat umumi af dahi olsa şirretlerin af kanununu kötü maksatlarına alet yapmalarını için kayıtlar konacağı ve herhalde affın 1933 yılıbaşından beri yapılan cürümlere şamil olmayacağı muhakkaktır"⁴⁸ açıklaması yapılarak, affın suça teşvik edici bir hal almasının önüne geçilmeye çalışılmıştır. Zira af kanunlarının en çok eleştirilen noktalarından birisi de kişileri suça teşvik edebilme ihtimalidir. Hükümetin yayınladığı bu tebliğ, devletin çıkaracağı afla ilgili olarak hassasiyetini ortaya koyması bakımından önemli bir gelişimdir.

Kanun'un Meclis tarafından kabul edilmesinin ardından 27 Ekim 1933 tarihli *Hakimiyet-i Milliye* gazetesi, tasarının kanunlaştığını, yağmacılık, yol kesmek, ev basmak gibi suçların affın dışında tutulduğunu duyurmuştur.⁴⁹ *Akşam* gazetesi İstanbul'da 700 mahkumun serbest bırakılacağını yazarken,⁵⁰ *Milliyet* gazetesinde yer alan; hürriyet havasına kavuşanların çıkarken "Yaşasın Cumhuriyet" diye bağırarak şeklindeki haber ise dönemin coşkusunu göstermesi açısından oldukça önem arz etmektedir.⁵¹

Dönemin basını, özellikle Terakkiperver Fırka mensupları ve İzmir suikastçılarının affı üzerinde yorumlar yapmakta ve bu yasa çerçevesinde affedilecek olan Rauf Orbay'la ilgili haberler vermektedirler. Bu haberlerde; Rauf Bey'in yurt dışında yaşadığı ve bu kanun çerçevesinde yurda dönüp dönmeyeceği merak konusu yapılmıştır. Kurun'da çıkan bir haberde ise İzmir suikastı nedeniyle mahkum edilmiş olan Adnan Adıvar'ın affının mevzubahis olmadığı, zaten Adnan Bey'in mahkum olma-

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

da...", s. 90.

³⁴ *İkdam*, 26 Nisan 1924.

³⁵ *İkdam*, 28 Nisan 1924.

³⁶ Cumhuriyetin İngiltere basınında algılanışı ile ilgili geniş bkz. Mustafa Yılmaz, *İngiliz Basını ve Atatürk'ün Türkiyesi*, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2000.

³⁷ 26 Ekim 1933 tarihli genel af yasası hakkında geniş bilgi için bkz. Cahide Sinmaz Sönmez, "Cumhuriyetin Onuncu Yıl Kutlamaları ve 26 Ekim 1933 Tarihli Genel Af Yasası", *Atatürk Yolu*, C. 9, S. 33-34, Mayıs-Kasım 2004, s. 89-101.

³⁸ TBMM Z.C., D. 2, C. 17, 26.10.1933, Sıra Sayısı, 363, s. 6.

³⁹ TBMM Z.C., D. 4, C. 17, 26.10.1933, Sıra Sayısı: 363, s. 8.

⁴⁰ Bu tepkiyi dile getiren mebuslardan Urfa Mebusu Ali Saip Bey'in; "Efendiler; yüzellilikler İstanbul'da ve yahut vatanın her hangi bir köşesinde vatana suikast etmek istiyorlardı. Bunların kimisi yazısı ile, kimisi sözü ile, Fakat İzmir suikastçılarını bir vatana öldürmek istedikler ... rica ederim bu suikast-

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

çılar affedilir mi? Ben Umumi bir affi kabul ederim. Fakat bunları asla. Ne 150likler ne de bunlar. Asla affedilemez ... biz bunları affedersek tarih bizi affetmez” sözleri, mebusların şiddetli alkışlarıyla desteklenmiştir. TBMM Z.C., D. 4, C. 17, 26.10.1933, s. 53.

⁴¹ TBMM Z.C., D. 4, C. 17, 26.10.1933, s. 53; Gerek Terakkiperver Fırka suçluları, gerekse İzmir suikastı mahkumlarından, olaylarla doğrudan ilgisi olanlar idama mahkum edilmişler ve cezalarını görmüşlerdir. Bu kanunla affedilmek istenenler ise büyük cezalara çarptırılmış olanlar dendir. Bu kişiler zaten cezalarının altı senesini çekmişlerdir. Kanuna göre üst sınır 10 sene olduğuna göre, cezalarının sadece, geri kalan 4 senesi affa uğramaktadır.

⁴² Rauf Orbay, *Cehennem Değirmeni*, C. II, Emre Yayınları, İstanbul, 1993, s. 237-239; Oysa ki, çıkarılan af kanununda mahkumlarla affi ret hakkı tanınmamış olduğundan, hukuki olarak, Rauf Bey'in bu affi ret edebilme gibi bir hakkı

dığı bu nedenle de affedilemeyeceğinden bahsedilmektedir.⁵² TıCF mensupları ile İzmir suikastı mahkumlarının affedilmesine ilgi gösteren basın, 150'likler hakkında dikkate değer bir değerlendirme yapmamış olmalarında hem bahsi geçen 150 kişinin hainliklerinin meşruiyetini koruması, hem de Takrir-i Sükun Kanunu'nun 1929'da yürürlükten kaldırılmış olmasına rağmen basın özgürlüğünü kısıtlayan 25 Temmuz 1931 tarihli Matbuat Kanunu'nun sonrasında çok sayıda gazetecinin tutuklanmış olmasının rolü olduğu görülmektedir.⁵³ Ayrıca, yüzelliliklerden bazılarının, yurt dışında Türkiye aleyhindeki tavırlarını devam ettirmeleri,⁵⁴ bu kişilerin affına sıcak bakılmamasının ve basında da haklarında her hangi bir yorum yapılmamasının nedenleri arasında sayılabilir.

Cumhuriyet'in onuncu yılı şerefine çıkarılan bu af, uluslararası alanda kendini kanıtlama çabasında olan genç Cumhuriyet'in, yabancı devletlere Türk Devleti'nin kimseden korkusunun olmadığını ve Cumhuriyeti'n geçen yıllar içerisinde son derece sağlam temellere kavuştuğunu göstermek arzusuyla şekillenmiştir. Bu af kanunuyla; özellikle “tek partili” rejimin kurulması döneminde yaşanan katı uygulamaların unutulması ve devletle halk arasında bir yakınlaşmanın sağlanmasına çalışılmıştır. Af yasası bu yönüyle 1933 yılı öncesinde yaşanan siyasi çalkantılar sonrasında, dönemin normale dönmesini sağlayan bir araç olarak kullanılmış, dönemin muhaliflerine adeta bir zeytin dalı uzatılmıştır.

26 Ekim 1933 tarihinden beş yıl sonra Cumhuriyet'in on beşinci yıldönümü nedeniyle bir af yasası daha çıkarılacaktır ki; yakın dönem tarihine “yüzellilikler” olarak geçmiş olan kişilerin affı bu yasa çerçevesinde gerçekleşecektir.⁵⁵

4. 29 Haziran 1938 Genel Af Yasası: Tefrik Rüştü Aras'ın aktardığı iddia edilen bilgiye göre; Atatürk, yüz elliliklerin affını, Cumhuriyet'in onuncu yılı nedeniyle çıkarılan 1933 yılı affında istemesine rağmen, Başvekil İsmet Paşa ve Dahiliye Vekili Şükrü Kaya, Atatürk'ün bu isteğini olumlu karşılamamışlardır.⁵⁶ Feridun Kandemir de Atatürk'ün bu girişimine karşı, başta İs-

met Paşa olmak üzere birçok kişinin, bazı mahzurlar ileri sürerek, bu kişilerin affının henüz zamanı olmadığını söyledikleri ve bu girişimi tasvip etmediklerini belirtmiştir.⁵⁷ Atatürk'ün bu konudaki ikinci girişimi ise adı 150 kişilik listede yer alan, Refik Halit'in Halep'ten yazdığı ve memleket hasretini çok acı ifadelerle anlatan mektubunun, kendisine okunması sonrasında olmuş, ama Hatay sorununun gündemde olması bu girişimi de sonuçsuz bırakmıştır.⁵⁸ 1937 yılının Eylül ayında gerçekleşen hükümet değişimiyle, İsmet İnönü Başvekillikten ayrılarak, yerine liberal politikalarıyla tanınan Celâl Bayar Başvekil olmuştur. Tevfik Rüştü Aras'tan aktarıldığına göre; Atatürk yüzelliklerin affı konusunu Celâl Bayar hükümetinden de istemiş ve Başvekil Celâl Bayar başkanlığındaki Bakanlar Kurulu, bu kişileri de içine alan bir af kanunu tasarısı hazırlamıştır.⁵⁹ Feridun Kandemir de bu konuyla ilgili olarak, 1938 Mayısının sonlarına doğru, Atatürk'ün; "...yaptıkları ihanetin büyüklüğüne rağmen, onları şahsen affettiğini" Başvekilin de hazır bulunduğu bir hususi toplantıda açıkladığını söylemektedir. Kandemir'in aktardığına göre; Atatürk bu konudaki düşüncelerini; "Ben onları affediyorum, ama göreceksiniz, onlar beni af etmeyeceklerdir" sözleriyle ifade etmiştir.⁶⁰ Atatürk'ün şahsi ricası olup olmadığı konusundaki bilgiler çok net değilse de Meclis görüşmeleri sırasında Atatürk'ün bu şahısların affını hükümetten rica ettiği, tasarı hakkında Meclis görüşmelerinde yapılan konuşmalardan da anlaşılmaktadır.

Yüzelliliklerin affını sağlayacak olan kanun tasarısı, dönemin başvekil Celâl Bayar başkanlığındaki hükümet tarafından hazırlanarak, Meclis'in, 26 Haziran 1938 tarihli toplantısında görüşülmeye başlanmış, tasarının gerekçesinde, Türk Milleti'nin kurduğu rejimin, Türk milletinin asıl bünyesine uygun olduğu için on beş sene gibi kısa bir zamanda, sağlam ve yıkılmaz temellere oturduğu belirtilmektedir. Rejimin yerleştirilmesi için pek çok yeni kanun ve kurumlar oluşturulması sırasında bir taraftan da bu yapıların korunabilmesi için tedbirler alındığından bahisle; bir inkılabın en büyük şartının, milletin o inkılabı inanması ve güvenmesi olduğu, Türk milletinin de millî mücadelenin başından beri, gerçekleştirdiği eserlerle

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

söz konusu değildir. İlerleyen yıllarda, Rauf Bey altıncı devrede tekrar mebus seçildiği zaman CHP'nin Umum Reis Vekili tarafından yayımlanan bir beyanname, Rauf Orbay'ın, İzmir İstiklal Mahkemesi tarafından hakkında verilmiş olan mahkumiyet kararının kaldırılması için başvurduğunu, fakat af kanunun araya girmesiyle, davanın yeniden görüşülmesinin mümkün olmadığını, eğer mahkemenin tekrarı mümkün olsaydı, kesinlikle beraat edeceği kanaatine varıldığı belirtilmiştir. Ali Fuat Cebesoy, *Siyasi Hatıralar*, C. II, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1960, s. 216-217

- ⁴³ Hasan Rıza Soyak, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2006, s. 359.
- ⁴⁴ Örneğin; gazete ve dergi sahiplerinde, vatan, ulusal savaş, cumhuriyet ve devrim aleyhinde bulunup da her hangi bir divan, mahkeme tarafından mahkum olmamak, ulusal savaşta işgal altında düşman emellerine hizmet edici yayın

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

yapmış olmamak gibi şartların yanında, Padişah ve hilafetçilik yolunda ve komünistlik ve anarşistliğe kışkırtan yayın yapılama-yacağı, 3 Mart 1924 tarih ve 431 sayılı yazıyla Türkiye Cumhuriyeti sınırlarına çıkarılmış olanlarla 16 Nisan 1924 tarih ve 481 sayılı Af Kanunu'nun 3. maddesinde yazılı kişilerin gönderdikleri yazıların yayınlanamayacağı gibi yasaklar getirilmiştir. Nurşen Mazıcı, "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Atatürk Yolu*, Y. 9, C. 5, S. 19, Ankara, 1996, s. 148.

⁴⁵ TBMM Z.C., D. 4, C. 17, 26.10.1933, s. 54.

⁴⁶ TBMM Z.C., D. 4, C. 17, 26.10.1933, s. 57; *Düster*, D. 3, C. 14'ün Devamı, Kanun No: 2330, s. 1803-1806.

⁴⁷ *Milliyet*, 22 Temmuz 1933.

⁴⁸ *Hakimiyet-i Milliye*, 28 Temmuz 1933.

⁴⁹ *Hakimiyet-i Milliye*, 27 Ekim 1933.

⁵⁰ *Akşam*, 28 Ekim 1933.

⁵¹ *Milliyet*, 29 Ekim 1933.

⁵² *Kurun*, 14 Ekim 1933.

bu inanç ve güvenini ispat ettiği ifade edilmekte, "... bu kadar kaviğ esaslara istinad eden rejimin bin bir bedbaht saik ve sebeplerle kendisine bidayetden beri muhalefet veya ihanet etmiş olanlardan artık bir endişesi kalmaması icap eder. Haksızlıklara karşı çetin ve kahir bir çehre gösteren Cumhuriyetin zavallı ve biçarelere karşı da merhameti yüksek olur. Cumhuriyet muhtelif zamanlarda bu merhamet eserlerini müteaddit af kanunlarıyla göstermiştir"⁶¹ denilmektedir. Yüzelliliklerin affına neden gerek duyulduğu ise şu sözlerle açıklanmaktadır: "... bunların çocukları ve akrabaları aramızda yaşamakta memleket ve milletle beraber ve farksız olarak vatanın nimetlerinden istifade etmekte ve külfetlerine katlanmaktadırlar... Bu vaziyette bulunan vatandaşlarımız bu kadar ağır manevi ıstıraptan kurtulmayı Cumhuriyetin şefkatinden bekledikleri gibi Kemalist rejimin on beş seneden beri affı umumi harici olarak memleket dışında kalan yüz ellilikler hakkında merhametini esirgemesi için hiçbir mani ve mahzur kalmamıştır"⁶².

29 Haziran 1938 tarihinde Meclis'te görüşülmeye başlanan Kanun tasarısının üzerinde yapılan tartışmaların ağırlık noktasını yüzelliliklerin affı maddesi oluşturmuştur. Söz alan milletvekillerinin değindiği temel nokta; bu kişilerin affa layık olmadıklarıdır. Eskişehir mebusu Emin Sazak; "... hükümetin başında bulunan bidayette düşman ordusu şerrinden ayağında çarık, başında sarık, milletini kurtarmaya çalışmış olan Celâl Bayar'ın ve hükümetinin bunu nasıl teklif ettiğine hayret ediyorum. Böyle bir zihniyeti nasıl olur da çocuğuma ben telkin ederim? Nasıl olur da ırkım bundan sonra bundan dolayı beni affeder?.. Tabii çok müteessirim, yalnız bir istinatgahım var: Bu davada aklımın, şuurumun ermediği bir çok hadiseleri iyi gördüğüm şüphesiz olan şeflerimiz böyle istiyor dedik ve bunda hayır gördük." sözleriyle bu kişilerin affına kesinlikle taraftar olmadığını, yasanın kabulü konusunda tek dayanak noktasının, her zaman olayları iyi değerlendiren Atatürk'ün bu kanunun kabul edilmesi yolundaki istekleri olduğunu söylemiştir.⁶³ Bu kişilerin affedilmesi bir tek sebeple kabul edilebilir; o da Cumhuriyet'in gücünün Türk Milletine gösterilmesidir. Herkesin üzerinde ittifak sağladığı ortak fikir de bu yolda olmuş, Cumhuriyet'in kimseden korkusu ol-

madığı, son derece güçlü ve şefkat dolu olduğu, yapılan konuşmalarda sık sık dile getirilmiştir.⁶⁴ Ayrıca, Atatürk'ün şahsi olarak affedilmelerini istediği bu kişilerin affına Meclisin kararı çıkması, Millî Mücadele reislerine ve Atatürk'e bir saygısızlık olarak kabul edilmiştir. Yapılan konuşmalarda Atatürk'e yönelik övgüler,⁶⁵ rahatsızlığının arttığı döneme denk gelmesi açısından da önemlidir. Zira Atatürk'ün sağlık durumu 1938 yılının Mart ayından beri ağırlaşmaya başlamıştır. Bu durum Ankara Mebusu Aka Gündüz'ün konuşmasında da görülmektedir. Gündüz, bu affın sebebinin şu veya bu sebeple olmadığını, bugüne kadar verdiği her karara inanılan ve güvenilen Ebedî Şef'in böyle istediğinin bilinmesinin yeterli olduğunu, "O ne yaptıysa doğru yaptı" inancıyla bu kanunun da kabul edilebileceğini açıklamıştır.⁶⁶

Başvekil Celâl Bayar da böyle bir af kanunu çıkarılmasının anlamını, Türk birlikteliğinin ve rejiminin çelikleşmiş olduğuna bağlamaktadır. Bayar, "Günahkar" diye nitelediği bu kişilerin affını, TBMM'nin ancak Atatürk'ün gölgesinde algılayabileceğini belirtmiş ve sözlerini şöyle sürdürmüştür: "...Yoksa birkaç bedbahtı affetmiş veya affetmemişsiniz; bunun maddi hiçbir değeri yoktur... devrimimizin bu aşamasını değerlendirirken ülke ve devrim, çocuklarından sürekli erdem aramaya devam edecektir. (...) Bu erdemi ancak ender meclisler, ender devrimciler elde etmiştir..."⁶⁷

Kanun'un Meclis'te görüşülmesi sırasında, yüzelliliklerin vatanın kurtulması aleyhine yaptıkları çalışmalar, verdikleri zararlar ve hıyanetleri konusunda çok duygusal beyanlar verilmiştir. Bunlardan birisi de Sinop Mebusu Cevat Kerim İncedayı'ya aittir. Yaptığı uzun ve duydu dolu konuşması milletvekillerini de coşturmuş ve konuşması sık sık alkışlarla kesilmiştir. İncedayı, bu coşkulu konuşmanın ardından, bu şahısların niçin affedilmeleri gerektiği üzerinde durmuş olmasına rağmen, asil Türk milletinin yüzelliliklerin aile efratları için affedilmelerini kabul edeceğini söyleyerek, Türk milletinin, dünyanın hiçbir yerinde, hain damgası taşıyan bir Türk'ün olmasını istemeyeceğini, bu nedenle de bu kişilerin affının gerekli olduğunu belirtmiştir.⁶⁸ Milletvekillerinin hemen hemen tamamında

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

- ⁵³ Mazıcı, "1930'a Kadar ...", s. 147-150.
- ⁵⁴ Bingöl, a.g.t., s. 201-211.
- ⁵⁵ TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 484; Düstur, D. 3, C. 19, s. 1151-1152.
- ⁵⁶ Cemal Kutay, A. g. e., s. 16; İlhami Soysal, A. g. e., s. 106.
- ⁵⁷ Feridun Kandemir, *İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar*, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul, 1964, s. 179.
- ⁵⁸ Kutay, A. g. e., s. 16; Kandemir, A. g. e., s. 179; İlhami Soysal, A. g. e., s. 106.
- ⁵⁹ Kutay, A. g. e., s. 16, İlhami Soysal, A. g. e., s. 106.
- ⁶⁰ Kandemir, A. g. e., s. 180.
- ⁶¹ TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, Sıra Sayısı: 309, s. 5.
- ⁶² TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 26.6.1938, Sıra Sayısı: 309, s. 6.
- ⁶³ TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 472.
- ⁶⁴ TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 473-474.
- ⁶⁵ "Atatürk güneşinin kuvvetli ve olgun ziyasından ilham alan Bayar hükümeti...", TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 477.

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZİN
TEBLİĞİ

hakim olan hava, her ne kadar yüzelliliklerin affına karşı olursa da Atatürk'ün bu affın çıkmasına olan isteği nedeniyle ve Cumhuriyet'in büyüklüğünün tüm dünyaya gösterilmesi amacıyla, bu yasanın çıkarılması şeklinde gelişmiştir.

Böylece üzerinde anlaşmaya varılmış olan kanun tasarısı, Meclis'in 29 Haziran 1938 tarihli, 83. birleşiminin birinci oturumunda kabul edilmiştir.⁶⁹

Bu af yasasıyla, uzun süredir çıkarılan af yasalarının kapsamı dışında bırakılan yüzellilikler affedilmekle birlikte, bir takım kısıtlamalar da dikkati çekmektedir. Nitekim bu şahıslara eski memuriyetlerinden dolayı emekli maaşı verilmeyeceği ve bu kişilerin kanun yürürlüğe girdikten itibaren sekiz sene müddet ve Türk Ceza Kanunu'nun 20. maddesi⁷⁰ ile diğer kanunlara göre amme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılmayacakları ve bulunamayacakları hükmü getirilmiştir.⁷¹ Ayrıca, 5. madde ile de bu kanundan yararlanan bu kişiler gerek görülürse, Vekiller Heyeti kararı ile vatandaşlıktan çıkarılır denilerek, bu kişilerin yeniden vatan aleyhine çalışmaları önlenmeye çalışılmıştır.⁷² Böylece Cumhuriyet rejiminin korunması için her türlü tedbirin alındığı da açıkça görülmektedir.

Çıkarılan bu af kanunuyla, Lozan Anlaşması'nda 8. maddeye bağlı beyannameye ekli protokolle belirlenen yüz elli kişinin işledikleri suçlar, tüm sonuçları ile birlikte kaldırılmış, pek çok milletvekilinin ifadesiyle, "Üzerlerindeki kara leke" böylece silinerek, çocuklarının ve akrabalarının taşıdığı bu utancın bir son bulması sağlanmıştır.⁷³ Yüz elliliklerin affı yabancı ülkelerde de yankı bulmuştur. Örneğin; İngiltere'de Public Record Office tarafından Türkiye ile ilgili olarak tutulan raporlarda "istemen" yüz elli kişinin affedildiğinden bahsedilmiştir. Kendini yeterince güvende hisseden Atatürk ve Cumhuriyet, raporda kullanılan ifadeyle, "eski rejimin destekçileri ya da şimdiki düzenin düşmanları"ni daha fazla cezalandırmak istememişler ve yüz ellilikleri bu af vasıtasıyla, tam vatandaş olarak geri çağırılmışlardır.⁷⁴

Yüz elliliklerin affını, Atatürk'ün "...büyük bir toleransı..."⁷⁵ olarak değerlendiren ve bu affı Gazi'nin hoşgörüsüyle sınırlan-

⁶⁶ TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 478.

⁶⁷ TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 507-508.

⁶⁸ TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 478-481.

⁶⁹ TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 484; *Düstur*, D. 3, C. 19, s. 1151-1152.

⁷⁰ Kamu hizmetlerinden yasaklılık cezası.

⁷¹ "Lozanda akdolanın 24.7.1923 tarihli umumi af beyanname ve protokolünde mevzu bahs yüz elli kişilik listede isimleri yazılı şahıslar af olunmuştur. Şu kadar ki, bu şahısları mesbuk memuriyetlerinden dolayı tekaüd maaşı tahsis edilemez ve bu şahıslar kanunun meriyete girdiği tarihten itibaren sekiz sene müddetle Türk Ceza Kanununun 20. maddesiyle diğer kanunlara göre amme hizmetlerinden sayılan işlerde kullanılamazlar ve bulunamazlar. Bu kanunun meriyetinden evvel 1064 sayılı kanunun hükümlerinden doğan bütün hukuki netice ve muameleler mahfuzdur" TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29. 6.1938, s. 482.

⁷² "Birinci ve ikinci maddelerde yazılı af ve refi hükümler-

dıran görüşler,⁷⁶ tarihsel gerçeklerle çok da uygun düşmemektedir. Zira Millî Mücadele dönemi boyunca silah arkadaşlığı yaptığı ve vatanın kurtulmasında beraber çalıştığı arkadaşlarının, muhalif tutumlarına karşı koruduğu kararlı tavrı karşısında; vatani yok etmeye yönelik hareketler içerisinde buldukları gerekçesiyle, vatan hainliğiyle suçlanmış olan kişilerin affını sadece duygusal gerekçelere bağlayan görüşlerdense, patlamanın eşiğinde olan II. Dünya Savaşı öncesinde öncelikle, iç barışı sağlamaya yönelik bir girişim olarak değerlendiren görüşler, daha anlamlı gelmektedir. Zira yüz elliliklerden bazıları, yurt dışında Türkiye aleyhine bir takım çalışmalarda bulduklarından, bu kişilerin affedilerek, ülke aleyhine yapacakları çalışmaların etkilerinin azaltılması yoluna gidildiği, dönemin şartları da dikkate alındığında daha inanılır görünmektedir.

Af Kanunu tasarısıyla ilgili basında çıkan ilk haber, “150’likler Affediliyor” başlığıyla yayınlanmıştır.⁷⁷ Bu haberde, Cumhuriyet’in 15. yılı münasebetiyle bir genel affın çıkarılacağı, 150’liklerin bu affla affedilerek yurda dönebilecekleri, fakat 10 yıl boyunca kamu hizmetine alınmayacakları duyurulmuştur. Bu haberdan bir gün sonra, diğer gazeteler de konuya yer ayırmışlar ve hükümetin bir af tasarısını Meclis’e sunduğunu bildirmişlerdir.⁷⁸ Cumhuriyet gazetesi de aynı tarihte, 150’likleri kapsayan affın Meclis’ten bu dönem çıkacağını ve Bayar Hükümeti’nin, İstiklal Mahkemeleri mahkumları, haklarında Heyet-i Mahsusaya kararı alınmış olanlar ile 150’likleri affederek, Türk milletinin büyüklük göstergesi olarak tarihe geçecek bir karar aldığını yazmıştır.⁷⁹ Özellikle tasarının 150’liklerin affıyla ilgili olan maddesi üzerinde duran gazetelerde, af tasarısının gerekçeleri yayınlanarak, halkı bilgilendirme niteliğinde haberler yapılmıştır.⁸⁰

31 Mayıs 1938 tarihli *Ulus* gazetesi, “Geniş Bir Af Projesi Hazırlandı” başlıklı haberinde; kanunla ilgili olarak, “Hükümetin Eşsiz Büyüklüğü” değerlendirmesini yapmış ve affın çıkarılış gerekçesini yayınlamıştır.⁸¹ *Tan* gazetesi de bu affı, “siyasi bir maziye tasfiye” manşetiyle vermiştir.⁸² *Yeni Sabah* gazetesi Başyazarı Hüseyin Cahit Yalçın, tasarının kendisinde büyük bir haz, mutluluk ve ferahlık yarattığını, daha rahat nefes aldı-

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ’İN
TEBLİĞİ

rinden müstefid olan şahıslar lüzum görülürse İcra Vekilleri Heyeti kararı ile vatandaşlıktan iskat edilebilirler”, TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 483.

⁷³ TBMM Z.C., D. 5, C. 26, 29.6.1938, s. 481.

⁷⁴ FO. 371/23301 189672, 1938 yılına ait rapor, s. 24.

⁷⁵ Hilmi Uran, *Hatıralarım*, Ankara, 1959, s. 313.

⁷⁶ Kutay, A. g. e., s. 15-16.

⁷⁷ *Cumhuriyet*, 29 Mayıs 1938.

⁷⁸ *Yeni Sabah*, 30 Mayıs 1938.

⁷⁹ *Cumhuriyet*, 30 Mayıs 1938.

⁸⁰ *Ulus*, 31 Mayıs 1938; *Tan*, 1 Haziran 1938.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

ğını, zaten candan bağlı olduğunu belirttiği devrimi daha çok sevdiğini bütün kalbiyle takdis ettiğini yazmış, 150'liklerin hiç birini kişisel olarak tanımamakla birlikte, bu affın tüm ülke için yeni bir iklim yaratacağından söz etmiştir.⁸³ Gazete, aynı tarihte 150'liklerden Rıza Tevfik'in sürgündeyken yazdığı bir şiiri yayınlarak, bu konuya temas etmiştir.⁸⁴

Falih Rıfki Atay "Afiv" başlıklı makalesinde, "Layiha kabul edildiği zaman, Türkiye, bütün inkılap memleketleri arasında, siyasi hiçbir mahkumu olmayan tek devlet olacaktır." ifadesini kullanmış ve yazısının devamında af kanununun çıkarılışının memleketteki istikrarı ispat ettiğini de sözlerine eklemiştir.⁸⁵ 2 Haziran 1938 tarihli *Tan* gazetesinde Ahmet Emin Yalman, Falih Rıfki Atay'ın yazısına benzer bir değerlendirme yaparak, "affı bir devrim yönetiminin tamamlandığını ilan edebilmesi bakımından en büyük bir zafer, normale dönüş ve tartışma özgürlüğüne doğru bir adım hazırlığı" biçiminde yorumlamıştır.⁸⁶ *Tan* gazetesinde ise yüz ellilik listede olan Refik Halit (Karay)'ın, bu aftan dolayı Atatürk'e yönelttiği övgü dolu sözleri yayınlanmıştır.⁸⁷

Dönemin gazetelerinin genellikle konuya olumlu yaklaşımları ve 150'liklerin affına duyulan ilgiye karşılık, Yunus Nadi *Cumhuriyet* gazetesindeki yazısında kaba cahiller olarak nitelendiği yüz elliliklerin Türk milletinin bahşedeceği bu affın kadir kıymetini bilmeyeceklerini ve illa büyüklük göstermek adına bu kişileri affetme noktasında ısrar edilmesinin abes olacağını dile getirmiştir.⁸⁸ Aynı yazısında 19 Haziran 1938 tarihli, Halep'ten gelen bir mektubu yayınlamıştır. Mektupta Refik Halit'i öven, Yakup Kadri, Falih Rıfki gibi yazarlara ve Mustafa Kemal'e hakaretler yağdıran ifadeler yer almaktadır.⁸⁹ Yunus Nadi, bu mektubun gönderenin aslında takma ad kullanan Refik Halit olduğunu, af tasarısının kabul edilmesi halinde gelecek nesillere vatan hainlerini bile affettiklerini göstereceğini söyleyerek, bazı gazetelerin bu tasarının kabulüyle sanki ülkeye bir takım kahramanlar gelecekmiş gibi davrandıklarını belirtmiş ve onların bu tutumlarının vatan hainlerini yüreklendirdiğini söylemiştir. Dile getirdiği, "âaktiyle kaçıp kurtulmuş olduğu için Refik Halit'i affedersek aynı yetenek ve başarıyı göster-

⁸¹ *Ulus*, 31 Mayıs 1938.

⁸² *Tan*, 31 Mayıs 1938.

⁸³ Hüseyin Cahit Yalçın, *Yeni Sabah*, 31 Mayıs 1938.

⁸⁴ *Yeni Sabah*, 31 Mayıs 1938.

⁸⁵ Falih Rıfki Atay, "Afiv", *Ulus*, 1 Haziran 1938.

⁸⁶ Ahmet Emin Yalman, *Tan*, 2 Haziran 1938.

⁸⁷ *Tan*, 2 Haziran 1938.

⁸⁸ *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1938.

⁸⁹ *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1938.

remediği için taşla kafası ezilen Ali Kemal'in ruhu bize ah etmez mi?" sorusunun ardından, af yasa tasarısına ret oyu vereceğini duyurmuştur.⁹⁰ *Ulus'un* bir diğer başlığı, "Rejimin muhalifi ve hatta haini olanlardan artık endişemiz yok –rejimin eşsiz bir alicenaplığı"⁹¹ şeklinde olup, hükümetin yaptığı bu girişim yüceltilmiştir.

Yunus Nadi, kanun kabul edildikten sonra da kanunun aleyhine olan yazılarına devam etmiştir. "Yüzellilikleri Affetik mi?" başlıklı makalesinde; af kanununun bir suçun cezasını kaldırdığı, ama manevi etkilerini silemeyeceğini belirterek, hükümetin bu gelecek kişilerin hal ve hareketlerine dikkat ederek, halkın bir gün bir taşkınlık yapmasına karşı da bunları koruması gerektiği uyarısında bulunmuştur.⁹² Yunus Nadi'nin af aleyhinde yaptığı yayınlar bazı milletvekillerinden de destek görmüş, yukarıda bahsi geçen yazıdan bir gün sonra TBMM'de gelişen bu olaylar çerçevesinde basında yer alan yazıların içeriği, affedilenleri kazanmak biçiminden rejimin erdemi biçimine dönüşmüş,⁹³ affın beraat olmadığı, günahkarlara bir kez daha iyi, namuslu, olma olanağının verildiği vurgulanmıştır.⁹⁴

Adliye Vekili Şükrü Saraçoğlu, af kanununun mana ve önemi hakkında bir beyanat vererek, arz olunan kanun tasarısının, üç hedefi amaçladığını belirtmiştir; 150'likler, heyeti mahsusa kararları, İstiklal Mahkemesi mahkumları. Bunlardan 150'likler, sıkı kayıt ve şartlar altında affedilirken, heyeti mahsusa kararları ile mahkum olanlar, ufak tefek kayıtlardan sonra normal vatandaşların sahip olduğu hakları kazanacaklardır. 25.000 adet olan İstiklal Mahkemesi mahkumlarının ise cezaları kafi görülerek, kayıtsız ve şartsız olarak affedilmişlerdir.⁹⁵ Şükrü Saraçoğlu konuşmasının devamında üzerinde önemle durdukları bir noktayı ise şöyle açıklamaktadır: kanunu hazırlarken normal ceza mahkemelerimizin, normal adliye teşkilatımızın kararlarından herhangi birisini kanunun şümulü dahiline koymamak.⁹⁶ 150'liklerin affına gerekçe olarak daima ileri giden Türk milletine yakışır bir şekilde bir lütufta bulunmak, bu kişilerin çocuklarının hiç suçları olmadığı halde babalarının suçlarının cezalarını çektiklerini ve bunu hak etmediklerini belirten Saraçoğlu, bu çocukların ülkelerine yararlı olabilmeleri

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

⁹⁰ *Cumhuriyet*, 27 Haziran 1938; Yunus Nadi'nin yayınladığı mektupta geçen hakaret dolu sözler, daha af tasarısı kanunlaşmadan gösterilen cüretkarlık, mektubun yayınlanmasından bir gün sonra ve yasa tasarısının kabulünden bir gün önce 28 Haziran 1938'de, 25 Temmuz 1931 tarih ve 181 sayılı Matbuat Kanununda beşinci kez ve en kapsamlı değişikliğin yapılmasını sağlamış, (Mazıcı, "1930'a Kadar...", s. 148-152) gazete ve dergi sahibi olmak için kötü üne sahip olmamak maddesiyle de özellikle yüzellilikler kastedilmiş olmalıdır. Bu durumda yüzelliliklerin aftan yararlanarak döneceklerini müjdeli bir haber şeklinde vererek, bu kişilerin şiiirlerini, telgraflarını yayınlayan gazete sahib ve yazarlarına gözdağı verilip, listede adı geçen kişiler yurda dönerse gazetelerinde yazarlık yapmak, muhabirlik ve ressamlık yapmaktan ortak sorumluluk altına girecekleri ve çarpıtılacakları cezalar ortaya konmaktadır. Mazıcı, "Af Yasalarında...", s. 102.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

için üzerlerindeki bu damgadan kurtulmaları gerektiği düşüncesiyle hareket ettiklerinin altını çizmiştir.⁹⁷ İstiklal mahkemesi mahkumları için ise Saraçoğlu, bu mahkumların çocuklarının bu kötü damgadan kurtarılması için hareket ettiklerini, bir şekilde yeni yetişen bu nesli Türkiye Cumhuriyeti tarafına sadık destekçiler olarak kazandırmak arzusunun da affın çıkarılışında rol oynadığını belirtmiştir. Adliye vekili sözlerini şu cümlele sona erdirmiştir: "... Göstermiş olacağız ki büyük milletler ve büyük şefler cezalarında ve aflarında daima büyük hamleler yaparlar. Türk milleti ve onun şef'i çok büyüktür: affı da eserleri gibi büyük olacaktır".⁹⁸

Meşruluğu konusunda pek çok tartışmalar yapılmış olan af, yine de hemen her hukuk sisteminde yer alan bir uygulama olmuştur. Tarihin hemen her döneminde çeşitli şekillerde kullanılan af, cezanın ortadan kaldırılması veya daha hafif bir başka cezaya çevrilmesini sağlayan atıfet işlemlerinden birisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Kaynağını Anayasa'dan alan af müessesesi Anayasa'da belirlenen şekline göre yasama ve yürütme organları tarafından kullanılmıştır.

Yeni kurulan Türkiye Cumhuriyeti'nde, toplumun yeniden yapılandırılması amacıyla yapılacak olan inkıpları, başarıyla gerçekleştirmek hedefinde olan Cumhuriyet hükümetleri, bu düşüncelerini hayata geçirecek huzur ortamını yaratabilmek için af yasaları çıkarmıştır. Bu yasalarla, savaş dönemi boyunca yaşanan acıların unutulması ve halkla devletin kucaklaşması sağlanmaya, geçmiş dönemin izleri silinerek, Millî Mücadele yıllarının pürüzleri ortadan kaldırılmaya çalışılmıştır. Cumhuriyet'in ilanından sonra yaşanan hızlı siyasi değişimler ise Atatürk döneminde çıkarılan aflara damgasını vurmuş ve bu aflarla, yapılan radikal inkılap hareketleri sonrasında, devletle halk arasında bir uzlaşmanın sağlanmasına çalışılmıştır. Bu yönüyle af yasaları, yaşanan sıkıntılı dönemlerin unutulması ve bir normalleştirme sürecine gidilmesi için Cumhuriyet'in başvurduğu yasalar olarak tarih sahnesindeki yerini almıştır.

⁹¹ *Ulus*, 28 Haziran 1938.

⁹² Yunus Nadi, "Yüzellilikleri Affettik Mi?", *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1938.

⁹³ *Yeni Sabah*, 30 Haziran 1938.

⁹⁴ *Kurun*, 30 Haziran 1938.

⁹⁵ "İstiklal Mahkemesi mahkumları, bu zavallılar da büyük ve azametli Türk zaferinden sonra seri, keskin, sert ve geniş inkılap hamleleriyle karşı karşıya geldiler. Bu kadar kesif, kat'i, süratli ve kuvvetli inkılap hamlelerini hazmedemeyenler bulundu. Bunlar arasında geçirdikleri zaman içinde inkılabın icaplarını hazmetmiş ve artık bu memleketin affına layık bir seviyeye çıkmışlardır. Onlar da kayıtsız şartsız affedilirler" Kandırmir, A. g. e., s. 191.

⁹⁶ *Ulus*, 30 Haziran 1938.

⁹⁷ *Ulus*, 30 Haziran 1938.

⁹⁸ *Ulus*, 30 Haziran 1938.

Kaynaklar

Akşam

Atay, Falih Rıfki, "Afiv", *Ulus*, 1 Haziran 1938.

Aybars, Ergun, *İstiklal Mahkemeleri*, C. I, II, Dokuz Eylül Üniversitesi Yayınları, İzmir, 1988.

Aydemir, Şevket Süreyya, *Tek Adam 1922-1938*, C. III, Remzi Kitabevi, 16. Baskı, İstanbul, 1999.

Bilsel, Cemil, *Lozan*, C. II, Sosyal Yayınları, İstanbul, 1998.

Bingöl, Sedat, *Yüzellilikler Meselesi*, (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Hacettepe Üniversitesi, Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Ankara, 1994.

Cebesoy, Ali Fuat, *Siyasi Hatıralar*, C. II, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1960.

Cumhuriyet

Düstur

Erem, Faruk, *Ümanist Doktrin Açısından Türk Ceza Hukuku: Genel Hükümler*, C. II, Sevinç Matbaası, Ankara, 1971.

FO. 371/23301 189672, 1938 yılına ait rapor

Hakimiyet-i Milliye

İkdam

Kandemir, Feridun, *İstiklal Savaşında Bozguncular ve Casuslar*, Yakın Tarihimiz Yayınları, İstanbul, 1964.

Kili, Suna/Gözübüyük, Şeref, *Türk Anayasa Metinleri*, 2. Baskı, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul, 2000.

Kurun

Kutay, Cemal, *150'likler Faciası*, Sıralar Matbaası, İstanbul, 1955.

Mazıcı, Nurşen, "Af Yasalarında 150'likler", *Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Dergisi*, C. 55, S. 1, Ankara, Ocak-Mart 2000.

Mazıcı, Nurşen, "1930'a Kadar Basının Durumu ve 1931 Matbuat Kanunu", *Atatürk Yolu*, C. 5, S. 19, Ankara, 1996.

Meray, Seha L., *Ceza Hukukunda Af Konusu Üzerine Bir Deneme*, Türk Hukuk Kurumu Yayını, Ankara, 1944.

Meray, Seha L., *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar, Belgeler*, C. I-II, Ankara, 1969.

Milliyet

Orbay, Rauf, *Cehennem Değirmeni*, C. II, Emre Yayınları, İstanbul, 1993.

Soyak, Hasan Rıza, *Atatürk'ten Hatıralar*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2008.

CAHİDE

SINMAZ

SÖNMEZ'İN

TEBLİĞİ

CAHİDE
SINMAZ
SÖNMEZ'İN
TEBLİĞİ

Soysal, İlhami, *150'likler*, Gür Yayınları, İstanbul, 1985.

Soysal, İsmail, *Tarihçeleri ve Açıklamaları İle Birlikte Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, C. I (1920-1945), 2. Baskı, Türk Tarih Kurumu Yayını, Ankara, 1989.

Şimşir, Bilal, *Lozan Telgrafları*, C. I, Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara, 1994.

Tan

Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi

Ulus

Uran, Hilmi, *Hatıralarım*, Ankara, 1959.

Yeni Sabah

Yunus Nadi, "Yüzellilikleri Affettik mi?", *Cumhuriyet*, 1 Temmuz 1938.

*Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri*

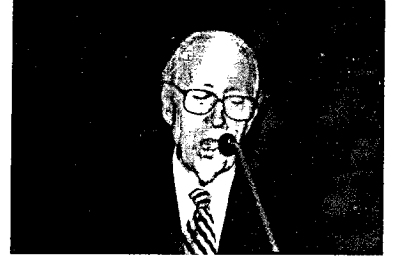
**XXI. YÜZYILDA
ATATÜRK'Ü DÜŞÜNMEK**

Beşinci Gün
13 Kasım 2009

Birinci Oturum

7

Prof. Talat HALMAN
"Kendi Sözleriyle Yaşayan Atatürk"

Av. Teoman ERGÜL: Değerli konuklar, hoş geldiniz. Bugün etkinliğimizin beşinci günü. İlk konuşmacımız, Talat Halman... Bilkent Üniversitesi İdari Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dekanı ve Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Kültür Bakanı. Sunumunun adı, "Kendi Sözleriyle Yaşayan Atatürk"... Özellikle, hocam vurgulamamı istedi, bu sunuş, tamamen Mustafa Kemal Atatürk'ün *Nutuk*, diğer söylev ve demeçlerinden oluşturulmuş bir sunumdur. Hocamın veya herhangi bir kişinin söz olarak en ufak bir katkısı bulunmamaktadır. Sayın hocamı sunuşu yapmaları için kürsüye davet ediyorum.

Prof. Talat HALMAN (Bilkent Üniversitesi İdari Bilimler ve Edebiyat Fakültesi Dekanı / Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk Kültür Bakanı):

1919 Mayıs'ının 19. günü Samsun'a çıktım. Genel durum ve görünüm:

Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu grup, genel savaşta yenilmiş, Osmanlı Ordusu her tarafta zedelenmiş; şartları ağır bir ateşkes antlaşması imzalamış. Büyük savaşın uzun seneleri içinde millet yorgun ve fakir bir halde. Millet ve memleketi, genel savaşa sevk edenler, kendi hayatlarının kaygısına düşerek, memleketten kaçmışlar. Padişah ve Halife olan Vahdettin soysuzlaşmış, kendine ve yalnız tahtını koruyabileceğini hayal ettiği, alçakça önlemler araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın Başkanlığındaki Kabine; aciz, haysiyetsiz, korkak, yalnız Padişahın iradesi altında ve onunla beraber, şahıslarını esirgeyebilecek herhangi bir duruma razı.

TALAT
HALMAN'IN
SUNUMU

TALAT
HALMAN'IN
SUNUMU

Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta.

İtilaf Devletleri ateşkes hükümlerine uymayı gerekli görmüyorlar. Birer bahaneyle İtilaf donanmaları ve askerleri İstanbul'da. Adana ili Fransızlar, Urfa, Maraş, Gaziantep İngilizler tarafından işgal edilmiş, Antalya ve Konya'da İtalyan birlikleri, Merzifon ve Samsun'da İngiliz askerleri bulunuyor.

Her tarafta yabancıların subaylarıyla görevlileri ve özel adamları faaliyette. Nihayet, 15 Mayıs 1919'da İtilaf Devletleri'nin oluruyla, Yunan Ordusu İzmir'e çıkarılıyor. Düşman

TALAT
HALMAN'IN
SUNUMU

devletler, Osmanlı devlet ve ülkesine, maddeten ve manen saldırdı; onu yıkmaya, bölmeye karar vermişler. Padişah ve Halife olan kişi, hayatını ve rahatını kurtarabilecek çareden başka bir şey düşünmüyor; hükümeti de aynı durumda.

Başsız kalmış olan ulus, karanlık ve belirsizlik içinde, ne olacağını bekliyor. Ordu, ismi var, cismi yok durumda. Komutanlar ve subaylar genel savaşın bunca güçlük ve sıkıntılardan yorgun, vatanın parçalanmakta olduğunu görmekle yürekleri kan ağlıyor. Gözleri önünde derinleşen, karanlık felaket uçurumun kenarında, kafaları, çıkar yol, kurtuluş yolu aramakta. Ulus ve ordu, Padişah ve Halifenin hainliğinden haberi olmadığı gibi, o makama ve o makamda bulunana karşı yüzyılların kökleştirdiği din ve gelenek bağlarıyla uyumlu ve sadık.

Ulus ve ordu kurtuluş yolunu ararken, kuşaktan kuşağa geçen alışkanlıkla, kendinden evvel, yüce hilafet ve saltanat makamının kurtuluş ve korunmasını düşünüyor. Bu inanca aykırı inanç ve düşünceleri açığa vuracakların vay haline! Derhal dinsiz, vatansız, hain, istenmez olurlar.

Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tamam olmuştu. Osmanlı ülkeleri, tümüyle parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Bu durum karşısında tek bir karar vardı. O da ulusal egemenliğe dayalı, kayıtsız şartsız bağımsız, yeni bir Türk Devleti kurmak. Esas, Türk Milleti'nin haysiyetli ve onurlu bir millet olarak yaşamasıdır. Bu, ancak tam bağımsızlığa sahip olmakla sağlanabilir. Ne kadar zengin ve refah içinde olursa olsun, bağımsızlıktan yoksun bir ulusa, uygar insanlık, uşaklıktan üstün bir nitelik yakıştıramaz.

Yabancı bir devletin himayesini ve kayırmasını kabul etmek, insanlık vasıflarından yoksunluğu, güçsüzlüğü ve miskinliği benimsemekten başka bir şey değildir. Halbuki Türk'ün değeri, onuru ve yeteneği çok yüksek ve büyüktür. Böyle bir ulus, esir yaşamaktansa yok olsun, daha iyi.

Öyleyse; ya istiklal, ya ölüm. İki Mustafa Kemal vardır. Biri ben, fani Mustafa Kemal. Diğeri, milletin içinde yaşattığı Mustafa Kemal'ler idealidir. Ben, işte onu temsil ediyorum. Feyiz

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TALAT
HALMAN'IN
SUNUMU

milletindir, benim değildir. Önemli bir görevin yapılmasında benden önce harekete geçen millet olmuştur. Biz, çalışmamızda halkımızın yüceliğine, halkımızın azim ve imamina dayanmaktayız.

Türk Milleti'nin yaradılışına en uygun irade, Cumhuriyettir. Vatan, bayındırlık istiyor, zenginlik ve refah istiyor. Bilim ve ustalık, yüksek uygarlık, özgür düşünce istiyor. Memleket, mutlaka modern, uygar ve yeni olacaktır. Bizim için bu, yaşam sorunudur.

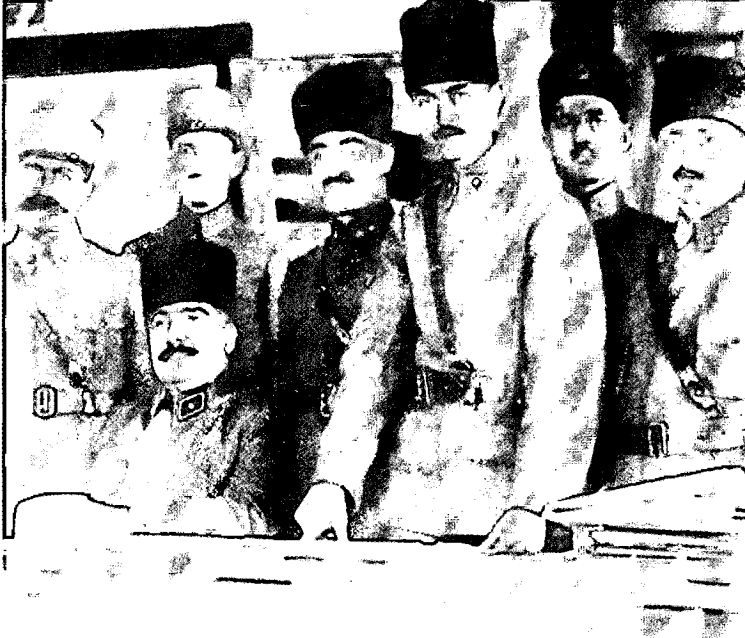
Halkla çok temasım vardır. Halk bilemezsiniz, ne kadar yenilik taraftarıdır. Yönetimi onun eline vereceğiz. Cumhuriyet, fikri hür, vicdani hür, irfanı hür nesiller istemektedir. Ben, manevi miras olarak hiçbir ayet, hiçbir dogma, hiçbir donmuş ve kalıplaşmış kural bırakmıyorum. Benim manevi mirasım; ilim ve akıldır. Benden sonra beni benimsemek isteyenler, bu temel eksen üzerinde, akıl ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse, manevi mirasçılarım olurlar.

Aydınlarımız, "Ulusumu, en mutlu ulus yapayım" der. "Başka uluslar nasıl olmuşsa, onu da tıpkı öyle yapayım" der. Ancak; düşünmeliyiz ki, böyle bir kuram, hiçbir dönemde başarılı olmuş değildir. Bir ulus için mutluluk olan bir şey, başka bir ulus için yıkım olabilir. Aynı neden ve koşullar, birini mutlu ettiği halde ötekisini mutsuz edebilir. Onun için, bu ulusa gide-

ceği yolu gösterirken; dünyanın her türlü biliminden, buluşlarından, ilerlemelerinden yararlanalım. Ancak, unutmayalım ki, asıl temeli kendi içimizden çıkarmak zorundayız.

Başarılı olmak için, aydınlarla, halkın düşünce ve amacı arasında uygunluk olması gerekir. Aydınların halka telkin edeceği ülküler, halkın ruh ve vicdanından alınmış olmalıdır. Her şeyden önce çok çalışmalıyız. Servet ve onun doğal sonucu

TALAT
HALMAN'IN
SUNUMU

olan, refah ve saadet, yalnız çalışkanların hakkıdır. Bizim gücümüz, milletin güvenidir.

Türkiye Halkı, yüzyıllardır özgür ve bağımsız yaşamış, istiklali, yaşamak için şart saymıştır. Herkes istediğini düşünmek, istediğine inanmak, kendine göre bir siyasal düşüncede olmak, seçtiği bir dinin gereklerini yapmak ya da yapmamak hak ve özgürlüğüne sahiptir. Kimsenin fikrine ve vicdanına hakim olunamaz. Vicdan özgürlüğü mutlakdır. Bireyin, doğal haklarının en önemlilerinden biridir. Özgürlük olmayan bir ülkede, ölüm ve yıkım vardır. Her ilerlemenin ve kurtuluşun anası, özgürlüktür. Özgürlük ve bağımsızlık benim karakterimdir.

TALAT
HALMAN'IN
SUNUMU

Uluslararası ilişkilerde, karşılıklı güvenliği ve saygınlığı amaçlayan açık ve şamimi politikanın en ateşli taraftarıyız. Barış yolunda nereden bir hitap geliyorsa, Türkiye onu coşkuy-la karşıladı, desteğini esirgemedi. Dış siyasetimizde dürüstlük, özellikle barış düşüncesine dayanır. Uluslararası herhangi bir sorunumuzun barışla çözümünü aramak, bize uyan yoldur.

Türk ata yurduna ve Türk'ün bağımsızlığına saldıranlar kimler olursa olsun, onlara ulusça, silahla olarak karşılık vermek onlarla savaşmak gerekiyordu. Bağımsızlık amacı elde edilinceye kadar, tamamıyla ulusla birlikte, fedakarca çalış-çağımıza kutsal değerler üzerine and içtim. İçine düştüğümüz kanlı ve kara tehlikeleri görmeyecek hiçbir yurtsever düşün-ülemez. Tarih bir milletin varlığını ve hakkını hiçbir zaman inkar edemez. Vatanımız, milletimiz aleyhinde verilen hükümler ke-sinlikle iflasa mahkumdur. Vatan ve milletin kutsal saydığı şey-lerin kurtarılıp korunması konusunda son sözü söyleyecek ve bunun hükmünü yaptıracak güç, bütün vatanda bir elektrik şe-bekesi haline girmiş olan ulusal akım ve yiğitlik ruhudur.

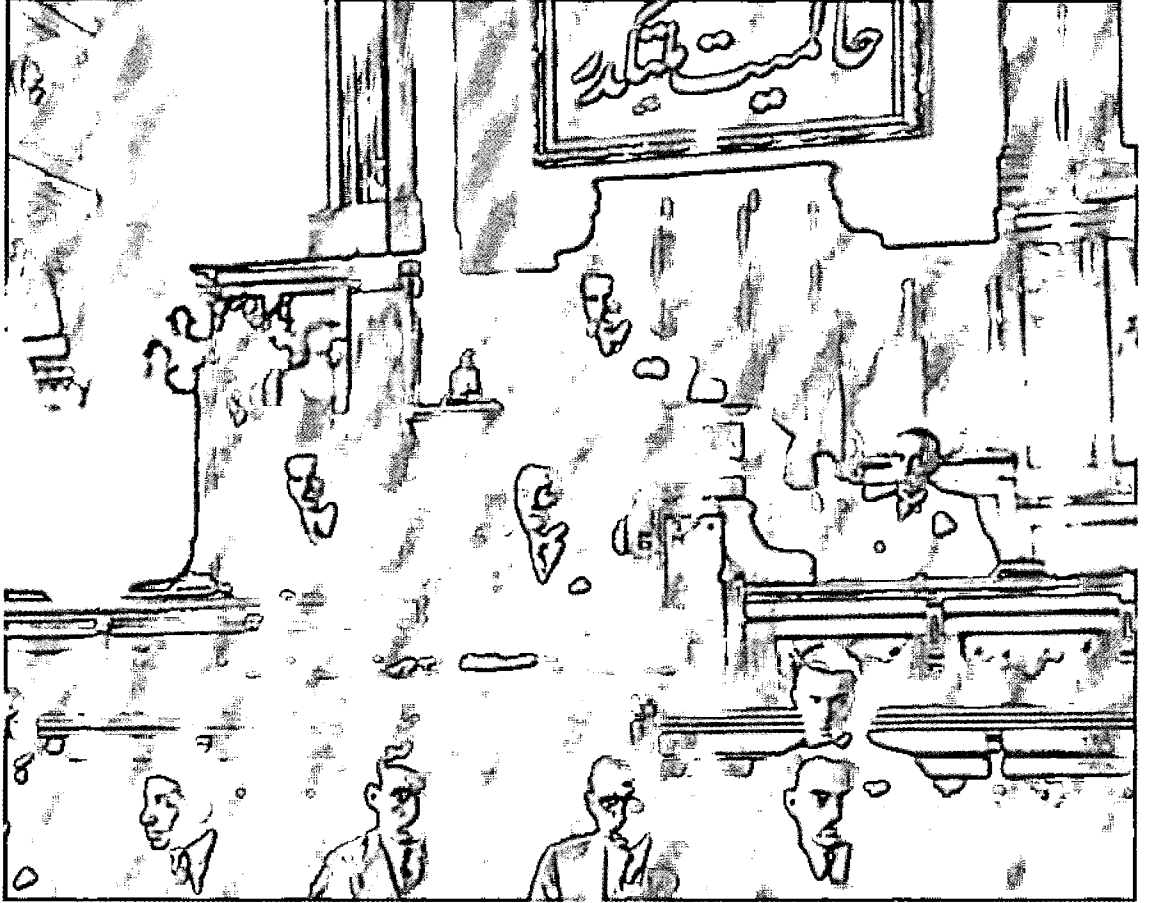
Bu millet, hiçbir zaman istiklalsiz yaşamamıştır, yaşaya-maz, yaşamayacaktır. Ben gerektiği zaman, en büyük armağā-nım olarak Türk Milleti'ne canımı vereceğim. Egemenlik, kayıt-sız şartsız milletindir.

Süngüyle, silahla, kanla kazandığımız askeri zaferlerden sonra, kültürde, fende, bilimde, iktisatta zaferler kazanmak uğrunda çaba vereceğiz. Bir millet, irfan ordusuna sahip olma-dıkça, savaş alanlarında ne kadar parlak zaferler kazanırsa ka-zansın, ilerleyemez. O zaferlerin yaşayacak sonuçlar vermesi, ancak irfan ordusuyla sağlanır.

Yeni Türkiye hükümetinin özü, ulusal egemenliktir, eşitli-ğin de dayanağı ulusal egemenliktir; adaletin de, hürriyetin de. Ulusal egemenlik, öyle bir nurdur ki, karşısında zincirler erir, taç ve tahtlar batar. Bir milletin ruhu zapt olunmadıkça, azim ve iradesi kırılmadıkça, o millete hakim olunamaz. Yüzyılların yarattığı ulusal ruha, güçlü ve sürekli ulusal iradeye hiçbir kuv-vet karşı koyamaz.

Hayat, mücadeleden ibarettir. Ulus sevgisinden büyük ödül yoktur. Kurtuluş Savaşı'nda benim de milletime birtakım hizmetlerim olmuştur. Bunlardan hiçbirini kendime mal etmedim, "yapılanın hepsi milletin eseridir" dedim; doğrusu da budur. Biz, ilhamlarımızı gökten ve gaipten değil, doğrudan doğruya hayattan almış bulunuyoruz. Büyüklük odur ki; hiç kim-

TALAT
HALMAN'IN
SUNUMU

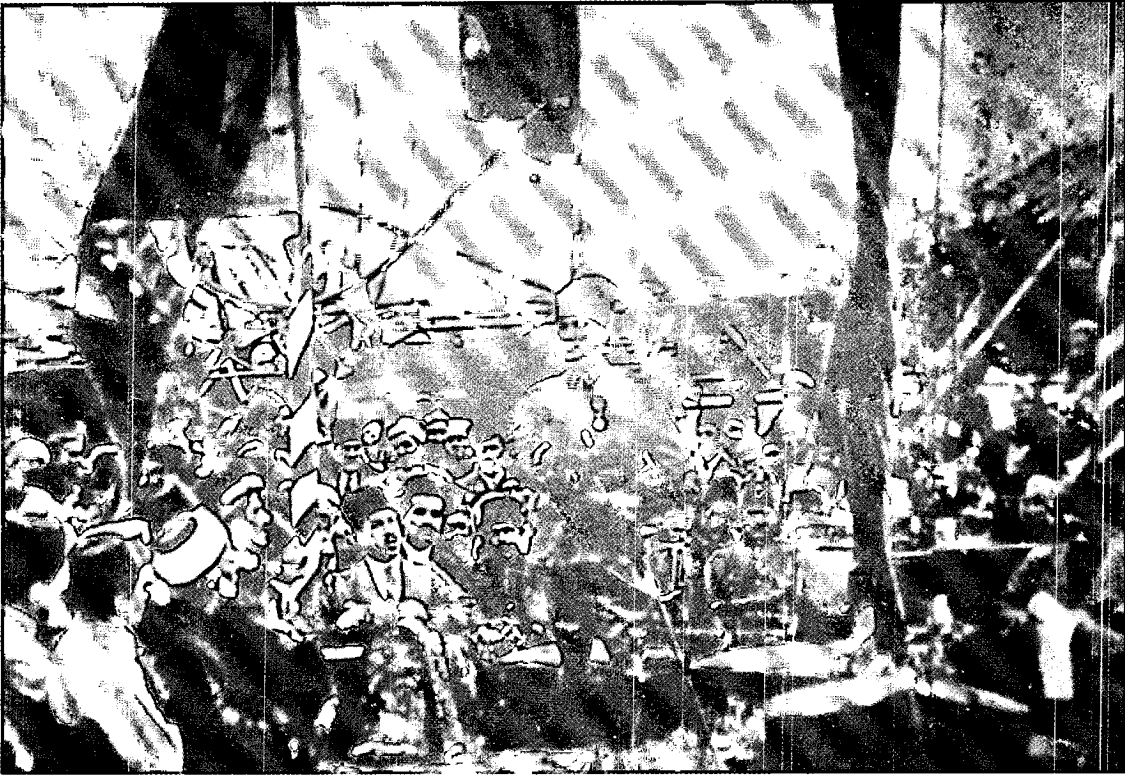

seye iltifat etmeyeceksin, hiç kimseyi aldatmayacaksın, memleket için gerçek ideal ne ise, onu göreceksin, o hedefe yürüyeceksin. Herkes senin aleyhinde bulunacaktır, herkes seni yolundan çevirmeye çalışacaktır, önüne sayısız engeller yığacaklardır. Kendini büyük değil, küçük, zayıf, vasıtasız, hiç gibi gö-

TALAT
HALMAN'IN
SUNUMU

rerek, kimseden yardım gelmeyeceğine inanarak, bu engelleri aşacaksınız.

Ondan sonra sana, "büyüksün" derlerse, bunu diyenlere de güleceksin. Biz, uygarlıktan bilim ve fenden kuvvet alıyoruz. Türk Milleti'nin yeteneği ve kesin kararı, uygarlık yolunda durmadan yılmadan ilerlemektir. Yorgunluk, her insan, her yaratık için doğal bir haldir. Fakat insanda, yorgunluğu yenebilecek manevi bir kuvvet vardır ki, işte bu kuvvet; yorulanları, dindirmeden yürütür.

Sizler, yeni Türkiye'nin genç evlatları; yorulsanız bile, beni takip edeceksiniz. Asker oluşumuz; artık eskisi gibi, başkalarının hırs, şan ve şöhreti ve keyfi için değil, yalnız, bu aziz topraklarımızı korumak içindir. Karşılıklı güvenlik ve bütün dünya uluslarının istemesi gereken bir mutluluk esasıdır. Vatanın her karış toprağı, vatandaşın kanıyla ıslanmadıkça terk olunamaz.

Tam istiklal, üzerimize aldığımız görevin temelidir. Biz, yaşamak isteyen, haysiyet ve şerefiyle yaşamak isteyen bir milletiz. Tam istiklalden kastımız; siyasal, mali, iktisadi, adli, askeri, kültürel, her yönden tam istiklaldir.

TALAT
HALMAN'IN
SUNUMU

Biz, kendi ulusal sınırlarımız içinde, hür ve bağımsız yaşamak istiyoruz. Meclisimiz ve Meclisimizin Hükümeti, savaşçı ve maceracı olmaktan uzaktır. Aksine, barış ve güvenliği tercih eder. Özellikle, insani, medeni ideallerin gerçekleşmesine inanmaktadır. Gerek doğu, gerek batı dünyasıyla daima iyi ilişkiler ve dostluk aramaktayız.

Milletimiz, güçlü olmaya karar vermiştir. Bugünün gerçeklerinden biri, kadınlarımızın her alanda yükselmelerini sağlamaktır. Kadınlarımız, bilgin olacaklar, erkeklerin geçtikleri bütün öğrenim aşamalarından geçeceklerdir. Türk Milleti'nin geleceği, bugünkü evlatlarının doğru görüşüyle ve yorulmak bilmeden çalışmak azmiyle, büyük ve parlak olacaktır.

Bizi, diğer uluslar arasında geri bıraktıran, adli, siyasal, iktisadi ve mali zincirler kırılmış parçalanmıştır. Bugüne kadar kazandığımız başarı bize ilerlemeye ve uygarlığa doğru bir yığın yol açmıştır.

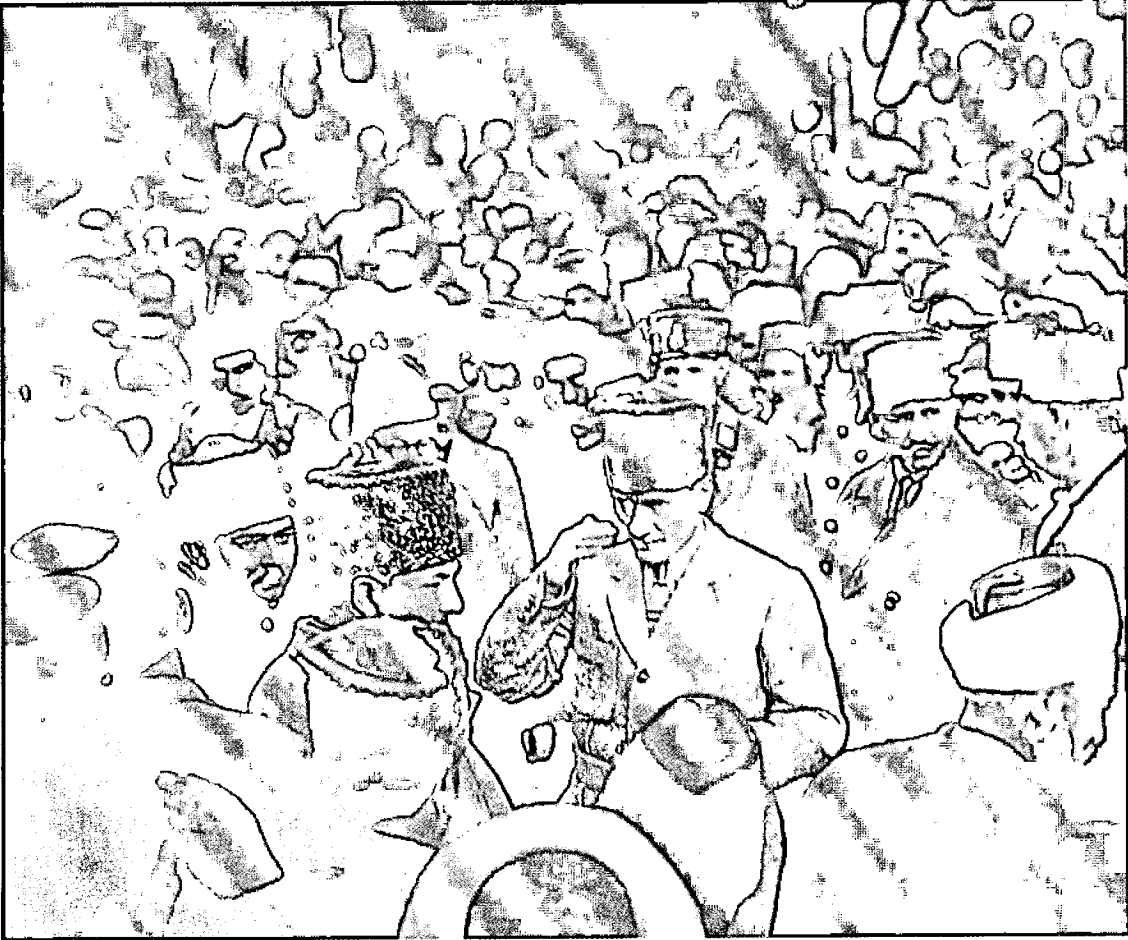
Ordumuzun şimdiye kadar kazandığı başarılar, gelecekteki zaferlerimiz için değerli bir zemin hazırlamıştır. Askeri zaferlerimizle mağrur olmayalım, yeni bilim ve ihtisas seferlerine hazırlanalım.

İnsan topluluğu, kadın ve erkek denilen iki cins insandan oluşur. Mümkün mü ki, bu kitlenin bir parçasını ilerletirken ötekini ihmal edelim de kitlenin tümü ilerleyebilsin? Mümkün mü ki, bir cismin yarısı toprağa zincirlerle bağlı kaldıkça, öteki kesimi göklere yükselebsin? Tarihlerinizi okuyunuz; görürsünüz ki, milleti mahveden, esir eden, harap eden fenalıklar hep din kisvesi altındaki küfür ve melanetten gelmiştir. Şimdiye kadar; milletin dimağını paslandıranlar, uyuşturanlar, bunu isteyenler olmuştur. Zihinlerdeki bütün hurafeler atılacaktır. Onlar çıkarılmadıkça, dimağa, hakikat nurları aşılması imkansızdır.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TALAT
HALMAN'IN
SUNUMU

Sarık ve cüppeyle, artık dünyada başarılı olmanın imkanı yoktur. Bazı kimseler, çağdaş olmayı, kafir olmak sanıyorlar. Asıl kafirlik, onların bu zannıdır. Gerici düşünceler güdenler, yolumuzun üstüne dikilmek istiyorlar, onları ezip geçeceğiz. Hiçbir millet, başka bir milletin usullerini taklit etmek yoluna gitmemelidir. Ulusal benliğini bilmeyen milletler, başka milletlere av olur. Bizim halkımız çok temiz kalpli, çok asil ruhlu, ilerlemeye çok yeteneklidir. Bu halk bir defa muhataplarının samimiyetle kendisine hizmet ettiğine inanırsa, her türlü hareketi hemen kabul eder.

Gençler, siz almakta olduğunuz eğitim ve irfan ile insanlık erdemlerinin, vatan sevgisinin, düşünce özgürlüğünün, en değerli simgesi olacaksınız.

TALAT
HALMAN'IN
SUNUMU

Bizim kıyafetimiz milli midir? Hayır. Bizim kıyafetimiz medeni ve milletlerarası mıdır? Hayır. "Altı kaval, üstü şışhane" dir. Medeni ve milletler arası kıyafet, bizim cevherli milletimize layıktır. İşte, onu edineceğiz. Ayakta iskarpin veya potin, bacakta pantolon, üstte yelek, gömlek, yakalık, ceket ve bunların tamamlayıcısı olmak üzere, başta güneşlikli serpuş. Bunun adına "şapka" denir. Birtakım şeyhlerin, dedelerin, çelebilerin, babaların arkasından sürüklenen ve falcılara, büyücülere, üfürükçülere, muskacılara, talih ve hayatlarını emanet eden insanlardan oluşan bir kitleye, uygar bir ulus gibi bakılabilir mi? Türkiye Cumhuriyeti, şeyhler, dervişler ülkesi olamaz!

Cumhurbaşkanı olmasaydım, ulusal eğitimde önde gelen bir görev yapmak için, Milli Eğitim Bakanı olmak isterdim. Yeni neslin donatılacağı manevi nitelikler arasında kuvvetli bir fazilet aşkı ve kuvvetli bir düzen ve disiplin fikri de yer almalıdır. Eğitimdir ki, bir milleti özgür, bağımsız, şanlı, yüksek bir toplum olarak yaşatır. Yoksa onu, köleliğe ve sefalete teslim eder. Yüksek kültürle ve erdemle dünya birinciliğini tutmak zorundayız.

Öyle bir iktisat dönemi de gerekir ki, ülkemiz insanca yaşamasını bilsin. İnsanca yaşamanın neye bağlı olduğunu öğrenip, ona yönelsin. Tarımın, sanayinin, hayatın temsilcisi olsun ve artık bu ülke fakir ve millet hakir olmasın. Ülkemize zenginler ülkesi ve yeni Türkiye'nin adına, çalışanlar diyarı denilsin.

Türkiye'nin gerçek efendisi, gerçek üretici olan köylüdür. O halde, herkesten daha çok refaha, mutluluğa, servete layık olan köylüdür. Halk ve köylüler, bana her yerde iş programını şu iki kelimeyle ihtar ettiler, "yol ve okul". Yollar için, "köylünün kanatları" dediler, "okul için; her şey."

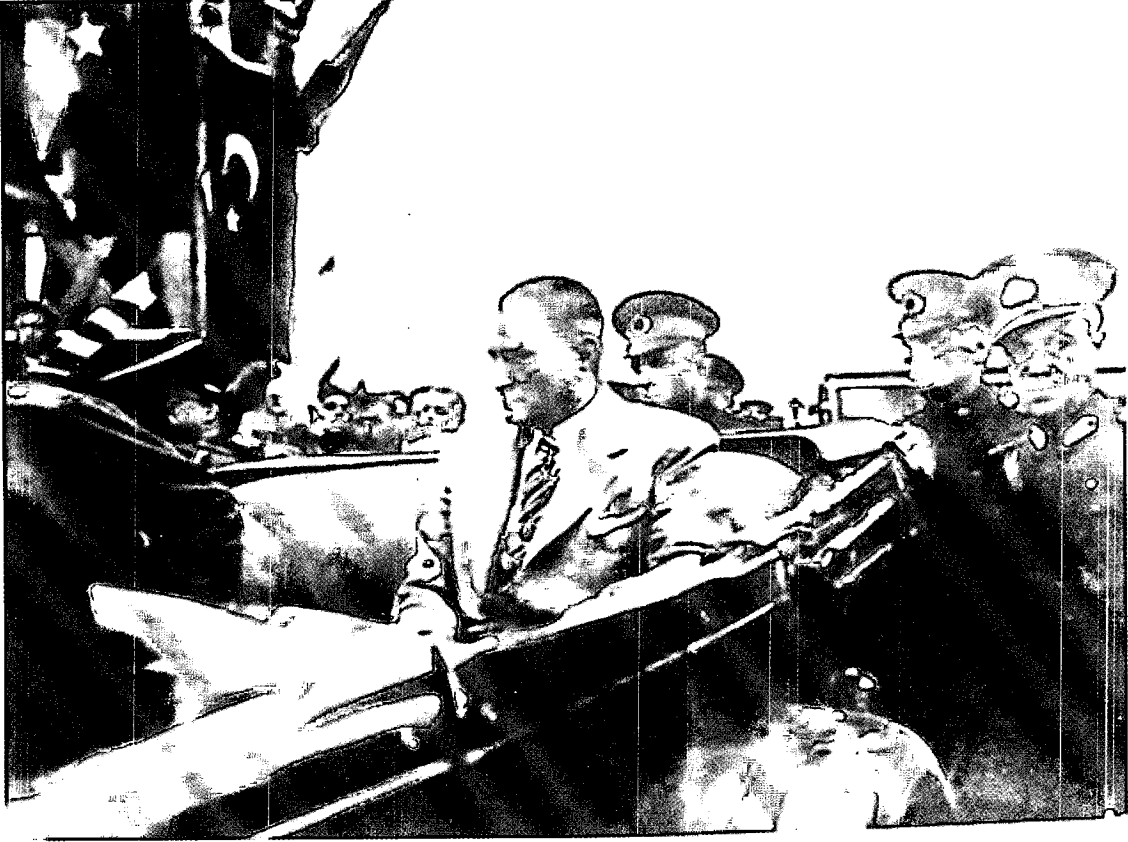
Bir toplum; aynı amaca, bütün kadınları ve erkekleri ile yürümezse, ilerlemesine, uygarlaşmasına fen bakımından imkan, bilim yönünden ihtimal yoktur. Kadınlarımızın elverişsiz koşullar

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TALAT
HALMAN'IN
SUNUMU

lar altında, erkeklerden geri kalmayışı ve belki aynı koşullar altında erkeklerden ileri gidişi ile iftihar ediyoruz.

Bir milletin yenileşmesinde ölçü; musikide değişikliği olabilmesidir, kavrayabilmesidir. Ulustaki ince duyguları, düşünceleri anlatan söyleyişleri toplamak, onları son musiki kurallarına göre işlemek gerekir. Ancak bu sayede, Türk ulusal müziği yükselebilir, evrensel musikide yerini alabilir. Musiki; haya-

tın sevinci, zevki, mutluluğu, her şeyidir; hayat müziktir. Bizim gerçek müziğimizin kaynağı, Anadolu halkıdır.

Türkiye Cumhuriyeti'nin temeli kültürdür. Sanatsız kalan bir milletin hayat damarlarından biri kopmuş demektir. Hepingiz mebus olabilirsiniz, vekil olabilirsiniz, hatta cumhurbaşkanı olabilirsiniz fakat sanatçı olamazsınız.

Millete efendilik yoktur, hizmet vardır. Cumhuriyet, erdeme ve ahlaka dayanan bir idaredir. Cumhuriyet, fazilettir.

Vatandaşlar; yeni Türk harflerini çabuk öğreniniz. Bütün millete, köylüye, çobana, hamala, sandalciya öğretiniz. Düşününüz ki bir milletin yüzde 80'i okuma yazma bilmezse, o ayıptır. Bundan, insan olanlar utanmalıdır. Bu millet, utanmak için yaratılmış bir millet değildir.

Büyük Türk Milleti cehaletten, az emekle, kısa yoldan, ancak kendi güzel ve asil diline uyan bir vasıtayla sıyrılabilir. Bizim ahenkli, zengin dilimiz, yeni Türk harfleriyle kendini gösterecektir.

Yobaz insanların din, imanla hiçbir samimi ilişkisi yoktur. Dini taassup; onlar için bir nüfuz ve menfaat aracıdır. Halk arasında hiçbir nüfuz ve kuvvete sahip olmadıkları halde simsarlığı yaparlar. Biz, sınıfsız, imtiyazsız bir kitleyiz.

Ekonomik kalkınma, Türkiye'nin özgür, bağımsız, hep daha güçlü, hep daha refahlı Türkiye idealinin belkemiğidir. Tarihimizi dolduran bunca başarılar, zaferler ve yenilgiler, bozgunlar ve felaketler o dönemlerdeki iktisadi koşullarımızla ilişkilidir.

Yeni Türkiye'mizi, layık olduğu düzeye çıkarmak için, ekonomiye birinci derecede önem vermek zorundayız. Zamanımız bir iktisat çağından başka bir şey değildir.

Dünyada her şey için, maddi manevi her şey için, en hakiki mürşit; müspet bilimlerin temellerine dayanan, güzel sanatları seven, fikir terbiyesinde olduğu kadar beden terbiyesinde de yeteneği artmış ve yükselmiş olan, erdemli, güçlü bir nesil yetiştirmek, ana siyasetimizin açık dileğidir.

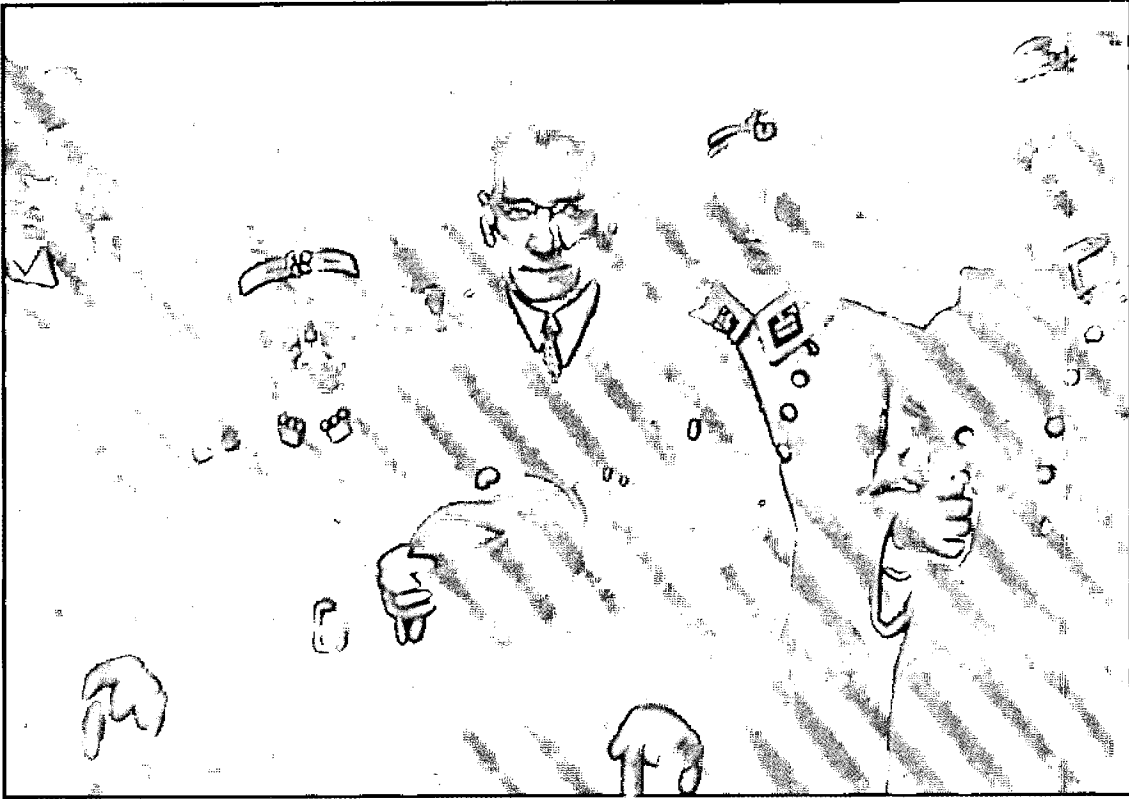
Köylümüz, bugüne kadar öğretim aydınlığından yoksun bırakılmıştır. Onun için eğitim sistemimizin temeli, mevcut cehaleti ortadan kaldırmaktır. Bu defa memlekette, topraksız çiftçi bırakılmamalıdır.

Hakikati konuşmaktan korkmayınız. Fikirler; zor kullanılarak, şiddetle, topla, tüfekte asla öldürülemez. Basın özgürlü-

ğünden doğan sakıncaları giderecek olan araç, yine basın özgürlüğünün kendisidir.

Ben, diktatör değilim. Güçlü olduğum söylenir. Evet, bu doğru, istediğim her şeyi başarabilirim, ama ben zorbaca, acımasızca hareket etmeye muktedir değilim. Diktatör halkı ezer, ben kalp kırarak değil, kalpleri kazanarak yönetmek isterim.

Kapıdaki nöbetçinin bile benden korkusu yoktur; kendisine sorun isterseniz. Korku üzerine hakimiyet kurulamaz. Ben;

düşündüklerimi, söylediklerimi, olduğu gibi söylerim. Lüzumlu olmayan bir sözü kalbinde taşımak gücü olmayan bir adamım. Çünkü ben bir halk adamıyım. Yanlışım varsa, halk beni tekzip eder.

Yeryüzünde gördüğümüz her şey kadının eseridir. Bazı yerlerde kadınlar görüyorum ki başında bir bez veya peştamal,

yüzünü gözünü gizler, yanından geçen erkeklere arkasını çevirir veya yere oturarak yumulur. Bu davranışın anlamı nedir? Medeni bir millet anası, bir millet kızı için, bu garip şekiller, bu vahşi durum nedir?

Yurttaşlarımız, az zamanda çok ve büyük işler yaptık. Bu işlerin en büyüğü, temeli Türk kahramanlığı ve yüksek Türk kültürü olan, Türkiye Cumhuriyeti'dir. Yurdumuzu, dünyanın en mamur ve medeniyetleri düzeyine çıkaracağız. Milletimizi, en

geniş refah araçlarına ve kaynaklarına kavuşturacağız. Ulusal kültürümüzü, çağdaş uygarlık düzeyinin üstüne çıkaracağız.

Türk Milleti'nin yürümekte olduğu ilerleme ve uygarlık yolunda elinde ve kafasında tuttuğu meşale, müspet ilimdir. Yüksek bir insan toplumu olan Türk Milleti'nin tarihi bir niteliği de, güzel sanatları sevmek ve onda yükselmektir. Büyük millet ol-

duğumuzu, bütün medeni alem, az zamanda bir kere daha tanıyacaktır.

Ne mutlu Türk'üm diyene.

Güneşin doğduğunu nasıl görüyorsam, mazlum milletlerin harekete geçerek bağımsızlığa kavuşacaklarını da açıkça görüyorum. Barış, uluslararası refaha ve mutluluğa eriştiren en iyi yoldur. Sürekli barış isteniyorsa, kitlelerin durumunu iyileştirecek uluslararası önlemler alınmalıdır. İnsanlığın tümünün refahı, açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları, haset, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde eğitilmelidir.

Ulusun yaşamı tehlikeyle karşılaşmadıkça, savaş bir cinayettir. Türkler, bütün medeni milletlerin dostlarıdır. Ülkeler çeşitlidir, ama uygarlık birdir. Bir ulusun ilerlemesi için bu biricik uygarlığa katılması gereklidir.

Savaşın ne korkunç bir felaket olduğunu bilmeyen bazı liderler saldırgan amaçlar gütmektedir. Milliyetçiliğin gerçek anlamını bozarak, kendi uluslarını aldatıp yanlış yola sürüklüyorlar. Savaş patlak verirse, uluslar bunu önlemek için kaynaklarını ve askeri güçlerini birleştirirler. Bunun en hızlı ve etkili yolu, saldırganlığın yarar sağlamayacağını saldırgana gösterecek olan bir uluslararası kuruluş yaratmaktır.

Türk ihtilali; yüksek bir insani ülküyle birleşmiş, vatanperverlik eseridir. Çocuklarına bütün güzellikleri ve bütün büyüklükleri görmek ve aynı zamanda bütün sefaletlere acımak sanatını öğretmektedir. Bu inkılabın hararetli ve imanlı bir yapıcısı sıfatıyla, dünyaya açık yüreklilikle ve dostlukla bakıyorum.

Sağlığım konusunda söylentiler var. "Hastaymış, felç olmuş, günleri sayılı" diyorlarmış. İşte bakın, burada yüz yüzeyiz, sağlığım yerinde, felç melç değilim. Hayatını ve canını sizler uğruna çalışmaya adanmış olan ben, iyi durumdayım. Çünkü ben sizler için yaşıyorum. Gücüm, karşılıklı sevgimizden gelmektedir.

Bu ülke, bu ulus, yeni yönetiminde, dünyanın en güçlülerinden biri olacaktır. Bunun gerçekleştiğini görmeden ölmeye-

ceğim. Başkaları beni affetmeseler bile, ben onları affederim. Bağışlamak, benim yaradılışımdadır.

Yeni Türk toplumu yeni alfabetiyle, ulusal tarihiyle, özleştirilen diliyle, sanatları ve müziğiyle, teknolojik kuruluşlarıyla, tüm haklarda eşit kadın ve erkekleriyle, son birkaç yılın eseridir. Hükümetin iki hedefi vardır: Biri, milletin korunması; ikincisi, milletin refahını sağlamak. Bu iki amacı gerçekleştiren hükümet iyidir, gerçekleştiremeyen kötüdür.

Uluslar ailesinde Türkiye Cumhuriyeti, yararlı, çalışkan, barışsever bir üye olarak hizmet etmek ister. Biz, tek bir ekonomik düşünce sistemine bağlı değiliz; ne liberal ne sosyalist ne komünist ne devletçi ne himayeci. Yeni Türkiye, bir karma iktisadi düzen yürütmelidir.

Demokrasi, bireylerin serbestçe gelişmesine imkan verir. İktisadi özgürlüğü ve özel teşebbüsü engelleyen devlet işlem-

lerinden kaçınır. Büyük sorunumuz, en uygar ve en gönençli ulus olarak varlığımızı yükseltmektir. Bu yalnız kurumlarında değil, düşüncelerinde de temelli bir devrim yapmış olan, büyük Türk Ulusu'nun dinamik ülküsüdür. Bu ülküyü, en kısa bir sürede başarmak için, düşünce ve eylemi birlikte yürütmek zordur. Bu girişimde başarı, ancak rasyonel bir planla ve en akılcı biçimde çalışmakla olabilir. Bu nedenle, okuyup yazma

bilmeyen tek vatandaş bırakmamak, yurdun büyük kalkınma savaşının ve çatısının istediği teknik elemanları yetiştirmek, ülke sorunlarının ideolojisini anlayacak, anlatacak, kuşaktan kuşağa yaşatacak kişi ve kurumları yaratmaktır.

İstesem, askeri diktatör olarak ülkeyi öyle yönetebilirdim, ama tek düşüncem, ulusum için bir çağdaş devlet yaratmaya

gayret etmekte. Türk Milleti'nin olağanüstü başarıları bu arada son yıllardaki siyasal ve sosyal reformları, ulusun kendi eseridir. Millette bu yetenek olmasaydı, hiçbir güç onu bu yönde harekete geçiremezdi. İlham ve kuvvet kaynağı doğrudan doğruya Türk Ulusu'nun bilinci ve vicdanıdır.

Sorun ölmek değildir. İdeallerimizi biz ölmeden önce gerçekleştirilmektir.

Ey Türk gençliği; birinci vazifen, Türk istiklalini ve Türk Cumhuriyetini sonsuza dek korumak ve savunmaktır. Varlığının ve geleceğinin tek temeli budur. Bu temel, senin en değerli hazinendir. Gelecekte de seni bu hazineden yoksun bırakmak isteyecek iç ve dış düşmanların olacaktır. Bir gün bağımsızlığını ve cumhuriyetini savunmak zorunda kalırsan; göreve atılmak için, içinde bulunacağın imkan ve koşullarını düşünmeyeceksin. Bu imkan ve koşullar çok elverişsiz olabilir.

Bağımsızlığına ve cumhuriyetine kıymak isteyen düşmanlar, dünyada benzeri görülmemiş bir zaferin temsilcisi olabilirler. Zorla ve hileyle aziz vatanın bütün kaleleri zapt edilmiş, bütün tersanelerine girilmiş, bütün orduları dağıtılmış ve memleketin her köşesi bilfiil işgal edilmiş olabilir.

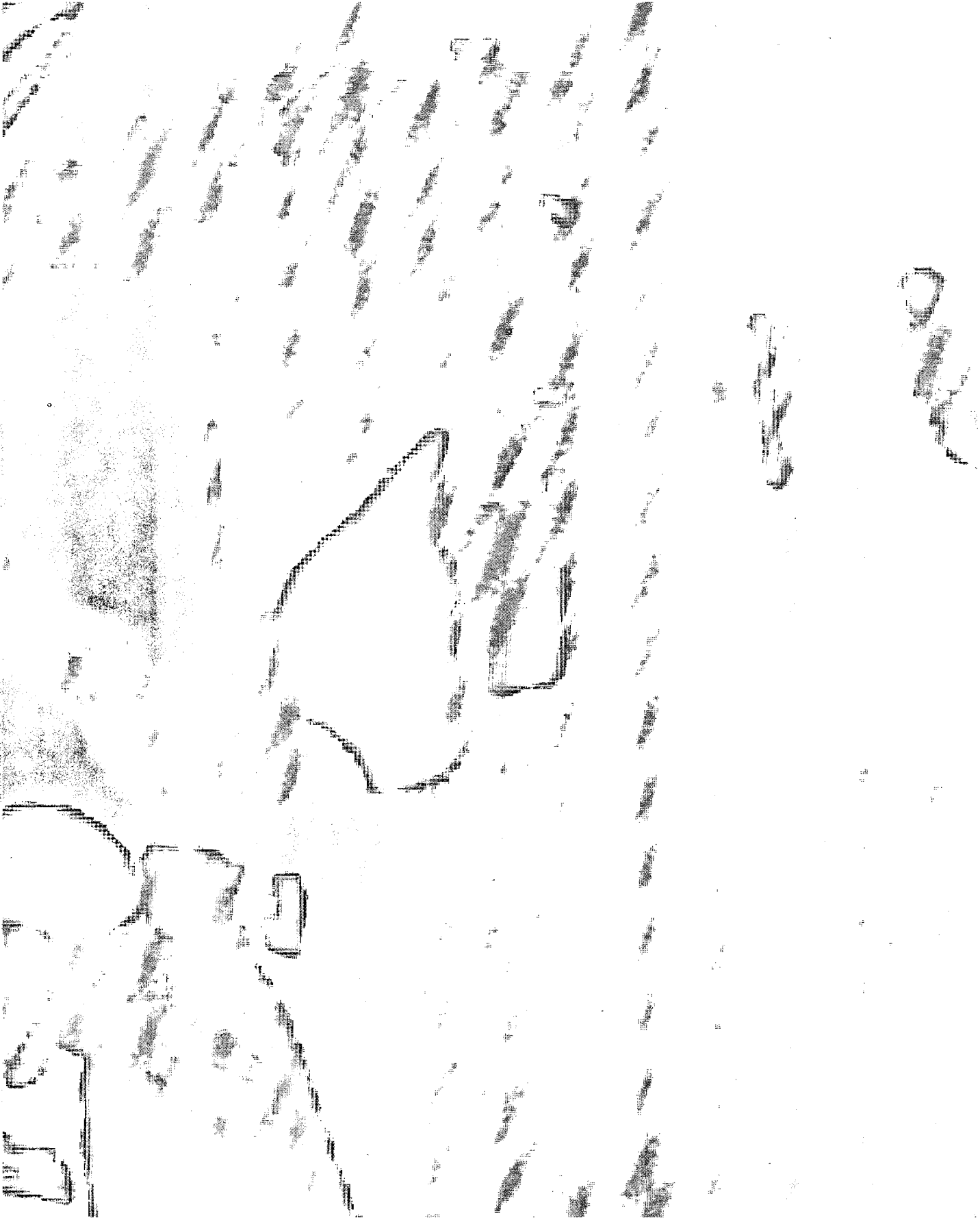
Bütün bu koşullardan daha acı ve daha vahim olmak üzere, yurdun içinde iktidara sahip olanlar, gaflet ve dalalet ve hatta hıyanet içinde bulunabilirler. Üstelik bu iktidar sahipleri, kişisel çıkarlarını, istilacıların siyasal emelleriyle birleştirmiş olabilirler. Millet belki yoksulluk içinde, harap ve bitkin düşmüştür.

Ey Türk istikbalinin evladı, işte bu durum ve bu durum ve koşullarda bile, vazifen, Türk istiklal ve cumhuriyetini kurtarmaktır. Muhtaç olduğun kudret, damarlarındaki asil kanda mevcuttur.

Benim naçiz vücudum elbet bir gün toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır.

Av. Teoman ERGÜL: Bu güzel sözlerin büyüsunü bozmamak ve içselleştirmek için bir 10 dakika aray, herhâlde uygun görürsünüz. Hocam, çok teşekkür ederiz.

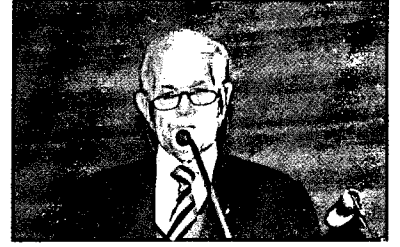
*Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri*

**XXI. YÜZYILDA
ATATÜRK'Ü DÜŞÜNMEK**

Beşinci Gün
13 Kasım 2009

İkinci Oturum

Prof. Dr. Şerafettin TURAN
"Atatürk ve Ankara"

Av. Teoman ERGÜL: Şerafettin Turan hocamızı tanıtmaya gerek görmüyorum; çünkü, tarihle ilgilenen, Türk tarihiyle ilgilenen herkesin çok yakından tanıdığı, eserleriyle bizlere ışık tutan bir isim. Benim de kendisine ayrıca bir teşekkür borcum var; onu da burada ifade edeyim. Çünkü, *Nurbanu* romanını, özellikle Kanuni Sultan Süleyman'ın oğulları arasındaki çekişmeyi, kendi kitaplarından esinlenerek yazmışımdır. Bu arada onu da söylemiş olayım, buyurun hocam.

Prof. Dr. Şerafettin TURAN: Evet, sayın başkana sonsuz teşekkür ediyorum. Benim için, *"Herkes tanır."* dediler. Bir anım tazelendi. Yıllar önce, İspanya Elçiliği'nde bir kokteyle bir milletvekili, dönemin Kültür Bakanı'na beni tanıtırken, *"Tanır mısınız?"* dedi. O da, *"Evet, tanırım, o çok meşhurdur."* yanıtını verdi. Yaklaştım, *"Sayın Bakan, ben sizi tanımıyorum. Meşhur olmam nereden geliyor?"* dedim. *"Kulağıma öyle geldi."* diyerek ayrıldı!

Efendim, ben bu konuşmayı, söyleşi şeklinde düşündüm, yazılı bir metin yok, ama vaktinizi fazla alacak değilim.

Biliyorsunuz, Ankara, Atatürk'ün yaşamının 19 yılını çevreleyen bir yer. O, Ankara'ya geldiği 27 Aralık 1919'da bu kenti ilk defa görüyor. Çünkü o, yaşamının önceki yıllarında, Anadolu'nun birçok kentini görmüştü; Van'ı, doğuyu, güneyi, Suriye'yi gezmiştir; ama Ankara'ya gelmemişti... Olaylar onu Ankara'ya getirecektir. Dolayısıyla, Mustafa Kemal'i Ankara'ya getiren olaylar dizisini kısaca anımsatmak ve o dönemin Ankara'sına bir göz atmakla konuyu işlemeye başlayabiliriz.

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

Ankara, Selçuklular döneminde akıncıların yaşadığı bir sınıır kenti. Bu nedenle, Selçuklu döneminden başlayarak, Osmanlılar döneminde de, serhat şehirlere, uç bölgelere özgü özerk sayılacak bir biçimde yönetilmiştir. Bu gibi kentlere bazı haklar verilmiş, bazı ayrıcalıklar tanınmıştır.

Ankara, Osmanlı egemenliğine girdikten sonra, önce Anadolu Eyaleti'nin merkezi hâline getirilmiş, fakat bir süre sonra, eyaletin başşehri Kütahya'ya nakledilince, burası bir sancak olarak idare edilegelmiştir. Tipik bir Anadolu kenti... Selçuklu döneminde biraz imar görmüş, fakir bir kent. Sof ticareti yapılan bir merkez olarak biliniyor; ama bataklıkları nedeniyle, herkesin sineklerle mücadele ettiği bir kasaba görünümünde. Eğer Avusturya Elçisi Busbeck 1555'te buraya gelip, Augustus (Ogüst) Mabedi'ni tanıtmısaydı, herhalde Ankara dünya kamuoyunda da bilinen bir kent olmazdı.

Osmanlı İmparatorluğu döneminde yapılan nüfus varsayımlara dayanır. Haneler, yani ailenin oturduğu evler esas alınarak yapılan sayımlarda çıkan sayıları, verileri, biz aileyi 5 ya da 6 kişi kabul edip o rakamlarla çarparak nüfusu bulmaya çalışıyoruz. Bunlar hiçbir zaman sağlıklı ölçütler değildir. 1831'deki ilk nüfus sayımı dediğimiz Osmanlı İmparatorluğu nüfus sayımı da aslında gene vergi mükelleflerini belirlemek için hane üzerine yapılan ve sadece erkekleri ele alan bir sayımdır. Bu sayıma göre Ankara'da erkek olarak 11.283 ya da 11.462 kişi saptanmıştır. Ama bu sayımların bir başka özelliği *ehl-i örf* denen yönetici kişiler sayıma dahil edilmediği için, onları da katarsak, en büyük rakam olarak Ankara nüfusunu 27.000 olarak buluyoruz.

Ankara, Osmanlı İmparatorluğu döneminde hem göç almış hem göç vermek durumunda kalmıştır. Göç vermeler, Osmanlı İmparatorluğu döneminde şehzadeler mücadelesinin bir sonucudur. Demin sayın Başkan bahsetti; Kanuni'nin oğulları şehzade Bayezit ile Selim arasındaki mücadelede Ankara büyük kayıplara uğramıştır. Nasıl uğramıştır? Savaş burada olmamış. İki kardeş, 30.000 kişilik bir orduyla Konya önünde savaşmışlardır. Bayezit, yanındaki askerleriyle birlikte Kazvin'e, İran'a kaçıp, orada oğullarıyla beraber öldürüldükten sonra, Ankara yöresi halkı, *Yevimlü*, yani yevmiyeli olarak Bayezit'in

ordusuna katıldıkları suçlamasıyla teftiş denen bir soruşturma-ya tabi tutulmuş ve büyük kıyım uğramıştır. Bu olaylar bizim, Kanuni diye övdüğümüz padişah döneminin büyük bir iç yaradır ve bu olaylar 30 yıl boyunca sürmüştür.

Arkasından, Celâli isyanları döneminde, “Büyük Kaşgun” dediğimiz göçler vardır. Bu göçler, Ankara'yı da zorlamıştır. Ankara'dan da bu göçler nedeniyle gidenler olmuştur. Fakat XIX. yüzyıla geldiğimizde, Osmanlı İmparatorluğu'nun çözülmeye başlaması, sınırların daralması nedeniyle hem Rumeli'den hem Kafkaslar'dan gelen göçmenlerin bir kısmının Ankara'da yerleştirildiğini biliyoruz. Örneğin, sur dışında bir Arnavut Mahallesi, Kale'de de bir Boşnak Mahallesi var.

Kendi halinde yaşamını sürdüren ticaret merkezi Ankara'yı şenlendiren en büyük olay, 31 Aralık 1892'de tren düdüğünün Ankara İstasyonu'nda çalmasıdır. 1871'de Haydarpaşa'dan başlayan ray döşenmesi, ancak 20 yılda tamamlanmış ve 31 Aralık 1892'de tren Ankara'ya geldiğinde, bir tiyatro grubuyla bir Macar orkestrasını da şehre getirmiştir. Çok önemli bir olaydır Ankara tarihinde. Bu trenle beraber, dönemin ünlü tiyatro oyuncusu Ahmet Fehim Efendi de kendi tiyatro grubuyla gelmiş ve Macar Broğman Orkestrası'nı da beraberinde getirmiştir. Dönemin Valisi meşhur Abidin Paşa, tren geliyor diye bütün surları beyaza boyatmış ve ortaya da büyük bir *Tanzimat Arması* çizdirmiştir. Böylelikle Ankara, 1893'te bir Macar orkestrasını dinleyen nadir kentlerimizden biri olmak ayrıcalığının kavuşmuştur.

Böyle bir Ankara karşısındayız ve bildiğimiz gibi Mustafa Kemal, 27 Aralık 1919'da, Temsilciler Kurulu'dan bazı üyelerle birlikte buraya gelir. Nedir onu buraya getiren neden? Doğu'da, Kafkas Cephesi'nin kapanmasından, orada zafer kazandıktan sonra artık batıda sadece *Kuvayi Milliye*'ye bırakılmış, Ali Cebesoy'un denetimine verilmiş derme çatma kuvvetleri bir araya getirip düzenli bir ordu hâline getirmek ve batıya, asil düşmana yönelmek için ne yapılması gerekir diye Sivas'ta bildiğimiz gibi 8 gün süreyle Temsilciler Kurulu üyeleriyle komutanlar arasında bir toplantı yapılır.

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

Bu toplantı sonucunda iki karar alınır. Birincisi, İstanbul'da açılacak Meclis-i Mebusan'a gidecek milletvekilleriyle yer yer toplantılar yapıp onlara izlenecek yöntem hakkında bazı bilgiler vermek; ikincisi, savaş meydanına yaklaşmak ve böylelikle

Batı Anadolu'da birbirinden kopuk olarak gelişen Kongre kuruluşları arasındaki iş ve güç birliğini gerçekleştirmek. Amaç budur. Söz konusu toplantı tutanaklarına göre verilen resmi karar böyle. Temsilciler Kurulu, bu iki nedenle, yani savaş meydanına yakın olmak, savaşı gözetlemek ve bir yeni güç oluşturabilmek amacıyla Eskişehir yakınında bir yere taşınmak kararı almıştır. Ama bu arada Ali Fuat Cebesoy, Temsilciler Kurulu'nun Ankara'ya gelmesinin daha iyi olacağını belirterek bu yolda girişimlerde bulunmaktadır,

Çok iyi bilindiği gibi, Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçerken güvendiği komutanların başında Ali Fuat Cebesoy ve Kazım Karabekir gelmektedir. Ali Fuat Cebesoy Ankara'ya martta gelmişti; Karabekir ise 6 Mayıs 1919'da Erzurum'a ulaşabilmiştir. Ali Fuat Paşa, bildiğimiz gibi İstanbul'da Mustafa Kemal'le işbirliği yapan komutanlardan biridir. Ankara'ya geldikten sonra da 20. Kolorduyu buraya getirmiştir. Burası bir kolordu merkezidir. Ayrıca, Sivas Kongresi'nden önce de Mustafa Kemal'le temasa giren ve Rauf Bey'i alıp, *Amasya Görüşmeleri*'ne katılan ve "*Kutsal İttifak*" denilen, Amasya Genelgesi'ni yayınlayan öncüler arasında yer almaktadır.

Bu nedenle, Ali Fuat Cebesoy'un Mustafa Kemal'le çok yakın ilişkisi vardır. Ankara'nın stratejik konumu, demiryolu ile Batı Anadolu'ya ve İstanbul'a bağlı bulunması, *Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti*'nin kurulması, Rifat Börekçi'nin başkanlığında Ankara halkının Kurtuluş Savaşı'na gösterdiği eğilim, Mustafa Kemal'in zihninde de Ankara'yı ön plana çıkarmıştır. İşte bütün bu nedenlerle Mustafa Kemal 27 Aralık'ta Ankara'ya geliyor.

Artık "*Ankara: Kurtuluş Savaşı'nın kutsal şehri*" nitelenmesiyle karşılaşıyoruz. Özellikle, Mustafa Kemal'i, Kurtuluş Savaşı Ankara'sını görmeye gelen yabancı gözlemciler; ki, bunların başında da iki bayan gazeteciyi, siyasetçiyi anmamız gerekir; birisi, Mısırlı Prenses Kadriye, diğeri de Fransız gazeteci Berthe Georges Gaulis'dır... İkisi de 1921 başında Ankara'ya gelmişler. Hele Berthe Gaulis 3 kez Ankara'ya gelmiş, Çankaya'da Mustafa Kemal'e konuk olmuştur. 1920-1921 Ankara'sında yaşayan, Mustafa Kemal'in özlemlerini, Ankara halkının Mustafa

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

Kemal'e desteklerini yakından izleyen ve yazdıkları kitaplarla bunları dünya kamuoyuna yansıtan iki gözlemci.

Prens Kadriye, Ankara izlenimlerini içeren kitabına, *Mukaddes Ankara'dan Mektuplar* ismini vermiştir. Bu kitap, Fransızca basılmış, ama Türkçe çevirisi ancak yıllar sonra 1999'da Cumhuriyet kitapları arasında yayımlanmıştır. Berthe Gaulis, 1921, 1922 ve 1923'te arka arkaya Ankara'ya gelmiş ve Kurtuluş Savaşı'na, Ankara'ya, Mustafa Kemal'e ait iki önemli kitap yazmıştır. Bunlar *Çankaya Akşamları* ve *Türk Milliyetçiliğinin Merkezi* adlarıyla Türkçeye çevrilmiştir.

Prens Kadriye, Ankara'da gördüğü havayı "Mukaddes Ankara" diye nitelemektedir. Burada Kurtuluş Savaşı'nın kutsal bir kenti izlenimini edinmiştir. Berthe Gaulis ise, 1921 başındaki Ankara'yı "Kutsal Mekke" olarak anıyor. Çünkü, her iki gözlemciye göre, Araplar dışındaki İslam dünyası gözlerini bu yeni merkeze dikmiştir. Türkiye'nin kurtuluşu kadar İslamiyet'in kurtuluşunu da Ankara'nın kazanacağı başarıya bağlamışlardır. Altını çiziyorum, Arap dünyası hariç; çünkü Türk Kurtuluş Savaşı'nı destekleyenler Araplar değil, Hindistan, Afganistan, Türkistan, Rusya'daki Müslümanlar ve Türklerdir.

İşte, böyle bir dönemde, her iki gözlemci Mustafa Kemal'le karşılaşmışlardır. Berthe Gaulis, Çankaya'da bir ay süreyle Mustafa Kemal'in konduğu olmuştur. Onların izlenimleri, Kurtuluş Savaşı'nın merkezi durumunda olan Ankara'nın, gelecekte de siyasal merkez olacağı şeklindedir.

İnönü savaşları kazanıldıktan sonra, gelecekte merkezin, yani başkentin nerede olacağı yolunda Mustafa Kemal ve çevresindekilerin değişik görüşler taşıdıklarını, değişik önerilerde bulduklarını bu yazarlardan öğreniyoruz. Başlıca üç eğilim vardır: Birincisi, *Ankara* gelecekte de merkez olabilir. Bir başka eğilim, *İzmir*'dir çünkü Kurtuluş Savaşı'nın simgesidir, ulusal direniş Yunanlıların İzmir'i işgaliyle başlamıştır. Yunanlar denize döküldükten sonra, bir grup, 'Başkenti oraya götürebilir miyiz?' düşüncesindeyken; bir başka grup -isimleri az çok belli- Bursa'yı önermektedir. Çünkü biliyoruz ki, Bursa, Yunan kuvvetleri tarafından işgal edildiğinde Meclis matem tutmuş

ve Meclis kürsüsünün üzerine siyah bir örtü serilmiştir. O örtü, ancak Bursa işgalden kurtarılınca kalkacaktır. Fakat, Prenses Kadriye'ye göre, Mustafa Kemal'in eğilimi, onun zihnini okumasına, başkent in gelecekte de denizlerden uzak, düşman donanmasının toplarının ulaşamayacağı bir yer olabileceği ve bunun Ankara olacağı yolundadır. Hatta daha da ileriye gidiyor, "Belki de gene Ankara yöresinde, Anadolu'nun içerisinde bir yeni merkez, başkent de inşa edilebilecektir" diyor. Prenses Kadriye'nin 1921 martında söylediklerini biz 1923'te Mustafa Kemal'in konuşmalarında ve İzmit Basın Konferansı'ndaki açıklamalarında da buluyoruz.

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

Nedir Mustafa Kemal'in kafasında yatan? Açıkça şu görülüyor: İstanbul gibi düşman topraklarının atışlarına açık bir yerde başkent olamaz. Başkent mutlaka, Anadolu'nun içerisinde stratejik bir yerde, yolların kavşak noktasında olmalıdır. Bu korku zannedildiği gibi yalnız 13 Kasım 1918'de İstanbul'a gelen İtilaf donanmasından kaynaklanmamaktadır. Düşman donanmasının topraklarının bir büyük tehlike oluşturması, ilk kez bir yüzyıl önce yaşanmıştır; 1807'de. Ruslar Eflak-Boğdan'a saldırdıktan sonra, İngilizlerle Ruslar, Fransız nüfuzu altına girmiş olan Osmanlı Devleti'ni bu politikasından caydırabilmek için işbirliği yaparlar. İngilizler bu amaçla Babıali'ye şunu önerirler: *"Rusların istediklerini verin. Eflak-Boğdan'ı onlara bırakın, Fransızlardan da vazgeçin, biz size gereken yardımı yaparız."* Fakat Osmanlı Hükümeti bu öneriyi reddeder. Reddeder, ama çok geçmeden 12 gemiden oluşan bir İngiliz savaş filosu, Bozcaada'dan hareket ederek kolaylıkla Çanakkale Boğazı'nı geçer ve 29 Şubat 1807'de İstanbul'da Dolmabahçe önlerinde demirler. Büyük bir korkuya kapılmıştır Osmanlı Devleti. Ne yapacağını şaşırır. Ne yazık ki –söylemek durumundayız– yardımı Fransız Elçisi Sebastiyani koşar. *"Biz size yardım etmeye hazırız, siz de dayanın. Ben de Fransız donanmasını getiririm, İngiliz donanmasının Çanakkale Boğazı'ndan çıkmasını önleriz."* Bu heyecan içerisinde İstanbul halkı da, sahillere kum torbaları yığarak kenti korumak girişiminde bulunur. Gerçekten de İngilizler, *"Çanakkale Boğazı'nı, Fransız donanması tutarsa, biz dışarı çıkamayız."* diye, bir hafta sonra gerisin geriye giderler. İşte bu korku, 1918 kasımında da yinelenince, tarihi geçmiş ve geçmişten ders alınmasını çok iyi bilen Mustafa Kemal'in kafasında artık, sahilde bir başkent olamayacağı fikri yerleşir.

Kaldı ki, bu 1807 korkusu, II. Abdülhamit döneminde de yaşanmıştır. Şöyle yaşanmıştır: 1876'da *Kanuni Esasi* hazırlanırken; biliyoruz, Sadrazam Sait Paşa'nın birçok konuda büyük katkısı var. Bunlardan biri *"Devletin resmi dili Arapça mı olsun, Türkçe mi olsun?"* sorunudur, Abdülhamit Arapça olmasını isterken Sait Paşa buna şiddetle karşı çıkmış, *"Türkçe olması zorunludur"* demiş, sonunda da, 18. maddeye *"Devlet memuru*

olanların devletin resmi dili olan Türkçeyi bilmesi gerekir” gibi bir hüküm konulmuştur.

Aynı Sait Paşa bu dönemde Abdülhamit’e, başkentin İstanbul’dan Anadolu’ya taşınmasını da önermiştir. Onun önerdiği kent, Bursa’dır. I. Dünya Savaşı’na giden dönemlerde biliyoruz, Osmanlı ordusunda görev almış, bir ünlü Von der Goltz yani Golç Paşa vardır. *Devlet-i Aliye’nin Zaaf ve Kuvveti*, yani *Osmanlı Devletinin Güçlülüğü ve Zaafları* diye Osmanlı nizamına, kuvvetine ilişkin bir kitabı da var, Osmanlı başkentinin daima tehlike altında kalacağını düşünen Von der Goltz, merkezin Konya’ya, Kayseri’ye, hatta hatta gerekirse Şam’a taşınabileceğini önermektedir. Demek ki daha Kurtuluş Savaşı’ndan çok önce, başkentin İstanbul dışına çekilmesi yolunda görüşler ve öneriler var.

Gelelim, 1922’ye. 1922’ de, başkentin neresi olacağı tartışmaları devam etmektedir. Mustafa Kemal Ankara’ya geldiği zaman, Ankara halkının, seğmenlerin, kendisine gösterdiği bağlılıklardan, yakınlıktan, maddi ve manevi destekten çok memnun kalmış, güç kazanmıştır. Çünkü Mustafa Kemal’in, Temsilciler Kurulu’nun parası da yoktur, içecek kahveleri bile yoktur. Ankara halkı kendilerini yürekten desteklemiştir, Ankara halkı onu ve arkadaşlarını konuk etmiştir ve Ankara halkı ona bir bağ evi bile bağışlamıştır. Bu nedenlerle kendisinin de dile getirdiği gibi, *“Ankaralıları karşı Mustafa Kemal’in bir vicedan borcu, bir vefa borcu da vardır.”*

Başkentin neresi olduğu konusuna gelince, çevreden gelen istekler yine değişiklik göstermektedir. Mustafa Kemal’in not defterleri yayınlandı. Bu defterler eskiden de biliniyordu, ama son zamanlarda Genelkurmay Başkanlığı yayınladı bunları. İzmir’e girdiği 10 Eylül 1922’den sonra Mustafa Kemal, defterine şu notu düşmüş: *“19 Mayıs 1919 Samsun, 10 Eylül 1922 İzmir, Üç yıl, üç ay”*. Ondan sonra hemen şunu yazıyor kendi kalemile:

“Merkezin nerede olacağı tartışmaları var. İzmir’de olursa, Hükümet ve Meclisin oraya naklini görüşeceğiz. Meclisin, Bursa’ya nakli temayülü (eğilimi) de vardır. Ben, Ankara’dan ay-

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

rılmayı, mucibi zaaf olarak telakki ediyorum. Bunun hakkında müdavele-i efkar edeceğiz.” (Görüş alışverişinde bulunacağız). Tarih, Eylül 1922'dir. Demek ki, daha merkezin Ankara olacağı yolunda kesin bir karar verilmiş değildir. 5 Ekim 1922'de Ankara halkı, Ankara Belediyesi, Mustafa Kemal'e, “Onursal Hemşerilik” beratı verir, bu hemşerilik beraatı kendisine ulaştırıldığında Mustafa Kemal, buna teşekkürlerini bildirir. Bu arada, “Büyük Millet Meclisi, sizin kahraman muhitinizde, pervasızca bağımsızlık mücadelesine devam edebilmiştir. Hemşerilerimin ve kardeşlerimin gözlerinden öperim.” der, ama başkent sorununa değinmez. Bu konuyu daha sonraki İzmit Basın Konferansı'na bırakmıştır.

16-17 Ocak, “Mustafa Kemal'in annesinin cenazesine gitmeyip de, niçin İzmit'e gitti?” diye eleştirildiği basın konferansının yapıldığı günler. Lozan'daki görüşmeler hakkında Ankara hükümetinin kararlarını açıklamak, Kurtuluş Savaşı aleyhinde yayın yapan İstanbul gazetecilerinin sorularına cevap vermek amacıyla, düzenlenmiş, tarihi önceden saptanmış bir basın toplantısıdır. O toplantıda merkezin, yani başkent in neresi olacağına ilişkin sorular üzerine Mustafa Kemal, bu konuda 2 yönden inceleme yapılması gerektiğini belirtiyor:

1- Her tür taarruz ve tecavüze karşı yerinden kıpırdamaya-
rak kuvvet ve sükûnetini koruyabilecek bir yer olmalı başkent.
Bir geminin topundan telaşa düşecek bir yerde hükümet merkezi olmaz.

2 - Merkez, öyle bir yerde olmalıdır ki, hükümet bakışlarını
memleketin bütün yörelerine eşit surette çevirebilsin.

Anadolu'nun ortasında, merkez olacak bir şehir, Ankara, Kayseri, Sivas üçgeni içindeki bir yer olmalıdır. Fakat öyle bir noktada yeni bir şehir yapıp, o şehrin bütün memlekete ulaşımını temin etmek biraz güçtür.”

Demek ki yepyeni bir başkent yapmak eğilimi, düşüncesi de var. Ama Mustafa Kemal devam ediyor: “Fakat yeni bir şehir yapmak ve o şehri memleketin diğer yöreleriyle ulaşımını sağlayacak yolları yapabilmek çok zordur. Bu üçgenin bir ucunda bu-

İnan Ankara, Türkiye'nin pekala merkezi olabilir ve hadiseler de orasını merkez yaptı. Dolayısıyla, Ankara'ya karşı nankörlük etmek caiz değildir."

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

Artık karar verilmiştir. 17 Ocak 1923'te Mustafa Kemal'in kesin kararı Ankara'nın başkent olacağı yolundadır. Basında da tartışmalar başlamıştır, ama buna Mustafa Kemal'in en yakın arkadaşları bile itiraz etmektedir. Başta Refet Paşa başkentini İstanbul olmasından yanadır. Hüseyin Cahit Yalçın, başkentini

İstanbul'dan dışarı taşınmasından yana değildir ve "Eğer başkenti Anadolu'ya götürürseniz, Türkiye'de bir Çin Seddi özersiniz. Yani ulaşım zor, haberleşme zor, İstanbul dışında nerede haberleşeceksiniz? Bir Çin Seddi özersiniz." diye Hüseyin Cahit, boynuna eleştirip duruyor.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

Mustafa Kemal, başkent yapmaya karar verdiği Ankara için, bazı girişimlerde de bulunmaktadır. İzmir'in kurtuluşundan sonra not defterine yazıkları arasında şunlar da okunmaktadır:

"6 - Ankara'nın imarı

36 - kadar Ankara livası

12 - Ankara şehrinde..."

Şifreyi andıran bu nottaki 2. ve 3. satırdakilerden neyin amaçlandığını çözmeye olanak yok. Ama kesin olan Mustafa Kemal'in Ankara'yı imar etmeye karar verdiğidir. Bu arada, Hamdullah Suphi Tanrıöver, Ruşen Eşref Üneydin ve Ziya Gö-

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

kalp, zaferi belgeleyen bir *Arc de Triomphe*, (zafer anıtı) yapılmasını önerirler. Dönemin ünlü mimarı Arif Hikmet (Koyunoğlu) Bey; bildiğiniz gibi, Türk Ocağı, eski Dış İşleri Bakanlığı (günümüzde Kültür Bakanlığı) ve Etnografya Müzesi yapılar üçlünün mimarıdır; ona bir proje önerirler. Paris'teki *Arc de Triomphe* gibi bir kurtuluş anıtı yapması için. O bunu, kendi anılarında da anlatıyor. İnsan figürleri ve heykellerle oluşan bir anıt projesi hazırlar, fakat derler ki, “Efendim, bir de bunu, dönemin Şeriye Vekili Mehmet Vehbi Efendi'ye gösterelim”. Götürürler, Mehmet Vehbi Efendi'yi odasında bulamazlar, masasının kenarına bırakırlar. Bir süre sonra Mehmet Vehbi Efendi odaya girince, “Bu ne bu gavûr işi, putlar filan?” diye, ayağının altına alır, tepeler. 1922'de durum böyle! Bunu Koyunoğlu anılarında üzüntüyle aktarıyor.

Mustafa Kemal, durmadan konuşan geveze bir devlet adamı değil, girip çıktığı her yerde konuşmuyor. Bu olay kendisine iletildiği zaman susar, ama 1923 başında, Latife Hanım'la beraber Ankara'ya dönerken Bursa'da bir konuşma yapar. Abidat (abideler, anıtlar) hakkında diye adlandırılan o konuşmasında, “Bir millet ki resim yapmaz, bir millet ki heykel yapmaz, medeni dünyada onun yaşamaya hakkı yoktur, yeri yoktur.” der. Bu vurgulama Mehmet Vehbi Efendi'ye en büyük yanıtıdır ve Mehmet Vehbi Efendi bir süre sonra istifa ettirilir. Koyunoğlu'nun projesi yerine, Yunus Nadi Bey'in *Yeniğün* gazetesinin açtığı kampanya ile Avusturyalı yontucu Krippel'in tasarımı olan Ulus'taki *Zafer Anıtı*'nin yapımına başlanmış ve 1927 Kasımında tamamlanmıştır.

Ankara'nın başkent yapılmasına ilişkin İnönü ve 14 milletvekilinin verdikleri yasa önerisinin gerekçesi, Mustafa Kemal'in İzmit Basın Konferansı'nda belirttiği özellikleri yansıtır. Mustafa Kemal ve Temsilciler Kurulu üyelerinin Ankara'ya geldikleri gün kente girişlerinde karşılandıkları bugünkü Genelkurmay kavşağında 1954'de bir düzenleme yapılmış, bu arada bir sütun üzerine Atatürk'ün hükümet merkezinin Anadolu'nun ortasında olması gerektiğini vurgulayan ve Ankara'nın bu yönden önemini belirten sözleri kazılmıştı. Aslında bu sözler, Bert-

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

he Gaulis'in Çankaya Akşamları adlı kitabında aktardığı değerlendirme olup içeriği yönünden önem taşımaktadır:

“Siyasi merkezimiz Anadolu'nun ortasında kalacaktır. Batı'nın ve Doğu'nun temsilcileri bizimle bu merkezde temas edeceklerdir. Bu merkezde her türlü diplomatik meseleler görüşülecektir. Bu merkezde memleketin iç ve dış politikası idare edilecektir. Bu merkezde milletin sinesinde doğan hükümet çalışacaktır. Ankara merkez-i hükümettir (hükümet merkezidir) ve ebediyen öyle kalacaktır.”

Ne yazık ki o kavşaktaki son düzenlemede, bilinmez hangi nedenle o sütun da ortadan kaldırıldı.

Gelelim, Mustafa Kemal'in Ankara'sına. Nasıl bir Ankara olacaktı? Mustafa Kemal, Ankara'yı yalnız bir siyasi başkent değil, bir kültür başkenti, bir bilim başkenti ve çağdaş dünyada adından söz edilecek yeni bir kent yapmayı öngörmüştü. 1923 baharında Ankara'ya gelen İngiliz gazeteci Grace Ellison, burasının başkent yapılacağını anlادığını belirterek şu açıklamalarda bulunuyor:

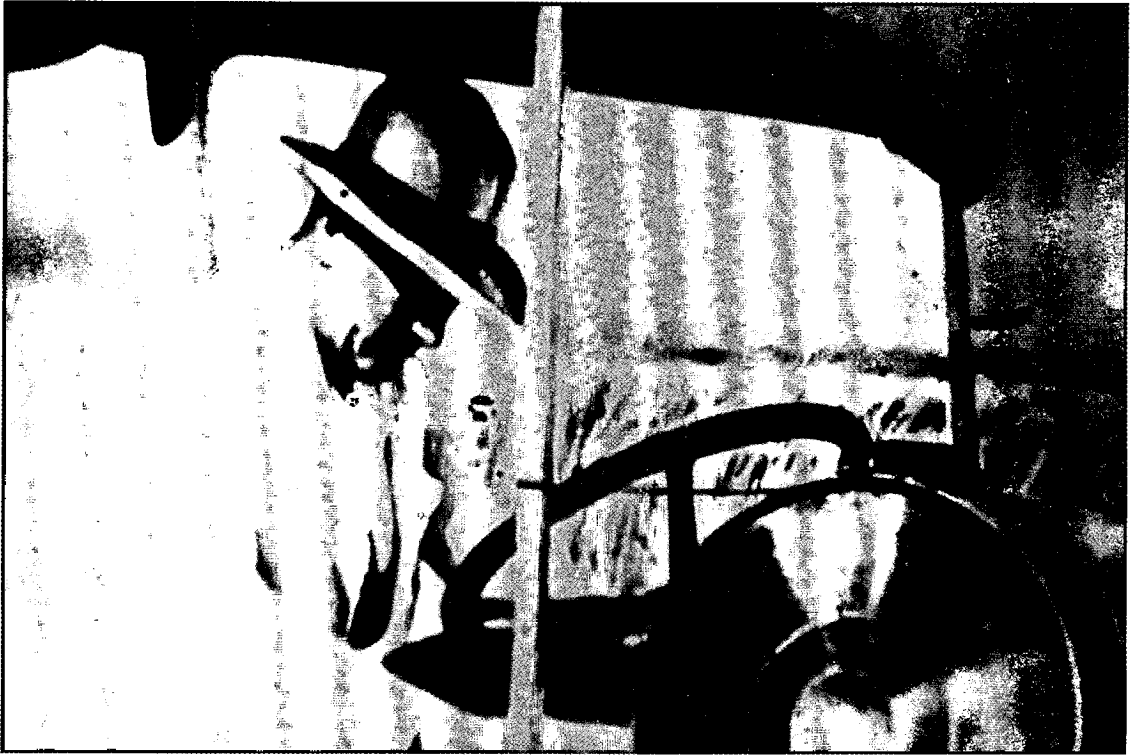
“Ben İstanbul'un her karışını seviyorum. Bu kentin camileri ve resmi yapıları ile önemli ve apaçık dinsel ve tarihsel bağlantıları var. Öte yandan saygınlık ve konfor, ferahlık ve güzellik esasen el altında bulunmakta. Ama ne kadar aykırı görünse de, orada eksik olan ve hep eksik kalacak olan, Ankara'da insanı o denli etkileyen yüce 'doğuş'un olağanüstü havasıdır.”

Aynı dönemde Mustafa Kemal'le görüşebilmek için Ankara'ya gelen ABD'li yazar İsaac F. Marcosson ise, burasını geleceğine ilgi duyulan bir devletin başkentinden çok, ilk zenginlik dalgasını yaşamakta olan Batı'daki bir madencilik kasabasına benzetiyor.

Bizim çocukluğumuzda ortaokul kitaplarında Falih Rıfkı Atay'ın “Bozkır Yeşeriyor” adlı bir okuma parçası vardı. Atatürk, bataklık ve sineklerle dolu bozkırdaki bu kentten –özellikle Gençlik Parkı'nın bulunduğu bölge– yeni bir başkent yaratmak istiyordu. Hemen gözlerimizi günümüz dünyasındaki girişimlere çevirelim: Yalnız Pakistan, Hindistan yahut Türkmenistan değil; Güney Amerika devletleri de, kendilerine yeni

başkentler kuruyorlar, varlıklarını, kültürlerini çağdaş dünyaya yansıtacak simgesel başkentler kurmak istiyorlar. Mustafa Kemal'in amacı işte bu idi. Bu nasıl olabilir? Ancak geleceği de gözeten tutarlı bir plana göre kenti modernleştirmek, imar etmekle olabilir. Peki, nedir Ankara'nın imar durumu? Bakın, demin sözünü ettiğimiz İzmit Basın Konferansı'nda, yani Ocak 1923'te Ankara'nın imarı hakkında Mustafa Kemal neler söylüyor:

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

“Ankara, emin olun çok latif bir yerdir, ufukları geniştir. Şimdi bir Amerikan firmasıyla görüşüyoruz. O da imar için bir proje yapıp, hükümete vermiştir. Şimdiki Gar, büyük bir gar oluyor. Güneye doğru daha yeni garlar, istasyonlar oluşacaktır” diyor. Aynı zamanda –dikkatinizi çekmek isterim– 175 m genişliğinde bir bulvardan söz ediyor. Kale'nin önünde “Taht el Kale” yani “Tahtakale” denilen park –1917'de orası yanmış ve yeşil

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

alan olarak duruyor- o çepeçevre büyük bir park olarak yeniden düzenlenecek, parkın güneyinde yapay bir göl oluşturulacaktır. Bu göle bakan ve büyük parkın içerisinde, tepenin zirvesinde gayet latif, büyük bir Büyük Millet Meclisi binası yapılacaktır.” Mustafa Kemal'in Ankara'sı işte bu özellikleri taşıyor. Yıl henüz 1923'tür!..

Fakat bu proje uygulanamamıştır. Öte yandan henüz kentin bir imar planı da yoktur. Ankara'nın ilk imar planı 1924-1925 yıllarına hazırlanan “Lorcher Planı”dır; ama yeterli görülmediği ve bunu yürütecek merkezi bir örgüt de bulunmadığı için onun da uygulama şansı olmamıştır. Vilayet ve Belediye'ye bağlı olmaksızın, serbestçe çalışabilecek, yani özerk bir imar müdürlüğünün kurulması gerekli görülünce, 1928'de Ankara Şehri İmar Müdüriyeti Teşkilat ve Vazifelerine Dair Kanun adı verilen özel bir yasa çıkartılmıştır. Bunu başkentte yapılacak bakanlık binaları ile memur apartmanlarına ilişkin yasa izlemiştir. Böylece geciken kent planı ancak 1932'de Jansen tarafından hazırlanmıştır. “Jansen Planı” Atatürk'ün hayatta bulunduğu sürede büyük ölçüde uygulanmıştır. Ancak Ankara İmar Müdürlüğü ile Bayındırlık Bakanlığı arasındaki görüş ayrılığı ya da çekişme nedeniyle bazı sapmalar da olmuştur. Örneğin, Jansen, Gazi Eğitim Enstitüsü binasının da içinde bulunduğu Tandoğan meydanı yöresini fakülte ve yüksek okullar bölgesi olarak öngördüğü hâlde, Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, -başkentini ana arterini süslemek amacıyla olacak- Atatürk Bulvarı üzerine yapılmıştır. Jansen Planı'nda yer alan içinde büyük bir göl bulunan Gençlik Parkı ise büyük gecikme ve değişikliklerle ancak 1943'te tamamlanabilmiştir. Atatürk'ün sözünü ettiği kale önünden istasyona bakan Büyük Millet Meclisi binası da yapılamamıştır. Bilindiği gibi bugün Cumhuriyet Müzesi olarak kullanılan Ulus'daki İkinci Meclis binası, aslında Halk Fırkası Merkezi olarak düşünülmüş ve 1927'de tamamlanmıştır.

Niçin böyle olduğunu yine Atatürk açıklıyor. O, 1938'de Mersin'e gittiğinde, Belediye Başkanı Mithat Torunoğlu'na, “Nasıl oluyor, kentinizin bir imar planı var mı?” diye soruyor. Başkan, “Evet, biz de Jansen'e bir imar planı yaptırmıştık, onu uygulamaya çalışıyoruz.” diyor. Atatürk, “Peki, uygulayabiliyor

musunuz?” deyince, Başkan biraz duraksıyor. Bunun üzerine, Atatürk şöyle devam ediyor: “Ankara Planını Jansen kazandı ve yaptı. Ondan sonra bu adamı görmek istedim, geldi konuştuk. ‘Ekselans, bu planı uygulayabilecek güçte bir hükümetiniz var mı?’ diye sordu, hoşuma gitmedi ve sinirlendim. ‘Böyle şey olur mu?’ dedim, ‘Kusura bakmayın, bazen Almanya’da da planı uygulayacak hükümetler bulamıyorum. Onun için size söyle-

ŞERAFETTİN
TURAN’IN
KONUŞMASI

dim’ dedi. Zaman geçti, Nevzat Tandoğan gibi gayet titiz, dikkatli bir Vali ve Belediye Başkanı olduğu hâlde, Ankara Planının da sakatlıklar getirdiğini, yozlaştığını esefle gördüm ve o zaman, Jansen’e hak verdim.”

Uzmana, plana uymama hastalığımız sürüp gidiyor sanırım.

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

Tabii yalnız yöneticilerin öngöruları yeterli olmuyor. Neden böyle olmuştur? Çünkü özerk olarak kurulan Ankara İmar Müdürlüğü çok geçmeden, özerklikten yoksun kılınarak Bayındırlık Bakanlığı'nın emri altına alınmış ve bu uygulamada etkisiz kılınmıştır. Yine de Mustafa Kemal, Ankara'yı çağdaş bir başkent olarak zenginleştirmek, güzelleştirmek ve güçlendirmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Bunda da ilk adım, Mustafa Kemal'in İstanbul'daki *Muzıka-i Hümayun'u* Ankara'ya getirmesi olmuştur. Böylece başkent, 1893'te Ahmet Fehim'in getirdiği orkestradan sonra yerli ve kalıcı bir orkestraya kavuşmuştur. Bunu da 1924'te *Musiki Muallim Mektebi*'nin açılması izlemiştir. *Musiki Muallim Mektebi*'nden sonra, sırada *Ankara Hukuk Fakültesi* yer almıştır. O fakültenin açılışını siz hukukçular çok iyi bildiğiniz için, onun üzerinde durmayacağım. Ama Atatürk'ün bana göre çok önemli olan bir sözünü özellikle aktarmak istiyorum. Biliyoruz, Cumhuriyet ilan edilmiş, Halifelik kaldırılmış, laik düzene girilmiş, fakat "*Medeni Kanun*" henüz yapılmamıştır; ama *Ankara Hukuk Fakültesi Cumhuriyet'in müeyyidesi* olarak öngörülmüş ve bu ilke belleklere kazanmıştır. Açılış çok görkemlidir, siz de biliyorsunuz. *Ankara Hukuklular* olarak övünebilirsiniz. Açılış töreni Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde yapılmıştır. Mustafa Kemal'in eğitime, öğretime ve kültüre verdiği önem bundan bellidir. Uygun bir bina bulunamadığı için, açılış 5 Kasım 1925'te Meclis toplantı salonunda yapılmıştır. Ama ondan çok önce, böyle bir fakülte kurulmasına karar verildiğinde Mustafa Kemal'in hazırlıkları sürdüren fakülte yönetimine şöyle bir telgraf çekmesi sanırım çok daha büyük bir anlam ve önem taşımaktadır: "*Mektebin müstakbel faaliyetinde Türk İnkılap ve Medeniyetinin ruhuna muvafık tedrisatta bulunmak suretiyle vatanımıza nafi (yararlı) olmasını temenni ederim.*"

Ayrıca şunu da ekleyelim. Tereciye tere satmak zordur, ama herhâlde günümüze de uygun düşer şöyle bir açıklama. Hukuk Fakültesi ilk mezunlarını verirken Mustafa Kemal, 8 Temmuz 1929'da, çektiği telgrafta yeni hukukçulara şöyle seslenmiştir: "*Muasır hukuku ve bunu seven ve tatbik edenlere verilen ehemmiyet, Cumhuriyetin hukuk ailesine girmek, hem*

mazhariyet hem mesuliyettir. (Hem övünülecek bir şey hem sorumluluktur) Her iki vazifenin müspet ilhamları hayatınızda kılavuz olsun.” diyor. Büyük harflerle mi yazarsınız, kazıyalım belleklerimize, şu tümceyi de ekliyor: “MUASIR (Çağdaş) HUKUKÇU, HİLEKAR DEĞİLDİR.”

ŞERAFETTİN
TURAN'IN
KONUŞMASI

Ben, Ankara'nın imarına ait konularla vaktinizi almayayım. 1944'de geldim Ankara'ya, 66 yıldır Ankara'dayım. Ankara, hiç kuşkusuz Türkiye'nin en temiz kentiydi. Biraz önce Atatürk'ün Nevzat Tandoğan'ın adını andığına değindik. Tandoğan sert ve belki de acımasız bir Valiydi, ama onun döneminde, Ankara sokaklarına tüküremezdiniz. Otobüse sırayla binmek zorundaydınız. Ulus'ta otobüse sırayla binerdik. Ağaç dallarını koparamazdınız. Yeşili koparmanın 5 lira cezası vardı. Ankara, gerçekten de yaşanılan, nezih ve temiz bir kent idi. Piyasaya çıkmak, Kızılay'da tur atmak büyük bir önem taşırdı. Atatürk Bulvarı üzerinde Paris'teki bulvar kahvelerini, müzikli pastaneleri andıran, Kutlu, Özen, Boğaziçi pastaneleri, Ulus'taki İstanbul, Halk ve Anafartalar'da adliye karşısındaki Ankara pastanesi yeni Ankara'nın çağdaş buluşma yerleriydi. Buralarda yakındaki resmi ve özel kuruluşlardan gelen görevlilerin, eğitimcilerin, yazarların ve sanatçıların sohbetlerine katılmak ya da onlara kulak misafiri olmak bile kişiye kazanımlar sağlayan saatlerdi. Orman Çiftliği Merkez Lokantası'nda Lico Amar ve arkadaşlarını, Bira Fabrikası Parkı'nda çeşitli küçük grupların konserlerini, Marmara Havuzu etrafında Türk Sanat Müziği sanatçılarını dinlemek bir ayrıcalıktı. Söğütözü, Orman Çiftliği, oradaki Hayvanat Bahçesi ve Çubuk Barajı tatil günlerinde dolup taşan gezi ve piknik alanlarıydı. Kızılay'dan Bakanlıklar'a doğru yürürken, üçüncü yola, “Aşıklar Yolu” denirdi. Orada çocuklu bayanlar çocuk arabalarını sürer, aşıklar kol kola gezerlerdi.

Baraj'a gidemiyorsanız, hiç olmazsa Söğütözü'ne gidip dinlenebilirdiniz. O Söğütözü ki çocukluğunu anımsatmak istercesine, Mustafa Kemal, orada 2x2 m boyunda “Koliba” adını verdiği kerpiçten bir çiftlik evi, bir kulübe yaptırmıştı ve bazı geceleri gidip orada kalıyordu. Yatağı bir somyadan ibaretti, Yatağının üzerinde annesinin hediye ettiği bir halı seccade vardı. Odada mobilya olarak hasır küçük bir masa ile hasır koltuk-

lar bulunuyordu. Köşedeki kaminetoda kahvesini kendisi pişiriyordu. Elektrik yerine bazen petrol lambası kullanıyordu. Tartışmalara yol açan Atatürk filminde şöyle bir sahne vardı: Hizmetine bakan Ali Çavuş unutmuş da petrol lambası yanık kalmış sabaha kadar, her taraf is tutmuş, simsiyah olmuş Mustafa Kemal'in yüzü de. Ben ortaokul son sınıfa kadar 8 numaralı petrol lambası ile ders çalıştım, büyüdüm. Petrol lambası hiçbir zaman bir odayı simsiyah yapmaz. Şişesi çatlar, fitili yanar veya devrilirse küçük bir yangın çıkarır. Mustafa Kemal orada, işte o petrol lambası ışığında, hasır koltukta kahve içiyordu. Bugün, başkent Ankara, sözüm ona ödüller alıyor, ama Mustafa Kemal'in Söğütözü'nü bilen Ankaralı kalmadı. Zaten, duvarı andıran öyle binalarla çevrildi ki orası, Mustafa Kemal'in Söğütözü görünmez, bilinmez oldu. Öte yandan Mustafa Kemal'in Çubuk Barajı kalmadı, Mustafa Kemal'in Çiftliği kalmadı. Atatürk Orman Çiftliği'nde onun doğumunun 100. yılında Selanik'teki evinin benzeri bir ev yapıldı; ama o da bakımsız. Bir de daha çok Tarım Bakanlığı mensuplarına hizmet veren bir Merkez Lokantası var, bu gidişle yakında o da kapanacaktır.

Özetle, Mustafa Kemal Ankaralılara vefa borcunu ödedi, Ankaralılar da vefa borcunu ödüyorlar. Ama sonradan gelen bizlerin de Mustafa Kemal'e layık olabilmek için, Atatürk'ün Ankara'sını koruyabilmek için, bütün çabayı Ankara Kulübü'nden, Ankara Vakfı'ndan beklemeyip onlara destek olmamız gerekiyor sanıyorum. O zaman, Necmettin Erbakan'ın dediği gibi, "Mustafa Kemal dirilirse", onun partisine mi gider(!) yoksa başka şeyler mi söyler, bilemiyorum.

Sözü fazla uzatmayayım, yoruldunuz. Saygılar sunuyorum sizlere, teşekkür ediyorum.

Av. Teoman ERGÜL: Efendim, konuşmalarımız bitti. Talat Halman ve Şerafettin Turan hocalarımıza çok teşekkür ederiz. Bundan sonra, yandaki salonda *Türkiye'nin Kalbi Ankara* belgeseli gösterilecektir. Bilgilerinize sunarım, geldiğiniz için çok teşekkürler ederim, sağ olun.

**Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri**

**XXI. YÜZYILDA
ATATÜRK'Ü DÜŞÜNMEK**

Altıncı Gün

14 Kasım 2009

Birinci Oturum

Dr. Hakan KAYNAR
"Ankaralı Atatürk"

Av. Teoman ERGÜL: Merhaba, hoş geldiniz. Ankara ile Atatürk'ü birbirinden ayırmak mümkün değil. Dün son konuşmamızda Şerafettin Turan, Ankara'nın nasıl Ankara olduğunu, Ankara'nın geçmişini anlattı. Bugün iki değerli konuşmacımız da bize Ankara'nın özelliklerini, ayrıntılarını anlatacaklar. Öyle zannediyorum, ilgi çekici programlar olacak. Ben, "Ankaralı Atatürk" konulu konuşmasını fotoğraflar eşliğinde yapmak üzere sayın Hakan Kaynar'ı kürsüye davet ediyorum.

Dr. Hakan KAYNAR (Hacettepe Üniversitesi): Bugün 14 Kasım diyordum ve hemen arkadan şu cümleyi yazmışım: Kasım ayı Ankaralılar için kasvetli bir aydır. Çünkü Ankara'ya en çok yakışan mevsim olan sonbahar biter, artık yavaş yavaş kış geliyordur. Evlerimize çekiliriz, sinema mevsimi başlar örneğin. Ankaralılar genellikle evcildir ve kış mevsimini evde arkadaşlarıyla sohbet ederek geçirirler.

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

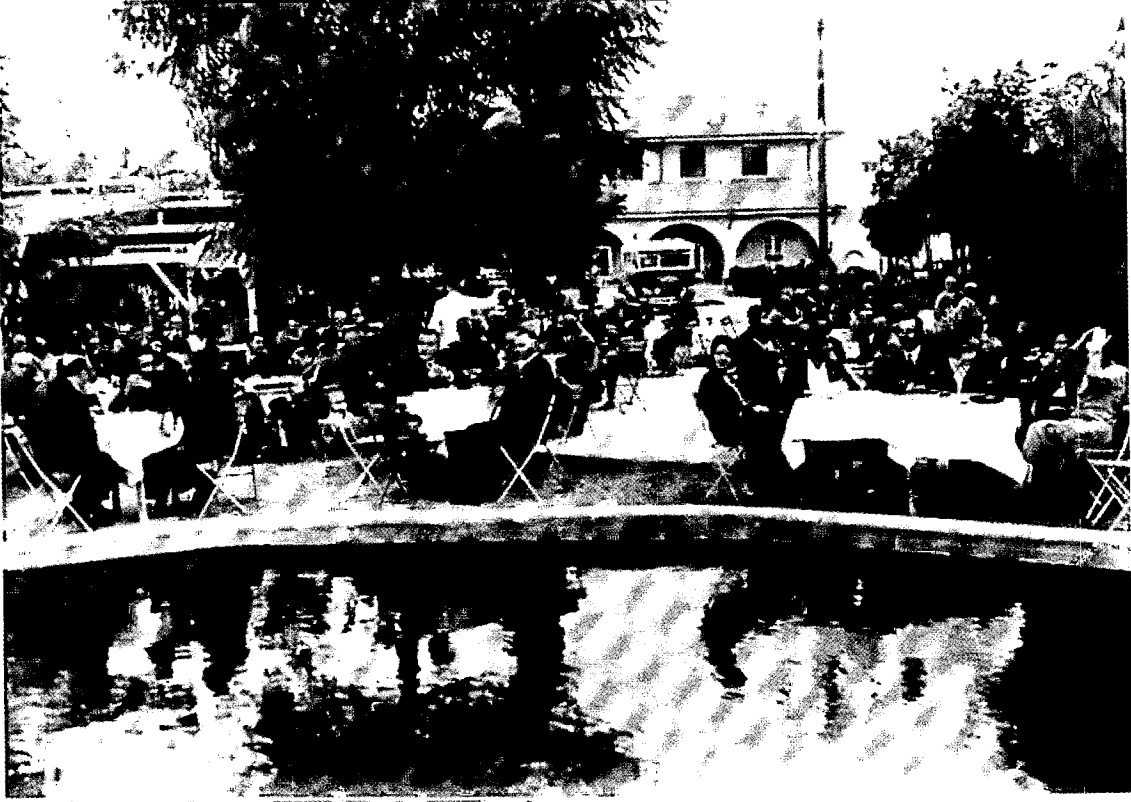
14 Kasımlarda nöbet defterine baktım, Mustafa Kemal Atatürk ne yapmış diye. Örneğin, 1932'de bugün çoğumuzun yaptığı gibi sinemaya gitmiş. Son yıllarının gün gün kaydedildiği bu defterde yazıldığına göre, Gazi o akşam 21.20'de Yeni Sinema'ya teşrif buyurmuşlardır. Saat 24'de Marmara'ya avdet ederler.

Tam bir yıl sonra, öğleden sonra saat 14.00'de uyanır, 16.00'da Marmara Köşkü'ne bir gezinti yapar, 18.30 da Çankaya'ya geri dönüp, saat 01.00'de yatar. 1934'de evden hiç çıkmamış. 35'de aynı gün saat 12.00'de uyandılar. 16.00'da Ce-

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

beci ve Keçiören tarafında gezinti yaptılar, 17.30'da döndüler, 03.00'te yattılar. Yazmış yaverleri nöbet defterine. 1936'da evdedir, 1937'de ise, yurt gezisinde Malatya'ya yakın Yazılığağ istasyonunda, vagonunda uyumuştur.

Bugün burada amacım, Mustafa Kemal Atatürk'ün kendi şehrini –bir anlamda kendisi kurmuştur çünkü Ankara'yı– bu şehri nasıl tecrübe ettiğini biraz olsun göstermek, Türk tarihinin bu büyük siması, son derece sıradan günlerinde ne yapardı, nerelere giderdi, bizim yaşadığımız Ankara'da o nasıl yaşardı? Size bunu anlatmak istiyorum.

1938 yılında, doktorları Mustafa Kemal Atatürk'ün hastalığının giderek ilerlediği günlerde, onu Savarona'dan Dolmabahçe'ye taşınmasını isterler. Oysa O, çevresindekilere “Evine gitmek istediğini” söyler. Onun “Evim” dediği yer, Ankara'dır. Bütün ısrarlarına rağmen, “Ne olacaksam, orada

olayım.” dese de çevresindekiler onu, uzun ve yorucu bir yolculuğa çıkarmaya cesaret edemezler. O da kendi evini, yeni baştan inşa ettiği şehri, belki de kendi yeryüzü cennetini görmeden, İstanbul'da yaşama veda edecektir.

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

Ankara'ya vedası için iki tarih önerilebilir. Biri, hastalığının ilerlemesine de etkide bulunduğu söylenen Mersin gezisinden 25 Mayıs 1938'de saat 13.30'da Ankara'ya döner ve bir gece Çankaya'da dinlendikten sonra, yani 26 Mayıs 1938'de İstanbul'a doğru yola çıkar. Ama asıl veda belki de son 19 Mayıs'tır. Çünkü o gün kalabalıkların karşısında, hemşerilerinin karşısındadır. Stadyumda, dakikalar boyunca Ankaralılar liderlerini alkışlarlar. Törenden hemen sonra, bildiğiniz gibi, Mersin'e gidiyor.

Oysa Mustafa Kemal, bu şehre 19 yıl önce gelmiş, 27 Aralık 1919'da soğuk bir kış günü, Dikmen sırtlarında Ankaralılarca karşılanmıştır. Atatürk'ün Ankara'ya gelişi, Cumhuriyet tarihçileri tarafından çok sevilen bir konu. Atatürk Araştırma Merkezi'nin yayınladığı bir dergi var, orada üç tane Atatürk'ün Ankara'ya gelişi temalı makale saptadım. Bundan dolayı aslında hepimizin, burada bulunan birçoklarının aşına olduğu bir konu. Uzun uzun onu anlatmayacağım. Ancak, şu aşikar ki, Ankaralılar, Ankara'nın çevresindeki kasabalardan ve köylerden gelen insanlar, büyük bir karşılama töreni düzenlemişler, coşkuyla karşılamışlar Mustafa Kemal'i ve yanındaki Heyet-i Temsiliye üyelerini. Gerçi, Heyet-i Temsiliye üyesi olarak, resmi olarak, iki kişi var yanında. 16 kişi Heyet-i Temsiliye, ama neticede böyle bir kurumun ismini taşımak önemli. Gelenler arasında Rüstem Bey'de var, o daha sonra Ankara'yı terk edip gidecek. O zaman yabancılarda yazışmalarını zannediyorum Rüstem Bey yapıyor.

Karşılama heyeti, Namazgâh'ta –Etnografya Müzesi'nin olduğu yer– kalabalık bir Ankaralı topluluğuyla karşılaşıyor. Orada konvoy, sola dönüyor istasyona doğru. Bunun bir nedeni var; çünkü istasyonda işgalci İngiliz subayları var. Özellikle Ankara'nın kurtuluşunu onlara da müjdelemek için, konvoyu oraya yöneltiyorlar ve tezahürat orada doruk noktasına ulaşıyor.

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

Ankaralılar yeni hemşerilerini karşılıyor gibiler o gün. Ankara da Ankaralılar Mustafa Kemal'e çok iyi bakacaklar ve bunun semeresini de sonra alacaklar. Sonra da tersi olacak, çünkü Mustafa Kemal Atatürk Ankara'ya çok iyi bakacak.

Çeşitli yurt gezileri yaptığında Mustafa Kemal'e evler, konaklar hediye ediliyor. Bugün, o şehirlere gittiğinizde, bu evleri müze hâline gelmiş şekliyle gezmeniz mümkün. Oysa bunlar, Atatürk'ün muhtemelen bir, iki, üç gün konakladığı yerler. Biz Ankaralılar olarak biraz, imtiyazlıyız bu konuda. Atatürk'ün uzun yıllar yaşadığı üç konut da, üç mekân da –dört denilebilir belki, Marmara Köşkü'yle beraber– Ankara'da bulunuyor.

Bunlardan birincisi, hepinizin bildiği gibi, Ziraat Mektebi. Ankara'nın kuzeyinde, biraz şehirden uzak, uzak olduğu için de pek tekin olmayan bir bina. Bina oldukça basit, altta üç oda var; kapıdan girince sağda. Bir tanesi Atatürk'le beraber 19 Mayıs 1919'da Samsun'a çıkan Üsteğmen Hayati Bey, onun odası, onun yanında bir şifre odası var, bir de telgraf merkezi. İşte bu telgraf merkezinden yapılan haberleşmeleri Hayati Bey her sabah yukarı çıkıp, Atatürk için hazırlanmış. Kabul salonunda o kahvesini içerken kendisine okuyor. Üst katta, Mustafa Kemal Atatürk dışında gene onunla beraber hareket eden Recep Peker var. Hüsrev Gerede onunla beraber kalıyor. Bir diğer kişi uzun yıllar doktorluğunu yapacak, sonra Sıhhiye Vekili ola-

cak Refik Saydam orada. Halide Edip, Ahmet Adivar, onlar Ziraat Mektebi çiftliğinde başka bir binada kalıyorlar.

Burada hayat çok kolay değil. Öyle ki, Mazhar Müfit Kansu –muhasip üyesi Heyet-i Temsiliye'nin– anılarında yazıyor, Erzurumlu Nafiz Bey, işadamı, sonradan Kotan soyadını alacak, Ankara Kalesi'nin eteklerinde bir apartmanı vardır; Nafiz Kotan'a *Kürkümü satacağım, sen al ya da bir arkadaşın alsın*” demek istiyor, o da *“Ocak ayındayız, ne giyeceksin?”* diye karşı çıkıyor, işte kürkü satıyorlar. Her sabah çorba ve bulgur pilavından oluşan bir akşam menüsü var burada kalanların. Zor durumda oldukları, Ankaralıların kulağına gitmiş olmalı ki Ankara Müftüsü Rifat Efendi –daha sonra “Börekçi” soyadını alacak– Ankaralılardan topladığı bir miktar parayı, getirip Müfit Kansu'ya veriyor. Bundan Mustafa Kemal'i haberdar edince, Mustafa Kemal memnun oluyor. Mazhar Müfit Kansu da, *“Ne zamandır hiç et gördüğümüz yok, 10 kg. pirzola aldıracağım bu akşam için”* diyor. O da *“İsraf etmeyelim bu parayı. Bir defaya mahsus, yarın yine çorba ve bulgur pilavına avdet ederiz”* diyor.

Bu binada bazen gece 02.00'lere, 03.00'lere kadar çalışan insanlar var. Ankara'nın kuzeyinde, işte, bir bina düşünün, gaz lambalarıyla mumlarla aydınlanıyor. Uzakta, Ankara uykuda. Yunus Nadi, şöyle tarif ediyor: *“Bir kere, Ankara'nın kendinde ancak icabında uyanıp canlanmak suretiyle bertaraf olan bir uykuya dalmış hâli var gibiydi. Baştan aşağıya gezersin, yalnız uykuda değil, sanki insana ölü bir memleket hissi verirdi.”* Ankara, kendine ihtiyaç duyulduğunda uyanmış da... Bu karargâh, biliyorsunuz, bir gece meçhul bir çete tarafından basılacak, Atatürk, bizzat binadan çıkıp, çatışmaya girecek. Daha sonra bu çete üyeleri dağılıp gidince hemen telgrafla haberleşmek istiyorlar, ama teller de kesilmiş. Birazdan gene bir nal sesi duyacaklar; birçok atlı geliyor. Bu atlıların, Ankara'nın bu dönemini anlatan anılarda iki farklı şekilde isimlendirildiğini görüyoruz; birisi diyor ki, *“Ankaralı seğmenlerdi bu gelenler.”* Bir başka taraf diyor ki, *“Ali Fuat ve askerleriydi.”* Onu artık, anıyı yazanın kimliğine göre açıklamak mümkün. Ankaralıysa ve Ankara'yı çok seviyorsa, biraz da Ankara'ya bir övünç kaynağı çıkartmak için böyle yapıyor olabilir.

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

Tabii bu olay, karargâhtakilerin keyfini kaçırıyor olmalı ki, buradan taşınacak Atatürk ve yanındakiler bir başka binaya gidecekler. Bu bina da bugün ayakta. Tren garında, Direksiyon Binası. Kasım 1920 ve Haziran 1921 tarihleri arasında Mustafa Kemal burada oturuyor. İki katlı, alt katı karargâh, üst katı Atatürk'e ikametgâh olarak ayrılmış. Yalnız bir sorun var; banyosu yok. Bunun için bir Alman mühendis getirilip tadilat yaptırılıyor. Tadilat, muhtemelen su borularının yukarıya uzatılıp, bir de küvet konulması oraya. Bu arada, Fikriye Hanım mesele, bu karargâhta Mustafa Kemal ve arkadaşları kaldığı zaman o da ikamet ediyor. Fikriye Hanım geldiğinde, biraz kadın eli deymiş buraya, mesela çıkan yemekler birden bire düzelmiş. Fikriye Hanım'ın kaldığı oda, bugün müze hâline getirilmiş binada görülebilir. Bilmiyorum kaç yılında yazılmış; ama yatağının üzerinde güneşten solmuş bir afiş var, üzerinde de "O, uğruna ölünecek adamın uğruna öldü, Fikriye sizi içeride bekliyor." yazılı. Böyle, güneş vurduğunda filan insanı hüzünlendiren bir manzara.

Atatürk'ün odasında bugün aynısı mıdır değil midir, yoksa benzerliğinden dolayı onu mu koymuşlardır, bilemiyorum, bir beyaz karyola var. Bu karyolayı, Atatürk'ün yanında 1925'e kadar bulunmuş Ali Çavuş, Bulgurluzâdelerden Mehmet Efendi'nin ona hediye ettiğini söylüyor. Bulgurluzâdeler sadece Atatürk'e karyola hediye etmiyorlar. Çankaya Köşkü de bu aileden satın alınıyor. Çankaya Köşkü'nün "Kasap" ya da "Kasapoğlu" ismini taşıyan kuyumcu, Ermeni tüccarı var; ondan Bulgurluzâdeler almışlar. Daha sonra Ankara Belediyesi binayı bu aileden alıp, Atatürk'e hediye edecek. Bu bina o zaman, oldukça mütevazı sayılabilecek bir bağ evi. Moloz taşlarla yapılmış, iki katlı, girdiğiniz vakit bir taşlık, bu taşlığın ortasında sekizgen bir havuz, her iki yanda birer oda, odalardan biri inanılmaz küçük, Bir de üst katı var, üst katta da plan aynı, ama havuzun tam üstünde bir açıklık var, sekizgen o da havuz gibi. Yukarıdan aşağıya baktığınızda havuzu görüyorsunuz. Muhtemelen bu bağ evi olduğu için sıcak, Ankara günlerinde evin içine serinlik verilsin diye düşünülmüş bir şey. Burası daha sonra, Atatürk Latife Hanım'la evlenince, belki onun isteğiyle, bel-

ki de artık gerektiği için, muhtemelen akşam toplantıları için daha büyük bir yere ihtiyaç duyuyordu, genişletiliyor. Bu genişletmeyi gene ünlü bir mimar, Vedat Tek yapacak.

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

Az önce, o tarif edemediğim kadar küçük olan odayı dışarı doğru bir çıkmayla genişletiyor, bir rüzgarlık ekliyor ki içeri si soğumasın. Artık bağ evi değil; çünkü devamlı konut hâline gelmiştir. Arkaya doğru bir yemek salonu yapıyor, uzun. Sağ

köşesinde bir kule, dışarıdan baktığınızda bir kule oluyor, ama sigara içmek için bir bölüm var. Onun dışında gramofonu görürsünüz. Yemek masası büyük ve onun sol köşesinde, Fikriye Hanım'ın çaldığı, kullandığı söylenen piyano. Vişne çürüğü renginde oda, oldukça şık, vitray pencerelerle süslenmiş. Üst katta da bu tarif ettiğim yerin hemen üstünde, Atatürk'ün yatak odası, sol yanında banyosu, sağ tarafta, ilk başlarda muhtemelen yatak odası olarak kullanılan bu değişikliklerden sonra kütüphane hâline getirilmiş odası var. Uzun yıllar burada ka-

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

lacak, ama daha sonra Holzmeister'in yaptığı Pembe Köşk'e geçecek.

Evinin dışında Atatürk şehirde nasıl yaşıyor, şehirle nasıl bir ilişkisi var? Şimdinin Ankaralısı, nasıl uzun kış geceleri evine misafir davet edip tatlı sohbetlerle dostlukların tadını çıkarıyorsa, o da öyle yapıyor. Daha çok evinde çalışıyor, misafirlerini kabul ediyor, okuyor. Nasıl şimdi Ankaralılar büyük şehrin rutin işlerinden sıkılıp kendilerini hafta sonlarında bir adres

bulup, en azından bir bahçe sahibi oluyorsa ya da olmak istiyorsa, Atatürk de öyle yapmış. Tabii buna bir bahçe denilemez. Akşamları bir dönem sinemaya gitmiş, bunları nöbet defterinden saptıyorsunuz ama üç-dört kere. Daha sonra bir sinema makinesi ediniyor. Arka arkaya 15 gün evde bu makineyle sinema izlediği görülebiliyor. Ama sonra uzun bir süre unutmuş, 6 ay filan hiç yüzüne dahi bakmamış.

Ev ziyaretleri için de böyle denilebilir. İleride kimlerin ziyaret ettiğini söyleyeceğim. Ev ziyaretleri de sayılabilecek kadar az, ama en çok rastlanan şey şu: Gazi Hazretleri şu saatte

uyandıktan sonra, şu saatte Marmara'ya gittiler, şu saat köşke avdet edip, şu saatte yattılar.

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

Marmara, kendi eseri olan çiftliğin içinde büyük köşk. Ben bu köşkün nerede olduğunu bilmiyordum, sonra öğrendim ki, Milli İstihbarat Teşkilatına verilmiş 70'lerden sonra. Zannediyorum onun için gözden bir şekilde ırak oluyor. Burada da, sofrayı kurduğu oluyor. Mesela, 18 Nisan 1935'te Halkevi'nde izlediği Rus sanatçılara Marmara Köşkü'nün bahçesinde bir çay vermiş.

Tabii, çiftliğin Ankaralılarca çok sık ziyaret edilen yerlerinden bir tanesi, Bira Parkı. Taze bira içerek serinliyorlar, artık Ankara'da mümkün olmayan bir güzellik olmalı bu, taze bira içilebilecek, yeşillikler içinde bir bahçe. Atatürk, 6 Mayıs 1935'te Meclis'i ziyaret ettikten sonra, birden 15.30'a kadar bu parkta Ankaralılarla beraber oturmuş, yine buraya 1 Ağustos 1936'da gelmiş ve buradan da Marmara Köşkü'ne gitmiş.

Haldun Derin sayesinde, nöbet defterindeki bu iki satır daha da derinleşebiliyor. Haldun Derin özel kalemde çalışıyor, Zihni Derin... Hani, her sabah içtiğimiz çayı belki ona borçluyuz, Rize'de çay ve mandalina tarımını geliştiren Zihni Drein. Haldun Derin, onun oğlu. Ankara'da bulunmayı bir avantaja dönüştürmek için Hukuk Fakültesi'ne gidiyor ve 1 Ağustos'ta son

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

imtihanını vererek mezun olmuş buradan, bunu kutlamak için de annesi, kız kardeşi ve aile dostlarıyla beraber Bira Parkı'na gidiyorlar. Burada Atatürk'ün de bulunduğunu görüyorlar. Atatürk'ün masasında Afet İnan, Milli Savunma Bakanı Kâzım Özalp, Yozgat Mebusu Avni Doğan, Çiftlik Müdürü ve aynı zamanda Kastamonu Mebusu Tahsin Coşkan var. Derin ve ailesi oturduktan sonra, birisi gelip Atatürk'e kağıtlar imzalatıyor. Derin, sonra anlıyor ki, onlar, daha yeni imzalanmış olan Mont-rö Antlaşması ile ilgili kanunlar olmalı. Bu sahneden sonra garsonlar masaları gezmeye başlıyor. Atatürk, Antlaşma'nın şerefine Ankaralıların dans etmesini istiyor. Ankaralılar, hâlâ çekingen. Yıl 1936, ama çekingen diyorum; oysa 1925'te İstanbul'da dans kulüplerinde Tütün Fabrikası'nın işçi kızları sabaha kadar tepiniyorlar dans salonlarında.

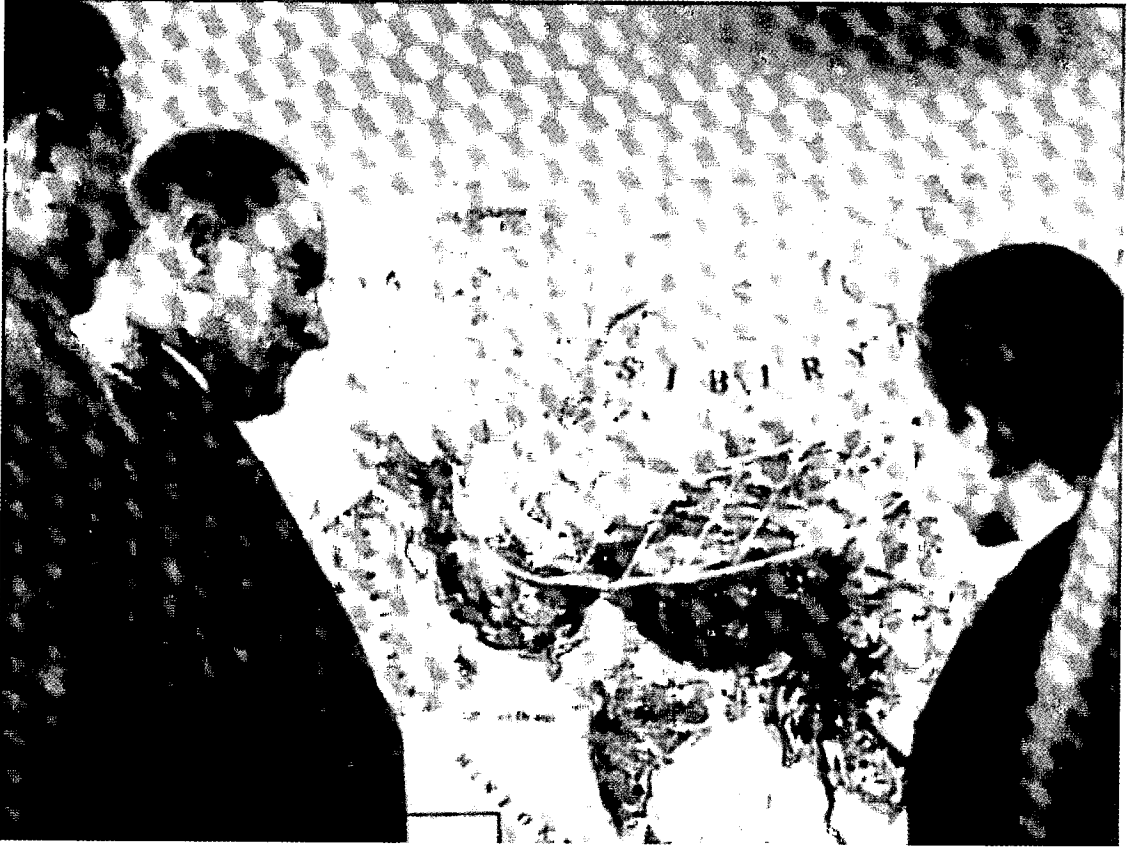
Ankaralılar belki Atatürk'ün karşısında dans etmekten çekiniyorlardır. Onlara cesaret vermek için mebuslar kalkıyor. Avni Doğan, Haldun Derin'in kız kardeşi Melahat'i tesadüfen dansa kaldırıyor. Bundan sonra da Mustafa Kemal, Melahat Hanım'ı masasına davet ediyor. Melahat de Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi'nin ilk mezunlarından, Sümer ve Eti dilleri okuyor orada.

Sohbet başlıyor. Atatürk, "Söyle bakalım, Sümerler kimlerdir?" Melahat Hanım, özellikle daha önce sorduğu sorudan dolayı böyle yazmış, lisede öğrendiği tarih bilgisiyle, "Sümerler, Orta Asya'dan Mezopotamya'ya göç etmiş Türklerdir." diyor. Bu doğru cevapla tarih sınavını geçmiş oluyor. Ama Atatürk orada diyor ki, "Bunu, sana üniversitedeki bu yabancı hocalar mı öğretiyor?" "Hayır, Bunu lisedeki bilgimden size söyledim." diyor Melahat Derin. Bunun üzerine sinirlenecek Atatürk. "Ama madem tarih sınavını geçtin" diyerek, Güneş Dil Teorisine göre ismini açıklamasını isteyecek. O arada Afet İnan heyecanlanıyor, muhtemelen Melahat Hanım'ın o sınavı geçemeyeceğinden korkarak, "Türkoloji'de okutuyoruz sadece biz o ders." diyor. Ama Melahat Hanım, meraklı, öğrenmiş, isminin anlamını açıklıyor ve bu sınavı da geçiyor ve ondan sonra Derin ve ailesini, Atatürk Marmara'ya, köşke davet ediyor. Köşkte, Atatürk sah-

nede hora tepiyor, Macar sanatçılar müzik çalıyor, dans ederek bitiyorlar.

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

Şimdi bu sınava çekme hadisesi... Sınavdan sadece Melahat Derin çıkmış bir piyango değil, hemen hemen rastladığı bütün gençlerle bu şekilde konuşuyor Atatürk. Örneğin, köşkle ilgili konuşurken atladık, onun çevresinin düzenlemesiyle kendisi de ilgileniyor. Kurtuluş Parkı'nda sera var, o serayı ziyaret

ediyor, Belediyenin Bahçeler Müdürü ve fidanlık memuru var orada. Onları uzun uzun sınava çekiyor, yani gezerken, “Şu çiçek nedir, bu çiçek nedir?” diye soruyor, sonra da sekiz tane sakız çiçeği beğenip ertesi gün onların Köşk'ün bahçesine dikilmesini istiyor.

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

Mesela, 1937'de çok sevdiği Büyükkada'da, bir kulüpte bu sefer Ahmet Ağaoğlu ve kızıyla –Süreyya Ağaoğlu, o da Hukuk Fakültesi mezunu, ilk kadın mezunlardan– karşılaşmış, orada da aynı sınav. İlk önce hukukun tanımını yaptırıyor, sonra da, “Söyle bakalım, Güneş Dil Teorisine göre avukatın tarifini yap” Süreyya Hanım çuvallıyor, bu sefer çok kızmadan kendisi yapıyor tarifini.

Bu Süreyya Ağaoğlu ailesi önemli, çünkü Ankara'daki ilk günlerde sık sık ziyaret ettiği evlerden bir tanesi Keçiören'deki Ağaoğlu ailesinin evi.

Atatürk'ün yaşamına baktığınız zaman, 1930'lu yıllardan sonra, tarih ve dil konusuna özellikle eğildiğini görüyorsunuz. Bu tesadüfi karşılaşmalarda yaptığı sınavlar bir yana, bir de Ankara'daki okulları ziyaret edip, derslere giriyor. Bunları da nöbet defterinden saptayabiliyorsunuz. 1933 Haziran'ında sırasıyla, 2-3 gün arayla Ankara'da Kız Lisesi'ni, İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nü, Erkek Lisesi'ni ziyaret etmiş:

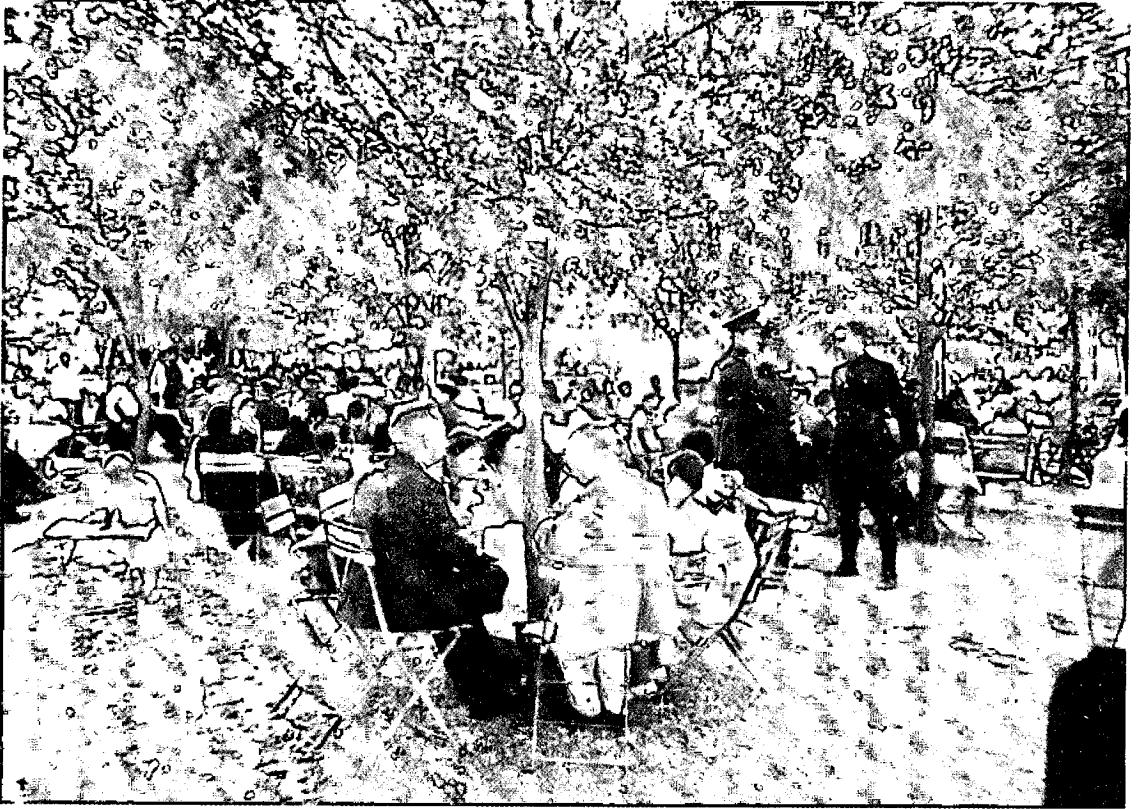
Bir kütüphanecisi var, Nuri Ulusu, o anlatıyor: “Bir gün Ankara'da köşkteyiz. Kendileri kütüphanede yoğun bir tarih çalışmasında. Öğleden sonra bana dönerek, ‘Dışarıya haber ver, şehre dolaşmaya çıkıyoruz’ dedi. Kimseye haber verdirtmeden bir sınıfa giriverdik. Ders de tarih dersi olmaz mı? Tahta başında bir talebe. Tahta üzerinde de koca bir Asya haritası duruyor. Hoca şaşırılmış vaziyette. Atatürk hocaya, eliyle sus işareti yaparak talebeye döndü ve ‘Bir soru da benden sana’ dedi. Ders, Türk Tarihi dersi, Atatürk çocuğa Türklerin nereden nerelere geldiğini soruyor. Aldığı yanıtta pek memnun kalmayınca da kendisi yarım saatlik bir Türk Tarihi dersi veriyor.”

Bu tür ziyaretler dışında bir de gezileri var. Bunlar da bizden anlaşılabileceği gibi, başka yerde, hani 15 gün üst üste filmseyrediyor, sonra bir bakıyorsunuz, 4 gün atla gezinti yapıyor, sonra atla gezinti hiç yok, sonra bakıyorsunuz, 3 gün üst üste ava çıkmış. Aslında bunlar bence işte, Ankara'da sıkılan bir insanın... Hani bir şeyler yapmak istiyor, yerinde duramıyor, bir şeyler yapmak istiyor. Bir bakıyorsunuz gece 01.00'de Çubuk'ta bir yaylaya gidiyorlar. Bir bakıyorsunuz, 01.30'da yola

çıkıyorlar, kar, kış, Balâ'da arabalar yolda kalıyor, 3 saat yolu açmaya çalışacaklar. Sonra Kırşehir'e varıyorlar. O anda karar verilen bir seyahat olduğu belli. Ondan sonra, artık bir kere yola çıktık diye devam ediyorlar Kırşehir, Yozgat, Yerköy, Kayseri, Konya gibi...

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

Orada ilginç, nöbet defterinde o gezinin dönüşünde deniliyor ki, "Çankaya Köşk'ünü şereflendirdiler". "Avdet ettiler" denmiyor orada. Yaverler, geri döndü diye o kadar mut-

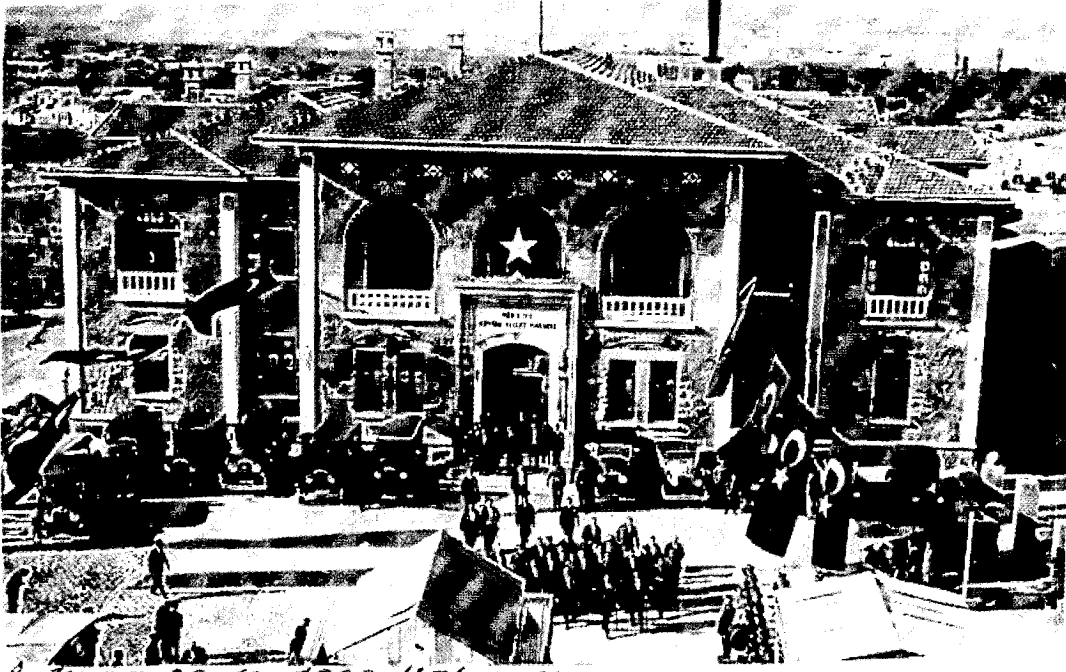

lu olmuşlar. Yaverler tabii Atatürk'ü düşünüyorlardı, mesela atla gezilere bakın, son derece yorucu olmalı. İlk önce 21 Haziran'da çıkmış, Söğütözü'ne uğramış. Söğütözü'nde biliyorsunuz bir kulübe var. Orada çalışan tarım işçileri var, onlara yaptırılmış, oraya sık sık gidiyor.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

Bir yıl sonra 1933'te, Haziran ayında yine ata biniyor, önce istasyona sonra Marmara Köşkü'ne gidiyor. Üç gün sonra, önce Söğütözü'ne, oradan çiftliğe, gece 02.30'da Mühye Köyü'ne gidip, orada bu geziyi bitiriyor atla. Ertesi gün yine at sırtında, yine çiftlik. Misafirleri göndermiş, yaverleri çağırıyor yanına, Cevdet Toygar ve Celal Öner, "Atla gezinti yapmak istediğini" söylüyor. Onlar da çok yorgun olduğunu düşünerek, "Atının topalladığını ve bir süredir tedavi gördüğünü" söylüyor-

Ankara 29-10-1929 Hatırası

lar. Sabahleyin kalkınca, ilk işi bunu araştırmak olmuş. At sapa-sağlam, bundan dolayı sinirlenmiş, hemen genel sekreterine, özel bir not yazmış, "Bu subayların görevden alınmaları" diye, kendisine de diyor ki, "Nerede istiyorlarsa, orada görevlendir." Her ikisine de tebliğ ediliyor, ama ertesi sabah genel sekreter, bilgi vermek için odaya girdiğinde, "Yok yok, söyle onlara burada kalacaklardır. Yalnız kendilerini ihtar et, bir daha böyle çocukça hareketler yapmasınlar" diyor.

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

Az önce söyledim, bu nöbet defterindeki günler yeknesak, “Çankaya’dan çıktı, Marmara’ya gitti.” gibi... Bunun dışında 34 yılında sabahları 09.30’da kalkıp ava çıkmış. Yine şehir gezileri var, genelde atla değil, otomobille yapıyor bunları. 1934’te Samanpazarı, Cebeci, Bentderesi, Telsiz üzerinden Meclis’i ziyaret ediyor. Daha sonra, çok sık değil bunlar, Samanpazarı’na, Cebeci’ye, Keçiören’e gidiyor örneğin. O dönemde iki tane arabası var, biri kapalı, diğeri açık, Lincoln marka. Bu gezilerde sürekli şehri gözlemliyor. Nerede yeni bina yapılıyor, yeni ev yapılıyor? Bu konuda oldukça meraklı. Çok önce, bu Lincoln arabalardan öncedir, herhâlde 24-25 yılları, Necmettin Sahir, Millet Meclisi’nde evrak memuru, İsmet Paşa Caddesi üzerinde bir ev yaptırıyor, kendisi de o gün inşaatın başında. Mustafa Kemal, onu görünce arabayı durduruyor, diyor ki “Çocuk, bu ev kimin?” o da “Kismetse benim olacak.” diyor. Atatürk’ün cevabı: “Aferin çocuk, akıllı çocukmuşsun. Çünkü buraları ileride cadde olacak, yeni şehir burada kurulacak.”

Arkadaşlarının, hatta söylendiğine göre uzaktan tanıdıklarının yeni yaptırdığı evleri de geziyor. Atay’ın söylediğine göre, özellikle banyo ve sıhhi tesisatlara dikkat ediyor. Bir gün gene böyle Atatürk Bulvarı’nda taşralı bir zengin’in yaptırdığı bir evi geziyorlarmış. Ev sahibi de orada. Üst kat son derece güzel bir şekilde yapılmış, her yer lüks, ama aşağı kata inince muşamba örtülü bir masa, iki kötü dolap, duvar kenarlarında da yer minderleri var. Ev sahibi safça Atatürk’e şöyle diyor: “Paşam, efendim, biz çoluk çocuk burada yemek yer, otururuz.” Alışmamış, Ankara’da gidip görmüş başka evleri, onlar gibi yaptırmış, ama o gene yer minderinde vakit geçirmeyi düşünüyor.

Şimdi bir de Ali Çavuş’un bir anısı var, ne kadar doğrudur, değildir, bilmiyorum. Çankaya’da at sırtında gezintiye çıkmışlar, 1925 belki 1926. Bir mebusun yaptırdığı ilk apartmanlardan biri, mebus ısrarla Ata’yı davet etmiş eve. demiş ki “Atam, apartmana bir isim söyler misiniz?” O da demiş ki, “Vurguncu olsun.” Kahvesini içmiş, hemen kalkmış. “İki gün vali, üç gün müfettiş, beş gün mebus” diyerek.

Şükrü Kaya’nın yeni bitmiş evini 21 Mart 1936’da geziyor. Bu evlerle ilgili, hakikaten gezer, eleştirilerde bulunur, beğen-

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

diklerini söylemiş. Evler dışında misafir olduğu evler genelde “mutat zevat” denilen, Salih Bozok, Nuri Conker, Recep Peker, Kılıç Ali. Mesela Kılıç Ali'ye ben açıkçası huzurunuzda sitem etmek istiyorum. Atatürk en çok onun evine gitmiş. Yani bundan dolayı değil, 600 sayfadan fazla tutan bir anı kitabı var Kılıç Ali'nin, bir kere olsun bu ziyaretlerin birinden bahsetmiyor. Hani, sonunda fotoğraflar var, o fotoğraflarda arkada ev de görünmüyor, “Bayındır Sokak'taki evinde” gibi bir not var altında. O ev dahi nerede, ondan bile bahsetmiyor.

Bir başkası Nuri Conker. Tabii, Conker çok eski arkadaşı. Onun İzmir Caddesi 10 numaradaki evini 18 Ocak 1936'da ziyaret etmiş. Hemen bu sokakta, General Kâzım Seviltekin'in evine de uğramış. 1935'te bu sefer Salih Bozok'u evinde ziyaret ediyor. Kâzım Özalp, Refik Saydam, 1936'da Fuat Bulca. Fuat Bulca da çok yakını. Ruşen Eşref, Refik Saydam, İsmet İnönü'nün evlerine bir ya da iki kez gitmiş. Buradan biraz da ortaya çıkan, aslında iade-i ziyaret, ama çok sık değil, nadiren sofrasında çok yakın olduğu insanların evlerine ziyarete gidiyor.

Doğayla olan ilişkisini, Ankara, Çiftlik, bir şekilde sağlıyor, ama Çiftlik aynı zamanda onun için proje. Küçücük bir bahçesi olan insanlar bile, gözü gibi bakıyor orada ektiği, biçtiği ne varsa ya da evdeki çiçeklerine. Çiftlik âdeta onun için öyle. Atay, bir piknikten bahsediyor, onun eski sağlıklı günlerini hatırlarken diyor ki, “Dikmen yakınlarındaki bir piknikte, kovalamacalı bohça oyunu oynamıştık.” Ben bilmiyorum bohça oyununu nedir, hani kovalama var, ama bohça kısmı nedir onu... Muhtemelen çok hareket gerektiren bir oyun. O gün oldukça neşeli ve çevikmiş, onu hatırlıyor.

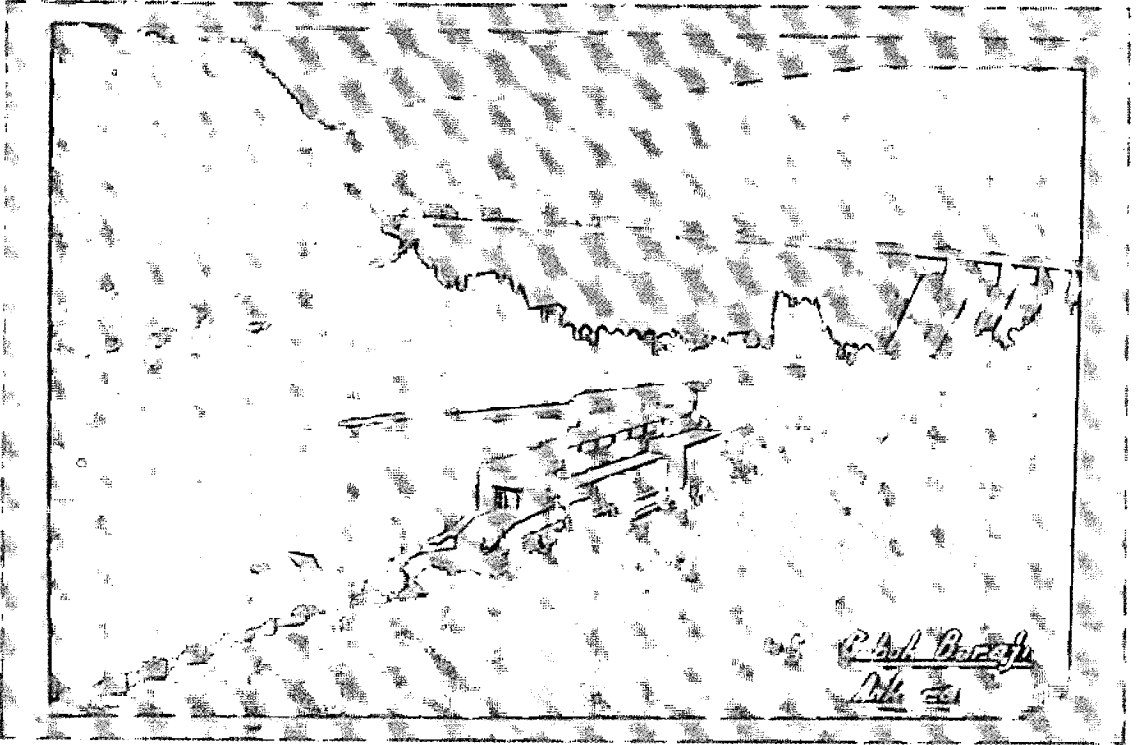
27 Haziran 1932'de Çubuk'ta Gazi Paşa Yaylası'na gitmiş, 16 Haziran 1936'da önce Çubuk'a, buradan Kışlaköy'e, öğle yemeğini yediği Karagöl'e gitmiş. Aynı yoldan geri dönmüş ve Keçiören'deki kır kahvesinde dinlenmiş.

Neticede, Ankara günlerini İstanbul günleriyle kıyasladığınızda, o dönemin İstanbul'uyla, Ankara'sı da karşılaştırılmalı belki. Bu tür olanakları bakımından. Örneğin Park Otel, Pera

Palas, Tokatlıyan'da akşam yemekleri yiyor, Garden Bar ve Rose Noir'da eğleniyor. Florya'da halkla beraber denize giriyor.

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

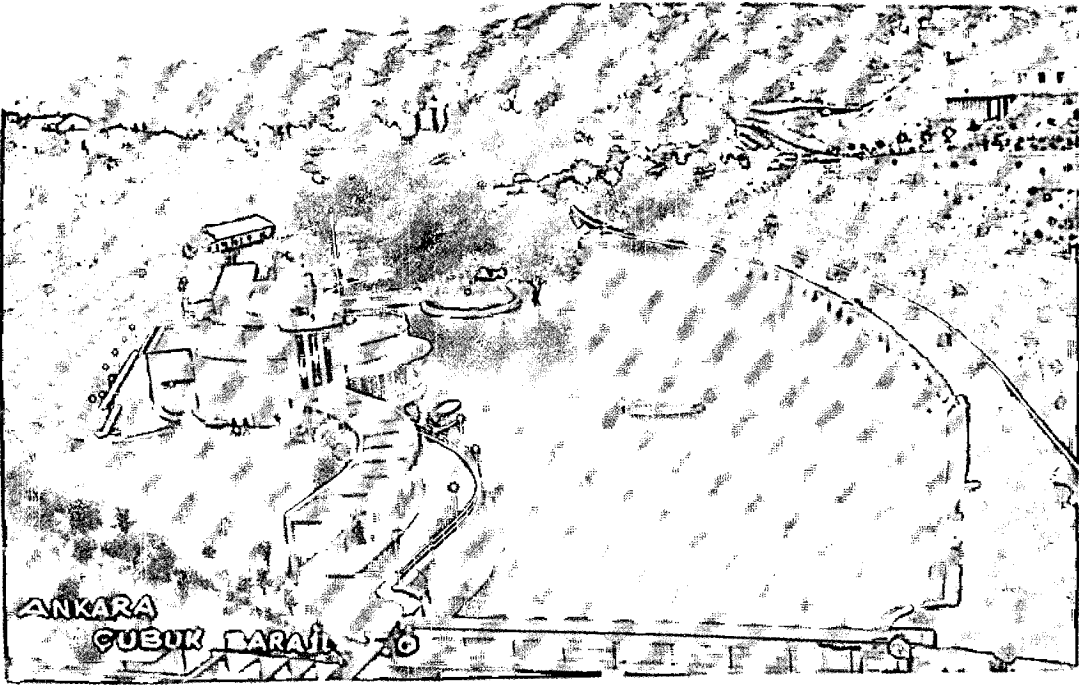
Ankara'da, ben sıkılıyorum ve sanki Mustafa Kemal'in de bazen sıkılmış olduğunu düşünüyorum. Çok insanın içine işleyen bir anı var. Bilardo oynuyor. (Bugün bilardo masası duruyor üst katta.) Hasan Rıza Soyak giriyor içeri. "Nereden geldin? Bir işin mi vardı aşağıda?" diyor. "Hayır, Karaoğlan'daki Çift-

lik mağazasına uğramıştım. Mağazanın önünde eski bir arkadaşım rastladım. Beraberce etrafı seyrederek ve konuşarak, Samanpazarı'na kadar yürüdük ve döndük. Oradan arabaya bindim ve buraya geldim" diyor Soyak. Bunun üzerine açık bir kiskançlıkla, "Gördün mü ya? İşte ben bu kadarını da yapamıyorum. Sizin geçtiğiniz yerlerden ben ancak otomobille geçebiliyorum. Herkes gibi yaya yürümem imkansız. Çok kere tecrübe ettim, arabadan inince derhal etrafımı kalabalık bir meraklı kit-

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

lesi sarıyor. Yol kapanıyor, trafik duruyor, araya polis karışıyor ve tabii halkın çoğunluğu bundan rahatsız oluyor. Ben de yürümek imkanını kaybediyor, tekrar otomobile binip uzaklaşmak zorunda kalıyorum.” diyor. Kendisini neyle avutursa avutsun; avla, sinemayla, çiftlikle, doğayla, arkadaşlarla, gene aynı yere, Çankaya'daki evine... Ben belki de başta bilerek bir hata yaptım. Başta o, “Evimize geri dönelim, beni evimize götürün.” dediğini, hani anılarda, o evin Çankaya'da olduğunu düşünüyorlar,

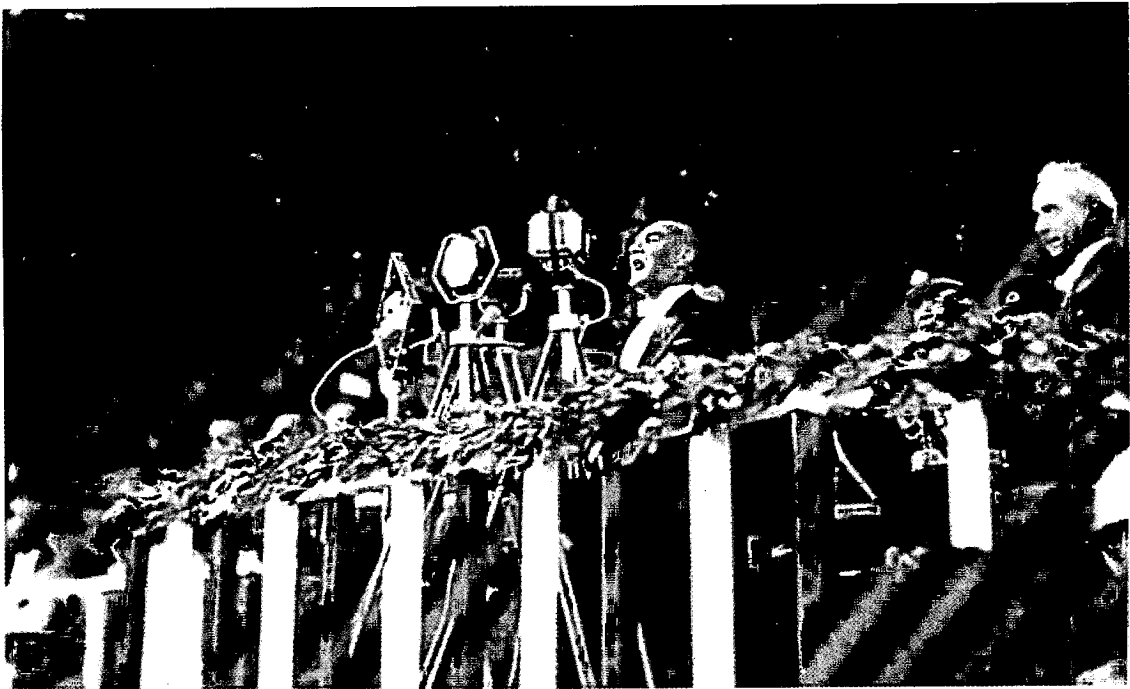
ama Ankara olduğunu, duygusallıkla söyledim. Görünen o ki, aynı şeyleri yapmaktan, aynı şeyleri söylemekten, aynı yüzleri görmekten o da sıkılmış, tıpkı Ankara'da bir süre yaşayınca herkesin, bizim yaptığımız gibi...

Genelde bu tür toplantılarda 15-20 dakikalık tebliğlere alışık olduğumuz için, Turhan beye böyle bir saat gibi uzun bir süre bırakmış, onun 15 dakikasını da kullanmadım. Ama her-

kes bir nefes alır, sonra Turan beyi zevkle dinleriz. Çok teşekkür ediyorum, dinlediğiniz için.

HAKAN
KAYNAR'IN
KONUŞMASI

Av. Teoman ERGÜL: Evet, duygu yüklü bir konuşmaydı. Ben kendi şahsıma hem Ankara için, hem Mustafa Kemal için ciddi biçimde duygulandım. 15 dakikalık bir ara verelim; hocanın da teklifi gibi, ondan sonra Turan Bey'i dinleyelim.

**Atatürk'ü Anma Haftası
Uluslararası Etkinlikleri**

**XXI. YÜZYILDA
ATATÜRK'Ü DÜŞÜNMEK**

**Altıncı Gün
14 Kasım 2009**

İkinci Oturum

**Av. Turan TANYER
"Türkiyenin Kalbi Ankara'dır"**

Av. Teoman ERGÜL: Ölümünün 71. yıldönümünde Atatürk'ü anmak için Türkiye Barolar Birliği'nin düzenlemiş olduğu uluslararası etkinliklerin son konuşması için Turan Tanyer'i davet edeceğim. Turan Bey bu programın düzenleyicilerinden, serginin hazırlayıcılarından. Şimdiye kadar çıkmış olan kitapların yapıcılarında. O bakımdan bu toplantılarda büyük katkısı var. Son olarak da fikri katkısını sizlere sunacak. Kendisini ma-saya davet ediyorum.

Av. Turan TANYER: Hoş geldiniz, pazartesi den beri hep orada oturuyordum, son gün kısmet burasıymış, buraya çıktım. Bu haftanın hazırlanması çalışmalarına benim katkıda bulunduğumu söyledi Teoman Bey. Kendisine çok teşekkür ederim.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Efendim ben, yazılı bir metin hazırlamadım, bir tebliğ sunmuyorum, biraz sohbet havasında konuşacağım. Benden önceki konuşmacı, Hacettepe Üniversitesi'nden genç öğretim üyesi Hakan Kaynar, "Ankaralı Atatürk" konusunu anlattı, çok güzel de anlattı. Tekrarlar yapmadan konuşacağım.

Atatürk'ün ruh verdiği bu şehrin, 1923-1938 yılları arasındaki hikâyesini, daha doğrusu hikâyelerini anlatmaya çalışacağım. Bir hikâyat diyebiliriz o zaman buna, hikâyelerden oluşmuş hikâyat. Eski görsel malzemelere, fotoğraflara, fotokartlara, kartpostallara dayanarak, bu şehrin 1940 yılına kadar nereden nereye geldiğini anlatmaya çalışacağım.

Önce bir-iki şeye temas etmek istiyorum; Ankara neden başkent oldu? Ankara niye başkent olarak seçildi? Bu konuda

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

çok şeyler yazılmıştır, çok konuşulmuştur, hâlâ da konuşuluyor ve yazılıyor. Biraz kestirmeden cevap veriyorum: Öyle icap ettiği için Ankara başkent olmuştur. Bu icap, yani gerekler, tabii arka odalardaki bazı tarihsel zaruretlerden ileri gelmektedir. Birden bire bu konuda bir karar verilmiş de değildir. Osmanlı Devleti'ne baktığımızda, Osmanlı Devleti de çok başkent değiştirmiştir. Örneğin, Bursa başkent olmuştur, Edirne başkent olmuştur, son başkenti de İstanbul'dur ve uzun yıllar sürmüştür başkentliği. İmparatorluğun sınırları genişledikçe, başkent daha bir merkez yere çekilmeye çalışılmıştır.

Ankara'nın başkentliği, belki şöyle inşa edilebilir ve açıklanabilir. Stratejik bir mevki de olması. XIX. yüzyıl başlarında Osmanlı Devleti topraklarını kaybede kaybede, epeyce küçülmüştü. Unutmayalım, –dün sanıyorum, Şerafettin Turan bey idi, yanılmıyorsam o temas etmişti bir-iki cümleyle– 1807 yılında çok büyük bir felaketin eşiğine gelmişti İstanbul. İngiliz donanması İstanbul'a girmişti. Daha kötüsü 1877-78 Osmanlı-Rus Savaşı'nda, Rus ordusu, Ayastefanos'a kadar gelmişti. Geçen ay İstanbul'da Küçükçekmece'de eski Azatlı Köyü'ne gittim; orada Azatlı Baruthanesi'nin harabeleri duruyor. Bir TRT ekibiyle onun çekimini yapıyorduk. Tabii köyün adı değişmiş, Baruthane'nin yerini de epey aradık, bilen kimse yoktu harabeleri, sonunda bulduk. O baruthaneyi de Rus ordusu yıkmıştır. Ayastefanos'ta bir anıt dikmişlerdir, tabii o anıt sonra I. Dünya Savaşı yıllarında, İttihat ve Terakkicilerin yaptığı olumlu işlerden biridir, yıktırılmıştır topa tutulup.

Demek istediğim şey şu: İstanbul artık kıyıda kalmaya başlayan bir şehirdi. Aslında, İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin iktidarda bulunduğu yıllarda da devlet başkentinin başka bir yere taşınması sık sık gündeme girmişti; girmişti, çıkmıştır, ama konuşulmuştur. Örneğin, Halep'ten bile söz edilmiştir; Anadolu'da bir yere taşınmasından söz edilmiştir; örneğin, Konya, Kayseri bunlar arasındadır. Hatta bir yerde Ankara'nın da adı geçmektedir. Sözü çok uzatmayayım, 1922 yılında büyük zaferden sonra, o zamanlar Ankara'da yayımlanmakta

olan Yunus Nadi Bey'in *Yenigün* gazetesinin bir muhabiri Seyit Bey'le konuşuyor. Çok değerli bir hukukçu olduğu gibi, son derece değerli bir din âlimidir ve Atatürk'ün çok yakın çalışma arkadaşlarından. Hatta Teşkilât-ı Esasiye Kanunu'nda 1923 yılındaki bazı değişikliklere dair Mustafa Kemal'in hazırladığı taslağı ilk inceleyen kişi, onay veren kişi Seyit Bey'dir. Seyit Bey'le konuşuyor *Yenigün* gazetesinin muhabiri, soruyor, "Hükümet merkezi neresi olacaktır?" Yani, aslında fiili bir durum var da, onun hukuki adı konulacak. Yeni bir devlet doğuyor zaten. Seyit Bey diyor ki, "Muhtemelen, Anadolu'da bir yerde olacaktır. Kuvvetle bir ihtimal Ankara olacaktır." diyor. Bu, Ankara'nın 1923 yılının Ekim ayında, Başkent oluşundan aşağı yukarı 15-16 ay önce sarf edilmiş bir sözdür.

Ankara nihayetinde başkent oluyor. Tabii, başkent olması'nın ardında pek çok neden var. Bir de son yıllarda şöyle bir şey var, hep gündemimizde bizim: Bazı çevrelerden bir "İstanbul-Ankara" ikilemi yaratıldı, bu kültürel bir ikilemle çıktı ortaya.

Niyetleri, amaçları bilemem; duygusal da yaklaştığımı sanmıyorum; aslında İstanbul'la Anadolu arasında bir ikilem varsa, bu zaten Cumhuriyet'ten çok öncedir. Cumhuriyet, elimizde kalan imparatorluk bakiyesi bu coğrafyada mevcut bütün ikilemleri ortadan kaldırmak için tesis edilmiş bir rejimin adıdır. İstanbul da bizimdir, Antalya da bizimdir, Diyarbakır da, Van da, Artvin de bizimdir, Ankara da bizimdir. Elimizde kalan, sığılabileceğimiz son yurt parçası burasıdır. Ulus devlet ideolojisi üzerinden kurulan Cumhuriyet'te öyle bir merkez olmalıdır ki, bütün yollar oraya çıksın, oradan o yollardan her yere ulaşılsın. Sonunda Ankara başkent olmuştur, tercih o yönde tecelli etmiştir ve doğru da olmuştur.

Başkent olduktan sonra Ankara nasıl bir şehre dönüştü? Size, izleyeceğiniz fotoğraflar eşliğinde bunu anlatmaya çalışacağım.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Ankara, Gar'dan başlar.

Angora. - Station de Chemin de Fer.

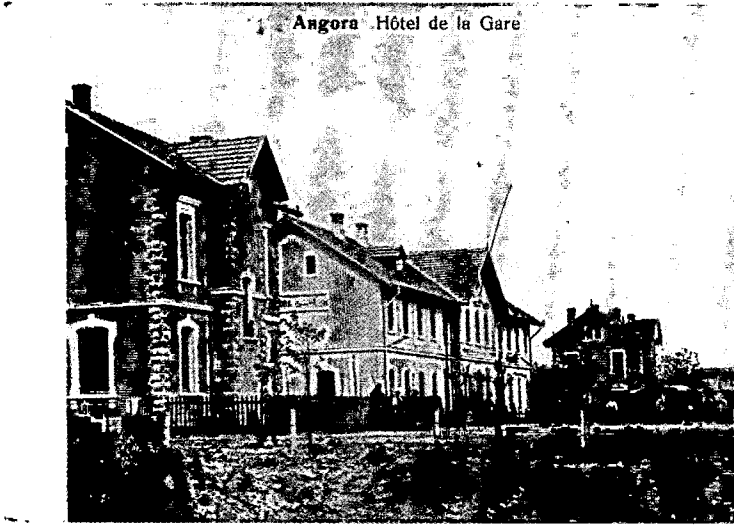
Biliyorsunuz tren Ankara'ya 1892 yılının Aralık ayında geldi.

Tiyatrocu Ahmet Fehim Efendi Kale'yi beyaza boyamış, orada koskocaman bir Osmanlı arması dikilmiş, neden? Çünkü Vali Abidin Paşa öyle istemiş. Diyor ki Abidin Paşa: “Garda, trenden inen, kapının önüne çıktığında, bütün şehri görsün.”

Şehir o zamanlar, sadece Kale ve Kale'nin eteğine yapılmış birtakım evlerden ibaret. Gerçekten de görülüyor, ama bundan memnun olmayan bir kişi var, Osman Hamdi Bey'in küçük kardeşi Halil Ethem Bey. Afet İnan'a bir hatırasını anlatmış, “O kafiledé ben de vardım. Trenden indim, çıktım bir baktım, koskoca Kale badana edilmiş, utandım, ‘bu ne kepezeliktir?’ dedim” diyor. Hiç hoşuna gitmemiş gerçekten. Kale, durup dururken boyanır mı? Olacak iş mi? Evet, böyle bir istasyon binası. Bu eski Gar binasıdır.

Biliyorsunuz 1930'lu yıllarda yıkıldı, yerine Şekip Akalın'ın 1937 yılında inşa ettiği bugünkü Gar binası yapıldı.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

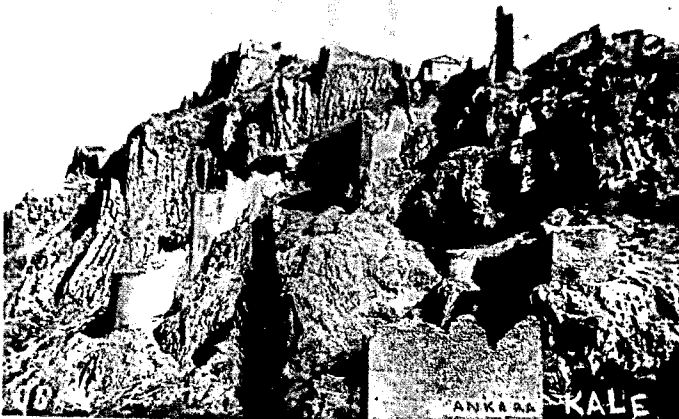

Bundan sonraki resme geçelim.

Garda indiniz, kapıdan çıktınız. Solda otel var, bu bina duruyor, sergi salonu olarak kullanılıyor bugün. Sağ tarafta da, Hakan Kaynar bugün söz etti, Fikriye Hanım'ın yatak odası, Atatürk'ün yatak odası, işte şu binada duruyor; Atatürk Müzesi'dir bugün.

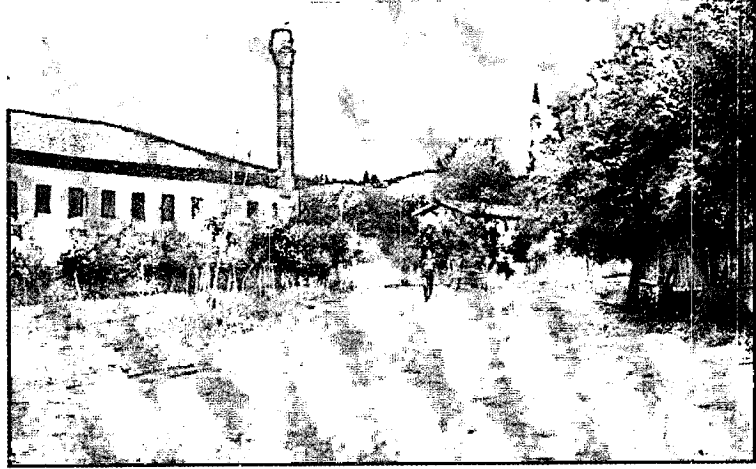
Gar önündeki meydan, bugün "19 Mayıs Meydanı" adını taşır. O zaman gördüğünüz gibi burası, topraktan, sonra Arnavut taşıyla döşeniyor, sonra asfaltlanıyor.

Buradan şehre gidiliyor. Şehir, işte, Ankara Kalesi.

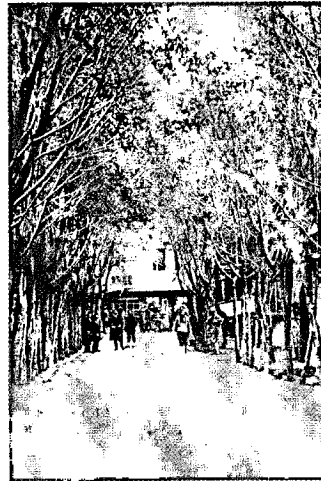

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Ankara'nın bir ucu Kale'ye eğer, bir ucu da Gar o zaman. Kale'ye gitmek için ne yapacağız? Birtakım yollardan geçeceğiz. Osmanlı döneminden kalma kartpostallarda da, şimdi hiç-biri ortada olmayan bazı yapıları görüyoruz.

Iulianus Sütunu burada duruyor, sonradan bulunduğu yerden kaydırıldı, 1930 başlarında. Şu tarafta ağaçların arkasında Hükümet Konağı vardır. Şurada solda bir bina var, yıkılmıştır, yerine Başvekâlet ve Maliye Vekâleti binaları gelmiştir. Maliye Vekâleti hâlâ orada.

Burası, Millet Bahçesi'ne giden yol, bugün "100. Yıl Çarşısı" var Ulus'ta. İşte, orası. Çarşı, bu bahçenin yerini almıştır. Cumhuriyet yıllarında "Şehir Bahçesi" adını alacaktır. Özel İdarenin dükkânları gelecektir önüne, Ankaralının gelip neflendiği, oturduğu, sohbet ettiği bir bahçeye dönüşecektir. Buraya "Karaoğlan" deniliyor. Ulus Meydanı'ndan başlar Karaoğlan, Birinci Anafartalar Caddesi'nin sonunda biter.

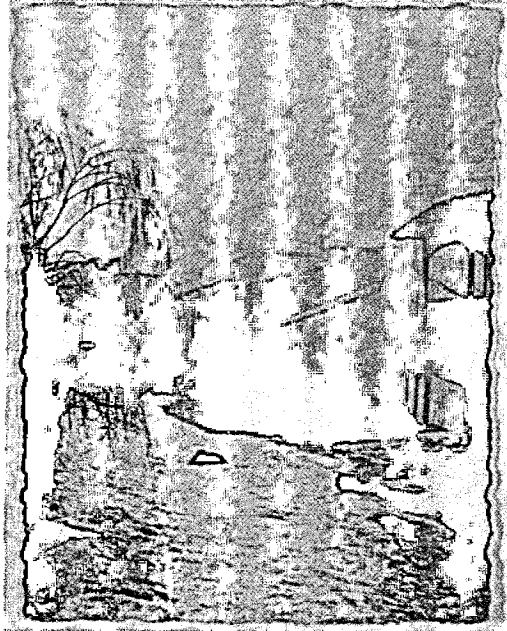
Ankara'nın atardamarlarından biri de Balık Pazarı'dır.

TURAN
TANYERİN
KONUŞMASI

Balık Pazarı, bugünkü Anafartalar Caddesi'nin orta yerinde. İşte, çarşımız burası bizim. Bu fotoğraf 1900'lü yıllardan kalma, eski şehrin çarşısının nasıl bir çarşı olduğunu anlatıyor.

Burada da Bent Deresi.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Bent Deresi'nin yanında yerleşim vardır, yukarıda da Kale. Cumhuriyet Dönemi'nin 1923 sonrasında yine İstasyon binası.

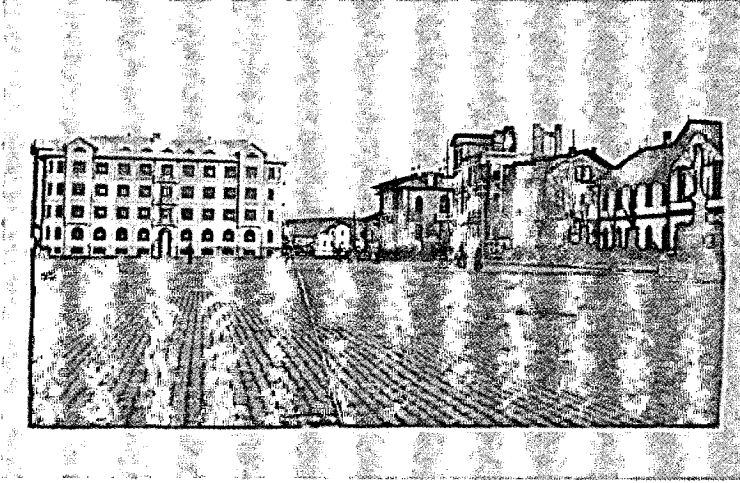
Ben, şöyle bir yol izliyorum sizlere bu resimleri sunarken: İstasyon Caddesi'nden geçip, Ulus Meydanı'na geleceğiz.

O zamanki adlarını söylemeyeyim, bugünkü adıyla söyleyeyim, uzunca bir Anafartalar Caddemiz var. Ulus Meydanı'ndan başlar, eski belediye binasının önünden kıvrılır, biraz gidilir, Çıkrıkçılar Yokuşu'nun yanından geçilir. Eski Adliye binasının önüne gelinir. Sonra karşımıza bazı yapılar çıkar. Sağdan Denizciler Caddesi iner, soldan Anafartalar Caddesi devam eder ve Samanpazarı'nda Kurşunlu Cami'nin orada sona erer.

İlk önce, Anafartalar Caddesi güzergâhında 1923-1938 yıllarında şehir nasıl şekillendi, onu göstereceğim.

İstasyonda indik, meydana çıktık.

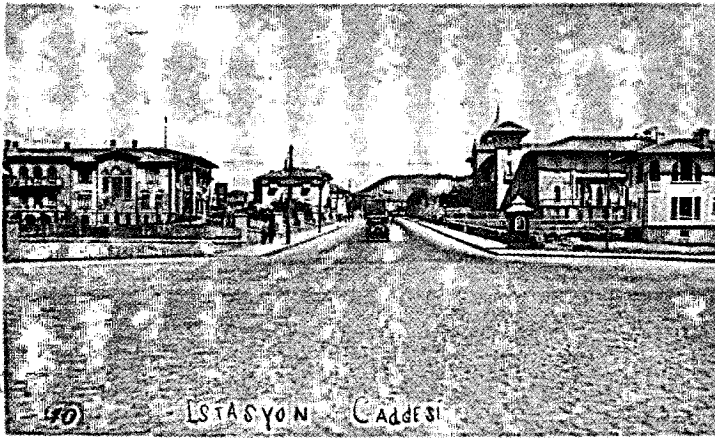
Eski yapılar duruyor. Burada Mimar Kemalettin Bey'in yapılarından biri duruyor. Devlet Demiryolları Genel Müdürlüğü olarak kullanılmıştır. Sonraki yıllarda, 1947 yılında Maarif Vekâleti binası yanınca, bir süreliğine Maarif Vekâleti buraya taşındı. Şu anda boş burası, galiba Devlet Demiryolları'nın Böl-

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

ge Müdürlüğü'ydü. Geçenlerde önünden geçtim, şöyle camlarına baktım, dokundum, bir karış toz var, kir var, öyle bakımsız duruyor orası, maalesef öyle.

İstasyondan çıktık, bu caddeden yürüyoruz.

Gördüğümüz gibi sol tarafta Vedat Tek'in İkinci Meclis binası, bugün Kültür ve Turizm Bakanlığına aittir. 1924'te inşa edildi.

Karşısında Ankara Palas var.

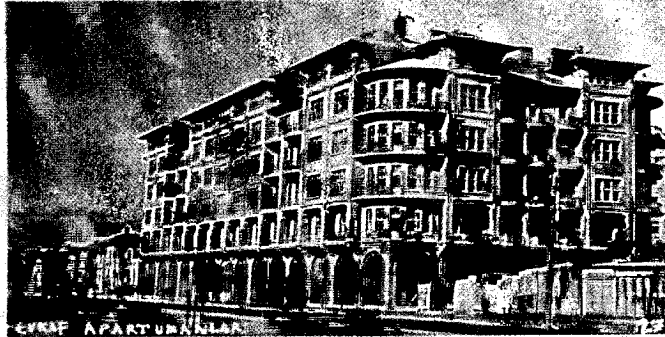
TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Şurada da evkaf evleri var.

İstanbul Caddesi sağ taraftan gidiyor, bu evlerle birlikte, şimdiki Garanti Bankası'na doğru uzanan bir cadde burası. Bunlar, Arif Hikmet Koyunoğlu ve Vedat Tek'in yapmış olduğu 13 binadır. 1925 sonrası yapımlarına başlandı, 1929'a kadar tamamlandı hepsi. Bu evlerden birinde Kılıç Ali ikamet etmiştir. Anadolu Ajansı'nın, İş Bankası'nın ilk yönetim yerleri buradadır. Amerikan Büyükelçiliği'nin ilk binası buradadır. Bu yapıların hiç biri şimdi yok. Bunlar yıkıldı, yerlerine Merkez Bankası'nın ek binası, Stad Oteli falan geçti.

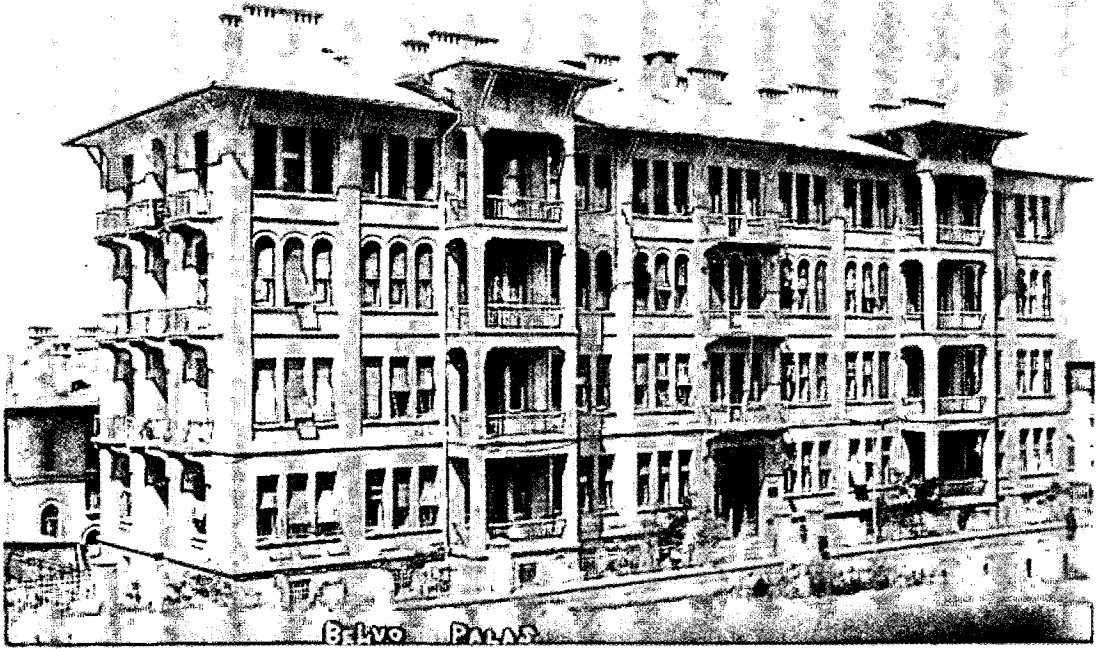
İleride de sağda, inşaat halinde Mimar Kemalettin Bey'in ikinci Evkaf Apartmanı duruyor. Onun inşaatı, 1930'da, ölümünden sonra tamamlanacaktır. İşte bu bina, tamamlanınca böyle olacak.

Şimdi Devlet Tiyatroları Genel Müdürlüğü kullanıyor. Muh-sin Ertuğrul Bey, 1948 yılında Ankara'ya Genel Müdür olarak geldiğinde bu apartmanda bir depo bulmuş, tıka basa dolu, bir sürü eski eşyayla filan. Sonra planları çıkarttırmış, depo olarak kullanılan yerin aslında Mimar Kemalettin Bey tarafından bir tiyatro salonu olarak projelendirildiğini görmüş. Hemen boşal-tıyor orayı. Küçük Tiyatro oluyor. Tiyatro dergisinin ilk sayısın-da, Mimar Kemalettin Bey'e de açık bir mektup yazıyor, "Çok teşekkür ederiz size Kemalettin Bey, bizi ihya ettiniz, bize bir ti-yatro salonu hediye etmişsiniz" diyor. 18 yıl sonra burası tiyat-ro salonu olarak hizmete girebiliyor. Bunlar, büyük insanlardı.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

İstanbul Caddesi'nden ayrılmadan önce, yıkılan, yok ol-muş bir binayı da görmenizi arzu ettim, Belvü Palas.

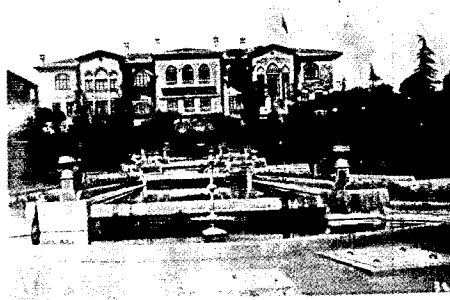
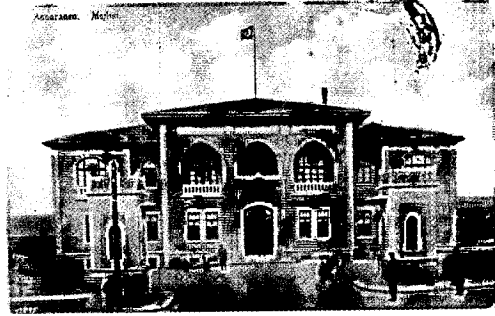
Hatırlıyorum, benden büyükler, Güven (Dinçer) ağabeyi-miz çok daha iyi bilir buraları. Belvü Palas, oteldir. Başkent ol-duktan sonra Ankara'nın nüfusu hızla arttı. 3-4 yıl içerisinde

TURAN
TANYERİN
KONUŞMASI

Ankara'nın nüfusu, 20.000 den 70.000'e falan yükseldi. Tabii, bu durum mesken sıkıntısını da beraberinde getirdi. Memurlar geliyor, işçiler gelmeye başlıyor, çünkü bir şehir inşa edilecek, nüfus hızla artıyor. İnsanların barınacakları yerler gerekli, evler yapılıyor. Belvü Palas da aslında bir apartman olarak düşünülmüştür. Bekârlara oda oda kiraya verilmesi düşünülmüştür. Birinci Vakıf Apartmanı budur. İkincisi, İstanbul Caddesi'nin sonunda olandır, demin gördüğünüz. Üçüncüsü de Anafartalar Caddesi'ndeki Vakıf Apartmanı'dır. Belvü Palas da yok, yıkıldı, Merkez Bankası işgal etti oraları.

Şimdi, İstanbul Caddesi'nden ayrılıyor, tekrar İstasyon Caddesi'ndeyiz. Solda, İkinci Meclis Binası.

Eski bir dönemin renkli kartpostalından izleniyor. Burayı da geçtik.

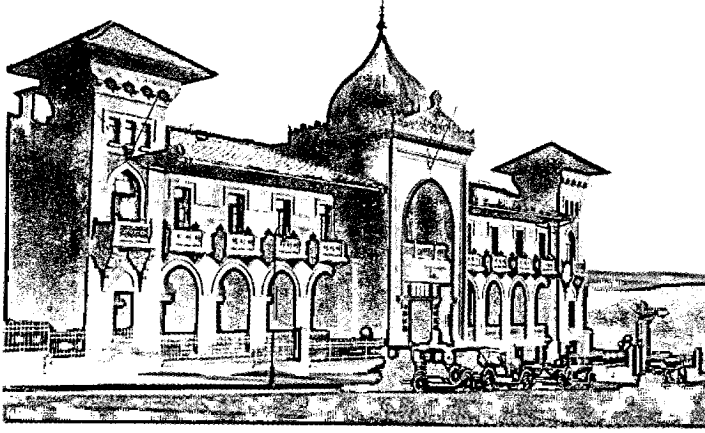
Burası, Meclisimizin arka tarafı, bahçesi.

Bahçe, halkın gelip oturduğu, sohbet ettiği, resim çektirdiği, ilk ziyaret edilen yerlerden biridir. Ankara-

lılar, dışarıdan gelenler, hemen buraya koşarlar. Çok güzel bir havuzu var, çok güzel bir bahçesi var. Şimdi ne hâldedir bilmiyorum, yıllardır gitmedim. Minibüs Garajı mı? Evet, yani demek ki bir işe yarıyor!

Oradan geçtik, onun karşısında Ankara Palas var, üç mimar değiştirmiştir.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Son mimar Kemalettin Bey'di, merdivenleri yapılırken, otel odasında kalp krizi geçirdi, vefat etti. Modern Ankara'nın, Cumhuriyet Ankara'sının görkemli ilk oteli. Devamlı sıcak suyu var, ilanlarda öyle deniliyor. Her odaya telefon konulmuş, çok güzel bir yer. Burada balolar tertip ediliyor. Ankara Palas, oturup saatlerce konuşmamız gereken bir mekândır, hikâyesi çoktur. Cumhuriyet baloları 1929 sonrası hep Ankara Palas'ta yapılır. Ankaralılar, diplomatlar, orada buluşurlar. Hakan Bey'in konuşması sırasında da geçti, Mustafa Kemal Paşa, genç bir subayın düğününe gitmiş, gelini almış, subayı almış yanına.

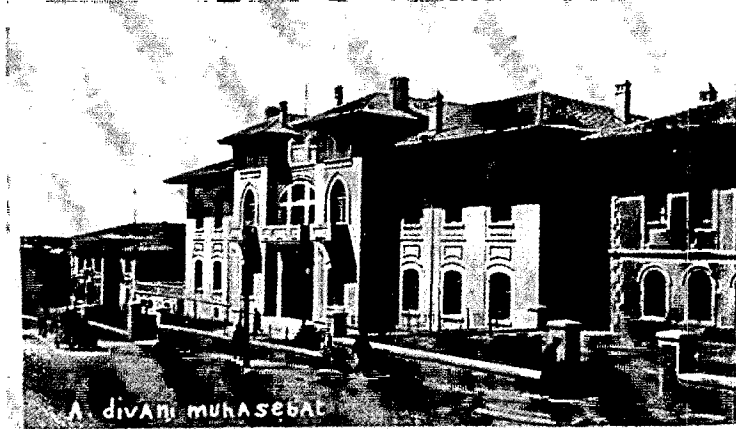

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

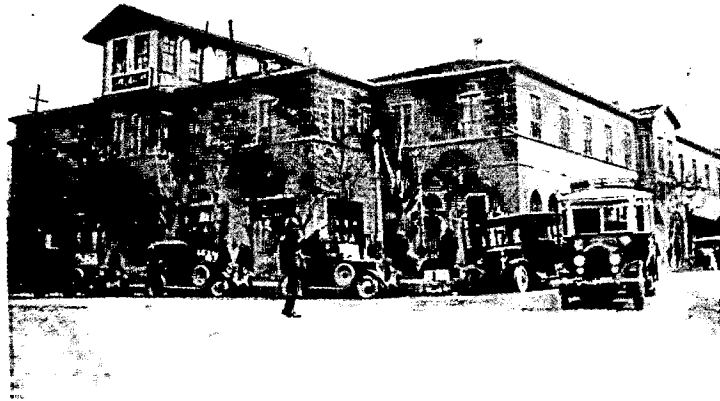
TURAN
TANYERİN
KONUŞMASI

Mustafa Kemal Paşa çok seviyor düğünlerde bulunmayı. Hele subay evlendi mi, hemen koşuyor gidiyor, orada bulunuyor.

Ankara Palas'ın karşısında, Büyük Millet Meclisi, biraz daha yukarıda Sayıştay binası var. Bu, ilk şekli, İsviçreli Mimar Ernst Egli sonra bunun dış cephesini değiştirdi, bu bina duruyor.

Geldik, Taşhan'a.

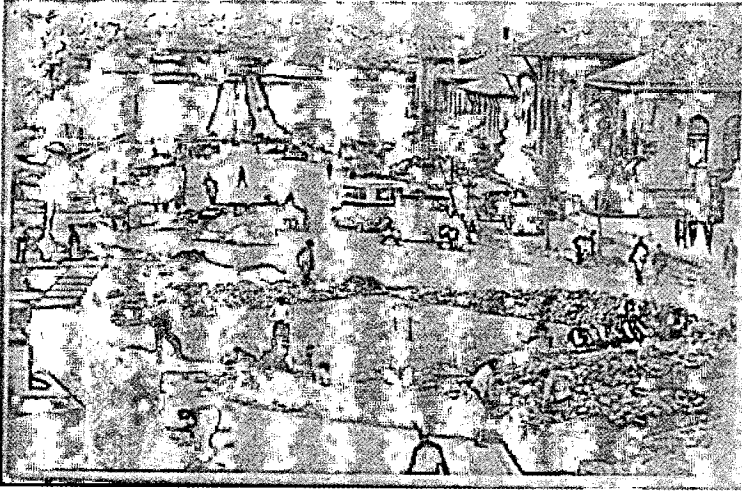

Cumhuriyet yıllarına taşan yaşamıyla bambaşka bir fenomendir. Ne kadar anlatılsa nokta koyamazsınız. İsmail Hakkı

Bey, Şehir Mektupçusu, Keskin Kaymakamlığı da yapmış. Abidin Paşa zamanında buranın arazisini alıyor ve ilk modern hanı yapıyor. Daha önce başka hanlar var, ama onlar eski, Taşhan ise, biraz modern bir han. Cumhuriyet yıllarından bir görüntüsü. İsmail Hakkı Bey'in oğlu Cemal Bey, burayı daha modern hâle getiriyor. Sonra, başka fotoğraflarda Taşhan'ın nasıl bir hikâyesi olduğunu göreceğiz.

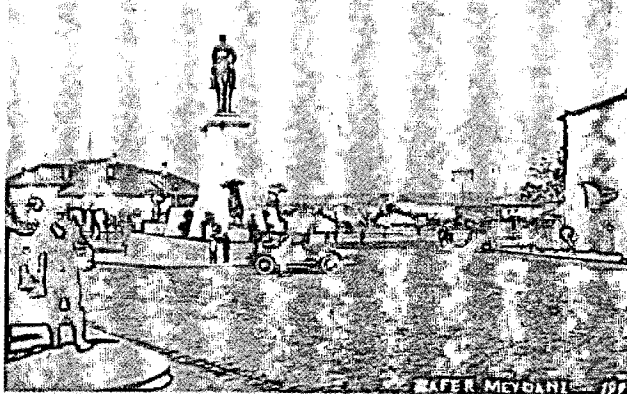
TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Ulus Meydanı'na geliyoruz.

1927 yılında Zafer Anıtı yerini almış. 1927 sonrası Ankara, Meydan yeniden düzenleniyor.

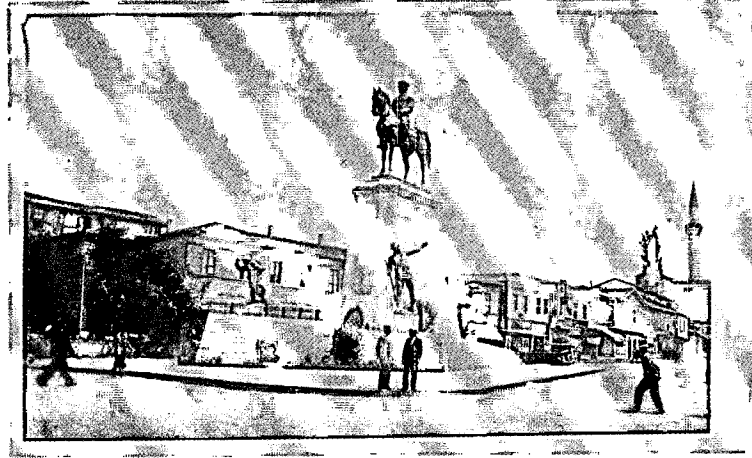
1930 yıllarının başı. Bu defa, arkadan görüyoruz Anıtı.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Yavaş yavaş Anafartalar Caddesi'nden yürümeye başlıyoruz. Taşhan'ın köşesi gözüküyor şurada.

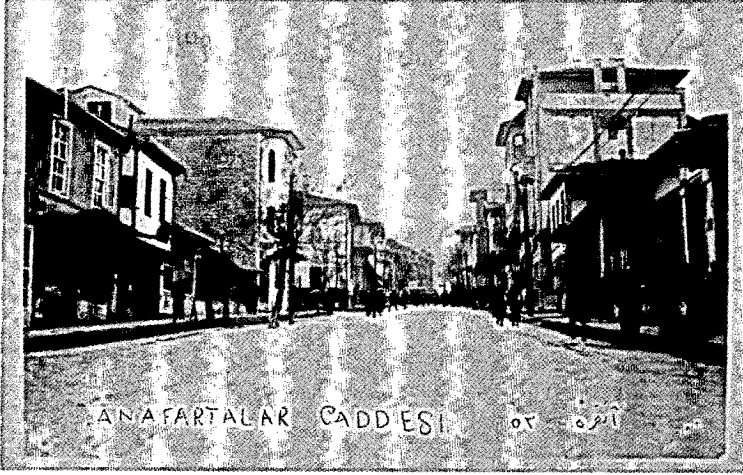

Evet, Taşhan burada, Anıtımız burada. 1931 yılında Yeni Sinema Kulüp Sineması'yla birlikte Ankara'nın ilk sinemalarından biridir. Burası, Karaoğlan, burası Ankara'nın kalbi, diyelim. Zincirli Cami'nin minaresi de gözüküyor. Biraz daha yürüyoruz, Anafartalar Caddesi'nden. Bu görüntüler 1927-28 yıllarından, çünkü bazı yapıları fotoğrafları okumaya başladığımızda, onların yıllarını da yaklaşık olarak çıkartabiliyoruz.

Bakın, burada Zincirli Cami'nin minaresi görülüyor, şu ikinci minare de şimdi olmayan bir cami var, Kuyulu Camii, Kuyulu Kahve'nin bulunduğu yerde, Hacıbayram yolunun hemen girişidir orası.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Yunan bayrakları görünüyor.

Birkaç yıl önce savaşmışız; ama, sonra dostluk, Venizelos Ankara'ya gelmiş. 1930 yılı Ekim ayı. Bayraklarla süslenmiş burası, Zincirli Camii, Yeni Sinema şurada, sağda İstanbul Pastanesi'nin köşesi gözüküyor, başka bir fotoğrafta tamamı-

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

nı göreceğiz. Anafartalar Caddesi'nden yukarıya doğru yürüyoruz şimdi.

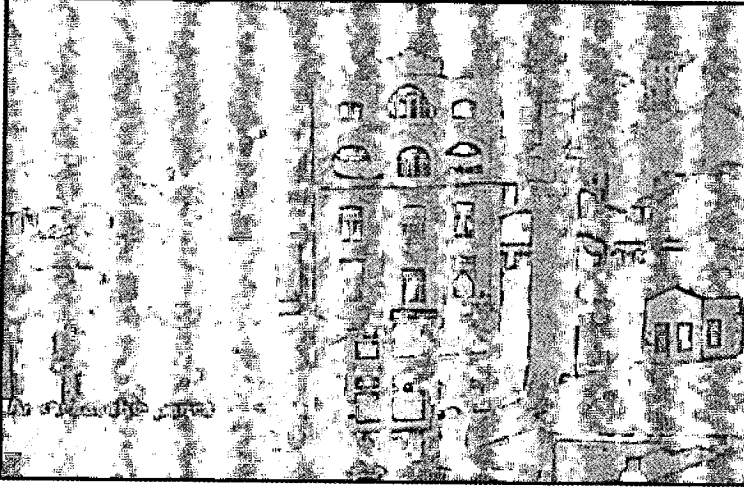
XVII. yüzyıldan kalan Zincirli Camii, geçtik, hemen sol tarafta Hacıbayram'a giden bir yol var, işte o yol.

Bakınız, sağdaki yüksek apartman yerinde duruyor ve yıkılan Kuyulu Camii. Kuyulu Kahve vardır, aydınların, mebusların, gazetecilerin gelip sohbet ettikleri yer şuradadır. Büyüklerimiz hep anlatırlar, yazarlar burayı. Sonra yıkıldı, bunlar yok oldu. Köşeye Gima'nın bulunduğu bina yapıldı. Sonra uçak düştü 1963 yılında oralara.

Bakın, biraz daha uzak cepheden gözüküyor Kuyulu Cami'nin minaresi.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Şurası Hacıbayram'a giden yol. Hep eski yapılar tabii, bunların bazıları yok şimdi.

Yine başka bir cepheden aynı yerler, önündeki büyük yapı da duruyor biliyorsunuz, şimdi Defterdarlık, Maliye Bakanlığı kullanıyor bu yapıyı. Zincirli ve Kuyulu camilerin minareleri...

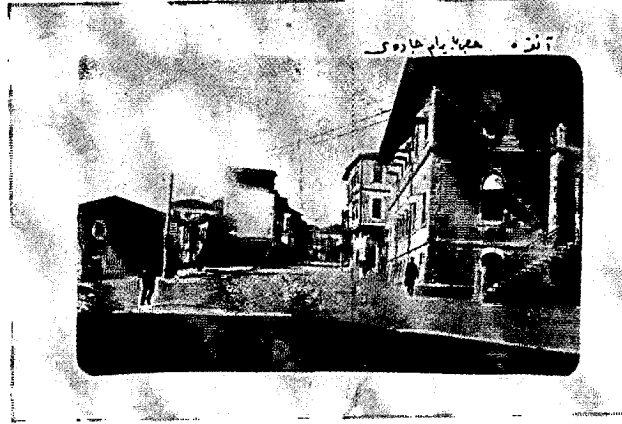

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

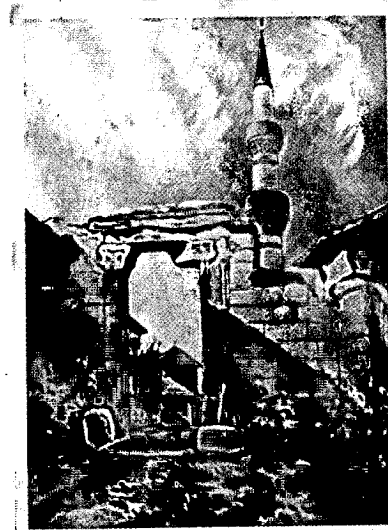
Kale yukarıda, o kadim Kalemiz bütün heybetiyle bizi bekliyor.

Hacıbayram'a doğru gidiyoruz, İlbeyi, yani Hükümet Caddesi üzerinden.

Şimdi Ulus Otel'i'dir, burası, sağdaki yapı. 1920 yılında yapılmıştır. Yaptıran kişi borcunu ödeyemiyor galiba, Vakıflar İdaresi alıyor burayı. Bir ara Anafartalar Polis Karakolu olarak da kullanıldı; ama Cumhuriyet döneminin başında başka bir kimliği vardı. Şeriyeye Vekâleti ikinci katta, Adliye Vekâleti bi-

rinci kattaydı. Zemin katında da *Tan* gazetesini çıkarıyordu Trabzon Milletvekili Ali Şükrü Bey. Bir Turing kartından izliyoruz, iki kültürün bir araya geldiği yer.

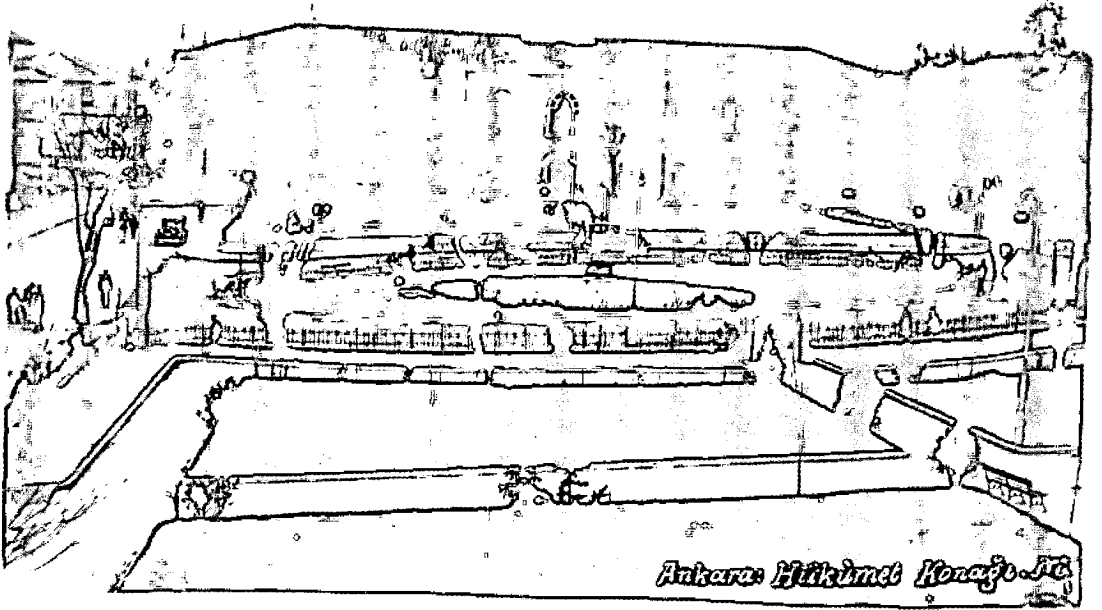
Angora.
Ruins of the Temple of Augustus
The Monument of Augustus
Minaret of Angora

Bir Zen mabedi üzerine kurulmuş Roma tapınağı. Büyük Augustus'un siyasi vasiyetnamesi Latince ve Yunanca olarak duvarlarında yer alır. Arkada da Hacıbayram Cami'nin minaresi gözüküyor, canlandırma kartpostalında.

Hacıbayram'a değil de soldan aşağıya bir sokak iniyor, oradan geniş bir meydana varırsınız.

Toprak altı, Roma'dır. Ankara, eski bir Roma şehridir, büyük, önemli bir Roma şehridir. Yapılan kazılarda, hamamlar olsun, yollar olsun, 1998'de de biliyorsunuz büyük bir cadde ortaya çıkarıldı, hamam var Çankırı Caddesi'nde, tiyatro var Bentderesi'nde, büyük bir şehir. Afif Erzen Bey, *İlk Çağda Ankara* kitabında Galatya eyaletinin merkez şehri Ankara'yı etraflıca

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

anlatır. Ama Roma şehrinin üzerinde, 1897 yılında yapılan Vilyet Binası var, havuzu önünde. Şu arkada, sol tarafta bir bina var görüyorsunuz. Ankara Hukuk Fakültesi mezunları, biz avukatlar için anlamlı bir fotoğraf bu. Neden? Çünkü orası Telgrafhane binası, ama sonradan bizim mektep binamız olmuş. Birinci Meclis binası, ilk sınıfın okuduğu yer. 1926 yılına kadar orası, fakat 1926 yılında ikinci sınıf açılınca, yeni öğrenciler de söz konusu olunca, o kalabalığı nerede okutacaksınız? O kadar öğ-

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

renci var. Dolayısıyla taliplisi çok Telgrafhane'yi Ankara Adliye Hukuk Mektebi'ne veriyorlar. 1926 yılından itibaren kız öğrencileri de var. O yıl üç kız öğrencisi olmuş fakültemizin. Birkaç yıl Telgrafhane'de kalıyoruz. Telgrafhane binası da yıkıldı, fotoğraflarda kaldı.

Telgrafhane'de çekilmiş bir fotoğraf. İlk mezunlarımız. Burada kimler var, ön sırada Cemil Bey. Cemil Bilsel, İstanbul'dan gelmiş ve Ankara Hukuk Mektebi'nin başına geçmiş. Yanında Mahmut Esat Bozkurt var. Bakınız, burada Veli Saltık Bey, ilk

dersimizi veren hocamız. Medeni hukukçu. Sonra Ahmet Ağa-oğlu oturuyor. Bakın, şu kişi, bir başbakanımızın babası, Adli Tıp Profesörü Fahri Ecevit... Ankara Hukuk Mektebi, büyük bir devrimdir; onu söylemek isterim. Bu duygusal bir şey değil. Fakülte olarak düşünülmüştür; bir. İkincisi, öğretmenlerin unvanları "profesör"dür. İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nin öğretim üyelerinin unvanları hâlâ "müderris"ti. Bize, daha ilk günden itibaren "profesör" unvanıyla hocalarımız ders vermişlerdir. Cumhuriyet'in yeni hukuk temelini burada atılacağını açış konuşmasında Mustafa Kemal Paşa söylemiştir. 1927-28'de ilk mezunlar, profesörleriyle birlikteler fotoğrafta. Kız öğrenci aralarında yok gördüğünüz gibi. Kız öğrenciler bir yıl sonra girdiler, maalesef onların böyle bir okul fotoğrafını bulamadım; ama bir piknik fotoğrafı var.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

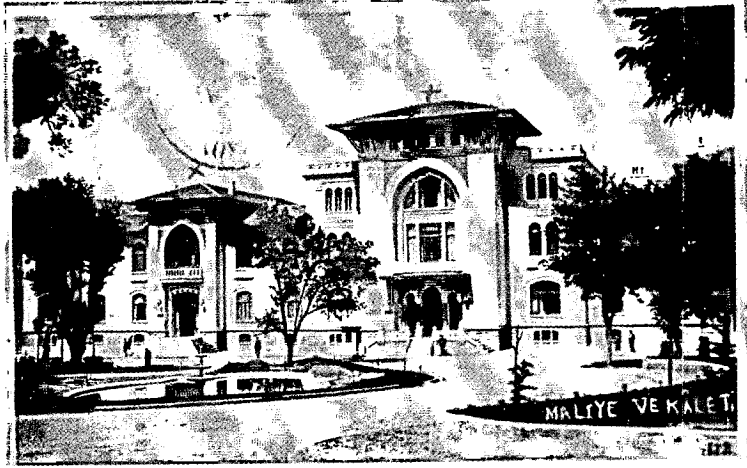

1927 yılında Mayıs ayı, Hıdırellezin ilk günü, herkes nereye koşar? Hatip Çayı'na koşar, Kayaş'a gider. Cemil Bey, kız öğrencilerini de almış –üç öğrenci– cici cici giyinmişler, Hatip Çayı'na gitmişler, zamanın modern Ankara'sında piknik yapıyorlar; mesire yeri değil artık, piknik yeri orası! Ama hangisi Melahat Hanım, onu çıkaramadım. Bir değişik fotoğrafını bulursam iyi olur Melahat Ruacan Hanım'ın 1928-29 öğretim döneminde okulu birincilikle bitirmiştir. İlk bayan Yargıtay üyemiz.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Geçiyoruz, tekrar Hükümet Meydanı'na geldik. İşte Maliye Vekâleti ve Başvekâlet binaları burada.

Hacıbayram'dan ayrılıp, bakın şu sağdaki köşeden, Anafartalar Caddesi'ne çıkıyoruz.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

Sol tarafta birtakım yapılar var. Şurada bir tabela var, okuyamayabilirsiniz, Cerrahzade Kadri Diş Tabibi, Soyadı Kanunu çıkınca Kadri Cerrahoğlu olur. Meşhur tango bestecimiz. Zehra Eren var, tango şarkıcısı, kontralto bir sesi vardır, onun eşidir Kadri Bey. *Emel, Anneme, Sarhoşum Sarhoş, Simsiyah Bakışların* tangolarını bestelemiştir. Çok güzel tangoları vardır. Onun muayenehanesi buradaymış meğer. Ben de elimde büyüteç, okumaya çalışıyorum fotoğrafı, tabelalardan yola çıkıp, kim nerede, hangi esnaf varmış, vesaire; merak işte. Burayı keşfettim sonunda, Kadri Bey'in muayenehanesini buldum. 1930 yılının telefon rehberinden baktım, adres olarak da Karaoğlan, Anafartalar Caddesi... Orayı gösteriyor.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Kadri Bey'in muayenehanesinden çıktık, yürüyoruz...

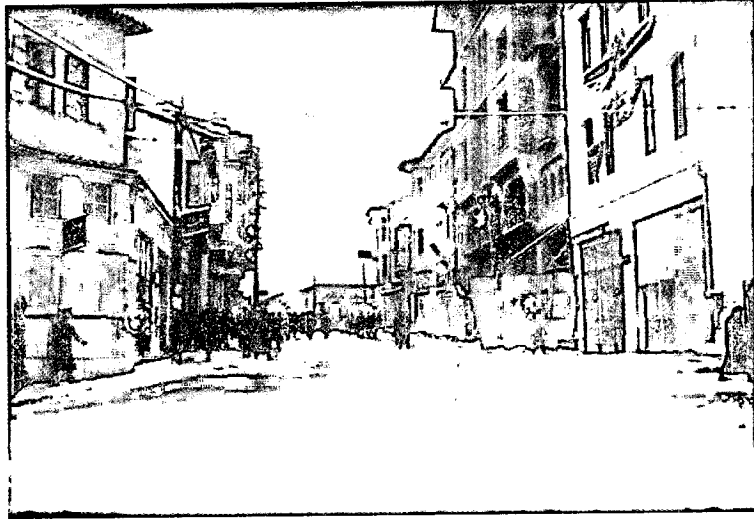
Sağda, Büyük Apartman. Adı öyle apartmanın: Büyük Apartman. Zamanında Ankara'nın en şık apartmanlarından biridir. Ve bugün duruyor, neyse yıkmadılar. Halil Naci

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Mihçioğlu'nun kırtasiye dükkânı buradaydı. Güven ağabey, siz iyi bilirsiniz burayı, yanında Atlas Mağazası vardı.

Ceyhun Atuf Kansu, çok güzel anlatır bu tarafları, çocukken nasıl dolaştığını buralarda... Mihçioğlu'nun dükkânının önüne gelirlermiş, "Vitrine bakmaya doyamazdık, ne güzel kalemler, boya kutuları, elişi kağıtları vardı orada" diyor. Bu fotoğraf, 1940 yılının başından. Devlet Demiryolları Meslek Lisesi'nden iki öğrenci, o zaman piyasa yeri Anafartalar Caddesi, fiyakalı bir şekilde orada dolaşıyorlar. Büyük Apartman'ın altı orası.

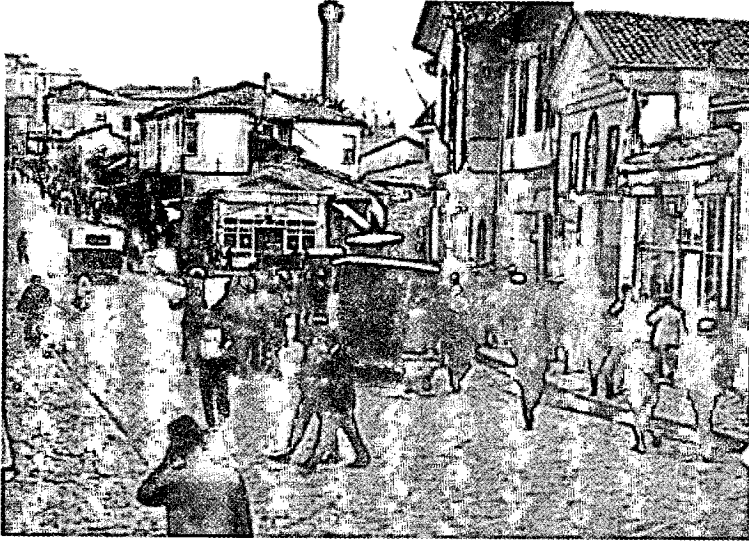
Bu fotoğraf, 1927, 1928 yıllarından galiba. Çünkü, Büyük Apartman yapım aşamasında. Bu fotoğrafı daha sonraya aldım. Zira, 3-4 fotoğraflık bir hikâye dizimiz var aynı yıllardan. Hemen soldan kıvrılıyoruz Anafartalar Caddesi'nde. Köşeden

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

başlayarak, şimdi bir kooperatife verilmiş, Belediye Binamız vardı bizim, Nezih Eldem Bey'in 1949'da yaptığı. Ama 1949'a kadar o tarafa pek dokunulmamıştır. Anafartalar Caddesi'nin bir yanında çok güzel yapılar vardır, ama bir yanı işte böyle barakalar filan diyebileceğim çok eski, ahşap yapılarla doludur.

Şimdi buradan dönüyoruz, hemen onun devamı, bakın şurada, sağda köşede cumbalı bir yapı var.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

İşte, Nevzat Tandoğan orada, görev başında, oradan yönetiyor Ankara'yı. Nevzat Tandoğan, Ankara'nın uzun yıllar Belediye Reisi, Valisi, vasisi. Burası hep yıkıldı, kaldırıldı. Şu bina işte, cumbalı bina, Belediye Riyaseti.

İleride de Belediye Hali var. Biraz daha ilerliyoruz, aynı yerler.

Tam köşede, solda Memurin Kooperatifi var.

Memurlara taksitle kömür satılıyor, pirinç satılıyor, bulgur, fasulye satılıyor; böyle bir hizmeti var bu kooperatifin. Bū-

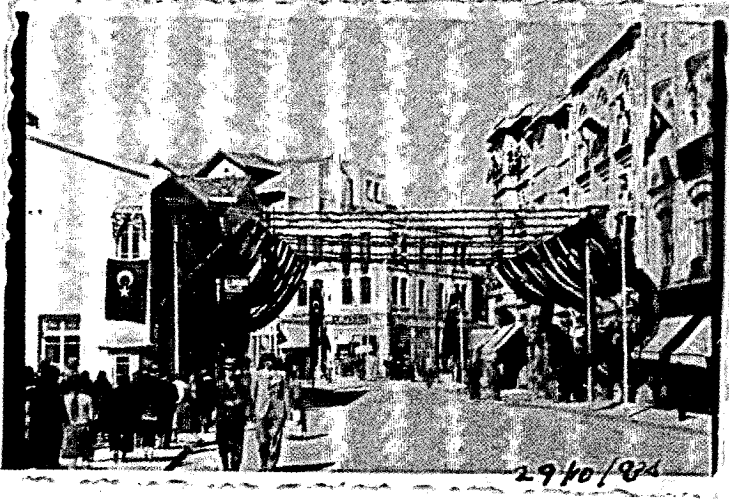
yük Mithat Paşa'nın kurduğu Emniyet Sandığı gibi bir fonksiyonu da var. Rehin karşılığı borç para veriyor.

Çıkırıçılar'a doğru yürüyoruz.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Aynı yerde bir bayram günü.

29 Ekim 1934 yılına tarihlendirilmiş Anafartalar Caddesi. Biraz daha yukarıya doğru, Çıkırıçılar yokuşu, Bedesten görünüyor yukarıda.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

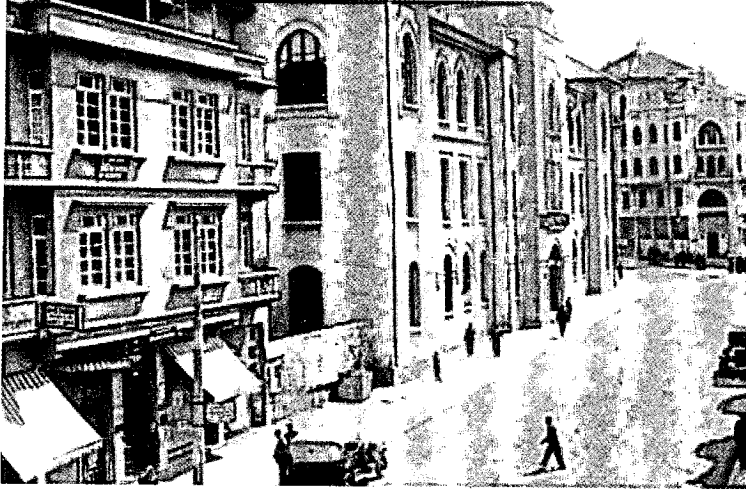
Evet, geldik Asrî Helâ'nın bulunduğu yere.

Cadde ortasında Asrî Helâ var. O zamanlar, Asrî Berber var, Asrî Fırın var, Asrî Fırın'ı da göstereceğim şimdi. Gerçek-

ten, bunlar çok önemli şeyler, Cumhuriyetimiz için modernliğin göstergeleri. Burası, Çıkrıkçılar'ın başlangıcı. İleride Mimar Tahsin Bey'in 1925-26'da yaptığı Adliye Vekâleti ve Ankara Adliyesi'nin bulunduğu yapı.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Avukatlık stajımı burada yaptım, herkes burada yaptı galiba. Şimdi Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından kullanılıyor. Evet şu köşeye geliyoruz. Şuradan, aşağıya doğru Denizciler Caddesi geçecek, Anafartalar Caddesi buradan devam edecek, köşe yapı, duruyor. Şurada Himâye-i Etfal kira apartmanı var, yanında da Himâye-i Etfal Cemiyeti yapısını görüyoruz.

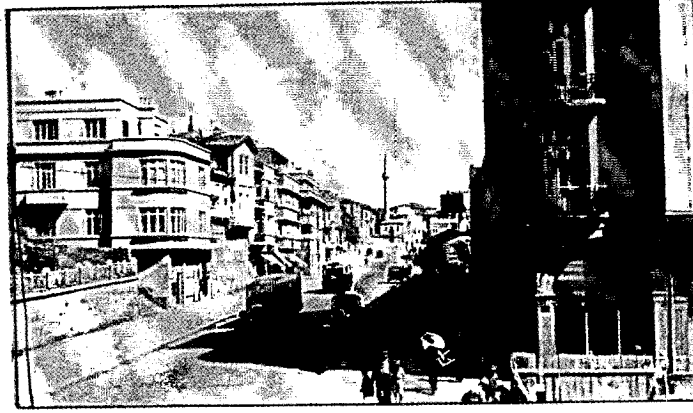
Ankara : Ziraat Bankası Umum müdürlüğü

Foto Celal

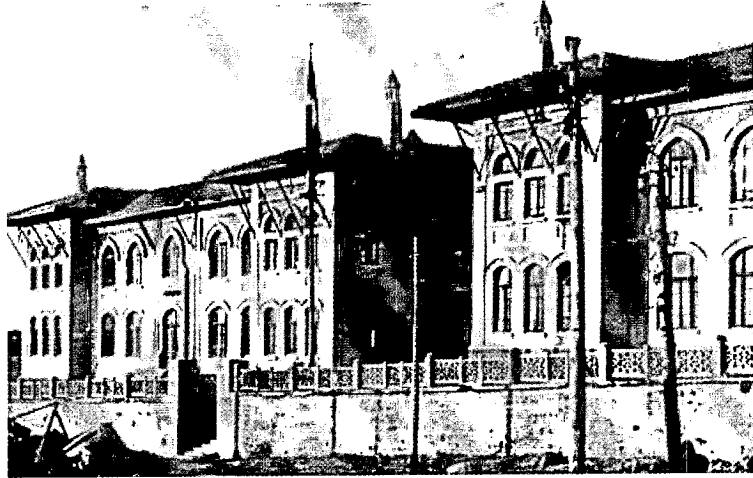
Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

sunuz. Himâye-i Etfal'e gelir sağlasın diye yapılmış bir yapıdır bu. Cemiyet'in kira apartmanı, Büyük Otel adıyla çalıştırıldı bir süre. Mimarı Arif Hikmet Koyunoğlu'dur.

Aynı fotoğrafta sol tarafta, köşede bir duvar görüyoruz, şimdi o duvarın gerisinde ne var, onu göreceğiz. İkiz Mektepler. Mimar Mukbil Kemal Bey'in tasarımı. Niye İkiz Mektepler?

Latife Hanım'ın ve Gazi Mustafa Kemal Paşa'nın adlarını taşıdıkları için öyle. Ama fırtınalı geçen bir beraberliğin sonunda adlardan biri yok oluyor. Latife Hanım yok artık.

Efendim, bu mekteplerimiz duruyor, şu anda Altındağ ilçesi içerisinde İlköğretim Okulu. Onarıldılar, güzel yapılar. Orhan Veli ve Oktay Rifat, bu mektepten mezunlar. Sonra Taş Mektep'e gittiler.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Burada Himâye-i Etfal'i görüyoruz.

Hasan Fehmi Ataç Apartmanı da yapılmış, 62 numaradır. Samanpazarı'na doğru geliyoruz, işte, şurada da Asrî Fırın var.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Tabela okunmuyor, ama ben büyütle okudum, Asri Fırınımız orada. Şurada da bir diş tabibinin tabelası gözüküyor. Tabii, bazı yapılar şimdi yok artık.

Salondan: Baş taraftaki duruyor.

Av. Turan TANYER: Evet, duruyor; ben, şu küçük yapıları kastediyorum.

Geldik, Samanpazarı'na, yani Anafartalar Caddesi yolculuğumuzun sonuna eriştik.

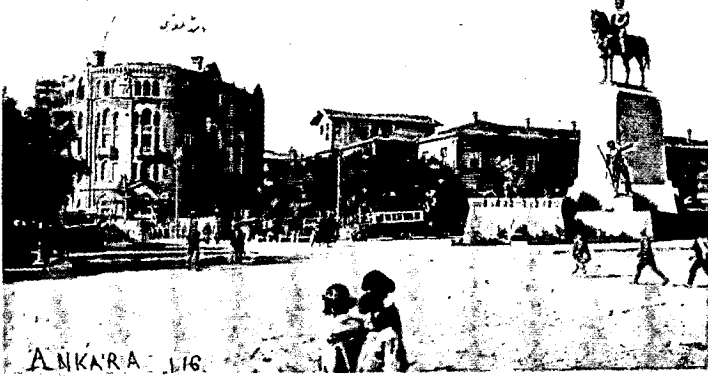

Kurşunlu Cami, 16. yüzyıldan kalmadır; yanında Nakşibendi Mektebi, adı öyle, ama aslında normal bir ilkokuldur orası. Bu adı almasının nedeni, Samanpazarı ve çevresinin, yukarıya doğru Atpazarı'na kadar, aşağıda Yahudi Mahallesi'ne kadar Ankara'daki en güçlü tarikatın, Nakşibendiye'nin güç alanı olmasındandır.

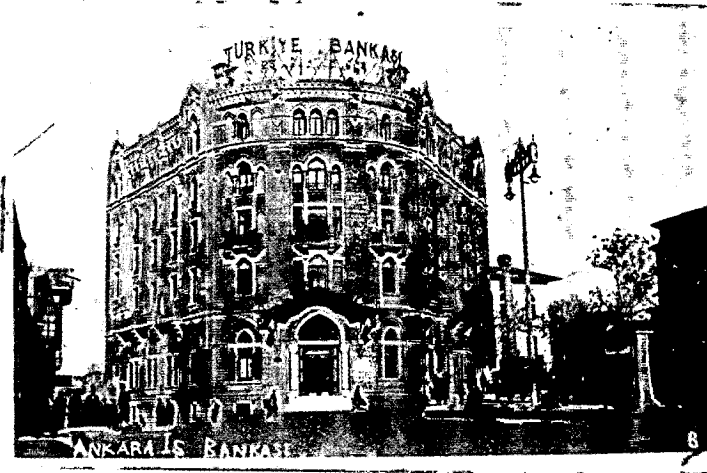
Burada bitiriyoruz Anafartalar Caddesi yolculuğumuzu. Yeniden Ulus Meydanı'na dönüyoruz. Ulus Meydanı'ndan, bugünkü adıyla Atatürk Bulvarı başlıyor ve Çankaya'da sona eriyor, bu güzergâhı izleyeceğiz.

Zafer Anıtı, Taşhan, İş Bankası, 1929'da bitmişti inşaatı, burada. Biraz daha ayrıntılı bakalım, Iulianus Sütunu yanında

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

duruyor, sonra bu sütun 30 metre taşındı, bugünkü yerine. İş Bankası'nın solunda bir kısmını gördüğümüz yer, Kulüp Sineması, sonra yandı.

Halk Sineması adıyla açıldı, sonra 1943 yılında yine yandı, bu sefer Park Sineması adıyla açıldı. 1960 yılında aynı yerde yine bir yangın, ama bu defa yanındaki Tabarin Bar yok oldu. Park Sineması'na ben yetiştim, siz Halk Sineması olarak biliyorsunuz değil mi Güven bey?

Güven DİNÇER: Park olarak biliyorum.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

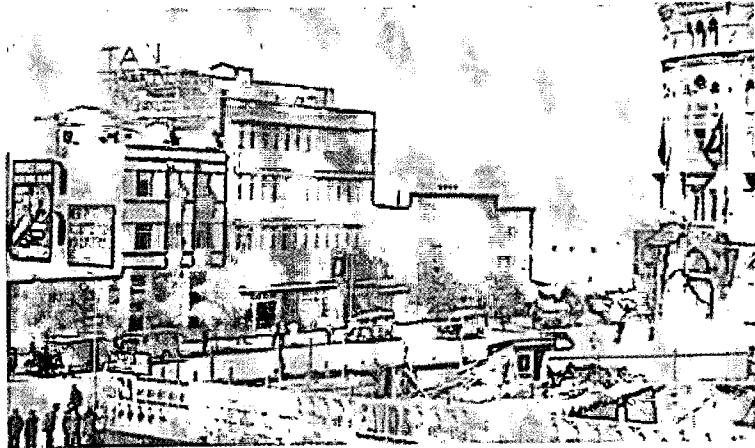
TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Av. Turan TANYER: Park Sineması olarak biliyoruz. Tanıklar önemlidir.

Taşhanımız, ama Taşhan'da garip bir hâl var.

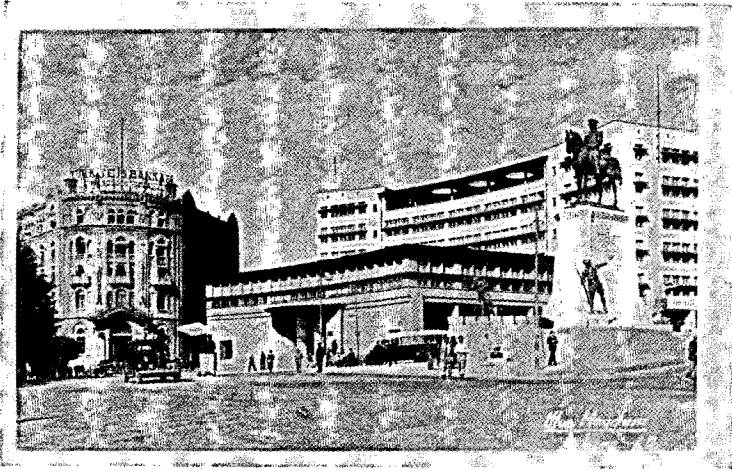
Bakin, etrafında tahta perdeler, 1935 yılına gelmişiz demek, perdeyle çevrilmiş. Çünkü büyük borcu var Cemal Bey'in. Adapazarı Bankası o borçları üstlenip İş Bankası'na karşı kefil olmak istemiş, ama İş Bankası kabul etmemiş ve Taşhan'ı elinden almışlar Taşhan ailesinin, sonunda da yıkmışlar. Demek ki 1935 civarı, çünkü, Sümerbank inşaatı henüz başlamış değil. İş Bankası.

Şurada Burla Biraderler'in binası var. İşte o zamanki Halk Sineması, sonraki Park Sineması. Yanında da Tabarin Bar var. Ünlü bir bar.

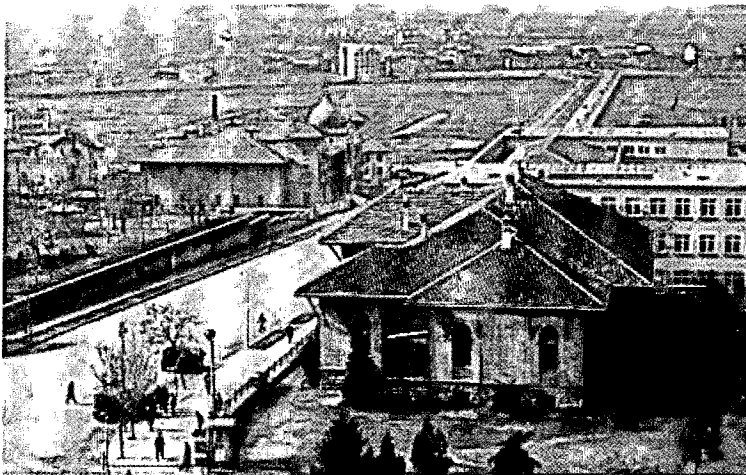
TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Taşhan'ın yerini, kuru boyayla renklendirilmiş bir Ulus Meydanı manzarasında görüldüğü gibi, 1937 yılından sonra Sümerbank alıyor.

Bunu da yıkmak istiyorlardı bir ara, ama neyse, kurtuldu şimdilik.

Yavaş yavaş oradan ayrılacağımız için, bir son fotoğraf daha göstermek istiyorum.

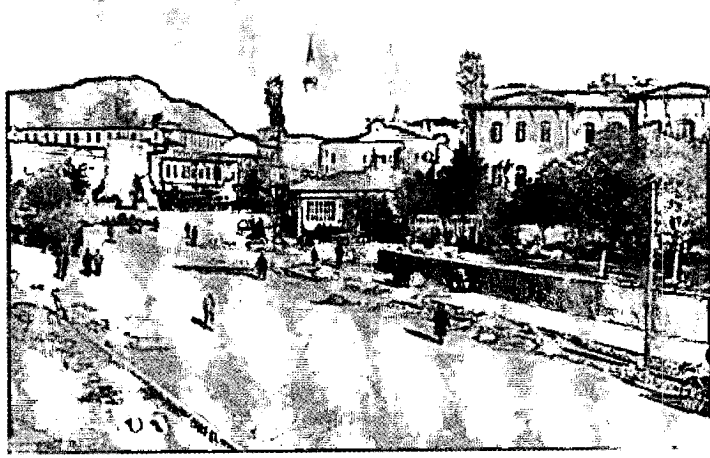

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

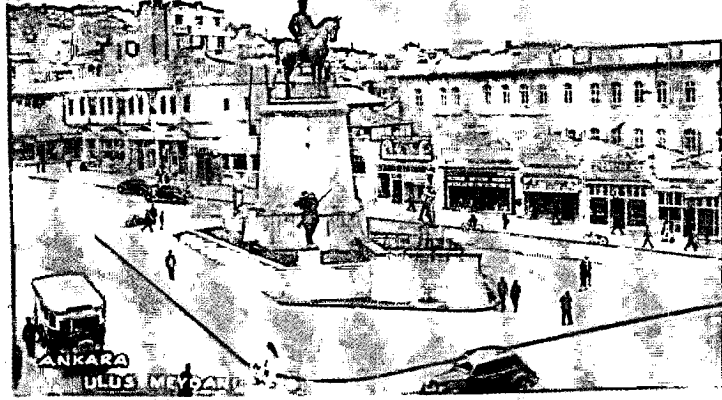
İstasyona doğru uzanan İstasyon Caddesi. Bütün yapılar burada. Şurada hemen sol tarafta, Şehir Çarşısı'nın dükkânları gözüküyor.

Atatürk Bulvarı'ndan, aşağıya doğru iniyoruz.

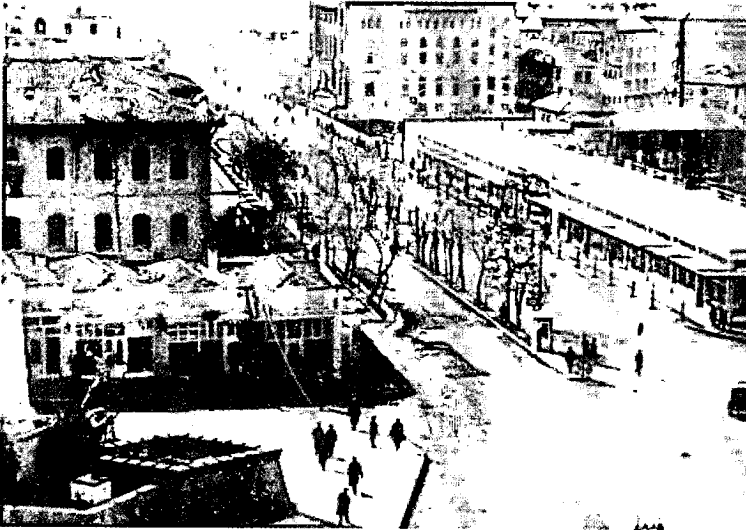
Bu caddenin adı, Bankalar Caddesi. Daha önce Mustafa Necati Bey Caddesi. Şimdi Atatürk Bulvarı. Bütün o caddelerin adları kaldırıldı, tek ad altında toplandı.

Yol açılıyor. 1928 yılına ait bir fotoğraf. Cemal Işıksel'in fotoğrafları bunlar. Ankaralıdır biliyorsunuz kendisi.

Ulus'tan ayrılmadan önce Özel İdare'nin dükkânlarını göstermek istedim. Burada Tarık Edip Kitapevi vardı, Ankara'nın ilk kitapçılarından biridir. Yenikaramürsel vardır, şurası da köşede meşhur iki katlı İstanbul Oteli ve İstanbul Pastanesi'dir. 1955 yılında yıkıldı. Burası çok anı barındırır. Matrakçıoğullarından Ali Rıza Beyin işlettiği bir otel ve altı pastanedir. Pastane deyince öyle akla Lebon, Markiz gelmesin, mütevazı bir yer burası, hem kahve hem pastane. Ama herkesin orada toplandığını biliyoruz. Çok önemli, yani Ahmet Rasim mi diyeyim? Feridun Uzluk mu diyeyim? Yaşar Nabi Nayır, Faruk Nafiz Çamlıbel, Ahmet Hamdi Tanpınar gibi aklınıza hangi isim gelirse Ankara'ya gelip de, Ankara'da çalışan ya da dolaşmak için gelmiş, oraya mutlaka uğruyor. Necip Fazıl Kısakürek, Ağaç dergisinin tashihlerini burada, masalarında yapmıştır 1934 yılında.

Buradan ayrılalım, çok duramıyoruz üstünde ama, arkada bir yapımız var biliyorsunuz: Dar'ül Muallimin, Ferit Paşa'nın Valiliği zamanında yapılmıştır. Sonra, Birinci Meclis'te, mebusların yatakhane oldu. Daha sonra da Maarif Vekâleti oldu burası. Hasan Âli Yücel'li yılların Maarif Vekâleti burasıdır. Buradan daha iyi görülüyor. Burada Şehir Çarşısı görünüyor.

Bu, yanılmıyorsam 1932 yılına ait bir fotoğraf, çünkü, şöyle okuyabiliriz bu fotoğrafı: Gördüğünüz gibi Robert Oerley'in

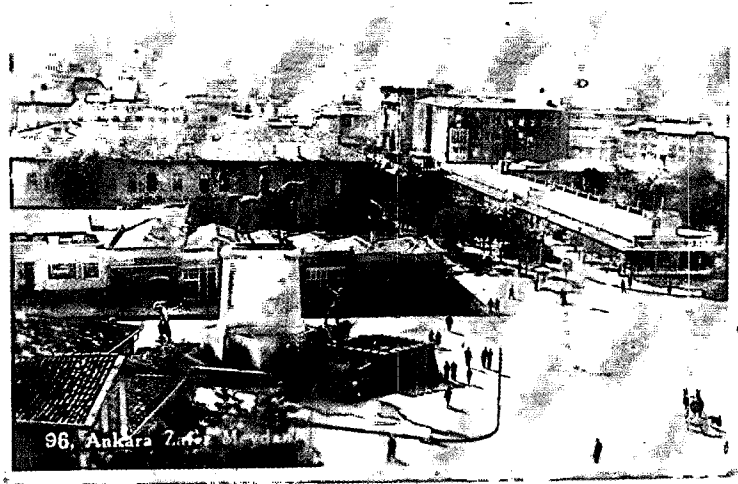
TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

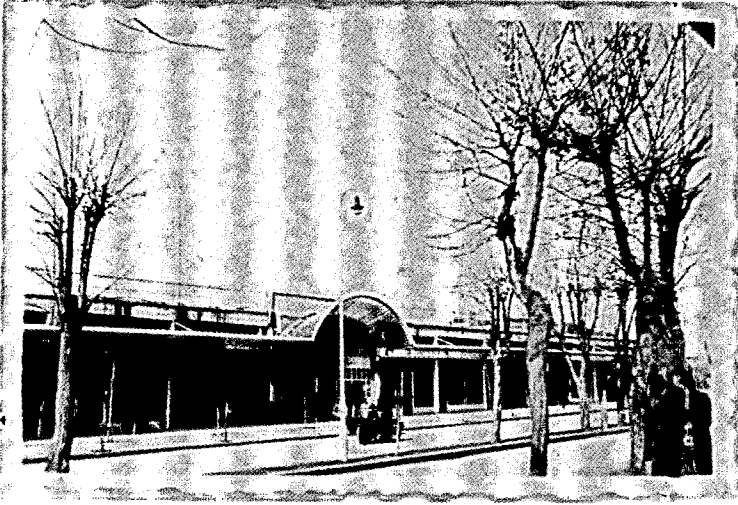
dükkânları yapılmış şurada. Sabuncakis buraya gelecektir, Akba Kitapevi burada olacaktır, Hacibekir gelecektir, değil mi? Hachette de orada. 70'li yıllara kadar çarşı kaldı. Benim çocukluğum geçti, gider Hacibekir'den bir limonata içerdim, rahmetli annemle falan, yani güzel günlerdi. Arkası da Şehir Bahçesi'dir. Daha sonra 1947'deki yangından sonra, bazı dükkânlar bahçe içine taşındı. Fotoğraf için 1932 diyorum, çünkü bakınız, sağda şurada tahta perdeler var, Merkez Bankası daha ortada yok. Merkez Bankası binası, 1933 yılıdır bitimi. Demek ki, 1932'de de Şehir Çarşısı açıldığına göre, o yıl.

Hemen geçelim, bakın, ağaçlar büyümüş biraz daha, o cılız ağaçlar yok artık.

Efendim, Şevket Rado, 1933 yılında Sıddık Sami Onar'ın dersini doğru dürüst veremeyince, sınıfta kalınca, Ankara Hukuk daha kolay diye, Ankara Hukuk Fakültesi'ne gelmiş. Hatıralarında diyor ki, "Çıkardım Bulvara, cılız ağaçları sallardım, elimde kalacakmış hissine kapılırdım. Alışmıştım İstanbul'un o köklü çınarlarına." İyi ki Nevzat Bey görmemiş Şevket Hıfzı'yı. Çiçek koparmanın cezası 5 Lira. Bakın, Merkez Bankası yerini almış, bu, 1933 sonrası bir Ankara fotoğrafından. Mustafa Kemal'in Ankarası böyle şekilleniyor.

Şehir Çarşısı'nın giriş dış kapısı. Çok güzeldi, işte buralarda sıralıydı değil mi dükkânlar?

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

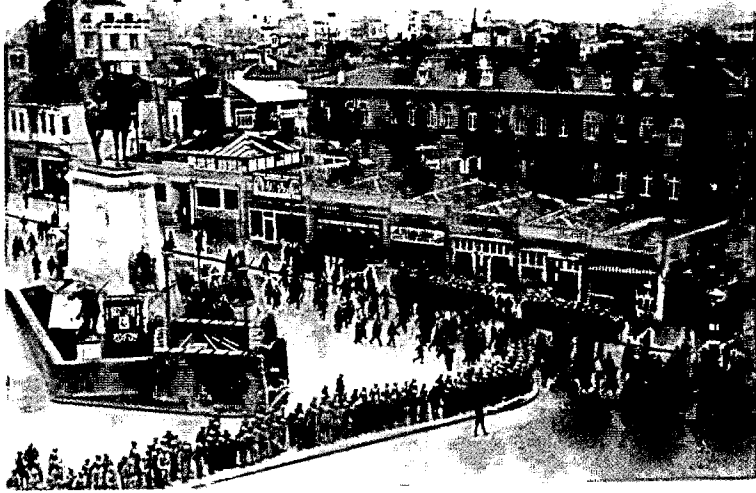
Ali Uzun buradaydı. Karpiç sol taraftaydı. Ben, Karpiç'e yetişemedim. Karpiç Baba, 1953 yılında bizi öksüz bırakıp gitmiş bir Ankaralı. Ama mekânı kaldı, yeğeni Tamara Hanım işletti orayı, 1962 yılına kadar. Mühendisti Tamara Hanım. Fakat, bir aidiyet meselesi bu, o kişiyle mensubiyetini koruyabiliyor, yani, o mekânın şehirle bağlantısı o kişiyle özdeşleşmiş. Baba Karpiç olmayınca, istediğiniz en iyi işletmeyi kurun, ama Karpiç dönemi başka bir şey. Biz onu kitaplardan, büyüklerimizden biliyoruz.

Salondan: Karpiç birkaç kere yenilendi.

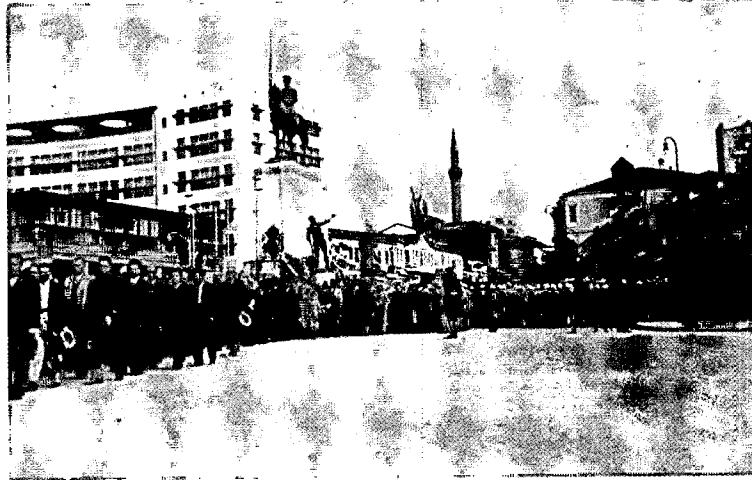
Av. Turan TANYER: Yenilendi, ama o Karpiçler, eski, asıl Karpiç değil tabii. Yalnız şu var: Karpiç bir mekteptir, bir mutfak mektebidir; mutfak kültürünün verildiği bir mekteptir; ikram hizmet mektebidir diyelim. Çağlayangil'in bir sözü vardır: "Bize yemek yemeyi öğreten adamdır." der Karpiç'e. Çünkü, başlangıçta küçük aşçı lokantaları vardı Ankara'da. Dolayısıyla Karpiç başkadır. Tabii, Karpiç ekolü devam etti. Bekir Restoran, Cevat Restoran, Süreyya oradan çıktı. Çamlıhemşinli mutfak insanının yetiştirildiği bir mekteptir orası.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

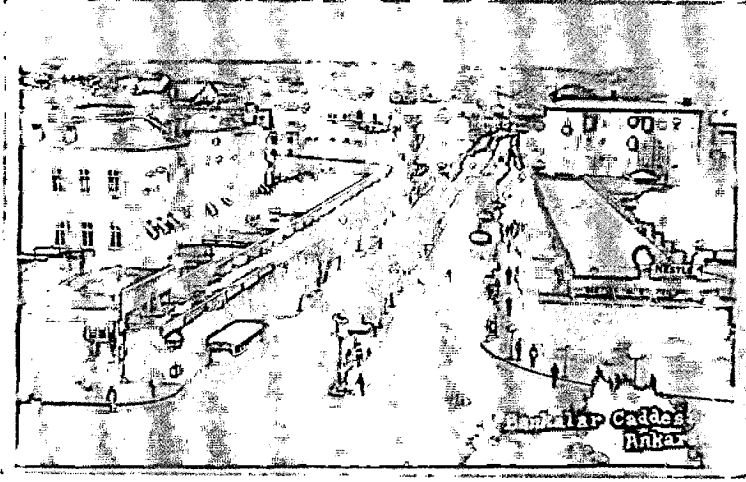
Anıtın orada gene bir merasim.

Zafer Anıtı'nın dibinde, 23 Nisan hep orada kutlanırdı, 19 Mayıs orada kutlanırdı, Cumhuriyet Bayramı geçit resminde Hipodrom yapılmadan önce, hareket noktası orası olurdu. İstasyon Caddesi'nden geçerdiler askerler, izciler. Törene katılanlar buradan uzaklaşıyorlar.

Sümerbank'ın inşasından sonra Yeni Sinema arkada duruyor, evet dağılıyorlar. İşte, böyle şekilleniyor, bulvarımız. Bura-

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

da ağaçların büyümelerine bakarak bir sıralama yaptım. Ağaçlar daha gürleşiyor filan, artık 1940'lı yıllara gelinmiştir.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Yanan meşhur Darül Muallim Binası.

Bu daha eski bir fotoğraf, 1924 yılından.

Maarif Vekâleti iken 1947 yılının Aralık ayında, bir akşamüstü yandı. Çok büyük bir yangın. Hatta İlhan Akipek hocamız vardır, bir gün kendisiyle konuşuyordum, teybe çekiyordum anılarını, bu yangını seyretmiş, "Karşıya geçtim, seyrettim" diyor; ama o kadar güzel anlatıyor ki, yangının bu kadar güzeli de olur muymuş? Ondan sonra, çok dedikodular çıktı,

1946-1947 yılları karanlık yıllarımızdır bizim. Komünist avına çıkıldığı yıllardır. “Komünistler yaktı” burayı dediler önce, onu tutturamadılar. Sonra Hasan Âli Yücel'i bir gece burada elinde gaz bidonuyla dolaşırken görenler olmuş, onu bile söylediler. Hatta dediler ki, “Onun gür kaşları kıvrılmış, alev gelmiş yalamış herhâlde” filan. Sonra efendim, elektrik kontağından çıktığı anlaşıldı yangının. Hasan Âli Yücel de kundakçı olmaktan kurtuldu.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Bu bina yandı 1947'de, 1955'e kadar enkazı kaldı. Sonra yıkıldı, yerine bugünkü Ulus Çarşısı yapılmıştır.

Bunu da niye yıktılar onu anlamıyorum.

Güzel bir postane binamız vardı bizim. Mermer merdivenlerden çıkılırdı. İlk yapılan binalarından biridir Bankalar Caddesi'nin. Şimdi, acaip bir bina var orada, Ulus Postanesi var, hemen geçeyim ben bunu.

Geldik Sanayi Mektebi'ne. Osmanlı döneminden gelen sivil mimarı örneği çok azdır Ankara'da. Onlar da öyle azametli, görkemli şeyler değildir. Biri de Sanayi Mektebi'dir, uzun yıllar Millî Müdafaa Vekâleti olarak da kullanıldı. Yenişehir'de yeni bina yapılıncaya, burası boşaltıldı. Bugün de Ulus Endüstri Meslek Lisesi ve Teknik Lisesi olarak kullanılıyor. Hamidi Sana-

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYERİN
KOBUSAMASI

yi Mektebi, 1905 yılı yapılışı, yani Vali Ferit Paşa'nın zamanında yapılmış.

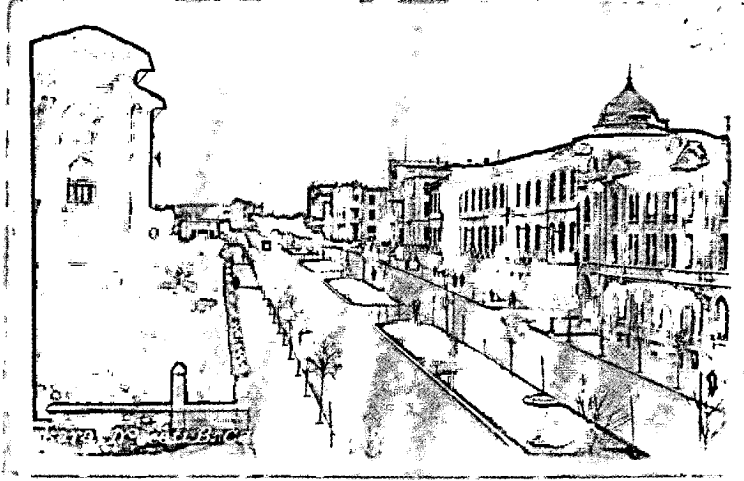
Biraz yukarıda, soldaki bina Lozan Palas. Bir ara İstanbul

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

Palas olmuştur, Eti Palas olmuştur, adı sürekli değişmiştir. Aşağıya doğru gidiyoruz, Postane, Sanayi Mektebi ve yanında Mongeri'nin Tekel Başmüdürlüğü binası var. Burası da onarıldı. Bir vakfa bırakılmış. Aşağıdan yukarıya doğru şu fotoğraf da, gördüğümüz gibi...

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Tekel binasından yukarıya doğru, sol köşede Ziraat Bankası gözüküyor.

Hergele Meydanı.

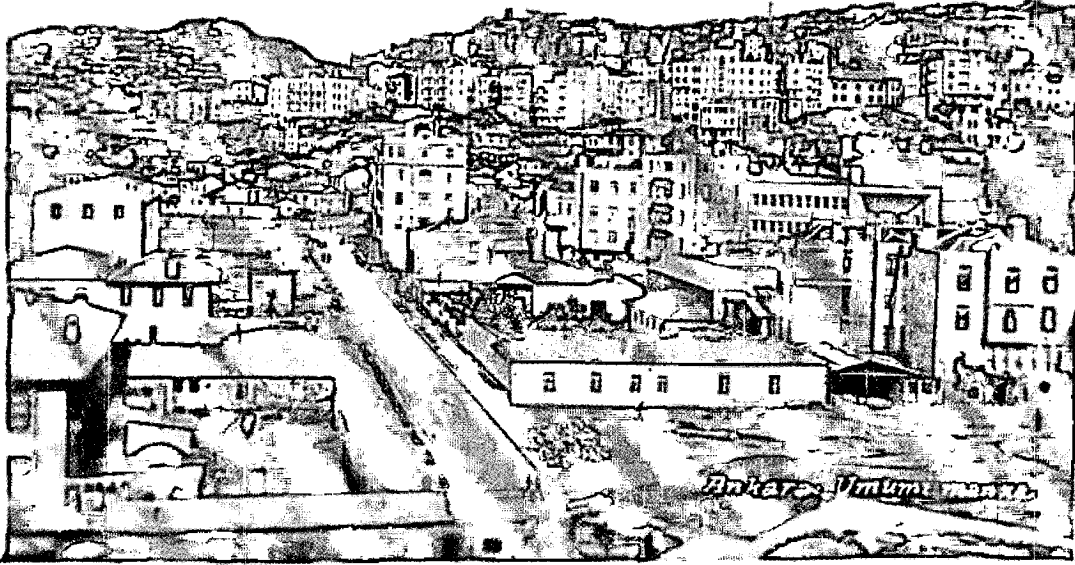
Ayıp bir söz değil bu, burada oteller var.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Gazi Lisesi şurada. Evet, Hergele Meydanı, İtfaiye Meydanı, otelleri geçtik, Bulvardan gidiyoruz...

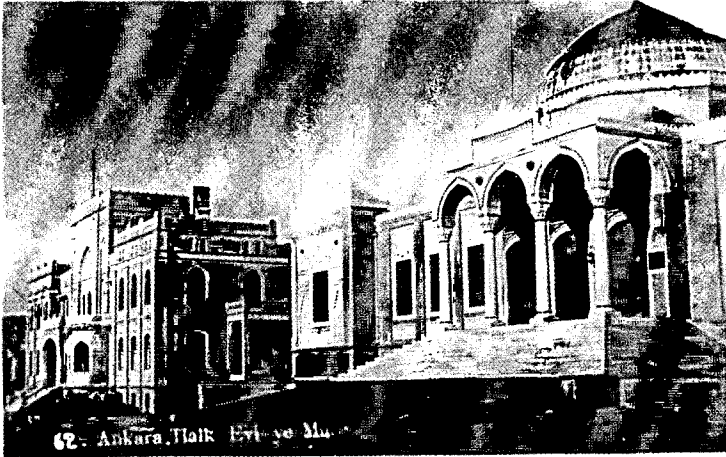
İtfaiye Meydanı sol tarafta kaldı.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Solda üç katlı beyaz yapı, şimdi müze olan yer, bir ara Diyanet İşleri Başkanlığı buradaydı, Ankara Müftülüğü de. Hukuk Mektebi Binası. Önce ilkokul olarak yapılmış, ama 1930 yılında, Telgrafhane dar gelince, bu bina alınmıştır; güzel bir yapı bu. Tabii, Arif Hikmet Koyunoğlu'nun yapılarını görüyoruz, şimdiki Kültür ve Turizm Bakanlığı var, yukarıda Türk Ocağı var... Et-nografya burada. Namazgâh Tepesi burası... Şurası da biliyorsunuz Numune, modern hastanemiz.

Namazgâh burası...

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

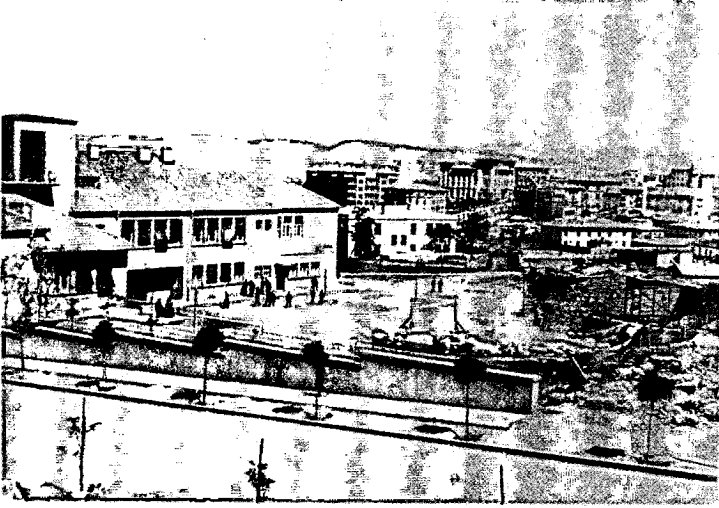
Namazgâh'ta ilk önce, 1925-26 yılları arasında Etnografya Müzesi yapıldı, çok kısa sürede yapılmış. 1925 yılının Kasım ayında inşaata başlanmış, 1926 yılı içerisinde kar, kış, kıyamet dinlemeden, hatta geceleri bile çalışıyorlarmış burada, bitirilmiş. Burada da Türk Ocağı, o daha sonra 1930'da açıldı. Maalesef bu bina çok kötü kullanılmıştır, hor kullanılmıştır. Çok yere mekânlık etmiştir burası. Halkevi'ne, şimdi Resim ve Heykel Müzesi. Ama arkalardan duvarlar yıkılıp, garajlar mı yapılmamış, neler yapılmamış rezalet bir zaman. 1970'li ve 1980'li yıllar çok kötüdür. Kıymetini bilememişiz. Ama başta öyle değil. Örneğin, Türk Ocağı'na gitmiş bir aile...

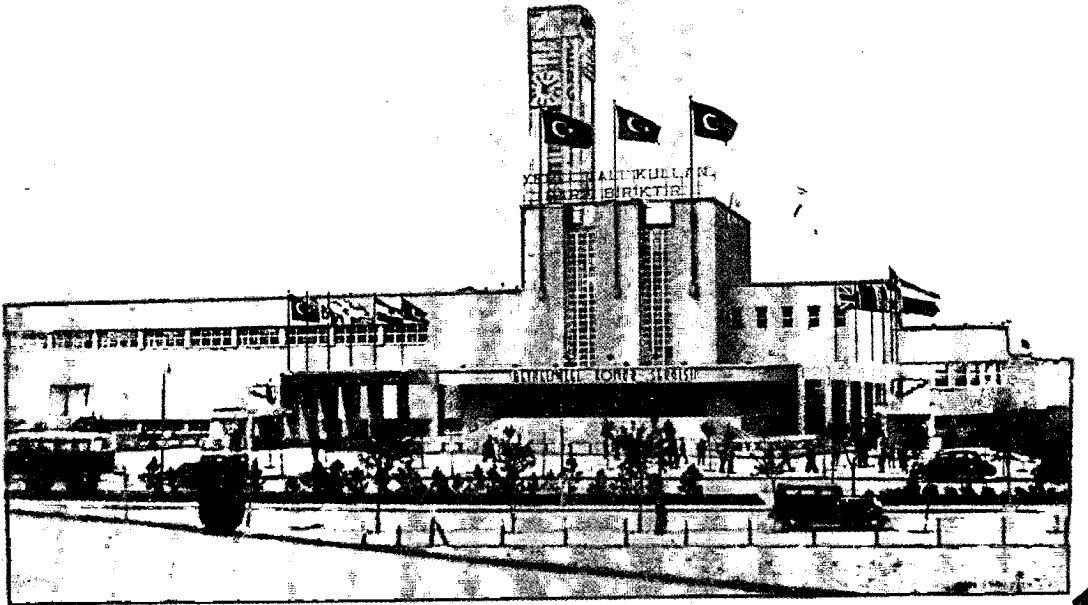
Fotoğrafın arkasında ailenin adı da yazılı, ama şimdi hafızamda değil. Bakın, Türk Ocağı Tiyatrosu'na arka taraftan giriyorlar. Bir ara sinema olarak da kullanılmıştır orası. 1931 yılının fotoğrafı, beyefendi kravat, mendil paltosunun cebinde, fötr şapka, bayanlarımız gayet güzel, bugünden çok farklı görünmüşler...

Oradan ayrıldık, şimdi Atilla Caddesi'nden geçiyorum, bugün Talat Paşamın Bulvarı. Talat Paşa Bulvarı, eski adıyla Atilla Caddesi. Hemen Türk Ocağı'na ve Namazgâh'a varırsınız. Ticaret Lisesi solda. Hukuk Mektebi arkadan gözüküyor.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Şimdi Bulvar'da gidiyoruz. Biliyorsunuz Şevki Balmumcu'nun çok güzel bir yapısıdır bu: Sergievi.

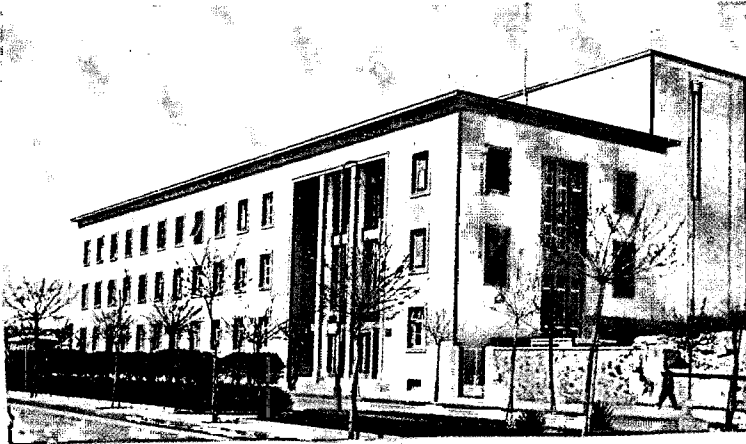

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

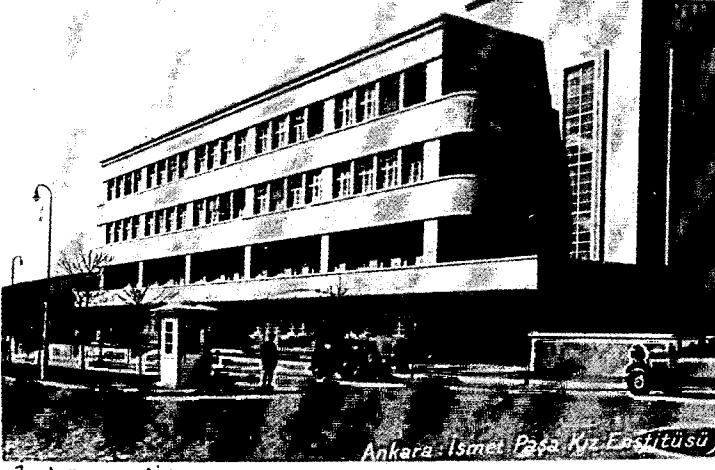
TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

1933-34 yıllarında yapılmıştır. Fakat bunu Paul Bonatz hiç beğenmemiş, "Ne kadar kötü bir yapı bu" demiş, epey değişiklik yapmış, 1948 yılında Devlet Tiyatrosu'na çevriliyor. Bugün de Opera binamız.

Gidiyoruz...

İleride bir yapı çıkacak karşımıza, ama oraya gelmeden önce, Radyo Evi, 1940. İsmet Paşa Kız Enstitüsü'ne geldik. Cumhuriyet kızları burada eğitim alıyorlar. Ve meslek sahibi oluyorlar. Bu çok önemli bir şey, isterseniz, bir-iki fotoğrafla buna tanıklık edelim.

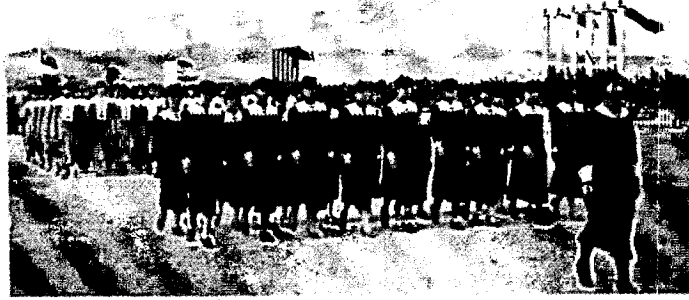
TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Bakın, kızlarımız burada çalışıyorlar, derslikteler. İsmet Paşa Kız Enstitüsü'nü bitiren pek çok bayan kendi işyerlerini kurarlardı. Örneğin, terziilik yaparlardı.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

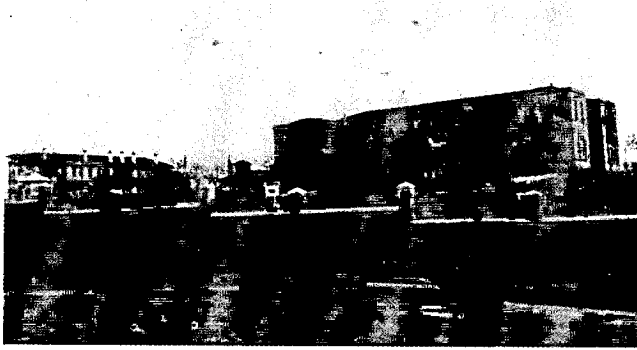
Enstitü öğrencileri, Hipodrom'da yürüyüşler. Bir Cumhuriyet Bayramı'nda.

Enstitü'de aynı zamanda başka kurslar da açılıyor; dikiş kursları açılıyor, akşam okulları var. Yani, genç kızlarımıza bir şeyler öğretebilmek, beceri kazandırmak, onları meslek sahibi kılmak çok önemli. Kurslardan bir fotoğraf, 1935 yılından.

Taş Mektebimize geldik.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Vali Sırrı Paşa'nın temelini attığı okul. Büyük, önemli bir okul. Ankara'nın ilk idadisi. Meşrutiyet sonrası Sultani, 1923 yılında Ankara Erkek Lisesi, sonra boşaltılıyor, 1947 yılında da yıkılıyor. Yerine Yüksek İhtisas Hastanesi yapıldı. Taşlarını da binayı yıkan Elazığlı firma, Kızılay'a taşıdı, Büyük Sinema'nın yapımında kullanıldı. Şimdi Büyük Çarşı'nın taşları bu yapıdandır. Unutmadan söyleyeyim, Taşhan da yıkılmıştı, Taşhan'ın taşları da yine Yenişehir'e taşındı. Alemdar Apartmanı vardı; Taşhan'ın taşları kullanılarak yapılmıştır.

Bu büyük bir okuldu. Sakallı Celâl, burada iki yıl müdürlük, Fransızca muallimliği yaptı. 1927 yılı sonbaharından bir fotoğraf.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Müdür Celâl Feridun Bey, oturanların ortasında. Sağ uçta ayakta coğrafyacı Sahir Bey, sol uçta da Konya'dan gelmiş yeni edebiyat muallimi var; ayakta duruyor, çok utangaç bir ifade var yüzünde, ellerini de önünde kavuşturmuş, Ahmet Hamdi Tanpınar. Bir de bayan oturuyor, kim bu bayan acaba, tahmin edebilir misiniz? Ahmet Ağaoğlu'nun kızı, Tezer Hanım. Sosyoloji ve Felsefe Muallimi Tezer Taşkıran; bir reformdur; Sakallı Celâl, Anadolu'ya bayan öğretmen götürün ilk idarecidir. Ankara'nın Taş Mektebine nasip olmuştur o da. Tezer Hanım, kardeşi Samet'i de okuttu burada.

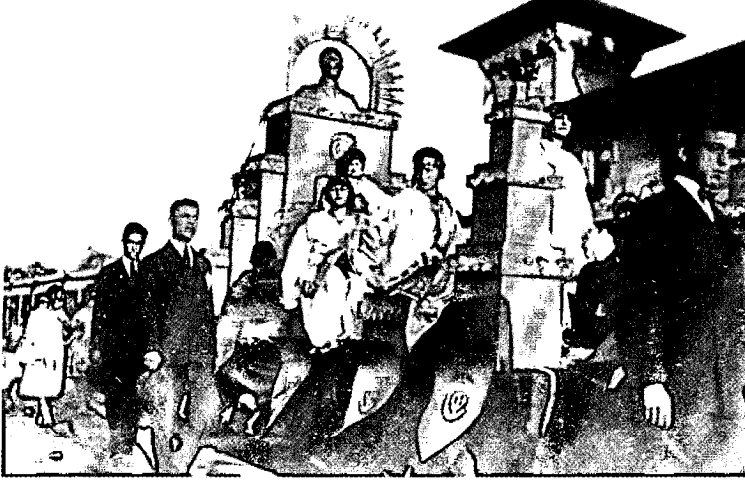
Maarif Vekili Cemal Hüsnü Bey...

İstasyon'da Taş Mektep... Gazi Oymağı tarafından karşılanmış, elinde bir buket çiçek, 1934 yılı, çiçeği veren, ileri yılların büyük bir şairi olacak. Vekil Bey'in önündeki genç, Orhan Veli, Gazi Oymağı'nın izcisidir.

Kız Lisesi'nin kızları, Erkek Lisesi'nin delikanlıları, Heykeltıraş Ali Nejda Mevlüd Bey'in yapmış olduğu Atatürk büstünün çevresini almışlar. Bu büstten iki tane vardır. Biri İstanbul Erkek Lisesi, diğeri Ankara Erkek Lisesi için. Ali Nejda Mevlüd Bey'in böyle iki Atatürk Büstü var. Cumhuriyet Bayramı, 1928 yılında... İstasyon Caddesi'ndeki geçit resminde bir aracın üstüne konulmuş, caddeden Atatürk'ün büstü geçiyor.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Taş Mektebin çok ünlü öğretmenleri, çok ünlü öğrencileri vardır. Bu öğretmenlerden biri de, büyük şair Faruk Nafiz Çamlıbel'dir.

Faruk Nafiz Çamlıbel, hem Mustafa Necati Beyin Özel Kalem Müdürü'ydü hem de Ankara Erkek Lisesi ve Kız Lisesi'nde orta kısımlarda Türkçe öğretmenliği, lise kısımlarında da edebiyat öğretmenliği yapıyordu. Çok yakışıklı bir adam. Hatta Ahmet Muhip Dıranas, -ki, Taş Mektep'ten öğrencisidir- diyor ki, "Yenişehir'de kaldırımlarda, şiir ilahı gibi dolaşırdı, çok yakışıklı bir adamdı, çok kıskanırdık." Ama ben, Ahmet Muhip Bey'i tanıdım, Ahmet Muhip Bey öyle yarı şiir ilahı filan değil, tam bir

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

şiiir ilahıydı, o da çok yakışıklı bir kişiydi, Yenişehir'de dolaşırken çok görmüşümdür. Ahmet Muhip Dıranas, Samet Ağaoğlu, Fuat Bayramoğlu, Orhan Veli, Oktay Rifat Taş Mektep mezunları arasındadırlar.

Ankara, sadece Cumhuriyet'in başkenti olmadı, aynı zamanda bir kültür başkentiydi. Pek çok şair, romancı, hikâyeci, gazeteci Ankara'ya geldiler. Kimisi memur olarak, kimisi gazetelerde çalışmak için geldi, kimisi mebus olarak geldi. Bunlardan biri de Aka Gündüz'dü. Aka Gündüz'ün Dikmen'de bir evi varmış. Dikmen'deki evinin bahçesinde etrafına bakıyor, yani o zamanki aydınlardan biri Aka Gündüz de Ankara'dadır.

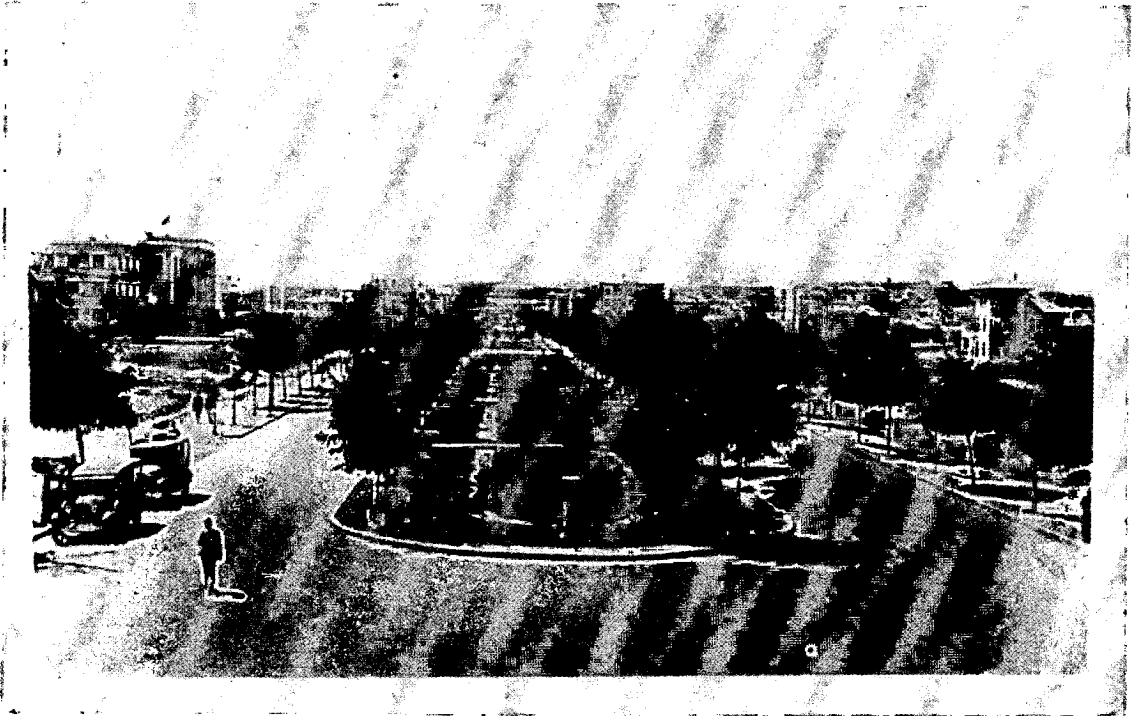
Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi, Mimar Bruno Taut'un yapıtıdır. Taut, iki yıl Türkiye'de yaşadı ve burada öldü. Yüzyılın en büyük modernisti. Fakülte binası, Taş Mektebin hemen altında bulvar üzerinde. Mustafa Kemal Paşa, burayı herhangi bir fakülte olarak düşünmedi, bir Sosyal Bilimler Üniversitesi-

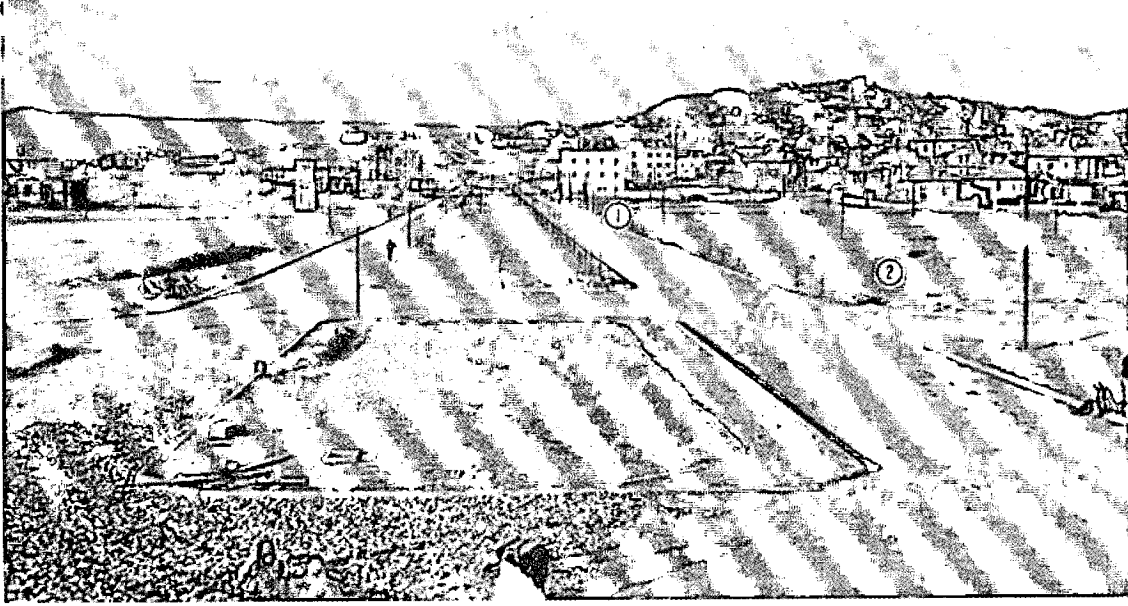
tesini kurmak istedi. Bu durumda, öğretime çok daha geniş bir perspektiften, çok geniş bir pencereden bakılıyor. Dünyada bunun bir-iki örneği var. O, o zaman böyle düşünmüş. Yani Sümeroloji'den tutunuz, klasik filoloji diline, tarihten coğrafyaya varıncaya kadar bütün dalları, bütün disiplinleri bir arada toplamak istemiş. Çok derin bir görüş bu, yani başka ne diyebilirim? Çok büyük hocalar geldi tabii buraya, Landsberger geldi, Güterbock, Eberhard geldiler, büyük filolog Johannes Rohde... Sonra, 1940'larda hepsini kovduk! Hepsine "Gidin memleketlerinize" dedik! Oysa Atatürk çağırmişti onları. Behice Boran, Pertev Naili Boratav, Niyazi Berkes de yabancı hocalar gibi kovuldular.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Atatürk Bulvarı'nda yürüyoruz...

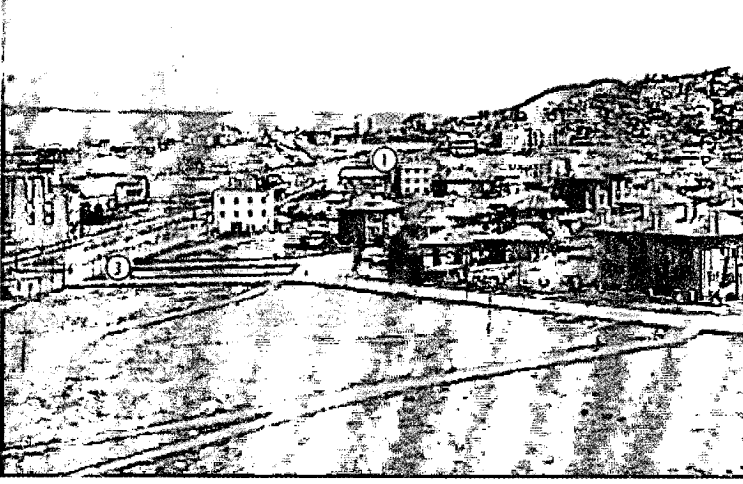
Theodor Jost'un Sıhhat ve İçtimai Muavenet Vekâleti sol tarafta yerini almış, ağaçlarımız büyümüş, 1930'lu yıllar. 1930'lu yıllardan önce bir başka fotoğrafta bugünkü Kızılay Meydanı'na kadar olan bölgeyi görüyoruz.

Bir şehrin oluşumu... Vekâlet binası şurada, Yenişehir'de yapılaşma tek tük. Cemal Işıksel'in fotoğrafında, "2 numara" verilmiş yer var, işte Sosyal Apartmanı burada yapılacaktır. "1" ile numaralandırılmış yer, Tuna Caddesi'nin girişi. Solda Kızılay binası yer alacaktır. Yani burası, ön taraf bugünkü Ziya Gökalp Caddesi. O zaman "Kazım Özalp Caddesi".

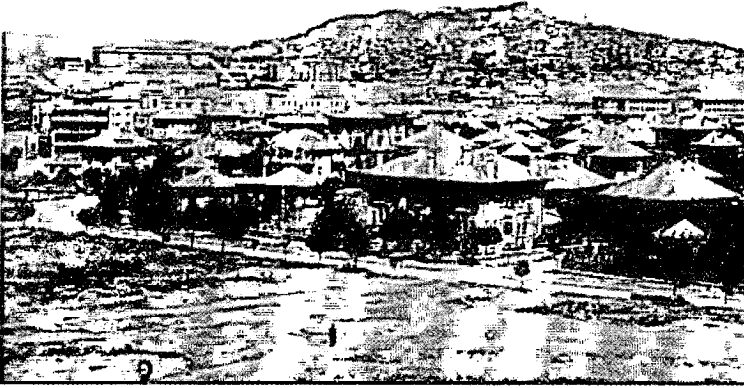
Yavaş yavaş şehir, Yenişehir'de oluşmaya başlıyor. Yenişehir bir kanunla kurulmaya çalışılan bir şehir. Özel bir kanun çıkarılıyor. Bütün amaç, eski şehir ile yeni şehri, yani eski şehri ihya ederken, yeni şehri de kurarken, aradaki boşluğu da doldurmak, böylece o genel aksı ortaya çıkartmak.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Bu da aynı fotoğrafın devamı, bakınız, burada İsmet Paşa Caddesi, şimdiki Mithatpaşa Caddesi, yapılaşma başlamış burada. Yapılaşma 1926'dan itibaren başladı. 1926, 1927, 1928 olmak üzere her yıl, yeni bir yüz ev ekleniyordu. Bunlar genellikle tek katlı, çift katlı ya da kuleli evlerdi. Böyle oluşmaya başladı yeni şehrimiz.

Burası Ziya Gökalp Caddesi.

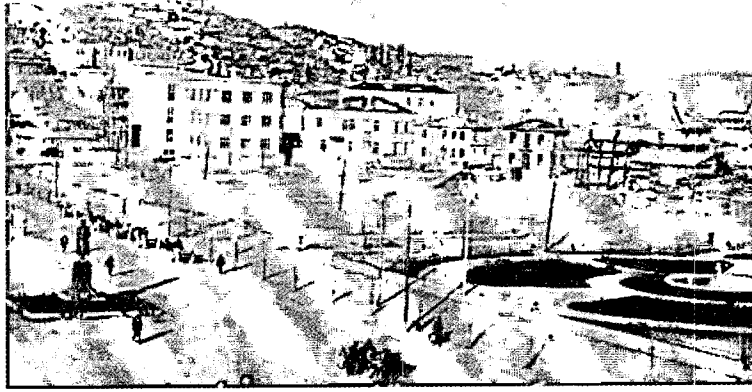
Tabii, bu binaların hiçbiri yok artık. Bir tane bina kaldı, dondurmacının bulunduğu yer, o kadar. Bir de Ziya Gökalp Caddesi.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

si tarafında Mustafa Necati Evi denilen, şimdi bir vakfa verilmiş, o yapı var. Geçmişten başka bir örnek kalmadı maalesef.

Burası bir park ve havuzu da yapılmış Zafer Parkı.

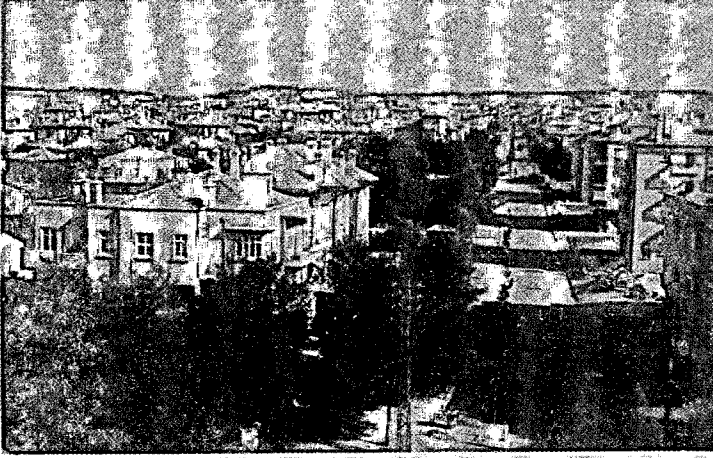
Pietro Canonica'nın 1927 yılının Kasımında yerine konulan Zafer Anıtı'nı görüyoruz. 1927-28 arası olmalı. Parkın yerinde şimdi zemini beton çirkin bir otopark yapılmış.

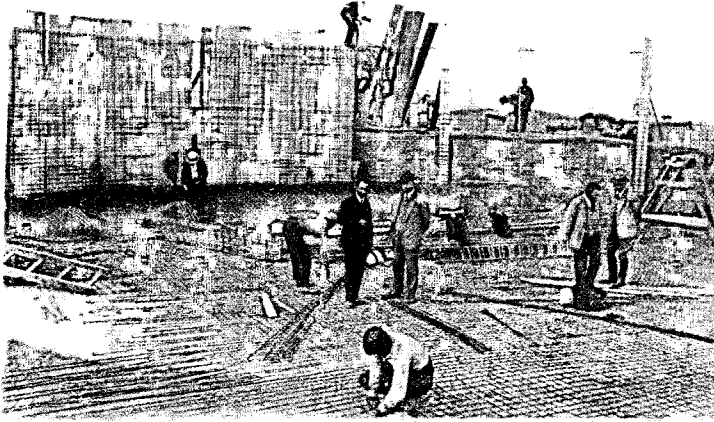
Şurada, ileride, Büyük Sinema'nın binası yapılacak, 1949'da. Büyük Çarşı, Büyük Sinema... HABAŞ'ın bulunduğu yapı.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Mithatpaşa Caddesi'nden yukarı doğru ilerliyoruz.

1940'a yakın dönemden bir fotoğraf, ama bu örnek yapılar kalmadı. Kocatepe'den, su deposunun bulunduğu, korunun bulunduğu yerden çekilmiş. Şimdi cami ve bir sürü şey var etrafında. Bir-iki tane de inşaat fotoğrafı göstereyim.

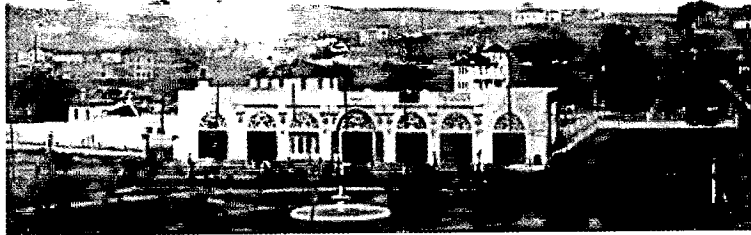

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Su deposu yapılıyor. Yenişehir'in su deposu burada kuru-
luyor, suyu buradan dağıtılacak, 1928-29 yılları. Buraya "Deliler
Tepesi" denilirdi eskiden. Sonra "Kocatepe" adını alıyor. Şimdi
caminin bulunduğu yer burası. Burada çok güzel bir koru vardı,
aileler orada pikniğe çıkardı; çocukluğum orada geçti benim.

Tekrar Yenişehir'e, başına, Sıhhiye tarafına dönüyoruz.
Solda Zabitan Yurdu, yanında bir park var.

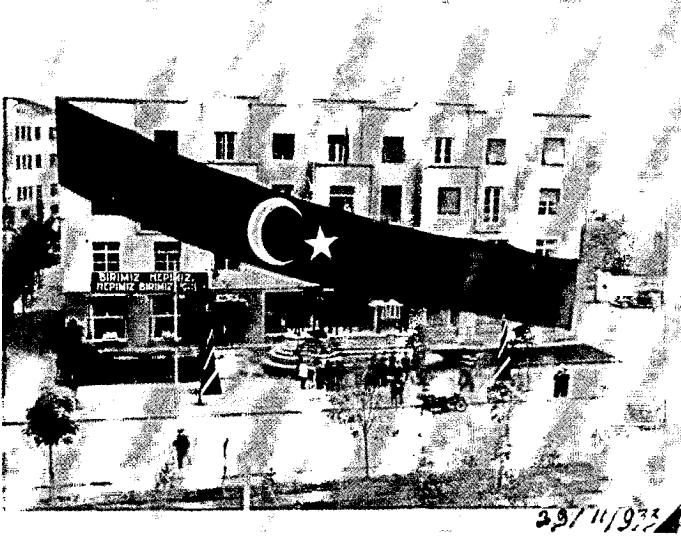

Şimdi bir yapı daha göstereyim, yıkıldı gitti, Daniştay,
Şûrayı Devlet'in ilk binası.

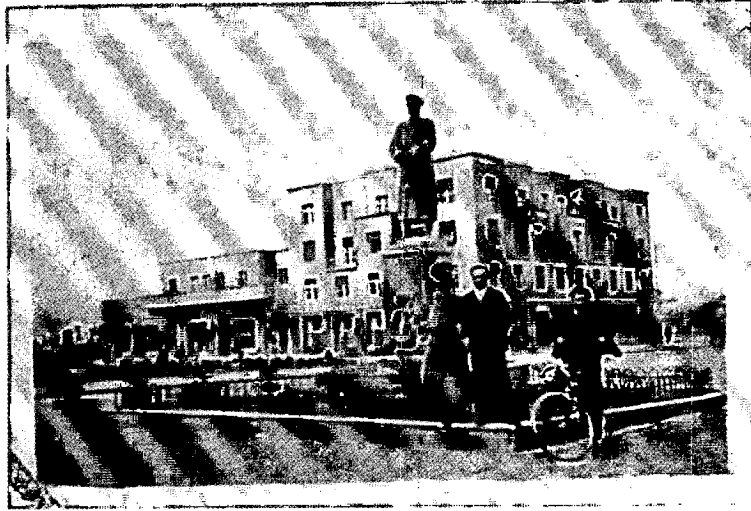
TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Zabitan Yurdu da yıkıldı, 1933 yanılmıyorsam, yeni Orduevi binası yapıldı aynı yere.

Başka bir cepheden gene Orduevi, bir bisikletli üç kişi, anıtın önünde.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Bakın, sonraki yıllarda biraz daha şekillenmiş Zafer Anıtı'nın orası.

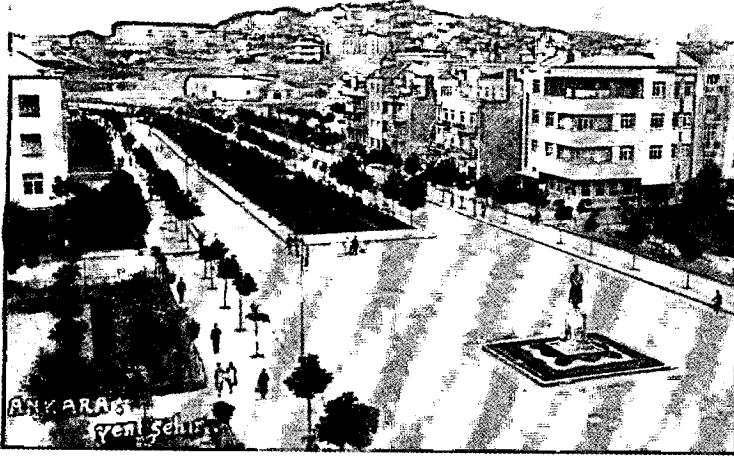

13. ANKARA: Atatürk anıtı

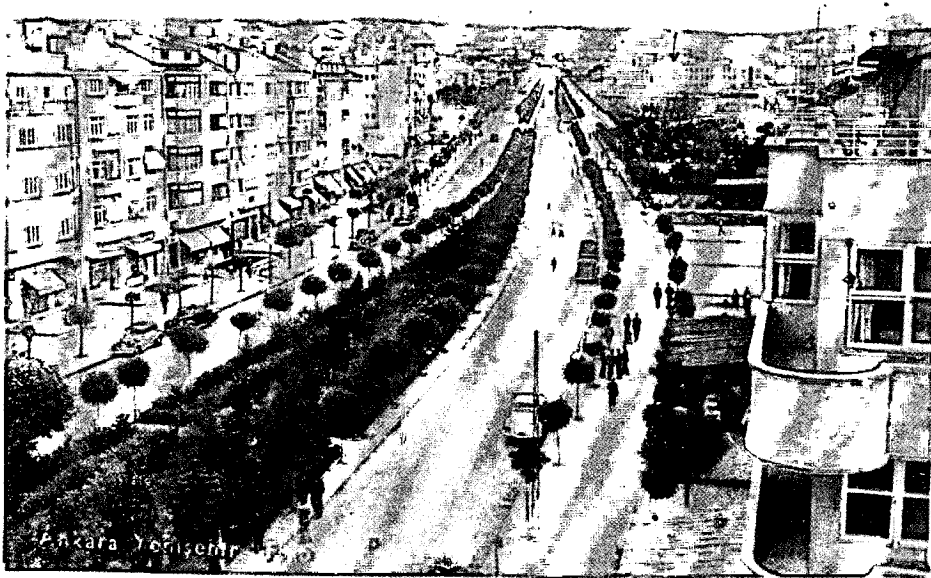
Zafer Parkı ağaçlanmış, solda Türk Mühendisler Birliği binası, Süleyman Sırrı Caddesi buradan başlar. Binanın altta çok güzel bir lokali varmış bir zamanlar, eskiler anlatırlar, akşamları orada oturulmuş, aynı yere daha sonra Yenişehir Postanesi geçti.

Yürüyoruz...

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Atatürk Bulvarı'nın ağaçları büyümüş, iki tarafta apartmanlar artık yerlerini almışlar, ailelerin adlarını taşıyan apartmanlar: Ant Apartmanı, Toygar Apartmanı, Koç Apartmanı, Alemdar Apartmanı, Kocabeyoğlu Apartmanı gibi... Yürüyoruz...

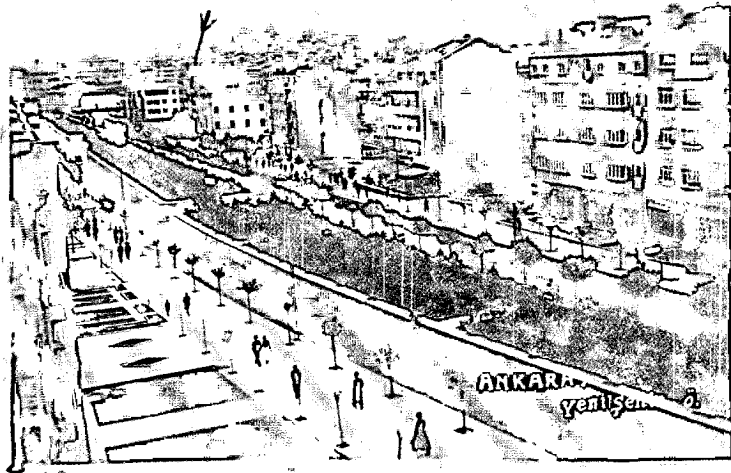
TURAN
TANYERİN
KONUŞMASI

Şurada iki tane tenteli yer görüyoruz, fotoğrafın sağında meşhur Kutlu Pastanesi, İzmir Caddesi'nin bulvar çıkışı, ikincisi de Özen Pastanesi'nin. Şimdi Armağan Pasajı'dır orası, Armağan Apartmanı'ydı, Armağan Apartmanı'nın altındaydı pastane. İleride bir tenteli yer daha görüyoruz, ikinci Özen'dir orası da. Kızılay Meydanı'na doğru geliyoruz.

O zamanlar insanlar orada dolaşıyorlar, nefes alıyorlar, nezih bir ortam var. Bakınız, bayanlarımız şapkallı hepsi, gayet güzel, şık giyinmişler, Yenişehir'de dolaşıyorlar.

Bu fotoğrafı da kısaca özetlersek:

Yenişehir'de İş Bankası binası vardır. Bu, Kutlu Pansiyon Evi'dir, 1935 yılında yapıldı. Yanındaki boşluğa Sosyal Sigortalar'a bağlı bir apartman var, o yapıldı. Altında "Piknik" olacaktır, 1953 yılında. Tuna Caddesi'nin girişi şurası. İlk Kutlu Pastanesi pansiyon evinin altında. Karşı tarafta Kutlu Apartmanı yapılıncaya oraya taşınıyor.

Geldik Kızılay Meydanı'na...

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

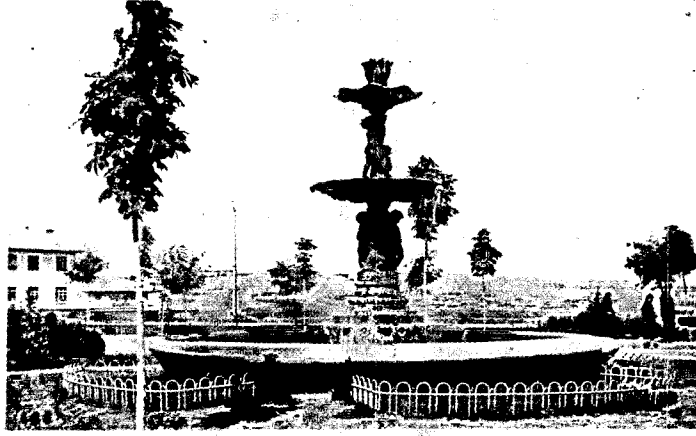
Zamanın akışı içerisinde çok ad almıştır. Cumhuriyet Meydanı, Emniyet Âbidesi Meydanı denilir. Havuzbaşı Meydanı denilir. Neden? Asaf Bey zamanında getirilen havuz ve peri kızları heykeli vardır. Kızlar şimdi Belediyenin deposundadır! Kızılay binamız orada, 1930 yılında bitmiştir inşaatı. Şurada da Güvenpark ve Anıtı yapılacaktır.

Buradan Mustafa Necati Bey Caddesi'ne bakıyoruz...

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Şimdiki Gazi Mustafa Kemal Bulvarı'na, Maltepe'ye doğru gidiyoruz. O cepheden bakış. Bu, Kızılay'daki havuz değil, Sıhhiye Vekâleti'nin önündeki havuzdur.

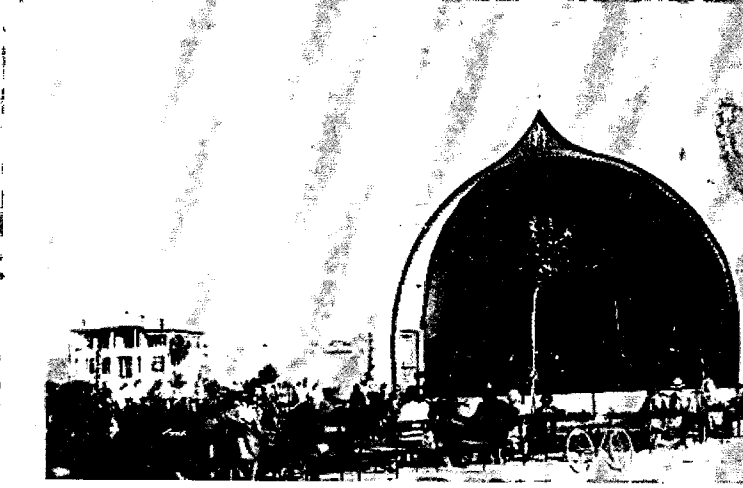

İzmir Caddesi'nde şu anda, tek ayakta kalan fiskiyeli havuz ve heykelimiz. Bunlar, 5-6 tanedir. Bu, kurtuldu. Kızılay Meydanı'ndaki havuzumuzun arkasında Cemil Uybadin'in kuleli köşkü var.

Cemil Bey, subaydır, Atatürk' ün Manastır'dan arkadaşıdır. Sonra mebusluk filan da yaptı. Bir ara Su İşleri Genel Müdürlüğü oldu burası. Yıkıldı, yerine Ankara'nın ilk gökdeleni geçti.

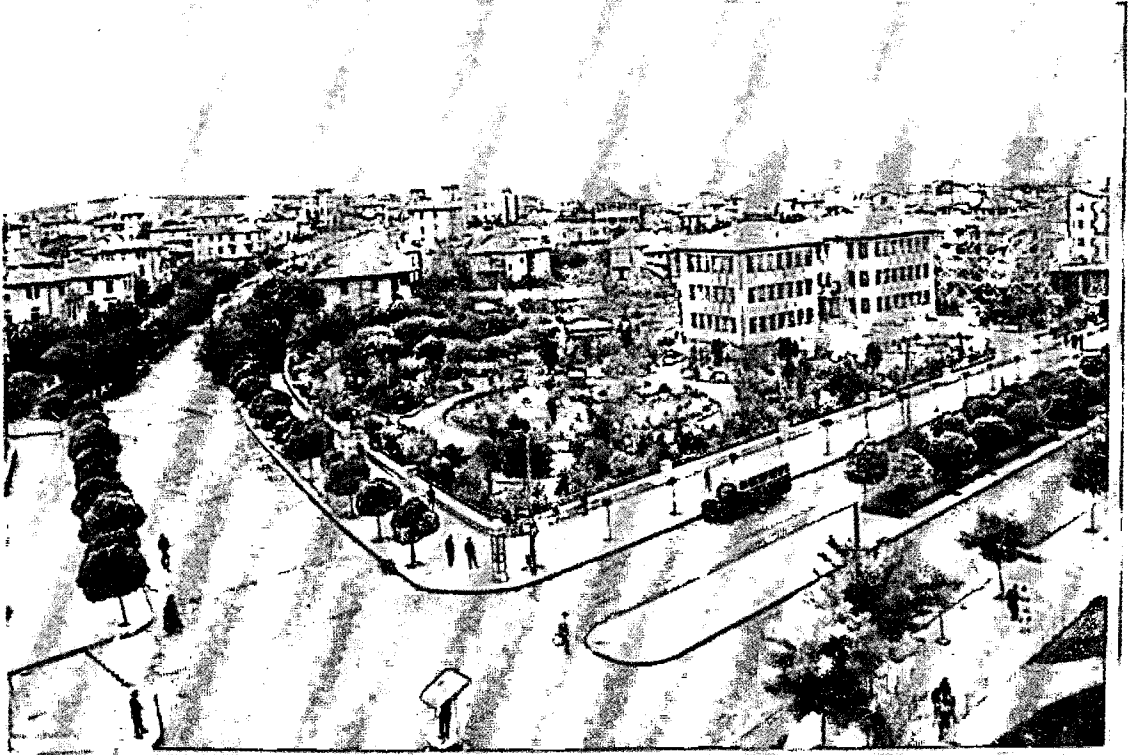
Havuzbaşında, Riyaset-i Cumhuriyet Filarmoni Orkestra Heyeti gelir, her hafta orada konser verirmiş, Ankaralılar gider konseri izlerlermiş.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Çadır Konser Salonu. Ulus'ta Şehir Çarşısı'na taşınır. Evet, biraz oturmuş bir şehirdir artık Yenişehir.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

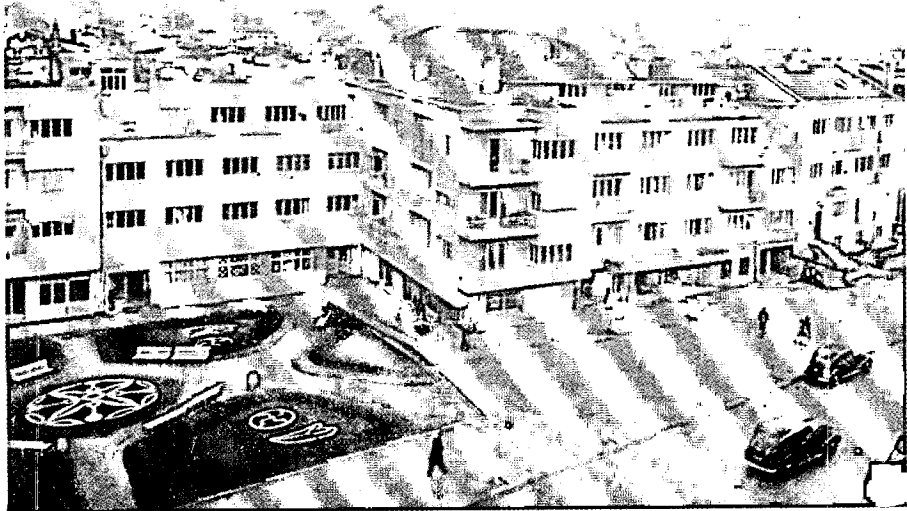
TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Güzel bir Othmar fotoğrafı...

Döneminin renkli fotoğrafıdır bu, yani söylemek istediğim 1936-1940 yılları arasından otantik bir fotoğraf. Kızılay'ın binası gözüküyor, sağ tarafında ikinci Özen Pastanesi'nin bulunacağı apartman yapılacaktır.

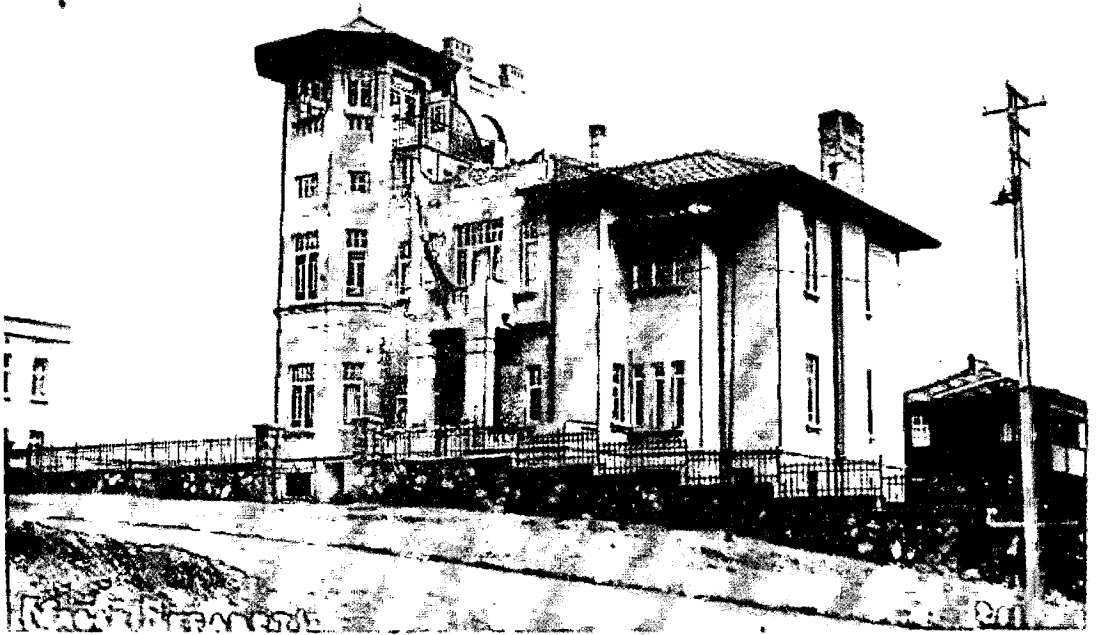
Kolej'e giden caddenin başı.

Kâzım Özalp Caddesi. Soysal Çarşısı'na yerini bırakan Soysal Apartmanı yeni yapılmış. Ulus Sineması'nın girişi, merdivenleri, daha tamamlanmamış. Sinemada 1939 yılının Ocak ayında ilk film gösterileri başladığına göre, bu fotoğraf 1938 yılının sonlarından olmalı. Park düzenlenmiş o zamanlar. O parkın yerini Cevat Restoran'ın aldığı yılların tanıkları mutlaka vardır aramızda.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Gazi Mustafa Kemal Bulvarı üzerinde kalan ender yapılardan biri, Macar Sefareti binasıdır.

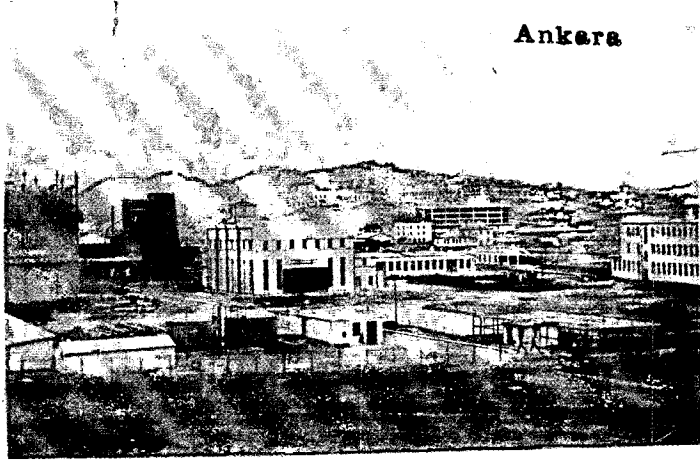
Bugünlerde hamburgerci –olacakmış, gördüm efendim, orada reklam panoları vardı, önünden geçiyordum, gördüm-Müjdeler olsun, hamburgerci olacak Macar Sefareti. Daha önce de kebabçıydı.

Telgaz burasıdır. Telgaz, yani havagazı fabrikamız, Maltepe'ye giderken, buralarda 1933 yılında açılan bir de Bomanti Bahçesi vardı.

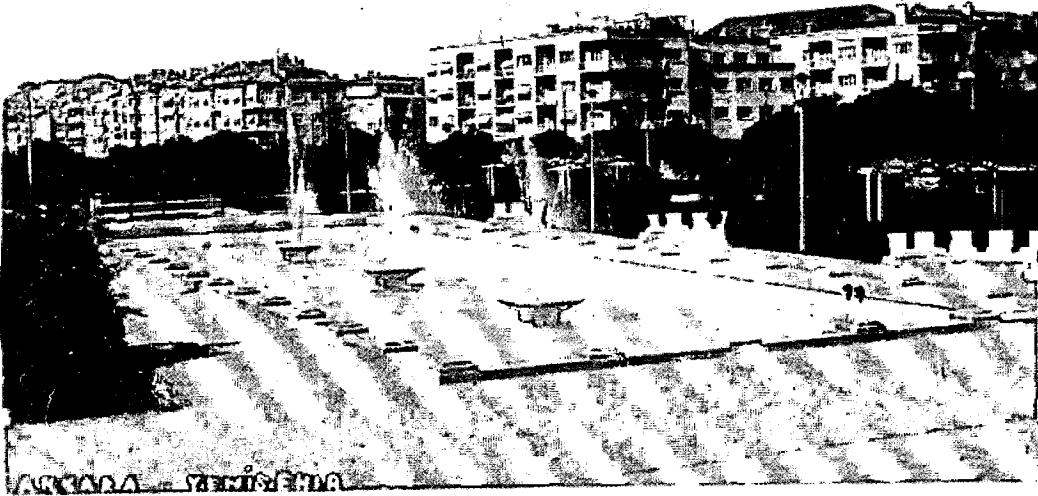
Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Ankara

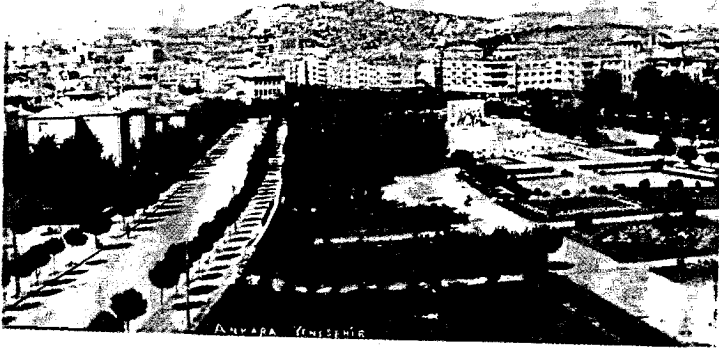

Güvenpark'tan Yenişehir'e doğru...

Güvenpark düzenlenmemiş, 1934 sonrası ağaçlandırılmış.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

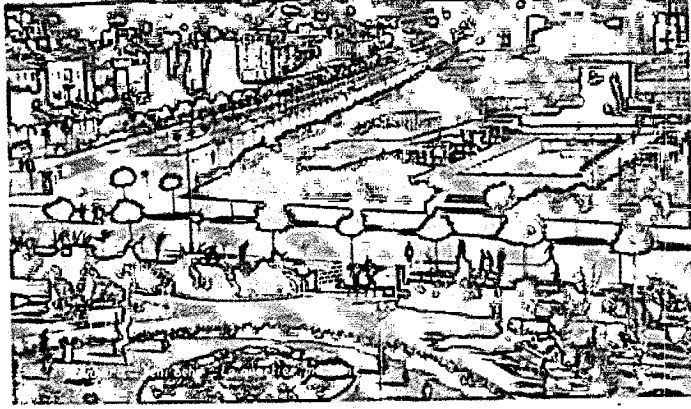
Büyüyor şehir, Devlet Mahallesi de oluşuyor, Bakanlıklar... Millî Müdafaa Vekâleti, Erkân-ı Harbiye, hepsi yerlerini almaya başlıyorlar. Bölgenin sonunda, yeni Büyük Millet Meclisi binasına ayrılan alan bulunuyor.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Bu da başka bir cepheden, Bulvarın sağ tarafı da kalmadı.

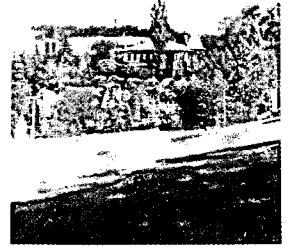
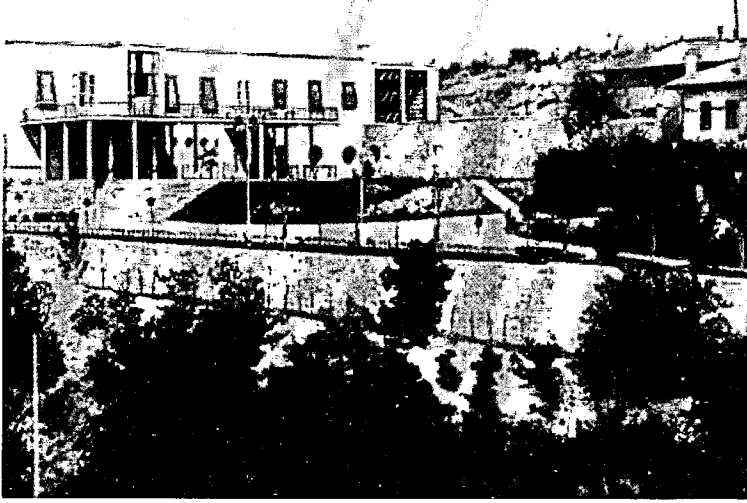
Atatürk Bulvarı'ndan, Kavaklıdere'ye doğru gidiyoruz. Güvenpark'ta bir hanım oturmuş, havuzun keyfini çıkartıyor, 1940'lı yıllardan önce bir fotoğraf.

Çankaya'ya çıkıyoruz.

Bağ Evi görülüyor. Mustafa Kemal Paşa burada oturmuş. Şimdi Köşk Müze'dir. Paşa'nın bu evi sonradan Vedat Tek tarafından genişletilmiş. Yeni Köşk ise, 1932-33'te yapıldı, buraya taşındı Mustafa Kemal Paşa.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Bir bakıma hikâyemiz burada bitti gibi... Ama bazı okullarımız var, onların da fotoğraflarını göstereyim.

Musiki Muallim Mektebi'ni anmadan olmaz. Bugün Mamak Belediyesi tarafından kullanılıyor.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYERİN
KONUŞMASI

Musiki Muallim Mektebi öğrencileri 1929 yılında Arziyat dersinde bahçeye çıkmışlar, ders görüyorlar.

9/Abd
1929

Musiki muallim mektebi üçüncü sınıf
arziyat dersinde

Coşkuner

Bu fotoğrafta da Musiki Muallim Mektebi öğrencileri, sol baştaki kişi benim liseden müzik öğretmeni İsa Coşkuner'dir, bestekârdır. "Burada göstereyim, hocamı da anayım" istedim. Bize kendi bestelerini okuturdu, notu boldu. Çok iyi bir insandı.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

Musiki Muallim Mektebi, Konservatuar'a dönüşüyor sonra, Carl Ebert geliyor dışarıdan, bütün büyük hocalar orada. Ferhunde Hanım orada; evet, Konservatuar öğretici kadrosu zengindi.

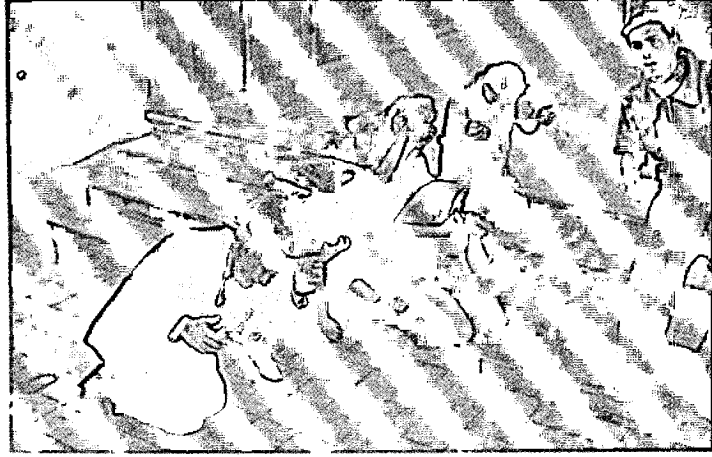
TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Paul Hindemith geldi Ankara'ya. Hindemith, Hitler tarafından bir köyde oturmaya zorlanmıştı. Cevat Dursunoğlu marifetiyle Atatürk onu Ankara'ya getirtti ve bizim müzik inkılabımızın temelini atan insandır.

Carl Ebert, öğrencilerini almış, 1937 yılına çekilmiş, ders esnasında. Carl Ebert aynı zamanda mimik dersleri vermiş Konservatuar'da.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

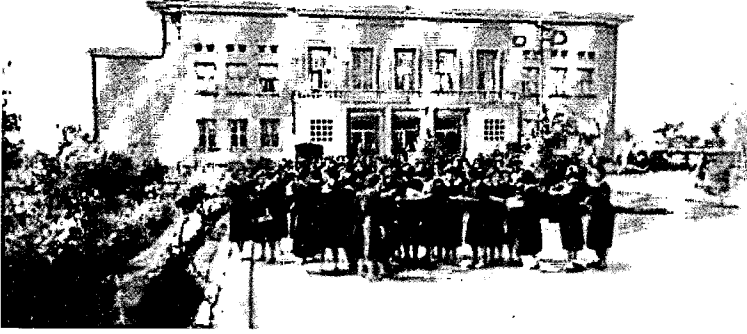

Gazi Muallim, ondan söz edeceğiz. Gazi İlk Muallim Mektebi, aynı zamanda Gazi Lisesi de bunun bünyesinde kurulmuştur. Yapı, Mimar Kemalettin Bey'in son eseridir. Yalnız çok müdahaleler olmuş, yaparken. "Bu nedir, bu kubbe?" filan diye, gericilik şeklinde algılamalar var, itirazlar olmuş. Mimar Kemalettin Bey, sentezci mimardır. Ağladığını söylerler, yapının kubbesi küçültülürken, bazı yerlere müdahale edilirken, "Benim son eserim olacaktı burası." der, bir süre sonra da ölür.

Kız Lisesi'ni unutmayalım, 1923... Cumhuriyet başkentinde ilk yeni lisedir.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

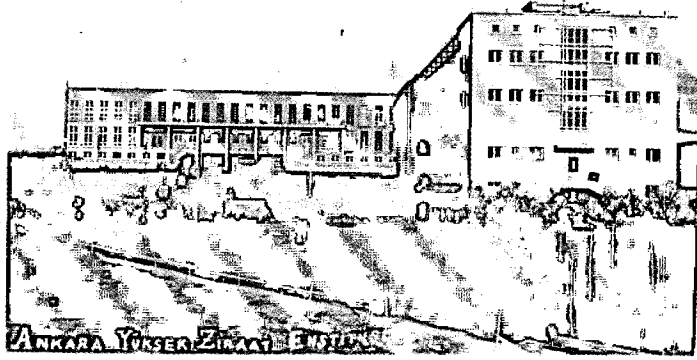

Kız öğrenciler, Fen Öğretmeni Fatma Hanım'la birlikteler.
"Çiçekleri koparmayınız" diye orada bir levha var.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Tabii, Yüksek Ziraat Enstitüsü'nü de unutmayalım.

İlk yüksek öğretim kurumlarımızdan biridir. Ve ilkokullar... İsmet Paşa İlk Mektebi. 1925 yılında Vilayet Tıp Projesidir yapı-
mız.

Yeni Hayat İlk Mektebi... Yeni Hayat Mahallesi açılıyor, çün-
kü yeni bir şehir inşa ediliyor ve o şehri inşa edecek insan ge-
rek. Macar ustalar geliyor dışarıdan, ama işçi kim olacak; köy-
lerden insanlar gelmeye başlıyorlar, Altındağ gibi, Atırbey gibi,
Telsizler gibi, Yeni Hayat gibi yeni mahalleler ortaya çıkmaya

başlıyor. Yeni Hayat'ta hemen bir ilk mektep açılıyor. 1927 yılının fotoğrafıdır bu.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Toplumda o yıllarda farklı bir bilinç var, “Yerli malını koruyalım, yerli malı bizim malımızdır.” Bakınız, ne sloganlar var eldeki pankartlarda.

Hikâyemiz burada bitiyor.

Mustafa Kemal Paşa, 1919 yılının 27 Aralık günü Ankara'ya geldi. Soğuk bir gündü, arabasının lastikleri patladı. Mustafa Kemal Paşa, Ankara'ya geldi ve 19 yıl boyunca, bazı geziler di-

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

şında Ankara'dan hiç ayrılmadı. Onun Ankara'ya gelmesi, sadece Ankara'nın kurtuluşu olmadı, Anadolu'nun kurtuluşu oldu. Ankara, makûs talihini Mustafa Kemal Paşa sayesinde yendi. Bilinen tarihi Frigyalılar'la başlayan, Galatların gelip yerleştiği, Romalıların eyalet merkezi Ankara'ya, Selçuklular geldi, Osmanlıları görüyoruz XIV. yüzyılda. Fetret Devri'ni geçirdi. O devirde Anadolu'da ayakta kalan bir şehirdi. Bir dayanışma ruhu

vardı Ankaralılar arasında. Ahilik gibi güçlü bir örgüt vardı. Ahiler şehrin yönetimini ele aldılar. Bazı tarihçiler çok ileri giderek, "Ahi Cumhuriyeti kuruldu" derler, ama ben o düşüncede değilim. Fakat şu var: Fiilen bir halk yönetimi vardır. Bu halk yönetimi uzun yıllar sürmüştür. O Ankara halkı ki, Millî Mücadele yıllarında Damat Ferit'e ve İstanbul'daki Halifeye kafa tutmasını da bilmiştir. Ankaralı Hoca Atıf Efendi, medreselidir, medrese hocasıdır. Telgrafhane'ye gitmiş, telgrafın başına geçmiş, Damat Ferit'i çağırttırmış, ortalığı karıştıran Vali'den söz açmış,

"Bu Muhittin Paşa'yı alın buradan" demiş, o da "Olmaz" demiş. Atıf Efendi, "Senin gibi Sadrazamı da senin Padişahını da tanımıyoruz" demiştir. Daha sonra Cumhuriyet döneminde Ankara Mebusu olacaktır.

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

İşte, böyle bir şehir insanı, bu insanların şehrine insanı geldi Mustafa Kemal Paşa. İnsan sıcaklığı buldu; Ankaralının dayanışma ruhunu gördü.

Geldi, çok sevdi bu şehri. Ankaralı Ahiler, Bayramiler, Nakşiler, okul öğrencileri, herkes bayraklarıyla, sancaklarıyla çıkmışlardı Mustafa Kemal Paşa'yı karşılamaya. Başlarında da Ankara'nın yiğitleri vardı, seğmenlerimiz vardı. Seğmenlerimiz her yıl 27 Aralık günü, Ankara sokaklarından geçerler ve Atatürk'ü karşılamaya giderler. 1930'lu yıllarının başlarında İstasyon Caddesi'nde, yine bir 27 Aralık günü, Sayıştay binasının önünde, Ankaralı seğmenler büyük bir coşkuyla oynuyorlar.

Atatürk'ü Çağdaş Yorumlama ve Anma Programı

TURAN
TANYER'İN
KONUŞMASI

Mustafa Kemal Paşa, uzun yıllar Ankara'da kaldı. 26 Mayıs 1938 akşamı ayrıldığı şehrine aynı yılın 20 Kasım sabahı döndü. Ama bu defa tren garını, şehrin caddelerini, sokaklarını hüznün basmıştı. Kendisini trenden eller üzerinde indirdik ve oradan Meclis'e, sonra da Etnografya Müzesi'ne götürdük.

Efendim, çok uzun konuştum. Beni sabırla dinlediğiniz için teşekkür ederim.

Av. Teoman ERGÜL: Efendim, Turan Bey'in konuşmasından sonra, benim zihnimde ve gönlümde 10. Yıl Marşı yerini buldu. Bu kadar hiç düşünmemiştim, Ankara'nın köy havasından, birden bire bir kent havasına gelmesi, modernleşmesi, 10 yıllık büyük mucizenin sırrını, bizlere somut olarak gösterdi. Çok teşekkür ederiz, sağ olun.

Acaba başkan yardımcılarımız bir şey söylemek isterler mi? Buyurun efendim.

Av. Berra BESLER (TBB Başkan Yardımcısı): Değerli konuklar, hakikaten çok duygulu ve çok güzel bir programı, bütün dokularımızda hissederek, ayın 9'undan 14'ü akşamını bulduk. Ben, öncelikle bu programın baş mimarı olan çok değerli Teoman Ergül üstadımıza ve onunla birlikte çalışanlara, kendi adıma, en içten duygularıyla teşekkür ediyorum. Böyle bir programı izleyemeyenlerin de ileride ne kadar üzüleceklerini tahmin ediyorum ve onları da şanssızlıkla niteliyorum doğrusu.

TURAN
TANYERİN
KONUŞMASI

Gerçekten çok güzel bir programdı... Devamını diliyorum. Zaten bundan sonra uzun bir süreye yayılan ve güzel yurdumuzun çeşitli illerinde devam edecek olan aktivitelere dilerim ki hep birlikte katılalım ve daha güzel duygular yaşayalım. Hepimizin hakikaten minnet borcumuz olduğunu içimizde hissettiğimiz Büyük Atatürk'ümüzü halkımızla da bütünleşerek anmaya, anlatmaya devam edelim.

Zannediyorum ki, hepimizin çıkış yolu, onun gösterdiği aydınlık yol olacaktır. Bu yolun hiç kararmaması dileğiyle, tekrar tekrar teşekkür ediyorum ve saygılar sunuyorum.

Türkiye Barolar Birliği Kültür Merkezi
Barış Manço Caddesi, 1366. Sokak No: 3 06520 Balgat - ANKARA
Tel: (0.312) 292 59 00 (pbx) • Faks: (0.312) 286 55 65
web: www.barobirlik.org.tr • e-posta: yayin@barobilik.org.tr